

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๓ เรื่อง

การวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับการพัฒนาจิตใจและปัญญา
ในสังคมไทย

Analysis of the Influence of the Important Buddha Images and Mental
and Intellectual Development in Thai Society.

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย
The Important Buddha Images : Concepts, Values and
Influences in Thai Society.

โดย

พระครูสุตธรรมาภรณ์, ดร.

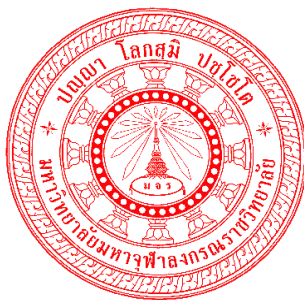
พระมหาพวน ขนติธโร (ลีตี)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760212

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๓ เรื่อง

การวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับการพัฒนาจิตใจและปัญญา
ในสังคมไทย

Analysis of the Influence of the Important Buddha Images and Mental
and intellectual development in Thai Society.

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย
The Important Buddha Images : Concepts, Values and
Influences in Thai Society.

โดย

พระครูสุตธรรมาภรณ์, ดร.

พระมหาพวน ขนฺติโร (ลิตี)

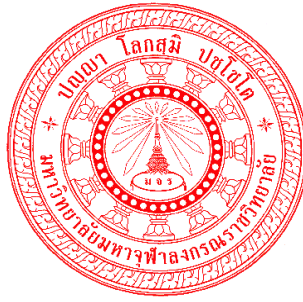
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760212

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Sub - Research Report 3

Analysis of the Influence of the Important Buddha Images and Mental
and Intellectual Development in Thai Society.

Under research plan

The Important Buddha Images : Concepts, Values and
Influences in Thai Society.

BY

Phrakhru Sutadhamapon Dr.
Phramaha Pon Khuntitharo Leedee
Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
Buddhasothorn Buddhist College.

B.E.2560

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610760212

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย: การวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับการพัฒนาจิตใจและปัญญา
ในสังคมไทย

ผู้วิจัย: พระครูสุตธรรมมาภรณ์ ดร., พระมหาพวน ขนติธโร (ลิตี)

ส่วนงาน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

ปีงบประมาณ: ๒๕๖๐

ทุนอุดหนุนการวิจัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

งานวิจัย เรื่อง การวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับการพัฒนาจิตใจและปัญญา
ในสังคมไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทย เพื่อวิเคราะห์
อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยกับการพัฒนาจิตใจ และปัญญา และเพื่อวิเคราะห์
พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยในฐานะสัญลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม ประชากรที่ใช้ในการ
วิจัยคือ เจ้าอาวาส ผู้นำชุมชน นักวิชาการศาสนาและประวัติศาสตร์พุทธศิลป์ ประชาชนผู้มา
นมัสการพระพุทธรูปสำคัญ รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด จำนวน ๑๗ รูป/คน ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ
(Key-Informant) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ สัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ผล
การศึกษาพบว่า

๑. อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย สามารถสรุปได้ดังนี้ ๑) อิทธิพลต่อ
ครอบครัว โดยพระพุทธรูปสำคัญได้เข้ามามีอิทธิพลต่อพุทธศาสนิกชนเริ่มตั้งแต่แรกเกิด โดยพ่อแม่ จะ
ถวายบุตรธิดาให้เป็นลูกหลวงพ่อ เพราะมีความเชื่อว่าจะทำให้บุตรธิดาปลอดภัย ปราศจากโรคภัย
เบียดเบียน มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิต ๒) อิทธิพลต่อสังคม โดยอาศัยวัดซึ่งเป็นที่ประดิษฐาน
พระพุทธรูปสำคัญได้ให้ความช่วยเหลือต่อหน่วยงานภาครัฐ เอกชน โรงเรียน สถานพยาบาลต่างๆ โดย
อาศัยเงินบริจาคที่มาจากประชาชนทั่วไปที่มากราบไหว้สักการะ ไปช่วยส่งเสริมสนับสนุนสังคมในด้าน
ต่างๆ ๓) อิทธิพลทางด้านวัฒนธรรม ก่อให้เกิดประเพณีวัฒนธรรมที่จัดขึ้นเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญ
โดยเฉพาะ เช่น งานนมัสการหลวงพ่อดิลปะการแสดง ประเพณีชักพระ เป็นต้น ซึ่งทำให้เกิดการ
อนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมที่ดีงาม ๔) อิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้การท่องเที่ยวในจังหวัดมีการ
เติบโต ชาวบ้านบริเวณโดยรอบได้ประกอบสัมมาชีพ มีอาชีพค้าขาย ซึ่งเป็นการส่งเสริมอาชีพให้กับ
ชาวบ้านในชุมชนได้เป็นอย่างดี ๕) อิทธิพลทางด้านจิตใจ พระพุทธรูปสำคัญเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ มีที่
พึ่งพิงทางใจให้เกิดความรู้สึกปลอดภัย อุ่นใจ สบายใจ และเป็นสิ่งเตือนใจในการประพฤติปฏิบัติในสิ่ง
ที่ดีงาม ละเว้นจากการทำชั่วทั้งปวง

๒. การวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยกับการพัฒนาจิตใจ และ
ปัญญา พบว่า การที่พุทธศาสนิกชนได้มากราบไหว้สักการะพระพุทธรูปสำคัญ ซึ่งเป็นเครื่องหมายสื่อ
แทนพระพุทธเจ้า ได้ระลึกนึกถึงพุทธคุณ นึกถึงหลักธรรมคำสอนแล้วน้อมนำเอามาใช้ประพฤติปฏิบัติ
ในชีวิตประจำวัน อยู่บนพื้นฐานของปัญญาหรือความมีเหตุผล โดยมุ่งหมายให้เกิดความสงบทางใจ

และเกิดสติปัญญาในการแก้ปัญหาชีวิต ก็ชื่อว่าได้พัฒนาจิตใจ และปัญญา สามารถอบรมเจริญวิปัสสนาซึ่งเป็นหนทางการดับกิเลส หรือความหลุดพ้นได้

๓. การวิเคราะห์พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยในฐานะสัญลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม เห็นได้ว่า พระพุทธรูปสำคัญเป็นสัญลักษณ์สำคัญของแต่ละจังหวัด และเป็นเครื่องหมายสื่อแทนพระพุทธเจ้าที่มีคุณค่าทางจิตใจต่อพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมาก เป็นรากฐานแห่งจารีตประเพณีและวัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิด จนถึงตาย เป็นสัญลักษณ์สำคัญในทางพระพุทธศาสนา เป็นวัตถุประสงค์ที่สร้างขึ้นเพื่อแทนองค์จริงของพระพุทธเจ้า และแผ่แผ่ไปด้วยปรัชญาและคติคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง นำมาสู่ความระลึกถึงพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นบุคคลสำคัญผู้เป็นบรมครูและเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนเพื่อให้พ้นทุกข์อันเป็นแก่นคำสอนของพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ : อิทธิพล, พระพุทธรูปสำคัญ, การพัฒนาจิตใจและปัญญา

Research Title: Analysis of the Influence of the Important Buddha Images and Mental and intellectual development in Thai Society.

Researchers: Phrakhrusutadhammapon Dr.
PhramahaPon Khuntipalo Leedee

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University,
Buddhasothorn Buddhist College

Fiscal Year: 2560/2017

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

This research has three objectives: 1) to study influences of important Buddha statues in Thai society 2) to analyze the important Buddha statues in Thai society on mind and wisdom development. 3) to analyze the important Buddha states in Thai society as the symbols of religion and culture. The sample population used for this research includes 17 people such as abbots, community leaders, religious scholars, experts on history of Buddhist arts and devotees who come to pay respect the statues. Research tool was in-depth interview.

The result found that;

1. The influence of important Buddha statues in Thai society can be summarized as following: 1) The influence on mind; Buddha statue is the refuge of mind of people. People feel safe, warm, peaceful and recognizing statue as the sign of making a good and avoiding from doing an evil. 2) The influence on family; statue become the part of people since they are born, for instance, when a child is born, the parent will bring them to monks because of the belief that their children will be safe from all diseases and will be successful in life. 3) The influence on society; All Thai temples are the places people give importance to Buddha statues, giving a helping hand to the government institutes, private sectors, schools and health care such as collecting money from devotees who visited for social activities. 4) The influence on culture; Most of tradition and culture in Thai Society are concerned with important Buddha statues for instance, Luang Phor Festival, Performance show, Chak Phra Festival etc. That is preservation of tradition and culture. 5) The influence on economics; Buddha statues has given business from tourism to the people who live

nearby. The community can start their business and have income for daily life. It means they have a good life because of the statues.

2. Analysis of mind and wisdom development has found that people who are coming for paying respect the important statues have feeling about Buddha statues as if of the real Buddha, they remember His qualities and His preaching's. They bring His preaching to practice in daily life, running their life with wisdom and reason, they have mindfulness and wisdom for solving all problems. They have controlled their mind and wisdom, developed in higher level by insight meditation or Vipassana. When they can develop their mind very well they will get rid of suffering that is called Nibbana.

3. Analysis on the symbols of religion and culture. Buddha statues are the symbol of each and every Province. They are the replica of the Buddha. Among Buddhist, they have given very high values. Buddha statues are the origin of tradition and culture from birth to die. Buddha statues were built as the replica of real Buddha. People who built have given some philosophy and Buddha's preaching. Buddhist believed the Buddha was a great master and the example of a good practitioner for removing all suffering. That is the main principle of Buddhism.

Keywords: Influence, Important Buddha Statue, mind development

กิตติกรรมประกาศ

ในการศึกษาวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยขอขอบคุณสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้ส่งเสริมสนับสนุนและอนุมัติงบประมาณเพื่อการศึกษาวิจัยครั้งนี้ และผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ช่วยให้คำแนะนำในการจัดทำโครงการวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

ขอขอบคุณพระเดชพระคุณพระราชาปริยัติสุนทร ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร พระครูปริยัติปัญญาธร, ดร. รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหาร ดร.สมศักดิ์ สายหยุด รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ คณะผู้บริหารและคณาจารย์ ที่ให้การส่งเสริมบุคลากรเพื่อการพัฒนาทักษะด้านการวิจัย ขอขอบผู้เข้าร่วมพระเถรานุเถระ พระสงฆ์ นักวิชาการ และพุทธศาสนิกชน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกท่าน ที่ให้ความร่วมมือในกระบวนการวิจัยในทุกด้าน ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลอย่างครบถ้วน

คุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการทำวิจัยในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยขอมอบให้เป็นความดีความชอบแก่วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และพระเถรานุเถระ พระสงฆ์ นักวิชาการ พุทธศาสนิกชนที่ให้ข้อมูลเพื่อการวิจัยทุกท่านทุกประการ

พระครูสุตธรรมมาภรณ์, ดร. และคณะ

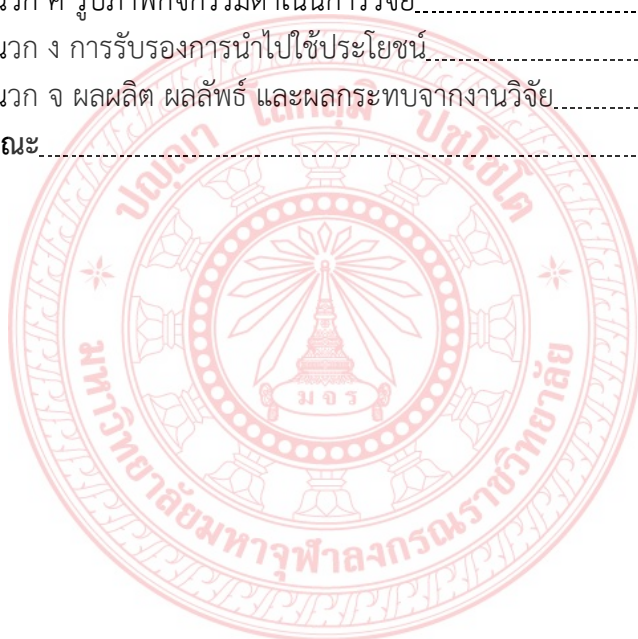
๒ พฤษภาคม ๒๕๖๒

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	ง
สารบัญ.....	จ
สารบัญแผนภูมิ.....	ช
คำอธิบายการใช้อักษรย่อบอกชื่อคัมภีร์.....	ซ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๔
๑.๓ ปัญหาการวิจัย.....	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๕
๑.๕ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๖
๑.๖ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	๗
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้จากการวิจัย.....	๗
บทที่ ๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๘
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปในประเทศไทย.....	๘
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะพุทธศิลป์สมัยต่างๆ ในประเทศไทย.....	๑๕
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย.....	๒๓
๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาจิตใจและปัญญา.....	๔๙
๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา.....	๖๑
๒.๖ ปรัชญาแห่งคติพุทธสัญลักษณ์.....	๖๔
๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๗๑
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๗๖
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๗๖
๓.๒ ประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๗๗
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๗๘
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๗๙
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๗๙
บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....	๘๑
๔.๑ อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทย.....	๘๑
๔.๒ วิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยกับการพัฒนาจิตใจ และปัญญา.....	๘๕
๔.๓ การวิเคราะห์พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยในฐานะสัญลักษณ์ทาง	

ศาสนาและวัฒนธรรม.....	๘๙
๔.๕ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย.....	๙๑
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	๙๔
๕.๑ สรุปการวิจัย.....	๙๔
๕.๒ อภิปรายผล.....	๙๕
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๙๗
บรรณานุกรม.....	๙๙
ภาคผนวก.....	๑๐๕
ภาคผนวก ก เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๑๐๖
ภาคผนวก ข หนังสือเชิญ ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๑๑๐
ภาคผนวก ค รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย.....	๑๒๐
ภาคผนวก ง การรับรองการนำไปใช้ประโยชน์.....	๑๒๔
ภาคผนวก จ ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย.....	๑๒๖
ประวัติผู้วิจัย และคณะ.....	๑๒๘

คำอธิบายการใช้อักษรย่อบอกชื่อคัมภีร์

คำย่อภาษาไทย

คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

อักษรย่อในรายงานการวิจัยฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ การอ้างอิงใช้ระบบระบุ เล่ม ข้อ หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ดังตัวอย่าง เช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๘/๑๕๕. หมายถึง ทีฆนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๒๐๘ หน้า ๑๕๕

พระสุตตันตปิฎก

ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปิณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตตก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	อัฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความเชื่อ เป็นพื้นฐานการกระทำทั้งในทางที่เป็นไปทั้งในทางที่เป็นกุศลและอกุศล และความเชื่อส่วนใหญ่จะเป็นการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีของคนในแต่ละสังคม^๑ ทำให้สังคมที่ต่างกันมีความเชื่อไม่เหมือนกัน ความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย เช่น ความเชื่อในเรื่องของกฎแห่งกรรม ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว ความเชื่อเรื่องบาปบุญคุณโทษ ความเชื่อเรื่องชาติภพ ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ เป็นต้น โดยมีการผสมผสานกับความเชื่อเรื่องเทพเทวดา พระอินทร์ พระพรหม ท้าวจตุโลกบาลผู้รักษาทิศทั้งสี่ ซึ่งจะเห็นได้จากการประกอบพิธีใด ๆ ก็ตามเมื่อมีการกล่าวถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์แล้ว มักจะมีการกล่าวถึงเทวดาต่าง ๆ เสมอ ความเชื่อจึงมีผลต่อวิถีการดำเนินชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวัฒนธรรม และหมายรวมถึงพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์อันเป็นที่เคารพบูชาด้วย

ความเชื่อในพระพุทธรูปสำคัญมีปรากฏให้เห็นในเกือบทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทยและมีประวัติความเป็นมายาวนาน ตัวอย่างเช่น ความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อบุญรอดเจ้าอาวาสวัดโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งกรมหลวงดำรง คิดจะแปลว่ายะโสธร จะให้เกี่ยวข้องกับแก่การที่ได้สร้างเมื่อเสด็จกลับจากไปตีเขมร แผ่นดินพระบรมไตรโลกนารถหรือเมื่อใดนั้น แต่เป็นที่สงสัยด้วยเห็นไม่ถนัด พระพุทธรูปทำด้วยศิลาแลงทั้งนั้น องค์ที่สำคัญว่าเป็นหมุดดินนั้น คือองค์ที่อยู่กลางคูรูปตักและเอวงามเป็นทำนองเดียวกันกับพระพุทธรูปเทวปฏิมากร แต่ตอนบนกลายเป็นฝีมือนักปั้นที่ไปปั้นว่าลอยน้ำมา ก็เป็นความจริง เพราะเป็นศิลาคงจะไม่ได้ทำในที่นี้”^๒ และในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ข้าราชการในจังหวัดฉะเชิงเทราถือน้ำพิพัฒน์สัตยาในพระอุโบสถวัดโสธร อันเป็นที่ประดิษฐานองค์พระพุทธรูปอีกด้วย^๓

พระพุทธรูปปฏิมา หรือพระพุทธรูป คือรูปเปรียบของพระพุทธเจ้า^๔ อันเกิดจากการสร้างสรรค์งานของปฏิมากร ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐาน ประสบการณ์ สภาพแวดล้อม ทั้งเชื้อชาติ ภูมิประเทศ ความรู้ทางพระพุทธศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม ที่มีอยู่เดิมของปฏิมากร ทำให้รูปแบบของพระพุทธรูปปฏิมา แต่ละชนชาติแต่ละยุคแต่ละสมัยแตกต่างกันออกไป ซึ่งพระพุทธรูปปฏิมาถือว่าเป็นสัมมาสัม

^๑สุวรรณ สุวรรณวิโช, **พื้นฐานความเชื่อของสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ, ๒๕๔๖), หน้า ๑.

^๒วัดโสธรวราราม วรวิหาร, **อนุสรณ์งานสมโภชหลวงพ่อบุญรอด พ.ศ. ๒๕๑๘**, (กรุงเทพมหานคร : วิจิตรทัศนกิจ, ๒๕๑๘) หน้า ๔-๕.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒.

^๔ราชบัณฑิต , **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพมหานคร : บารมีพับลิเคชันส์, ๒๕๔๒), หน้า ๗๙๕.

พุทธเจดีย์หรืออุเทสิกเจดีย์ อันมีความสำคัญและมีคุณค่ายิ่งสำหรับพุทธศาสนิกชนเป็นที่สักการบูชา เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนาและความดีงามทั้งพุทธภาวะที่เป็นธรรมกาย และ พระพุทธคุณ เป็นสื่อในการถ่ายทอดปรมัตถธรรมอันเป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา การสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นรูปเคารพในระยะเริ่มแรกได้สร้างลักษณะท่าทางเพื่อระลึกถึงพระพุทธรูปประวัติหรือเหตุการณ์ที่สำคัญซึ่งพุทธศาสนิกชนรำลึกถึง เช่น เมื่อรำลึกถึงเหตุการณ์ก่อนตรัสรู้ก็สร้างพระพุทธรูปนั่งซ้อนพระหัตถ์ เป็นกิริยาสมาธิ เป็นต้น^๕

การที่คนในยุคสมัยต่อมาสร้างพระพุทธรูปเคารพรำลึกถึงพระพุทธรูปเจ้าตามศรัทธาและเพื่อเป็นพุทธานุสตินั้น เป็นสาเหตุให้เกิดปฏิมากรรมที่งดงามตามคติความนิยมของกลุ่มคนแต่ละหมู่เหล่า ซึ่งมีลักษณะทางศิลปกรรมและองค์ประกอบต่างๆ แตกต่างกันไปตามท้องถิ่นและยุคสมัยโดยอาศัยข้อมูลจากพุทธประวัติและพุทธจริยาวัตรมาสร้างสรรครูปแบบให้เกิดการสร้างพระพุทธรูปในอิริยาบถที่แตกต่างกันไป อันเป็นมูลเหตุให้เกิดพระพุทธรูปปางต่างๆ เป็นต้น และด้วยความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนทุกระดับชนชั้น ประกอบกับประวัติศาสตร์ของสังคมไทยที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาจึงมีประวัติการสร้างพระพุทธรูปไว้สักการะทั่วทุกภูมิภาค มีพระพุทธรูปองค์สำคัญที่พุทธศาสนิกชนให้ความนับถือเคารพกราบไหว้และได้รับผลจากความศรัทธาบูชากราบไหว้แตกต่างกันหลากหลาย ทำให้มีพระพุทธรูปเป็นที่เคารพนับถือและเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์หลายองค์ประดิษฐานอยู่ทั่วภูมิภาคของประเทศไทยในปัจจุบัน

เห็นได้ว่า ชาวพุทธมีความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธรูปในฐานะเป็นอุเทสิกเจดีย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นด้วยเจตนาอุทิศต่อพระพุทธรูป พระพุทธรูปนั้นเริ่มมีการสร้างขึ้นมาตั้งแต่สมัยคันธาระ ซึ่งเป็นแคว้นที่อยู่ทางตอนเหนือของอินเดียโบราณ ประมาณ พ.ศ. ๕๐๐ - ๕๕๐ แต่เดิมนั้นพระพุทธศาสนาไม่มีรูปเคารพ ศาสนาพราหมณ์ หรือ ฮินดู ก็ไม่มีรูปเคารพเป็นเทวรูปเช่นกัน ซึ่งหลังจากพระพุทธรูปเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ต่อมาในปีประมาณ พ.ศ. ๑๕๖-๑๕๘ พระเจ้า อเล็กซานเดอร์มหาราชของกรีก ได้ยกทัพผ่านแคว้นปากแคเรีย (Bactria) เข้าแคว้นคันธาระ สู่มืองตักกิสลา^๖ หลังจากที่ชาวกรีกได้เข้ามาครอบครองอยู่แคว้นคันธาระระยะหนึ่งแล้วเกิดมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงเป็นผู้สร้างพระพุทธรูปขึ้นมาขึ้นก่อน โดยถ่ายแบบอย่างจากการสร้างเทวรูปที่ชาวกรีกเคยเคารพนับถือกันมาสร้าง ก่อให้เกิดการผสมผสานกันระหว่างอารยธรรมตะวันตกและตะวันออก เกิดเป็นพระพุทธรูปปฏิมากรหรือพระพุทธรูปปางต่างๆ เพื่อยังความปิติศรัทธาเลื่อมใสแก่ผู้พบเห็นให้เกิดกุศลจิต แต่เมื่อคติการสร้างพระพุทธรูปแพร่หลายมายังดินแดนโบราณของประเทศไทยปัจจุบัน ความเชื่อของชาวพุทธที่มีต่อพระพุทธรูปก็มีความสำคัญที่แฝงให้เห็นถึงความเชื่อในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งสืบเนื่องมาจากรากฐานความเชื่อดั้งเดิมของสังคมไทยที่มาจากอินเดียโบราณ

คติการสร้างพระพุทธรูปมีเรื่องราวในลักษณะตำนานว่ามีมาตั้งแต่ครั้งสมัยพุทธกาล ดังที่ปรากฏในรัตนพิมพวงศ์ แต่งเป็นภาษาบาลีโดย พระพรหมราชปัญญา พระภิกษุชาวล้านนา แปลโดย

^๕เสาวณิต วิงวอน, ผศ.ดร. และคณะ, ตำราพระพุทธรูปปางต่างๆ ตามพระมติ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๒๒๑.

^๖พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), กาลานุกรมในอารยธรรมโลก, (กรุงเทพมหานคร: ด่านสุทธาคารพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๒๒.

ศาสตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร ว่า พระเจ้าปัสเสนทิโกศล ทรงสร้างพระพุทธรูปแก่นจันทร์ขึ้นเพื่อประโยชน์แก่คนทั่วไป หลังจากนั้น หลังพุทธปรินิพพานได้ ๕๐๐ ปี พระนาคเสนเถระได้สร้างพระแก้วมรกตขึ้นตามอย่างพระพุทธรูปแก่นจันทร์^๗ และในเรื่อง นิทานพระพุทธรูปสังข์ แต่งเป็นภาษาบาลีโดยพระโพธิธัมมโปละ โดย ศาสตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร ก็กล่าวว่า เมื่อพุทธปรินิพพานได้ ๗๐๐ ปี ในเกาะสิงหลหรือประเทศศรีลังกา ก็มีกลุ่มกษัตริย์และพระอรหันต์หลายองค์ร่วมกันสร้างพระพุทธรูปสังข์ขึ้น โดยให้พญานาคตนหนึ่ง ซึ่งเคยเห็นพระพุทธรูปเจ้าเนรมิตกายให้เป็นแบบในการหล่อพระพุทธรูป^๘ จะเห็นได้ว่า หลักฐานตำนานต่างๆ ได้เขียนยกย่องพระพุทธรูปในทำนองปาฏิหาริย์ เพื่อแสดงให้เห็นความสำคัญ ความศักดิ์สิทธิ์และพุทธานุภาพเป็นประการสำคัญ ในการเสริมสร้างศรัทธาในพระพุทธรูปแก่ประชาชน แม้ว่าพระพุทธรูปเหล่านั้นจะเกิดขึ้นในประเทศไทยหรือสร้างโดยนายช่างธรรมดาของท้องถิ่นก็ตาม ตำนานพระพุทธรูปสำคัญเท่าที่ปรากฏจึงมีเรื่องราวอ้างอิงถึงที่มาจากประเทศอินเดียที่เป็นต้นกำเนิดพุทธศาสนา โดยมีพระอรหันต์ หรือเทวดาเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น ตำนานการสร้างพระพุทธรูปชินราชที่เล่าว่า พระอินทร์จำแลงลงมาเป็นนายช่างช่วยหล่อทำให้มีลักษณะงดงาม แต่โดยหลักฐานทางโบราณคดี พระพุทธรูปเริ่มทำขึ้นเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๗ ในศิลปะคันธารราฐ (อาจมีบางตำราว่า ทำครั้งแรกในศิลปะมถุราของอินเดีย) โดยก่อนหน้านี้นี้จะไม่มีการทำรูปพระพุทธรูป ในศิลปะอินเดียโบราณสมัยราชวงศ์โมริยะและสูงคะมีการทำภาพพุทธประวัติ เช่น ภาพสลักหินที่สาญจี เป็นภาพพุทธประวัติตอนมหาภิเนษกรมณ์ก็จะทำเป็นรูปบุคคล คือ นายฉันทะวิ่งไปกับม้ากัณฐกะ แต่บนหลังม้าไม่มีรูปบุคคล เป็นหลังม้าเปล่าๆ โดยมีร่มหรือฉัตรกางอยู่เบื้องบน แสดงความหมายว่ามีบุคคลสำคัญคือเจ้าชายสิทธัตถะอยู่ตรงนั้น หรือภาพพุทธประวัติตอนเสด็จดับขันธปรินิพพาน ก็จะเป็นรูปโลงศพ มีบุคคลกำลังแสดงอาการเศร้าโศก โดยมีได้มีภาพพระพุทธรูปองค์ปรากฏให้เห็น^๙

สำหรับในดินแดนสยามประเทศ ได้มีการสร้างศิลปกรรมอันเนื่องในพุทธศาสนาที่มีรูปแบบและลักษณะเฉพาะทางด้านประติมานวิทยา การสร้างพระพุทธรูปและศิลปกรรมลักษณะอื่นๆ กล่าวโดยรวมแล้วมีอยู่หลายสกุลช่างสำคัญ ได้แก่ ทวารวดี ศรีวิชัย ลพบุรี เชียงแสน สุโขทัย อโยธยา และรัตนโกสินทร์ สำหรับชาวพุทธแล้ว การสร้างพระพุทธรูปหรือการบริจาคนเพื่อพุทธศาสนาถือเป็นการทำบุญสร้างกุศล แต่เนื่องด้วยพระพุทธรูปศาสนาเถรวาทที่นับถือกันในสยามประเทศ ผ่านมาจากศรีลังกาทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เมื่อตกมาถึงดินแดนสยาม ตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นต้นมา ก็เป็นเวลาอันนับพันปีห่างจากเวลาที่เกิดพระพุทธรูปในอินเดีย ความคิดเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปในดินแดนแห่งนี้ก็ย่อมที่จะแปรเปลี่ยนไปบ้างจากความคิดเดิมที่ปรากฏในอินเดียด้วย^{๑๐}

^๗พระพรหมราชปัญญา, ผู้แต่ง, แสง มนวิฑูร, ผู้แปล, รัตนพิมพวงศ์ ตำนานพระแก้วมรกต, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่ : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๒.

^๘สุจิตต์ วงศ์เทศ, บรรณาธิการ, พระพุทธรูปสังข์ “จริง” ทุกองค์ ไม่มี “ปลอม” แต่ไม่ได้มาจากลังกา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖), หน้า ๔๒ - ๔๓.

^๙ไชศรี ศรีอรุณ, พระพุทธรูปปางต่างๆ ในสยามประเทศ : ประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูป ตั้งแต่มหาภิเนษกรมณ์ถึงมหาปรินิพพาน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑.

^{๑๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

พระพุทธรูปจึงเป็นสัญลักษณ์ให้เกิดพุทธานุสสติ คือ ระลึกถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่พระองค์ทรงมีพระพุทธรูปอันล้ำเลิศเพื่อประโยชน์สุขต่อมนุษยชาติและสัตว์โลกทั้งปวง นอกจากนี้ ชาวพุทธยังมีความเชื่อว่า พระพุทธรูปเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การสักการะพระพุทธรูปเป็นสิริมงคลของชีวิต การขอพร หรือบนบานต่อพระพุทธรูปย่อมจะมีผลสัมฤทธิ์สมตามความปรารถนา

พระพุทธรูปเป็นงานศิลปะที่สร้างขึ้นเพื่อสมมติให้เป็นเสมือนหนึ่งเป็นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผลงานอันเป็นความภาคภูมิใจของมนุษย์ ที่ได้พยายามสร้างขึ้น ด้วยร่างกายและกำลังความคิด โดยประสงค์จะให้ เป็นเครื่องบูชาหรือเป็นเครื่องแสดงออก ซึ่งความระลึกถึงพระพุทธรูป และทำให้เกิดศิลปกรรมเพื่อเป็นสื่อศรัทธาที่สามารถเห็นได้เป็นรูปธรรม บรรดาศิลปินผู้สร้างสรรค์ผลงานนั้นมีความผูกพันอยู่กับคติหรือศาสนาที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของตนเพราะผลงานศิลปะที่สร้างขึ้นมารับใช้ศาสนา^{๑๑}

อย่างไรก็ตาม ความเชื่อในรูปแบบใดก็ตามย่อมมีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนจำนวนมากทั้งส่วนที่เป็นพฤติกรรมและอารมณ์ความรู้สึก ความเชื่อเป็นที่มาของพฤติกรรมและพัฒนาเป็นวัฒนธรรม เกิดรูปเป็นพิธีกรรมประเพณี ความเชื่อเหล่านี้มักจะเป็นสิ่งลบล้างได้ยาก แต่อาจเปลี่ยนแปลงได้หากมีข้อมูลที่นำเชื่อถือว่าเข้ามาแทนที่ ความเชื่อสามารถส่งผ่านจากบุคคลหนึ่งไปยังบุคคลอื่นได้จนเกิดเป็นความเชื่อหมู่ (Mass belief)^{๑๒}

ด้วยข้อมูลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่า มีความจำเป็นและเป็นประโยชน์ที่จะศึกษาอิทธิพลและพัฒนาการของพระพุทธรูปสำคัญ และวิเคราะห์อิทธิพลและพัฒนาการของพระพุทธรูปสำคัญ อันจะเป็นประโยชน์ในการนำไปเผยแพร่ให้กับสังคมต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑. เพื่อศึกษาอิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทย
- ๑.๒.๒ เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยกับการพัฒนาจิตใจและปัญญา
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยในฐานะสัญลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

- ๑.๓.๑. อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยกับการพัฒนาจิตใจและปัญญา เป็นอย่างไร

^{๑๑}เอ็ดเวิร์ด โคนซ์, พุทธศาสนาประวัติสังเขป, แปลโดย สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : มิตรสยาม, ๒๕๑๖), หน้า ๔๓-๔๖.

^{๑๒}สุภาวดี เจริญเศรษฐมท. “ความเชื่อ : มิติแห่งเหตุผล และความมกมาย”, วารสารรามคำแหง. ปีที่ ๒๒, ฉบับที่ ๓ (ก.ค. - ก.ย. ๒๕๔๘), ๗๔-๑๐๑.

๑.๓.๓ พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยในฐานะสัญลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม เป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยได้ดำเนินการกระบวนการศึกษา ตามระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนวิธีการวิจัย (methodology) โดยการใช้กระบวนวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ด้วยกระบวนการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารหรือการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) โดยการทบทวนแนวความคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับอิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับการพัฒนาจิตใจและปัญญาในสังคมไทย จำนวน ๔ องค์ ดังนี้

ที่	รายชื่อพระพุทธรูป	วัด	จังหวัด	สมัย
๑.	หลวงพ่อโสธร	วัดโสธรวราราม วรวิหาร	ฉะเชิงเทรา	ล้านช้าง
๒.	หลวงพ่อดำวัดไร่ขิง	วัดไร่ขิง	นครปฐม	ประยุกต์
๓.	หลวงพ่อดำ	วัดบางพลีใหญ่ใน	สมุทรปราการ	สุโขทัย
๔.	หลวงพ่อบ้านแหลม	วัดเพชรสมุทรวรวิหาร	สมุทรสงคราม	อยุธยา

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านประชากร

๑) ประชากร ได้แก่ เจ้าอาวาส ผู้นำชุมชน นักวิชาการศาสนาและประวัติศาสตร์ พุทธศิลป์ ประชาชนผู้มานมัสการพระพุทธรูปสำคัญ ๔ องค์ ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดกับหัวข้อการวิจัยครั้งนี้จำนวน ๑๗ รูป/คน เพื่อให้ทราบถึงอิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับการพัฒนาจิตใจและปัญญาในสังคมไทย โดยดำเนินการกระบวนการศึกษาคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive random) เนื่องจากผู้วิจัยมีข้อจำกัดในเรื่องของระยะเวลาการศึกษา จึงใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant Interview) คือการสัมภาษณ์โดยกำหนดตัวผู้ตอบเป็นการเฉพาะเจาะจง เพราะผู้ตอบเป็นกลุ่มเป้าหมายที่เหมาะสมกับความต้องการของผู้วิจัย ซึ่งบุคคลประเภทนี้เรียกว่า “ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ” อันเป็นการเลือกตัวอย่างที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการพิจารณาเลือกตัวอย่างด้วยตนเองเพื่อที่จะได้นำข้อมูลที่รับจากกระบวนวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพมาดำเนินการประมวลผลข้อมูลอันนำไปสู่ข้อค้นพบต่อไป

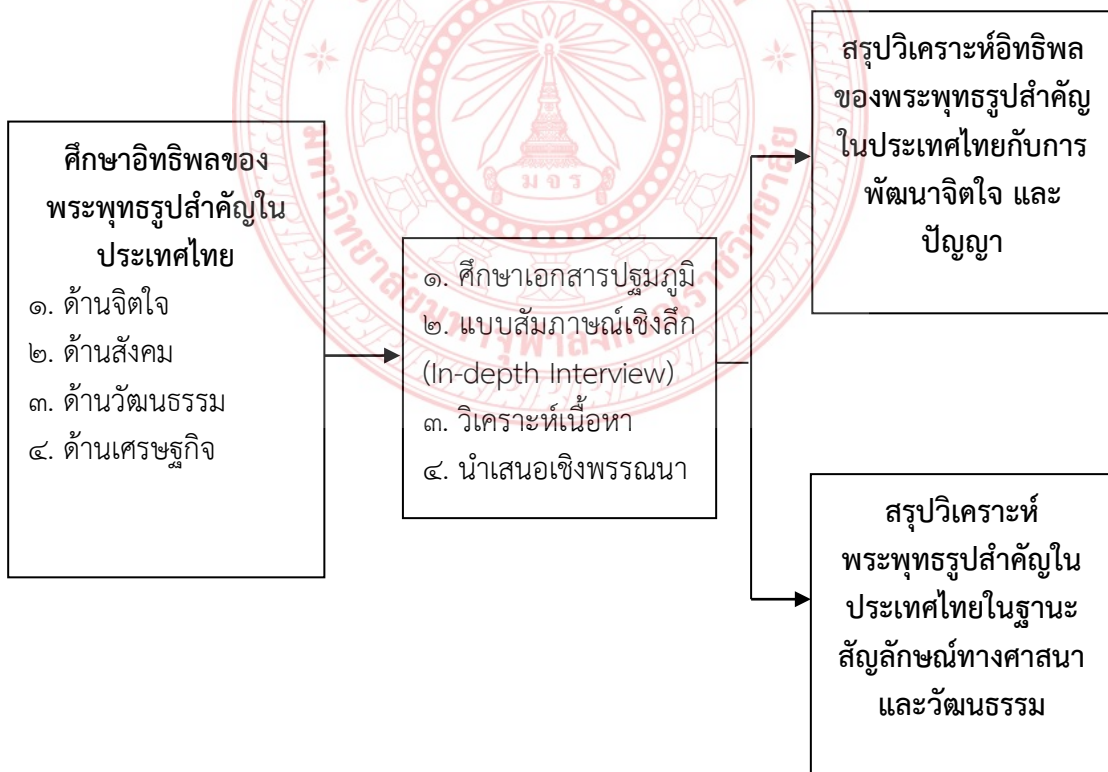
๒) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ สำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ เจ้าอาวาส ผู้นำชุมชน นักวิชาการศาสนาและประวัติศาสตร์พุทธศิลป์ ประชาชนผู้มานมัสการพระพุทธรูปสำคัญ ๔ องค์ ประกอบด้วย หลวงพ่อดำ วัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม, หลวงพ่อดำ วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ, หลวงพ่อบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม โดยการเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) จำนวน ๑๗ รูป/คน

๑.๔.๓ พื้นที่และระยะเวลาการศึกษา

๑) ระยะเวลาในการศึกษา รวมทั้งสิ้น ๑๐ เดือน ตั้งแต่เดือนธันวาคม ๒๕๕๙ ถึง ๓๐ กันยายน ๒๕๖๐

๑.๕ กรอบแนวความคิดในการวิจัย

พระพุทธรูปจัดอยู่ในอุทเทสิกเจดีย์ คือเจดีย์สร้างอุทิศพระพุทธรเจ้า ในโครงการวิจัยนี้ ศึกษาในขอบข่ายของพระพุทธรูปสำคัญที่มีพุทธศาสนิกชนเลื่อมใสศรัทธา มีคุณค่าและอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของประชาชน ผู้วิจัยทำการสำรวจพระพุทธรูปมีพุทธศาสนิกชนเลื่อมใสศรัทธา มีคุณค่าและอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของประชาชน ที่มีข้อมูลหลักฐานและความเลื่อมใสศรัทธาของพุทธศาสนิกชนเข้าข่ายของความเป็นพระพุทธรูปสำคัญ และคัดเลือกได้จำนวน ๔ องค์ ศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยกับการพัฒนาจิตใจ และปัญญา วิเคราะห์พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยในฐานะสัญลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งสามารถสร้างเป็นกรอบแนวคิดได้ ดังแผนภาพที่ ๑.๑

แผนภาพที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๑.๖ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

พระพุทธรูปสำคัญ หมายถึง รูปเคารพ รูปปั้นที่สร้างขึ้นแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้แก่ ๑. หลวงพ่อโสธร วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒. หลวงพ่อวัดไร่ขิง วัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม ๓. หลวงพ่อโต วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ และ ๔. หลวงพ่อบ้านแหลม วัดเพชรสมุทร จังหวัดสมุทรสงคราม

อิทธิพล หมายถึง กำลังที่ยังผลให้สำเร็จ อำนาจซึ่งแฝงอยู่ในพระพุทธรูปสำคัญ ซึ่งสามารถบันดาลให้เป็นไปตามความประสงค์ อำนาจที่สามารถบันดาลให้ผู้อื่นต้องคล้อยตามหรือทำตาม อำนาจที่สามารถบันดาลให้เป็นไปได้ต่าง ๆ

การพัฒนาจิตใจ หมายถึง การฝึกฝนอบรมจิตใจให้ตั้งงาม นุ่มนวล มีความหนักแน่นมั่นคง แข็งแกร่ง ผ่อนคลาย และสงบสุข ซึ่งเป็นผลอันเนื่องมาจากพระพุทธรูปสำคัญ ๔ องค์ ได้แก่ ๑. หลวงพ่อโสธร วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒. หลวงพ่อวัดไร่ขิง วัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม ๓. หลวงพ่อโต วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ และ ๔. หลวงพ่อบ้านแหลม วัดเพชรสมุทร จังหวัดสมุทรสงคราม

การพัฒนาปัญญา หมายถึง การฝึกให้รู้จักคิดเป็น แก้ไขปัญหาต่างๆ มีเหตุผล มีความรู้ อย่างชัดเจนในบาปบุญคุณโทษ รู้จักกาลเทศะ และมีการใช้สติปัญญาให้เกิดปัญญา โดยมีสติควบคุม อารมณ์และใช้ปัญญาเป็นตัวพิจารณา เพื่อให้รู้และเข้าใจอารมณ์นั้น ๆ มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน

สัญลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม หมายถึง เครื่องหมาย หรือสิ่งที่ใช้แทนความหมาย หรือระเบียบ แบบแผน ซึ่งเป็นผลอันเนื่องมาจากพระพุทธรูปสำคัญ ๔ องค์ ได้แก่ ๑. หลวงพ่อโสธร วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒. หลวงพ่อวัดไร่ขิง วัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม ๓. หลวงพ่อโต วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ และ ๔. หลวงพ่อบ้านแหลม วัดเพชรสมุทร จังหวัดสมุทรสงคราม

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๗.๑ ได้ทราบถึงอิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทย

๑.๗.๒ ได้ทราบผลการวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยกับการพัฒนาจิตใจ และปัญญา

๑.๗.๓ ได้ทราบผลการวิเคราะห์พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยในฐานะสัญลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม

๑.๗.๔ เป็นประโยชน์เชิงวิชาการต่อการศึกษาค้นคว้าอิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยกับการพัฒนาจิตใจและปัญญา

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับการพัฒนาจิตใจและปัญญาในสังคมไทย” ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสาร ตำราวิชาการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งหัวข้อดังต่อไปนี้

- ๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปในประเทศไทย
- ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะพุทธศิลป์สมัยต่างๆ ในประเทศไทย
- ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย
- ๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาจิตใจ และปัญญา
- ๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา
- ๒.๖ ปรัชญาแห่งคติพุทธสัญลักษณ์
- ๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปในประเทศไทย

พุทธศาสนิกชนในประเทศไทยเชื่อว่าการสร้างพระพุทธรูปนั้น ส่งผลในทางกุศลบุญอย่างมาก ด้วยอานิสงส์แห่งการสร้างพระพุทธรูปไม่ว่าเล็กหรือใหญ่ด้วยวัตถุใดก็ตาม ผู้สร้างจะเป็นผู้มีทรงงาม รูปร่าง มีฤทธิ์เดชมาก มียศมีศักดิ์ มีความสุข ไม่มีโรค อายุยืน ไม่มีเวรไม่มีภัย เกิดในตระกูลกษัตริย์ หรือตระกูลพราหมณ์ มีทรัพย์มาก มีทาสชายหญิงบริวารห้อมล้อมทุกเมื่อ และจะบรรลุนิพพาน^๑ นอกจากการสร้างพระพุทธรูปแล้ว การช่อมพระพุทธรูปให้คงอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ ก็จะทำนำมาซึ่งชัยชนะเหนือศัตรู มีทรัพย์มีสินไม่มีวันสิ้นสุด ดังเช่น พระเจ้าวิภูฏังคุลี ผู้รบชนะเหล่าพระราชาน้องร้อยเอ็ดพระองค์ผู้มารุกรานด้วย “ทรงยกพระองค์ของพระองค์ขึ้นนิ้วหนึ่ง ทรงชี้พระราชาน้องนั้นไปรอบๆ ขณะนั้นเที่ยว พระราชาทั้งปวงพร้อมทั้งเสนามีช้างเป็นต้น หนีไป”^๒ ทั้งนี้ด้วยอานิสงส์ที่พระเจ้าวิภูฏังคุลีได้ไปช่อมพระองค์ของพระพุทธรูปที่ขาดไปให้สมบูรณ์

ชาดกเรื่องเดียวกันนี้ยังให้สาเหตุของการสร้างพระพุทธรูปว่า เมื่อครั้งพระเจ้าปเสนทิ กษัตริย์แห่ง แคว้นโกศล เสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่พระเชตวันมหาวิหาร แต่พระพุทธองค์มิได้ประทับอยู่ ณ ที่นั้น พระเจ้าปเสนทิเกิดความสลดพระทัย จึงตรัสว่า “โลกนี้เว้นจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ชื่อว่าว่างเปล่า ไม่มีที่พำนัก ไม่มีที่พึ่งพิง” ต่อมาในวันรุ่งขึ้นพระเจ้าปเสนทิไปเฝ้าพระพุทธเจ้าซึ่งเสด็จกลับมาแล้ว และทูลว่า

^๑กรรมศิลปากร, เชียงใหม่ปณณาสชาดก, (กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๑), หน้า ๕๑๗ - ๕๑๘.

^๒เรื่องเดียวกัน, ๕๑๐ - ๕๑๕.

เมื่อพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่เสด็จไปที่อื่น ข้าพระองค์เมื่อไม่เห็น พระรูป พระองค์ย่อมเป็นผู้ไม่มีที่พึ่ง มีทุกข์ ก็เมื่อพระองค์ปรินิพพานแล้ว... สัตว์โลกนี้ จะพึงมีความสุขแต่ที่ไหนหามิได้... เพราะฉะนั้นขอพระองค์ทรง อนุญาตเพื่อทำ พระรูปอันประเสริฐของพระองค์ เพื่อประโยชน์แก่การบูชา สักการะของนระ และเทวดาแก่ข้าพระองค์นั้นเทียว^๓

เมื่อได้ทรงสดับพระดำรัสของพระราชาแล้ว พระองค์จึงตรัสว่า

บุคคลใดบุคคลหนึ่งถึงพร้อมด้วยศรัทธา ทำรูปของเราเล็กก็ตาม ใหญ่ ก็ตาม ด้วยวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง มีดินเหนียวเป็นต้น ตามกำลัง... ย่อม เสวยสุขอัน ไพบุลย์ ได้เป็นผู้เชื่อว่ามิเคยขาดภาพมาก^๔

เมื่อพระเจ้าปเสนทิได้ทรงรับอนุญาตแล้ว จึงโปรดให้ช่างสร้างพระพุทธรูปด้วยไม้แก่น จันทน์ และประดิษฐานพระพุทธรูปนั้นไว้บนอาสนะภายในมณฑป แล้วทรงนิมนต์พระพุทธรูปเจ้าให้ไป ทอดพระเนตรรูปของพระองค์ เมื่อพระพุทธรูปที่ทำด้วยไม้แก่นจันทน์ เห็นพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาที่ มณฑป จึง “ทรงยกพระบาทข้างหนึ่งจากอาสนะที่พระองค์ประทับนั่ง แสดงอาการต้อนรับพระ สัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เสด็จมาที่นั่น” พระพุทธรูปเจ้าจึงรับสั่งว่า

อาวุโส พระองค์จงทรงหยุดเถิด เราจักนิพพานโดยกาลของเราเทียว และพระองค์ จะพึงดำรงอยู่ในศาสนาของเราโดยกาลนาน ตลอดห้าพันปีใน อนาคตกาล... วันนั้นเทียว เราขอมอบพระศาสนาของเราแก่พระองค์ ขอ พระองค์ จงทรง ดำรงอยู่ในศาสนาของเรา เพื่อประโยชน์แก่กุลแก่สัตว์โลก ทั้งปวง^๕

ถึงแม้ว่าต้นฉบับของเชียงใหม่ปณณาสชาดกจะมาจากประเทศพม่า แต่หนังสือปฏิภมมาลา ของล้านนา ซึ่งเขียนขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๖๗ ตรงกับ ค.ศ. ๑๘๒๔ ปรากฏว่ามีเนื้อหาใกล้เคียงกัน^๖ แสดง ให้เห็นว่า ความรู้เกี่ยวกับวัฏฏังคูลิราชชาดกซึ่งเป็นที่มาของคติที่เกี่ยวกับอานิสงส์การสร้าง พระพุทธรูปอันเป็นที่แพร่หลายในล้านนา ดังเห็นได้จากการที่ชาดกเรื่องนี้ได้รับการกล่าวถึงใน ตำรานานพื้นเมืองเชียงใหม่ ว่า มหากัสสปเถระได้เทศน์เรื่องพระเจ้าวัฏฏังคูลิต่อหน้าพระพุทธรูปถวายพญา เม็งราย^๗ ดังนั้นเรื่องของพระเจ้าวัฏฏังคูลิ และพระเจ้าปเสนทิสร้างพระพุทธรูปไม้แก่นจันทน์ รวมทั้ง คติที่เกี่ยวกับอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูป น่าจะอยู่ในการรับรู้ของผู้คนในประเทศไทยมาแล้ว ตั้งแต่ พญาสวาวริสิทธิษัตริย์มอญโบราณที่ปกครองนครหริภุญไชย แรกเริ่มพุทธศาสนิกายเถรวาทมา

^๓อ้างแล้ว, กรมศิลปากร, เชียงใหม่ปณณาสชาดก, หน้า ๕๐๗.

^๔เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^๕เรื่องเดียวกัน, ๕๑๓.

^๖เรื่องเดียวกัน, ๑๕๘.

^๗ตำรานานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๘), หน้า ๒๗.

เมื่อประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓)^{๙๘} ทั้งนี้เพราะว่า เรื่องพระเจ้าปเสนทิสร้างพระพุทธรูปแก่นจันทน์ ปรากฏในหนังสือภาษาบาลีเรื่อง*โกศลพิมพ์วิณณา* แต่งขึ้นที่ลังกา ในช่วงระยะเวลาเดียวกัน^{๙๙}

อย่างไรก็ตาม ตำนานการสร้างพระพุทธรูปแก่นจันทน์นั้นมีมานานก่อนหน้านั้นหลายศตวรรษแล้ว ดังกรณีพระภิกษุจีนนามว่า ฟาเหียน ผู้ที่เดินทางไปนครสาวัตถี แคว้นโกศล ระหว่างปี พ.ศ. ๙๔๒ - ๙๕๗ ตรงกับ ค.ศ. ๓๙๙ - ๔๑๔ เล่าว่า เมื่อพระเจ้าปเสนทิเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้านั้น พระพุทธรูปเสด็จขึ้นไปโปรดพระพุทธรูปมารดาบนสวรรค์เป็นเวลา ๙๐ วัน พระองค์จึงให้สร้างพระพุทธรูปมาแกะสลักด้วยไม้จันทน์ขึ้นมาแทนพระพุทธรูป ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จกลับพระพุทธรูปก็เสด็จเข้าไปเฝ้า พระพุทธรูปตรัสว่า

ให้กลับไปยังที่นั่นเดิม, ภายหลังเมื่อเราบัลลุปรีนิพพานแล้ว, จะเป็นตัวอย่างแก่ บริษัท ๔ ซึ่งเป็นศิษย์ของเรา, ดังนั้นแล้ว พระปฏิมาภิกษุก็เลื่อนกลับไปสู่ที่นั่นเดิม, พระปฏิมาองค์นั้นเป็นพระพุทธรูปปฏิมาองค์แรกของพระพุทธปฏิมาทั้งหมด และ ซึ่งบุคคลสืบต่อมาได้ถือเอาเป็นตัวอย่าง.^{๑๐๐}

ในคัมภีร์ชื่อ *เอโกตตราคม* แปลจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาจีนเมื่อปี พ.ศ. ๙๒๗ - ๙๒๘ ตรงกับ ค.ศ. ๓๘๔ - ๓๘๕ กล่าวว่า เมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปโปรดพระพุทธรูปมารดาบนสวรรค์ขึ้นดาวดึงส์นั้น พระเจ้าปเสนทิ พร้อมด้วยพระเจ้าอุเทน แห่งนครโกสัมพีเสด็จไปเฝ้า ในเรื่องนี้เป็นพระเจ้าอุเทนต่างหากที่ทรงเป็นผู้สวดพระทัยเมื่อไม่ได้เฝ้าพระพุทธรูป และทรงรับสั่งว่า หากมิได้เฝ้าพระพุทธรูปจะต้องสิ้นพระชนม์แน่ พระเจ้าอุเทนจึงเป็นผู้สร้างพระพุทธรูปแก่นจันทน์ อันเป็นเหตุให้พระเจ้าปเสนทิต้องสร้าง พระพุทธรูปทองคำที่มีขนาดเดียวกันกับพระพุทธรูปแก่นจันทน์ “*พระพุทธรูปทั้งสององค์นี้จึงเป็น พระพุทธรูปของพระตถาคตสององค์แรกที่สร้างขึ้นในชมพูทวีป*” เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากดาวดึงส์ พระองค์ตรัสแก่พระเจ้าอุเทนว่า อานิสงส์แห่งการสร้างพระพุทธรูปนี้จะส่งผลให้พระองค์มีสุขภาพที่ แข็งแรงและเมื่อประสูติใหม่จะเป็นโลกบาล^{๑๐๑}

สำหรับคัมภีร์ที่เก่าแก่ที่สุดที่กล่าวว่าพระเจ้าอุเทนทรงสร้างพระพุทธรูปแก่นจันทน์ น่าจะได้แก่ คัมภีร์จีน เกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปสมัยราชวงศ์ฮั่นตะวันตก (พ.ศ. ๕๖๘ - ๗๖๓ ตรงกับ ค.ศ. ๒๕ - ๒๒๐) ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับเรื่อง *โกศล พิมพ์ วิณณา* ของลังกา แตกต่างกันตรงที่

^{๙๘}Coedès, George, “Documents sur l'histoire politique et religieuse du Laos occidental.” *Bulletin de l'École française d'Extrême - Orient* XXV: 1 - 204, 1925, pp. 189.

^{๙๙}Swearer, Donald K., *Becoming The Buddha*. (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2004), pp. 15.

^{๑๐๐}พระภิกษุฟาเหียน, *จดหมายเหตุแห่งพุทธอาณาจักร*, แปลโดยพระยาสุรินทรลือชัย (จันทิตุงคสวัสดิ) จากต้นฉบับของ เจ้มส์ เล็กจ์. (พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๔๘๗), หน้า ๑๐๑ - ๑๐๒.

^{๑๐๑}Soper, Alexander Coburn. *Literary Evidence for Early Buddhist Art in China*. (Ascona: Artibus Asiae, 1959), p. 259.

พระเจ้าอุเทนแห่งนครโกสัมพี มิใช่พระเจ้าปเสนทิ เป็นผู้เฝ้าพระพุทธเจ้า เมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปที่โกสัมพี^{๑๒}

นอกจากนั้น พระภิกษุจีน เสวียนจั้ง (พระถังซำจั๋ง) ผู้ที่เดินทางไปแสวงบุญที่อินเดีย ได้บันทึก *เรื่องจดหมายเหตุการเดินทางสู่ดินแดนตะวันตก* แล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๑๑๘๙ ตรงกับ ค.ศ. ๖๔๖ ท่านได้กล่าวถึงพระพุทธรูปจำลองด้วยไม้จันทน์ที่ประดิษฐานอยู่ในวิหารสูงประมาณ ๖๐ ฟุต ว่าเป็นพระพุทธรูปที่พระเจ้าอุเทนทรงสร้างไว้ แม้ว่าจะมีพระราชารจากหลายแคว้นประสงค์ที่จะอัญเชิญไปยังแคว้นของตนของพระองค์ แต่ไม่สามารถที่จะขยับเขยื้อนองค์พระพุทธรูปได้ จึงต้องนำรูปจำลองไปสักการะแทน ทั้งนี้ต่างก็เชื่อกันว่า พระพุทธรูปแก่นจันทน์เป็นพระพุทธรูปที่มีลักษณะเหมือนพระพุทธองค์ทุกประการ และเป็นต้นแบบของพระพุทธรูปในลักษณะนี้^{๑๓}

พระพุทธรูปแก่นจันทน์แบบพระเจ้าอุเทนจำลอง จึงเป็นหมวดพระพุทธรูปที่เก่าแก่ที่สุด โดยมีหลักฐานยืนยันคือ *เหรียญทองคำของพระเจ้าจักรพรรดิกันซุเกะที่ ๑* (พ.ศ. ๖๖๓ - ๖๘๘ ตรงกับ ค.ศ. ๑๒๐ - ๑๔๕) ของราชวงศ์กุษาณะ ประเทศอินเดีย ซึ่งด้านหนึ่งเป็นพระบรมรูปของพระเจ้ากันซุเกะ อีกด้านหนึ่งเป็นพระพุทธรูปยืน ปางประทานอภัย มีจารึกภาษาแบคเตรียน เขียนว่า “BODDO” (พุทธ) อยู่ทางด้านขวาข้างประภามณฑล^{๑๔} ปางประทานอภัยจึงเป็นปาง **ดั้งเดิมของพระพุทธรูป และมีความหมายว่า ภัยอันตรายจะไม่บังเกิดกับผู้ที่มิพุทธะเป็นสรณะ** นอกจากนั้นแล้ว พระพุทธรูปองค์นี้ยังมีพระเมาลีทรงสูง ซึ่งสอดคล้องกับมหาบุรุษลักษณะประการที่ ๑ จากมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ ซึ่งให้ไว้ในคัมภีร์ *ลลิตวิสตระ* ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่เรียบเรียงจากคัมภีร์ของ นิกายสรวาสตีวาส ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๖ - กลาง ๗ (คริสต์ศตวรรษที่ ๑) คือช่วงระยะเวลาเดียวกันกับเหรียญทองคำของพระเจ้ากันซุเกะ โดยคัมภีร์ *ลลิตวิสตระ* กล่าวถึงลักษณะประการที่ ๑ ของมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ ว่า

๑) อุษณิษศิรัษะ มีพระเศียรเหมือนโพกผ้า หรือเหมือนสวมมกุฏ (เมาลี) คือ พระเศียรสูง ข้ำแต่่มหาราช พระกุมารสรวารลิตทประกอบด้วยมหาบุรุษ ลักษณะนี้เป็นข้อต้น^{๑๕}

พระพุทธรูปองค์นี้ยังครองจีวรห่มคลุม ทรงถือลูกบวบของชายจีวรไว้ในพระหัตถ์ซ้าย ซึ่งเป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลมาจากรูปแบบการห่มผ้าพัลลิอุม (*Pallium*) ของจักรพรรดิโรมันใน

^{๑๒}Swearer, Donald K., *Becoming The Buddha*. (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2004), pp. 21 - 22.

^{๑๓}Hiuen Tsiang. *Si - Yu - Ki: Buddhist Records of the Western World*. Translated by Samuel Beal. Delhi : Oriental Books Reprint Corporation. (First edition 1884, 1969), p. 235.

^{๑๔}Zwalf, W. *Buddhism: Art and Faith*, (London : British Museum Publication, 1985), p. 92 - 93.

^{๑๕}กรมศิลปากร, *ลลิตวิสตระ : คัมภีร์พระพุทธประวัติฝ่ายมหายาน*. (พระนคร: กรมศิลปากร, ๒๕๑๒), หน้า ๕๙๘.

ประติมากรรมที่สร้างขึ้นในรัชสมัยของจักรพรรดิออกัสตัส (Augustus) (พ.ศ. ๕๒๑ - ๕๕๗) ก่อนคริสต์กาล ๒๓ - ค.ศ. ๑๔)^{๑๖}

ส่วนพระพุทธรูปที่มีจารึกว่า “พระภิกษุพล” สร้างถวายในปีที่ ๓ ของรัชกาลพระเจ้ากนิษกะ (พ.ศ. ๖๖๖ ตรงกับ ค.ศ. ๑๒๓)^{๑๗} พบที่สารนาถ รัฐอุตตรประเทศ เป็นพระพุทธรูปยืนแบบสกุลช่างมถุรา ซึ่งจากพุทธลักษณะ ปาง และครองจีวรห่มดอง มีได้เป็นพระพุทธรูปปฏิมาไม้แก่นจันทร์จำลอง หากแต่จำลองมาจากพระพุทธรูปต้นแบบองค์อื่น พระหัตถ์ขวาหักหายไป แต่หากคงอยู่หน้าจะแสดงปางประทานอภัย พระหัตถ์ซ้ายกำอยู่ที่พระโสณี ทรงครองจีวรห่มดอง จีวรด้าน ซ้ายยกพาดที่พระกร จีวรเป็นริ้วบางมองเห็นขอบสงด้านบนซึ่งคาดด้วยรัดประคด และจีบหน้านางของสงระหว่างพระชงฆ์มีสิ่งหนึ่ง ซึ่งหมายถึง สิ่งแห่งราชวงศ์ศากยะ หรือพระศากยสิงห์ ซึ่งเป็นพระนามที่เรียกพระพุทธรูปอีกพระนามหนึ่ง พระพุทธรูปองค์นี้ยังมีฉัตรกั้น ซึ่งด้านในของฉัตรสลักเป็นรูปกลีบบัวที่ประกอบด้วยลายมงคลต่างๆ

อย่างไรก็ตาม จากคำบอกเล่าของพระภิกษุเสวียนจั้ง ท่านได้เห็นพระพุทธรูปปฏิมาไม้แก่นจันทร์สามองค์ ซึ่งเป็นที่นิยมเคารพบูชาอย่างแพร่หลาย องค์หนึ่งในวิหารที่โกสัมพี ซึ่งพระเจ้าอุเทนเป็นผู้สร้าง จำลองเพื่อเผยแผ่พระศาสนา องค์ที่สองอยู่ในเขตวันมหาวิหารที่สาวตถิ อันเป็นองค์ที่พระเจ้าปเสนทิทรงสร้าง และองค์ที่สามอยู่ที่หันโม แคว้นโคธฐาน ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นองค์ดั้งเดิมที่แท้จริง^{๑๘} สันนิษฐานว่าพระพุทธรูปปฏิมาเหล่านี้ น่าจะมีพุทธลักษณะคล้ายกันหมด คือเป็นพระพุทธรูปปฏิมายืน พระหัตถ์ขวาหงายออกในท่าประทานอภัย พระหัตถ์ซ้ายทรงถือชายจีวร ครองจีวรคลุมพระอังสาทั้งสองข้าง สงบจีบเป็นริ้วทั้งซ้ายขวา ดังเช่นพระพุทธรูปปฏิมาสัมฤทธิ์ที่พบที่ ธเนสรฺ์ เชระ (Dhanesar Khera) ในจังหวัดบันดะ (Banda) รัฐอุตตรประเทศ ประเทศอินเดีย เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๘ ตรงกับ ค.ศ. ๑๘๙๕^{๑๙} ต่อมาจึงได้มีการขายทอดตลาดประมาณปี พ.ศ. ๒๔๖๓ ตรงกับ ค.ศ. ๑๙๒๐ และปรากฏว่าได้ ไปเป็นสมบัติส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระองค์ท่านได้พระราชทานให้กับพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ในปี พ.ศ. ๒๔๗๑ ตรงกับ ค.ศ. ๑๙๒๘^{๒๐} จึงเป็นหนึ่งในไม่ถึง ๒๐ องค์ของพระพุทธรูปปฏิมาสัมฤทธิ์จากสมัยราชวงศ์คุปตะ (พ.ศ. ๘๖๓ - ๑๐๙๓ ตรงกับ ค.ศ. ๓๒๐ - ๕๕๐) ที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน

พระพุทธรูปปฏิมาจาก ธเนสรฺ์ เชระ องค์นี้มีพุทธลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มพระพุทธรูปปฏิมาศิลาที่สลักขึ้นที่มถุรา ซึ่งน่าจะเป็นพระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทร์จำลองเช่นกัน นอกจากนั้นแล้ว ความ

^{๑๖}Rowland, Benjamin, *The Pelican History of Art*, (Middlesex: Harmondsworth, Penguin Book. (First edition 1953), 1970), p. 127.

^{๑๗}Huntington, Susan L. *The Art of Ancient India: Buddhist, Hindu, Jain*. (New York : Weatherhill, 1985), p. 150 – 151.

^{๑๘}Soper, 1959, p. 262.

^{๑๙}Middleton, Sheila E. Hoey. “The Third Buddha.” *Journal of the Society for South Asian Studies* 18: 67 – 72, 2002, p.67 – 72.

^{๒๐}ศิลปากร, พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการพิพิธภัณฑน์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลปการพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๓๖ ก, กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในมหามงคลเฉลิมพระเกียรติ ๑๐๐ ปี วันพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้า เจ้าอยู่หัว ๘ พฤศจิกายน ๒๕๓๖), หน้า ๑๐๑.

สำคัญของพระเจ้าแก่นจันทน์ที่พระเจ้าอุเทนทรงสร้างขึ้นที่โกสัมพีสะท้อนให้เห็นว่า นครโกสัมพีมีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่ความคิดนี้ภายใต้อิทธิพลของมณฑล^{๒๑} อันเป็นศูนย์กลางของนิกายธรรมวาสตีวาส ต่อมาในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - กลาง ๑๒ (คริสต์ศตวรรษที่ ๖) นิกายนี้เป็นที่รู้จักกันในนามของ “มุลสรรวาสตีวาส” และกลุ่มพระพุทธรูปปฏิมาสัมฤทธิ์ของจีนที่หล่อขึ้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๐ ถึงต้น ๑๑ (กลางคริสต์ศตวรรษที่ ๕) ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นแบบที่พระเจ้าอุเทนโปรดให้สร้างขึ้น และจำลองมาจากพระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทน์^{๒๒} ถึงแม้ว่าพระพุทธรูปปฏิมาองค์ที่มีจารึกว่าสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๑๐๒๐ (ค.ศ. ๔๗๗) จะจารึกว่าเป็นพระโมเตรยะ แต่พุทธลักษณะก็ยังเป็นพระศากยมุนีอยู่ดี^{๒๓}

พระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทน์ซึ่งพระเจ้าอุเทนทรงสร้างนั้น ไซ้แต่จะมีความสำคัญในประเทศอินเดีย และประเทศจีนเท่านั้น หากยังเป็นที่ยอมรับแพร่หลายในประเทศญี่ปุ่นอีกด้วย และมีประวัติศาสตร์ที่ยาวนานอีกเช่นกัน^{๒๔} อนึ่ง องค์ของจีนเคยประดิษฐานอยู่ที่กรุง ปักกิ่งในวัด จัน ตัน ชู (Chan T'an Ssu) ที่จักรพรรดิถังเสวสร้างถวาย จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๔๔๓ ตรงกับ ค.ศ. ๑๙๐๐ จึงได้นำไปซ่อนไว้ที่วัดอีเกตุย (Egetui) ในเมืองอูลาน-อูเด (Ulan-Ude) ในสาธารณรัฐ ปกครองตนเองบูเรียติยา (Buryatia) ในประเทศรัสเซียจนถึงทุกวันนี้^{๒๕}

พระพุทธรูปปฏิมาที่อาจจะจำลองมาจากพระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทน์ของพระเจ้าอุเทนที่สร้างขึ้นในประเทศไทยพบน้อยมาก ตัวอย่างได้แก่ พระพุทธรูปสัมฤทธิ์ยืน พระหัตถ์ขวาประทานอภัย พระหัตถ์ซ้าย ถือชายฉิวร ครองจีวรคลุมพระอังสาทั้งสองข้าง ซึ่งพุทธลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับ พระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทน์ของพระเจ้าอุเทนทุกประการ เพียงแต่รูปแบบของพระพุทธรูปปฏิมาองค์นี้ได้วิวัฒนาการไปตามยุคสมัยและค่านิยมของท้องถิ่น ที่เน้นความสมดุลงานจิ๋วที่แนบตามพระวรกาย และ พระเมลาเป็นทรงกรวย เป็นต้น พระพุทธรูปองค์นี้น่าจะสร้างขึ้นในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙ (ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓) เมื่อคณะกัมโพชสงฆ์ปักขะเป็นที่แพร่หลายในแคว้นกัมโพช และมีศูนย์กลางอยู่ที่ ละโว้หรือลพบุรีในปัจจุบัน เนื่องด้วยว่านิกายกัมโพชสงฆ์ปักขะนี้ ได้รับเอาคติ ธรรม และความเชื่อจากมหายาน วัชรยาน และเถรวาทมาผสมกับขนบทางบาลี ก็เป็นไปได้ว่าพระพุทธรูปลักษณะของพระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทน์ของพระเจ้าอุเทนอันเป็นที่นิยมในลัทธิมหายาน จะนำมาสร้างขึ้นในประเทศไทย

ส่วนพระพุทธรูปปฏิมาแก่นจันทน์ที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสร้างที่สาวัดถินั้น พระรัตนปัญญาเถระให้ข้อมูลเพิ่มเติมในหนังสือ *ชินกาลมาลีปกรณ์* ซึ่งแต่งขึ้นเป็นภาษาบาลี ที่นครเชียงใหม่

^{๒๑}Soper, 1959, p. 263.

^{๒๒}Munsterberg, Hugo. *Chinese Buddhist Bronzes*. (Tokyo: Charles E. Tuttle, 1967), p.31.

^{๒๓}Snellgrove, David L., ed. *The Image of The Buddha*. (London: Sirindia Publication and UNESCO, 1978), p. 209.

^{๒๔}Henderson and Hurvitz. *The Buddha of Seiryōji*. (*Artibus Asiae* 19 (1)). (Ascona: Artibus Asiae, 1956), p. 5 – 55.

^{๒๕}Terentyev, Andrey. “Buddha Images – The Sandalwood Statue.” *National Museum Volunteers Newsletter*, (August 15), 2007), n.p.n.

แล้วเสร็จใน ปี พ.ศ. ๒๐๗๑ ตรงกับ ค.ศ. ๑๕๒๘ ความว่า พระพุทธปฏิมาแก่นจันทร์นั้นสร้างขึ้น ๗ ปี ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะ เสด็จปรินิพพาน นอกจากนั้นแล้วยังกล่าวว่า กษัตริย์เมืองสุวรรณภูมิ ซึ่งน่าจะ ได้แก่ รามัญญเทศ หรือ พม่าตอนใต้^{๒๖} ได้อัญเชิญพระพุทธปฏิมาแก่นจันทร์มาบูชาในดินแดนของ พระองค์ ต่อมาพระพุทธปฏิมาแก่นจันทร์ยังได้ถูกอัญเชิญไปบูชาอีกหลายเมืองในล้านนา เช่น พะเยา และเชียงใหม่ ก่อนที่จะนำมาประดิษฐานในอุโบสถวัดเจ็ดยอดที่นครเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. ๒๐๖๘ ตรง กับ ค.ศ. ๑๕๒๕^{๒๗}

พระรัตนปัญญาเถระมิได้ให้รายละเอียดว่า พระพุทธปฏิมาแก่นจันทร์องค์นี้เป็นพระพุทธ ปฏิมาประทับหรือพระพุทธปฏิมายืน แต่ตำนานพระแก่นจันทร์ กล่าวว่า เป็นพระพุทธปฏิมาที่สลักขึ้น จากไม้แก่นจันทร์แดง โดยให้สัดส่วนของพระพุทธปฏิมาซึ่งคาดคะเนได้น่าจะเป็นพระพุทธปฏิมา แบบประทับ^{๒๘} เช่น แท่นสูง ๖ องค์กร (๑๒ เซนติเมตร) พระองค์สูง ๒๒ องค์กร (๔๔ เซนติเมตร) หน้า ตักกว้าง ๒๒ องค์กร (๔๔ เซนติเมตร) พระอังสากว้าง ๒๓ องค์กร (๔๗ เซนติเมตร)^{๒๙} แต่ พงศาวดาร โยนก ของพระยาประชากิจกรจักร์ (แช่ม บุนนาค) กลับระบุว่า “เป็น พระพุทธรูปยืน มีแท่นสูง ๖ นิ้ว พระองค์สูง ๒๒ นิ้ว วัดรอบพระองค์ได้ ๒๓ นิ้วกึ่ง”^{๓๐} เป็นไปได้ว่ามีการสับสนระหว่างพระพุทธปฏิมา แก่นจันทร์ของพระเจ้าปเสนทิโกศล กับพระพุทธปฏิมาแก่นจันทร์ที่พระเจ้าแสนพุก กษัตริย์ล้านนา ทรงสร้างขึ้นที่เวียงแสนน้อย ใกล้สบกก ซึ่งเป็น พระพุทธปฏิมายืน^{๓๑} อย่างไรก็ตาม ไม่ปรากฏว่าพระ พุทธปฏิมาแก่นจันทร์ที่ กล่าวถึงข้างต้นทั้งสององค์นี้มีพุทธลักษณะเป็นอย่างไรและปัจจุบันอยู่ที่ใด

ดังนั้น พระพุทธปฏิมา ซึ่งหมายถึงรูปเปรียบหรือรูปแทนองค์พระพุทธเจ้า พระพุทธปฏิมา จึงเป็นรูปจำลองของพระพุทธรูป และก็เป็นรูปจำลองของพระพุทธปฏิมาที่จำลองสืบต่อๆ กันมา ดัง เห็นได้จากการที่พระพุทธปฏิมาจำนวนมากมีพุทธลักษณะที่คล้ายกัน โดยมูลเหตุที่ทำให้คล้ายกันนั้น มิได้มาจากการสร้างพระพุทธรูปในแต่ละยุคสมัย แต่ทว่ามาจากความต้องการของพุทธศาสนิกชนที่จะ จำลองพุทธลักษณะของพระพุทธรูปที่มีความศักดิ์สิทธิ์ และมุ่งสืบทอดพุทธลักษณะของพระพุทธรูป ซึ่งเป็นต้นแบบไว้ให้ได้มากที่สุด ดังเช่นการจำลองพระพุทธรูปแก่นจันทร์ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

^{๒๖}Jayawickrama, N.A. *The Sheaf of Garlands of the Epochs of the Conqueror Being a Translation of Jinakâamâlîpakara am of Ratanapañña Thera of Thailand.* (London: The Pali Text Society, 1968), p. 3.

^{๒๗}พระรัตนปัญญาเถระ, *ชินกาลมาลีปกรณ์*, (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๑), หน้า ๑๔๕ – ๑๔๗.

^{๒๘}สงวน รอดบุญ, *พุทธศิลป์ลาว*, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพฯ: สายธาร, ๒๕๔๕), หน้า ๗๑.

^{๒๙}Penth, Hans. *Jinakâlamâlî Index.* Chiangmai : Silksworm Books, 1994), p. 169.

^{๓๐}พระยาประชากิจกรจักร์ (แช่ม บุนนาค), *พงศาวดารโยนก*, (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนา การ, ๒๔๗๘, พิมพ์เป็นที่ระลึก ในงานพระราชทานเพลิงศพมหาอำมาตย์โท เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (ปลื้ม สุจริตกุล) ๒ มิถุนายน), หน้า ๓๕๑.

^{๓๑}พระรัตนปัญญาเถระ, *ชินกาลมาลีปกรณ์*, หน้า ๙๖.

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะพุทธศิลป์สมัยต่างๆ ในประเทศไทย

ตั้งแต่มีพระพุทธรูปเกิดขึ้นในคันธารราฐ เมื่อระหว่าง พ.ศ. ๓๖๓ – ๓๘๓ ความนิยมบูชาพระพุทธรูปก็แพร่หลายลงมาทางข้างใต้ จนชาวอมรและมณฑลอื่นละคติเดิมที่ว่าไม่ควรสร้างรูปเคารพ พวกเขากลับใจในการสร้างพระพุทธรูปทั่วไปในประเทศอินเดีย ประเทศทั้งหลายภายนอกอินเดียที่ได้รับพระพุทธศาสนาไว้แต่ครั้งพระเจ้าอโศก ก็คงจะได้รับลัทธินิยมการสร้างพระพุทธรูปกันขึ้นทั่วไปตามกาลสมัย แต่แบบอย่างพระพุทธรูปที่คิดครั้งแรกและครั้งพระเจ้ากนิษกะนั้น เป็นของทำขึ้นตามความเห็นที่ดั่งใจของช่างกรีกซึ่งเป็นชาวต่างประเทศ จะทำให้ชาวอินเดีย หรือชาวประเทศอื่นนอกอินเดียเห็นสวยงามไปด้วยทุกอย่างนั้นไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่ต้องมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นตามความเห็นของชาวต่างประเทศนั้นๆ เช่น พระพุทธรูปกรีก ทำพระศกเป็นเส้นอย่างผมนคนสามัญ ชาวอินเดียเห็นว่าไม่สวยหรือไม่ถูก แก้ไขทำเส้นพระศกเป็นอย่างกันหอยหรือจิวรซึ่งชาวโยนกทำเป็นจิวรรีว ชาวอินเดียแก้เป็นจิวรบางๆ ไม่มีรีว แนบติดกับพระองค์ และที่สุดพระพักตร์ซึ่งพวกกรีกทำอย่างพักตร์เทวรูปของเขา ชาวอินเดียก็เปลี่ยนเป็นอย่างหน้าคนอินเดียเป็นต้น โดยนัยนี้ ประเทศทั้งหลายที่ได้รับแบบอย่างการสร้างพระพุทธรูป ก็คงจะได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงไปแห่งละเล็กละน้อย นี้เองเป็นมูลเหตุเกิดแบบอย่างพระพุทธรูปฝีมือช่างในประเทศต่างๆ ขึ้น โดยเฉพาะฝีมือช่างในประเทศสยาม หรือประเทศไทย ซึ่งเป็นไปตามยุคตามสมัยของบ้านเมือง ดังนี้

๑) สมัยทวารวดี (ระหว่าง พ.ศ. ๑๐๐๐ – ๑๒๐๐)

ประเทศสยามเป็นส่วนหนึ่งของสุวรรณภูมิประเทศ ซึ่งปรากฏในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกว่า พระโสมนธระและพระอุตตรเถระ ศาสนทูตของพระเจ้าอโศกได้เป็นผู้นำพระพุทธศาสนามาเผยแผ่ ข้อนี้มีโบราณวัตถุที่พบในจังหวัดนครปฐมเป็นเครื่องประกอบอยู่หลายสิ่ง เช่น พระสถูปรูปทรงบาตรคว่ำ และเสมาธรรมจักรกับกวางมอช ซึ่งเป็นของทำแทนพระพุทธรูปในสมัยยังไม่มีคตินิยมสร้างองค์พระพุทธรูปขึ้นเคารพบูชา คติที่สร้างสิ่งอื่นแทนรูปเคารพอันเป็นคติในอินเดียครั้งพระเจ้าอโศกนั้น ได้มามีแพร่หลายขึ้นที่จังหวัดนครปฐม เพราะฉะนั้น จึงน่าเชื่อเป็นอย่างยิ่งว่า ชาวจังหวัดนครปฐมจะได้รับลัทธิพระพุทธศาสนาแต่ครั้งพระเจ้าอโศกมหाराชเป็นแน่ เมื่อเชื่อว่าศาสนทูตครั้งพระเจ้าอโศกจะมาถึงสุวรรณภูมิจริงแล้ว ก็ควรจะเชื่อด้วยว่าศาสนทูตครั้งพระเจ้ากนิษกะก็ได้มาถึงสุวรรณภูมิเหมือนกัน ข้อนี้ก็เพราะมีโบราณวัตถุที่พบในจังหวัดนครปฐม เป็นหลักฐานยืนยันอยู่ เช่น สถูปมหายานจารึกคาคา ยะ ธมมาฯ ด้วยอักษรและภาษาสันสกฤตกับทั้งพระพิมพ์มหายานอีกมากมาย แต่แบบอย่างพระพุทธรูปที่พบในจังหวัดนครปฐมนั้น มีลักษณะคล้ายกับพระพุทธรูปอินเดียครั้งราชวงศ์คุปตะ (พ.ศ. ๘๖๐ – ๑๑๕๐) ก็คงจะเป็นเพราะมีผู้นำแบบอย่างพระพุทธรูปสมัยนั้นเข้ามาในประเทศนี้ ชาวประเทศนี้เห็นสวยงามก็นิยมทำตามอย่างกันขึ้น

ทางโบราณคดี เรียกพระพุทธรูปแบบนี้ว่า สมัยทวารวดี นั้น ก็เพราะเมื่อราว พ.ศ. ๑๑๕๐ มีจดหมายเหตุจีนกลางถึงอาณาจักรใหญ่อันหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ในระหว่างเมืองศรีเกษตร์ (พม่า) และเมืองอิตานปุร (เขมร) ว่าชื่อ ทวารวดี ตรงกับชื่ออาณาจักรอันหนึ่งในประเทศสยามส่วนข้างใต้ในสมัยนั้น คือท้องที่ซึ่งเคยกำหนดเป็นมณฑลกรุงเก่า มณฑลอยุธยา มณฑลนครชัยศรี มณฑลราชบุรี มณฑลนครสวรรค์ มณฑลพิษณุโลก และมณฑลปราจีน ราชธานีเห็นจะอยู่ที่นครปฐมบัดนี้

เพราะฉะนั้น เมื่อพระเจ้าอยู่ทงทรงสร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของประเทศสยาม จึงขนานนามว่า “กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา” ซึ่งให้หมายความว่า “ศรีอยุธยาเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรทวารวดี” ดังนี้ อย่างไรก็ตาม ในบัดนี้ นักปราชญ์ทางโบราณคดีทั้งไทยและต่างประเทศ ได้เรียกพระพุทธรูปแบบนี้ว่าเป็นของสมัยทวารวดีกันทั่วไป

พระพุทธรูปแบบนี้พบมากในมณฑลนครชัยศรี มณฑลราชบุรี มณฑลอยุธยา และมณฑลปราจีน แต่ยังมีอีกแห่งหนึ่งซึ่งพบมากเหมือนกัน คือที่ตำบลวังปลัด อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดบุรีรัมย์ มณฑลนครราชสีมา ที่ในลำน้ำมูล ตรงนั้นพบพระพุทธรูปแบบสมัยทวารวดีมาก คล้ายกับว่าเป็นบ้านที่หล่อทีเดียว เป็นเค้าเงื่อนน่าจะสันนิษฐานว่า กรุงทวารวดีแผ่อณาจักรออกไปถึงนครราชสีมาด้วย

ลักษณะพุทธรูปสมัยทวารวดี

พระพุทธรูปสมัยนี้ ทำด้วยศิลาดินเผาและโลหะ แต่จะทำด้วยวัตถุอย่างใดก็ตาม ลักษณะคงละม้ายคล้ายคลึงกันทั้งนั้น คือ เกตุมาลาเป็นต่อมสั้น ขมวดพระเกตุโตและปาน ไม่มีไรพระศก พระนลาตคดเคี้ยว หลังพระเนตรนูนจนเกือบได้ระดับพระนลาต พระโขนงยาวเหยียด พระพักตร์แบนกว้าง พระโอษฐ์แยะ พระหนูป้าน จีวรบางแนบติดกับพระองค์ สังฆาฏิมีทั้งอย่างสั้นเพียงพระถัน และยาวเลยลงมาจนจดพระนาภี พระหัตถ์และพระบาทใหญ่ บัรอรุณฐานกลีบใหญ่ กลางกลีบมักเป็นสัน มีกลีบเล็กแซม มีทั้งบัวคว่ำบัวหงาย และบัวหงายอย่างเดียว เกสรหยาบ พระยืนโลหะมักมีประภามณฑล และพระที่นั่งมักมีเรือนแก้วด้วย มี ๒ ยุค คือ **ยุคแรก** พระพักตร์ยาวและกลมกว่ายุคหลังเล็กน้อย เหมือนพระพักตร์พระพุทธรูปอินเดียครั้งราชวงศ์คุปตะทีเดียว **ยุคหลัง** พระพักตร์แบนและกว้างกว่ายุคแรก สันนิษฐานว่ายุคแรกจะเป็นฝีมือช่างชั้นครูบาอาจารย์ ซึ่งแม่นยำในลักษณะของพระพุทธรูปอินเดียทำเอง ต่อมาชาวพื้นเมืองทำไม่ได้ดีเท่านั้น หรือไม่นิยมแบบนั้น พระพักตร์จึงกลายเป็นไปเป็นอย่างที่ ๒ ซึ่งได้พบเป็นจำนวนมากกว่าอย่างที่ ๑ แต่ส่วนอื่นๆ ไม่มีเปลี่ยนแปลงอะไรมากนัก เห็นเข้าก็มีเค้าให้รู้เสมอว่าเป็นสมัยเดียวกัน

พระพุทธรูปสมัยนี้ได้พบแล้ว มี ๘ ปาง คือ

๑. ปางปฐมเทศนา ปางนี้ทำทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กด้วยศิลาและโลหะ มีทั้งอย่างนั่งห้อยพระบาท และนั่งขัดสมาธิ

๒. ปางสมาธิ ขัดสมาธิราบ ทำทั้งด้วยศิลาและโลหะ มีข้อสังเกตอย่างหนึ่งว่า การขัดสมาธิของพระพุทธรูปสมัยนี้ผิดกับสมัยอื่นๆ คือขัดหลวมๆ บางทีพอฝ่าเท้าซ้อนกันเท่านั้น และบางรูปแปลกมากๆ คือขัดปลายเท้าเสียบลง จนเห็นกันเผยอขึ้น

๓. ปางมารวิชัย ขัดสมาธิเพ็ชร ปางนี้มีน้อยพบแต่ทำด้วยโลหะ

๔. ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ทำทั้งด้วยศิลาและโลหะ

๕. ปางมหาปาฏิหาริย์ พบแต่ทำด้วยศิลา

๖. ปางประทานอภัย ทำทั้งด้วยศิลาและโลหะ

๗. ปางประทานพร พบแต่ทำด้วยศิลา

๘. ปางโปรดสัตว์ คือพระหัตถ์ขวาจับนิ้ว พระหัตถ์ทำแสดงธรรม พระหัตถ์ซ้ายหงายฝ่าพระหัตถ์ไปข้างหน้าในท่าประทานพร พบแต่ทำด้วยโลหะ

๒) สมัยศรีวิชัย (ระหว่าง พ.ศ. ๑๒๐๐ - ๑๗๐๐)

พระพุทธรูปสมัยนี้ เป็นแบบอย่างฝีมือช่างของอาณาจักรศรีวิชัย ซึ่งราชธานีอยู่ในเกาะสุมาตราข้างทิศประจิมของเมืองปาเล็มบัง แผลอาณาเขตไปจนเกาะชวาและมาในแหลมมลายูของไทย มีเมืองนครศรีธรรมราชและไชยาเป็นต้น ศิลปวิทยาของช่างกรุงศรีวิชัย จึงได้แพร่หลายมาถึงปักข์ใต้ของประเทศสยาม ศิลปะของกรุงศรีวิชัยนี้เดิมทีเดียวก็ได้รับมาจากชาวอินเดียเหมือนกับกรุงทวารวดี แต่จะรับมาเมื่อใดได้แต่สันนิษฐาน เห็นจะเป็นคราวเดียวกับที่พวกอินเดียฝ่ายใต้ไปตั้งเมืองจัมปานคร ซึ่งเรามักเรียกกันว่าเมืองจาม อยู่ริมทะเลในแดนญวนข้างใต้เมืองเว้ เพราะของโบราณยุคนี้เป็นต้นว่า รูปจำหลัก หรือลวดลาย หรือแบบอย่างการทำเจดีย์วัตถุทั้งในชวา ในเมืองไทย และที่เมืองจาม แบบอย่างละม้ายคล้ายกันมาก คงจะเป็นสกุลช่างเดียวกัน

ลักษณะพระพุทธรูปสมัยศรีวิชัย

เทศุมาลาเป็นต่อมสันคล้ายสมัยทวารวดี แต่ขมวดพระเศวตเล็กละเอียดกว่าสมัยทวารวดี โดยมากมีไรพระศก แต่ถ้าไม่มีไรพระศกมักมีอุณาโลมในระหว่างพระโขนง และมีใบโพธิ์ติดที่พระเศวตุมาลา พระนลาตเรียบ พระโขนงโค้ง พระพักตร์แบนเหมือนสมัยทวารวดี แต่พระหนุไม่ป้านเหมือนสมัยทวารวดี พระโอษฐ์ไม่แบะ สันขาภิยางลงมาใต้พระถัน บั้วรองฐานกลีบใหญ่ มีส่วนกว้างมากกว่าของสมัยทวารวดี กับมีกลีบเล็กแซมตั้งแต่ ๑ ถึง ๓ กลีบ เกสรละเอียด พระหัตถ์และพระบาทมักทำมีส่วนกับพระองค์ ไม่ใหญ่เหมือนของสมัยทวารวดี ถ้าเป็นพระนั่งโดยมากมีเรือนแก้วด้วย แต่ต่างกับของสมัยทวารวดีซึ่งมักทำเป็นแก้ว สัณนิษฐานมักทำเป็นรูปใบโพธิ์และมียอดเป็นฉัตร ถ้าเป็นพระยืนบางที่ไม่มีชายจิวรเลย ที่มี ๒ ข้างและข้างเดียวเหมือนสมัยทวารวดีก็มี

พระพุทธรูปสมัยนี้มีน้อย มีพระโพธิสัตว์เป็นจำนวนมาก เพราะเป็นคติมหายานซึ่งนับถือพระโพธิสัตว์เป็นสำคัญ มักพบทางปักข์ใต้ มีจังหวัดสุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช และสงขลา เป็นต้น ทางเหนือเคยพบบ้างในจังหวัดมหาสารคาม แต่เป็นของขนาดเล็กซึ่งบางทีอาจเป็นเพราะมีผู้นำไปไว้ภายใน

๑. ปางมารวิชัย ชัดสมาธิเพ็ชร ทำด้วยโลหะ
๒. ปางลีลา ทำด้วยโลหะ
๓. ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ทำด้วยโลหะ
๔. ปางโปรดสัตว์ ทำด้วยโลหะ
๕. ปางประทานอภัย ทำด้วยโลหะ
๖. ปางนาคปรก ทำด้วยโลหะ

ที่เป็นปางสมาธิ ปางมหาปาฏิหาริย์ และปางเทศนา มีพบแต่ทำเป็นพระพิมพ์

๓) สมัยลพบุรี (ระหว่าง พ.ศ. ๑๕๐๐ - ๑๘๐๐)

พระพุทธรูปสมัยนี้เป็นแบบอย่างฝีมือช่างขอม มีทั้งทำตามคติหินยาน ซึ่งมีอยู่เป็นดั้งเดิม แต่ครั้งสมัยทวารวดี และคติมหายานซึ่งได้รับมาแต่สมัยศรีวิชัย และพวกขอมนำเข้ามาแต่ประเทศกัมพูชาอีก ที่เรียกพระพุทธรูปแบบนี้ว่า สมัยลพบุรี นั้น ก็เพราะเมื่อขอมมีอำนาจปกครองประเทศสยามอยู่นั้น ตั้งราชธานีของอุปราชาอยู่ที่เมืองลพบุรี นักปราชญ์ทางโบราณคดีจึงได้เอานามราชธานี

ครั้งนั้นมาเป็นชื่อสกุลช่างขอมในประเทศสยามเพื่อให้จำง่าย มิได้หมายความว่า เป็นของทำเฉพาะแต่ที่
ในจังหวัดลพบุรีเท่านั้น

ลักษณะพระพุทธรูปสมัยลพบุรี

พระพุทธรูปสมัยนี้มีพบในตอนกลางของประเทศสยามมากที่สุด แต่ทั้งทางเหนือและทาง
ใต้ก็ได้พบประปรายทั่วไป ลักษณะพระพุทธรูปสมัยนี้ ยังคงทำเกตุมาลาเป็นต่อมเหมือนกับสมัยทวาร
วดี แต่เปลี่ยนรูปร่างไปหลายอย่าง คือ เป็นอย่างกันหอยบ้าง อย่างฝาชีครอบบ้าง อย่างมงกุฎเทวรู
บบ้าง อย่างเป็นดอกบัวแลเห็นกลีบรอบๆ บ้าง มีไรพระศกเส้นใหญ่กว่าของสมัยศรีวิชัย เส้นพระศก
ทำเป็นอย่างเส้นผมคนบ้าง เป็นขมวดละเอียดบ้าง หยาบบ้าง ศิราภรณ์ทำอย่างทรงเช็ดบ้าง กระบัง
หน้าบ้าง พระพักตร์กว้าง พระโอษฐ์แฉะ พระหนูป้าน พระยืนทำเป็นอย่างห่มคลุมทั้งนั้น พระนั่งทำ
ทั้งอย่างห่มคลุมและห่มตอง สังฆาฎยาวลงไปจนจดนาภี ชายอันตราวาสก (สบง) ข้างบนเผยเป็นสัน
โดยมากพระกรรมยาวย่อนจนจดพระอังสะ ที่เป็นขนาดใหญ่ทำเส้นพระศกเป็นอย่างบัวหลังเบ็ญก็มี
เป็นอย่างเส้นผมคนและเป็นหนามขนุนก็มี ที่ทรงเครื่องมีฉลองศอกกำไลแขน และประคตเป็นลวดลาย
แบบขอม ผิดกับสมัยอื่นๆ บั้วรองฐานทำทั้งอย่างบัวหงายบัวคว่ำก็มี บั้วหงายอย่างเดียวก็มี และบัว
คว่ำอย่างเดียวก็มี แต่บัวขอมสังเกตเห็นได้ง่ายกว่าบัวสมัยอื่นๆ คือเป็นอย่างชนิดบัวหลังเบ็ญหรือปลาย
กลีบมีขอบทั้งนั้น

ลักษณะพระพุทธรูปสมัยลพบุรีที่ทำในประเทศสยาม และพระพุทธรูปขอมแท้ที่ทำใน
ประเทศกัมพูชา ศาสตราจารย์ยอช เซเดส์ ได้เป็นผู้สังเกตว่าต่างกันเล็กน้อย คือพระพุทธรูปนั่งของ
กรุงกัมพูชา มีส่วนสูงวัดตั้งแต่ทับเกศตร์ถึงพระเกศ เท่ากับส่วนกว้างวัดตรงหน้าตัก แต่พระพุทธรูปนั่ง
สมัยลพบุรีโดยมากมีส่วนสูงมากกว่าส่วนกว้าง พระพักตร์พระพุทธรูปสมัยลพบุรีก็ผิดกับพระพักตร์
พระพุทธรูปของกัมพูชาอีกเล็กน้อย คือ พระโขนงนูนเป็นสันออกมามาก พระนาสิกโก่งและยาว พระ
หนุเป็นปมป้าน ไรพระศกหนาและโต เกตุมาลาใหญ่เป็นรูปฝาชีมีลวดลายคล้ายมงกุฎเทวรูป เหตุที่
พระพุทธรูปสมัยลพบุรีในประเทศสยามต่างกับพระพุทธรูปขอมในกรุงกัมพูชานั้น จะเป็นด้วย
พระพุทธรูปสมัยลพบุรีเป็นฝีมือช่างขอมในหัวเมืองฝ่ายตะวันตก ไม่ชำนาญในการทำพระพุทธรูปหรือ
มีตำราทำพระพุทธรูปผิดกับช่างในกรุงกัมพูชา หรืออีกนัยหนึ่งว่าอาจเป็นฝีมือช่างชาวพื้นเมือง ทำ
ตามแบบขอม เปลี่ยนแปลงตามความนิยมของตน พระพุทธรูปสมัยลพบุรีในประเทศสยามกับ
พระพุทธรูปขอมในกรุงกัมพูชาจึงต่างกันไปบ้างเล็กน้อย แต่ความจริงพระพุทธรูปสมัยลพบุรีและ
พระพุทธรูปฝีมือช่างขอมในกรุงกัมพูชานั้นเป็นของที่สังเกตได้ยากที่สุดว่าแตกต่างกันอย่างไร ถ้าเอา
พระพุทธรูปฝีมือขอมมาองค์หนึ่ง โดยไม่ให้อันรู้ว่าได้พบที่ไหนแล้ว ให้ทายว่าเป็นของทำในประเทศสยาม
หรือในประเทศกัมพูชาแล้ว ก็ยากที่จะทายได้ถูกต้อง

พระพุทธรูปสมัยนี้เท่าที่ได้พบแล้วมี ๗ ปาง คือ

๑. ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ทำด้วยโลหะ
๒. ปางประทานอภัย มีทั้งยกพระหัตถ์ข้างเดียว และสองข้าง ทำทั้งด้วยศิลาและ

โลหะ

๓. ปางประทานพร พบแต่ทำด้วยศิลา
๔. ปางโปรดสัตว์ พบแต่ทำด้วยโลหะ

๕. ปางนาคปรก มีทั้งอย่างเดียวและอย่างรัตนตรัยมหายาน คือ ชนิดมีพระพุทธรูปปรกอยู่กลาง พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรอยู่ข้างขวา นางปัญญาปารมีที่อยู่ข้างซ้าย ทำทั้งด้วยศิลาและโลหะ

๖. ปางมารวิชัย ขัดสมาธิราบ ทำทั้งด้วยศิลาและโลหะ

๗. ปางสมาธิ ขัดสมาธิราบ ทำทั้งด้วยศิลาและโลหะ สมัยนี้ไม่มีขัดสมาธิเพชร

นอกจากปางต่างๆ ที่กล่าวนี้ ยังมีอีกชนิดหนึ่ง คือทำพระพุทธรูปตั้งแต่ ๓ องค์ ถึง ๔ องค์ ในฐานอันเดียวกัน ซึ่งอย่าง ๓ องค์คงจะหมายถึงพระพุทธรูปเจ้ามีกายเป็น ๓ อย่าง คือ สัมโภคกาย ธรรมกาย และนิรมานกาย ตามคติมหายาน อย่าง ๔ องค์ติดกันคงจะหมายถึงพระพุทธรูปเจ้า ๔ องค์ ในภัททกัลป์ที่ได้ตรัสรู้ไปแล้ว แต่ทำพระหัตถ์อย่างปางมารวิชัยทั้งนั้น จึงไม่นับเป็นปางหนึ่งต่างหาก

๔) สมัยเชียงแสน (ระหว่าง พ.ศ. ๑๖๐๐ - ๒๐๘๙)

พระพุทธรูปสมัยนี้ เป็นของฝีมือช่างไทย ซึ่งได้เข้ามาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในประเทศนี้ตั้งแต่โบราณ พบทั่วไปในมณฑลพายัพ แต่ที่พบในเมืองเชียงแสนเก่าเป็นชนิดฝีมือช่างดีงามกว่าที่พบในจังหวัดอื่นๆ ทางโบราณคดีจึงใช้คำนี้เป็นชื่อของพระพุทธรูปสมัยนี้ แบ่งออกเป็น ๒ รุ่น คือ

รุ่นแรก เป็นแบบอย่างพระพุทธรูปอินเดีย ครั้งราชวงศ์ปาละซึ่งเจริญในอินเดีย ระหว่าง พ.ศ. ๑๒๗๓ - ๑๗๔๐ ครั้งนั้น มหาพุทธวิทยาลัยที่เมืองนาลันทะเจริญรุ่งเรือง เป็นสำนักที่นักปราชญ์ต่างประเทศไปมาอยู่เนืองๆ ฝีมือช่างอินเดียครั้งราชวงศ์ปาละจึงได้แพร่หลายไปในนานาประเทศฝ่ายตะวันออก มีประเทศพม่าและชวาเป็นต้น ช่างทำพระพุทธรูปสมัยเชียงแสนรุ่นแรกนี้ ก็คงจะได้แบบอย่างมาจากอินเดียด้วยเหมือนกัน แต่จะได้รับมาโดยตรงจากอินเดีย หรือได้รับต่อมาจากประเทศพม่าหรือชวาข้อนี้ยังไม่มีความแน่นอน แต่อย่างไรก็ดี พระพุทธรูปสมัยนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกับพระพุทธรูปอินเดีย ครั้งราชวงศ์ปาละทุกอย่าง คือพระองค์อวบอ้วน เกตุมาลาเป็นต่อมกลม นั่งขัดสมาธิเพชร พระหัตถ์มารวิชัย พระอุระนูน ชายสังฆาฏิสั้นอยู่เหนือราวพระถัน พระพักตร์กลมสั้น พระโขนงโค้ง พระนาสิกงุ้ม พระโอษฐ์เล็ก พระหูเป็นปม เส้นพระศกใหญ่เป็นต่อมกลมหรือเป็นก้นหอย ไม่มีไรพระศก ฐานมีบัวรอง มีทั้งบัวหงายบัวคว่ำ มีก้นกลับและก้นมีเกสร

พระพุทธรูปอีกสกุลหนึ่ง เรียกว่าพระพุทธรูปเมืองนครศรีธรรมราช มีลักษณะเหมือนกับพระพุทธรูปสมัยเชียงแสนรุ่นแรกเกือบทุกอย่าง คือพระเกตุมาลาเป็นต่อม พระอุระนูน ชายสังฆาฏิสั้น เส้นพระศกใหญ่ นั่งขัดสมาธิเพชร พระหัตถ์ในท่ามารวิชัย ไม่มีไรพระศก ต่างกันเพียงเล็กน้อยเท่านั้น คือวงพระพักตร์แบนและกว้างกว่า พระโอษฐ์กว้างกว่า ปลายสังฆาฏิใหญ่และมีหลายแฉก ฐานไม่มีบัวรองหรือมีบัวก็เป็นชนิดใหม่ไม่เหมือนกับบัวเชียงแสน ข้อที่พระพุทธรูปเมืองนครศรีธรรมราชเหมือนกับพระพุทธรูปสมัยเชียงแสนรุ่นแรกนั้น ก็เพราะได้รับแบบอย่างการสร้างพระพุทธรูปมาจากครูเดิมอันเดียวกัน คือครั้งราชวงศ์ปาละ แต่ข้อที่ต่างกันเล็กน้อยนั้นก็เพราะพระพุทธรูปเชียงแสนรุ่นแรก เป็นฝีมือช่างไทยเหนือทำตามอย่างพระพุทธรูปอินเดียครั้งราชวงศ์ปาละ ส่วนพระพุทธรูปเมืองนครศรีธรรมราชเป็นฝีมือช่างไทยใต้ทำเจือปนด้วยแบบขอม คือที่มีพระพักตร์และพระโอษฐ์กว้างนั้นเป็นลักษณะของพระพุทธรูปขอม ด้วยเมืองนครศรีธรรมราชอยู่ใกล้ และมีทางติดต่อกับเมืองลพบุรีมากกว่าเชียงแสน พระพุทธรูปแบบนี้ที่เป็นพระนั่งมีปางเดียวเท่านั้น คือปางมารวิชัยขัดสมาธิเพชร

รุ่นหลัง พระพุทธรูปเชียงแสนเป็นของไทยชาวลานนาและลานช้าง ทำตามอย่าง พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย มีลักษณะต่างไปจากเชียงแสนชั้นแรกมาก คือทำพระเกตุมาลาเป็นเปลว นั้งขัดสมาธิราบ ชายสังฆาฎยาว เส้นพระศกละเอียด มีไรพระศกที่แปลกที่สุดนั้นก็คือเกตุมาลาเป็น เปลว พระพุทธรูปตั้งแต่สมัยทวารวดีมาจนถึงสมัยเชียงแสนชั้นแรก ทำพระเกตุมาลาสั้นทั้งนั้น เพิ่งจะมีเกตุมาลายาวเกิดขึ้นในสมัยสุโขทัย อันได้รับแบบอย่างมาจากพวกลังกา พระสมัยเชียงแสนชั้นหลังนี้ เอาอย่างมาจากสุโขทัยอีกต่อหนึ่ง

พระพุทธรูปสมัยนี้ มีพระนั่งเป็นส่วนมาก พระยืนมีน้อยและสร้างด้วยโลหะเป็นพื้น ชั้นแรกตั้งแต่ราว พ.ศ. ๑๖๐๐ - ๑๘๐๐ ชั้นหลังตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๐๐ - ๒๔๘๘ คือถึงปีที่พระไชยเชษฐา กลับจากเชียงใหม่ไปครองกรุงศรีสัตนาคนหุตลานช้าง อันมีเมืองเวียงจันทน์เป็นราชธานี เพราะตั้งแต่ นี้ศิลปะการทำพระพุทธรูปในลานนาประเทศเสื่อมลง มีแต่พระพุทธรูปฝีมือช่างเลวๆ เป็นพื้น อันไม่ควรนับเข้าถึงชั้นศิลปะ

พระพุทธรูปสมัยนี้ทั้งรุ่นแรกและรุ่นหลังที่ได้พบมี ๖ ปาง คือ

๑. ปางมารวิชัย ขัดสมาธิเพชร (รุ่นแรก) และขัดสมาธิราบ (รุ่นหลัง) ทำด้วยโลหะ และปูนปั้น

๒. ปางสมาธิ ขัดสมาธิราบ (รุ่นหลัง) มีน้อย ทำด้วยโลหะ

๓. ปางอุ้มบาตร (รุ่นหลัง) ทำด้วยโลหะ

๔. ปางกตรอยพระพุทธรบาท (รุ่นหลัง) ทำด้วยโลหะ

๕. ปางไสยา (รุ่นหลัง) ทำด้วยโลหะและปูนปั้น

๖. ปางนั่งห้อยพระบาท (รุ่นหลัง) ทำด้วยโลหะ

๕) สมัยสุโขทัย (ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๐๐ - ๑๘๙๓)

พระพุทธรูปสมัยนี้ เป็นฝีมือช่างไทยสมัยเมื่อกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี หรือสมัยราชวงศ์ พระร่วงครองกรุงสุโขทัย ในสมัยนี้ได้รับพระพุทธศาสนาอย่างล้นเกล้าเข้ามาประพฤติปฏิบัติใน ประเทศนี้ เพราะเวลานั้นพระพุทธศาสนาในลังกาทวีปกำลังเจริญรุ่งเรือง พระสงฆ์ลังกาในครั้งนั้นทรง พระธรรมวินัยรอบรู้พุทธวจนะวิเศษกว่าพระสงฆ์ประเทศอื่นๆ เป็นเหตุให้พระสงฆ์ไทย มอญ พม่า และเขมรพากันไปศึกษาพระศาสนาในลังกาทวีปเป็นอันมาก เมื่อพระสงฆ์ไทยกลับมาจะได้ชักชวน พระสงฆ์ชาวลังกามาอยู่ในประเทศนี้ด้วย ชั้นแรกมาอยู่ทางเมืองนครศรีธรรมราช แล้วภายหลังขึ้นไป ตั้งสำนักอยู่ในกรุงสุโขทัย และต่อไปจนถึงเชียงใหม่ ชาวประเทศนี้จึงได้รับแบบอย่างเจดีย์ลังกามา สร้างกันแพร่หลายตั้งแต่สมัยนั้น รวมทั้งแบบอย่างพระพุทธรูปด้วย ข้อนี้มีหลักฐาน ด้วยพระพุทธรูป โบราณในประเทศนี้ ตั้งแต่ก่อนล้นเกล้าเข้ามา ไม่มีทำเกตุมาลาเป็นเปลวเลย เพิ่งมีขึ้นในสมัยนี้ เป็นครั้งแรก พระพุทธรูปที่มีเกตุมาลาเป็นเปลว นั้น เป็นแบบอย่างช่างลังกาเป็นผู้คิดขึ้นก่อน แปรปก กว่าแบบอย่างพระพุทธรูปในประเทศอื่น

พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย ทำเป็น ๓ ยุค

ยุคแรก มักทำวงพระพักตร์กลมตามแบบพระพุทธรูปลังกา เช่นพระอัฐฐารสในวิหารวัด สระเกศบัดนี้ ซึ่งนำมาจากวัดวิหารทอง จังหวัดพิษณุโลก เป็นต้น

ยุคกลาง เมื่อฝีมือช่างเชี่ยวชาญขึ้น คิดแบบขึ้นใหม่ทำวงพระพักตร์ยาว พระหนุเสี่ยม เช่น พระร่วงที่พระปฐมเจดีย์และพระสุรสีห์พุทธพิมพ์ในพระอุโบสถวัดปริณายก พระพุทธรูปตามแบบยุคที่ ๒ นี้มีมากกว่ายุคแรก

ยุคที่ ๓ หรือยุคหลังเห็นจะเป็นในรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไทย ซึ่งในตำนานกล่าวว่า เอาเป็นพระธรรมาจารย์ในพระพุทธศาสนายิ่งกว่ารัชกาลก่อนๆ ให้เสาะหาช่างที่ฝีมือดี ทั้งในฝ่ายเหนือ และฝ่ายใต้มาประชุมปรึกษากัน ทรงสอบสวนหาหลักฐานพุทธลักษณะในคัมภีร์พระไตรปิฎกประกอบ คิดสร้างพระพุทธรูปเพื่อจะให้วิเศษที่สุดที่จะทำได้ จึงเกิดพระพุทธรูปแบบสุโขทัยขึ้นอีกอย่างหนึ่ง เช่น พระพุทธชินราชและพระพุทธชินสีห์ ทำวงพระพักตร์รูปไข่ หรือทำนองผลมะตูมคล้ายแบบ อินเดียเต็มแต่งามยิ่งนัก และแก้ไขพุทธลักษณะที่แห่งอื่นไปตามตำรา เช่น ทำปลายนิ้วพระหัตถ์ยาว เสมอกันทั้ง ๔ นิ้วเป็นต้น พระพุทธรูปแบบนี้ทำกันแพร่หลายขึ้นไปจนข้างเหนือและลงมาข้างใต้ แต่ที่ทำได้งามเหมือนพระพุทธรูปชินราชและพระพุทธชินสีห์ซึ่งเป็นต้นตำรานั้นมีน้อย

ลักษณะพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย

พระพุทธรูปสมัยนี้ทำเกตุมาลายาว เส้นพระศกขมวดกันหอย โดยมากไม่มีไรพระศก พระ โขนงโค้ง พระนาสิกงุ้ม พระหนุเสี่ยม หัวพระถันโปน สังฆาฎยาว มักมีปลายเป็น ๒ แฉกยื่น ชัดสมาธิราบ ฐานเป็นฐานหน้ากระดานเกลี้ยงเป็นพื้น ตอนกลางแอ่นเข้าไปข้างใน ผิดกับฐานเชียงแสนซึ่งโค้ง ออกมาข้างนอก ไม่ใคร่ทำบัว ถ้ามีบัวก็เป็นบัวหงายบัวคว่ำชนิดบัวฐานพระพุทธชินราช ทำเป็นปาง ต่าง ๆ ตามพระอิริยาบถ คือ

๑. ปางไสยา ทำทั้งด้วยโลหะและปูนปั้น
๒. ปางลีลา ทำด้วยศิลา โลหะและปูนปั้น
๓. ปางประทานอภัย มีทั้งยกพระหัตถ์ข้างเดียวและสองข้าง ทำด้วยโลหะและปูนปั้น
๔. ปางมารวิชัย ชัดสมาธิราบ ทำด้วยโลหะและปูนปั้น
๕. ปางถวายเนตร ทำด้วยโลหะ
๖. ปางสมาธิ ทำด้วยโลหะ ปางนี้มีน้อยทำแต่มารวิชัยเป็นพื้น

๖) สมัยอยุธยา (ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๙๓ - ๒๓๒๕)

พระพุทธรูปสมัยนี้ เป็นของช่างฝีมือช่างไทยครั้งสมัยพระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานี ทำ แบบอย่างต่างกันเป็น ๒ ยุค ยุคแรกนิยมทำตามแบบขอม แต่เอาอย่างขอมเฉพาะวงพระพักตร์เท่านั้น ยุคนี้เรียกว่า ฝีมือช่างสมัยอุทอง นับเวลาตั้งแต่ก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยาจนถึงแผ่นดินพระบรมไตร โลกนาารถ (พ.ศ. ๒๐๓๑)

ลักษณะ เกตุมาลายาว เส้นพระศกละเอียด มีไรพระศกเป็นกรอรอบวงพระพักตร์ พระ หนุป้านเป็นรูปคางคน สังฆาฎยาว ชายอันตราวสากข้างบนเป็นสัน ชัดสมาธิราบ ฐานหน้ากระดานเป็น ร่องและแอ่นเข้าไปข้างใน ลักษณะเหมือนกันทั้งนั้น ต่างแต่ในชั้นหลังมาทำพระพักตร์ยาวกว่าชั้นก่อน เท่านั้น

ยุคหลังตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (พ.ศ. ๒๐๓๔ จน พ.ศ. ๒๓๒๕) ลักษณะ ทำวงพระพักตร์และเกตุมาลาตามแบบอย่างสมัยสุโขทัยทั้งนั้น ต่างแต่โดยมากมีไรพระศกและสังฆาฎ

ใหญ่ กับถ้ำทรงเครื่อง เกตุมาลาทำเป็นก้นหอยหลายๆ ชั้นบ้าง เป็นอย่างมงกุฎเทวรูปแบบสมัยลพบุรี บางเท่านั้น ทำเป็นปางต่างๆ ดังนี้คือ

๑. ปางไสยา ทำด้วยโลหะและปูนปั้น
๒. ปางมารวิชัย ขัดสมาธิราบ และสมาธิเพชร (แต่มีน้อย) ทำด้วยศิลา โลหะ และปูนปั้น
๓. ปางสมาธิ ขัดสมาธิราบ ทำด้วยศิลา โลหะ และปูนปั้น
๔. ปางประทานอภัย มีทั้งอย่างยกพระหัตถ์ข้างเดียวและสองข้าง ทำด้วยโลหะ
๕. ปางปาลีไลยกะ ทำด้วยโลหะและปูนปั้น
๖. ปางลีลา ทำด้วยโลหะ

๗) สมัยรัตนโกสินทร์ (ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๒๕ เป็นต้นมา)

พระพุทธรูปสมัยนี้ แบบอย่างเป็นลักษณะพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยและศรีอยุธยาผสมกัน ต่างแต่เกตุมาลาสูงกว่าสุโขทัยและอยุธยา กับเส้นพระศกละเอียดกว่า ขนาดเล็กทำตามอย่างสมัย เชียงแสน แต่มักจะผสมกันไม่เหมือนลักษณะของพระพุทธรูปเชียงแสนแท้

สมัยรัชกาลที่ ๑ มีใครจะได้สร้างพระพุทธรูปขึ้นใหม่ เพราะทรงพระราชศรัทธาให้เชิญ พระพุทธรูปโบราณ ซึ่งทิ้งทรุดโทรมอยู่ที่เมืองเหนือมาบูรณปฏิสังขรณ์ตั้ง ๑,๒๐๐ องค์เศษ พระพุทธรูปที่เป็นพระประธานอยู่ในวัดสำคัญๆ ในกรุงเทพมหานคร จึงเป็นพระพุทธรูปเก่าสมัยอื่นซึ่ง ได้เชิญมาจากอื่นเป็นพื้น มีพระพุทธรูปทรงสร้างในรัชกาลที่ ๑ มีลักษณะงามดีอยู่องค์หนึ่งคือ พระคันธารราฐ ซึ่งตั้งอยู่ในพระราชพิธีแรกนาและขอฝนอยู่จนทุกวันนี้ กับพระประธานในวัดมหาธาตุเป็นพระ ปั้นในรัชกาลที่ ๑ เป็นแบบอย่างที่น่าว่าลักษณะงาม มีพระพุทธรูปซึ่งสร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ และที่ ๖ อีกหลายองค์ ลักษณะเป็นพระแบบสมัยอยุธยาและสุโขทัยผสมกันดังกล่าวแล้ว

พระพุทธรูปสมัยนี้ ทำเป็นปางต่างๆ คือ

๑. ปางมารวิชัย ขัดสมาธิราบ ทำด้วยโลหะและปูนปั้น
๒. ปางสมาธิ ขัดสมาธิราบ ทำด้วยศิลาและปูนปั้น
๓. ปางประทานอภัย มีทั้งยกพระหัตถ์ข้างเดียวและสองข้าง ทำด้วยโลหะและปูนปั้น
๔. ปางไสยา ทำด้วยโลหะและปูนปั้น
๕. ปางขอฝน ทำด้วยโลหะ

ปางต่างๆ ที่กล่าวนี้ เป็นพระขนาดใหญ่ทั้งนั้น ขนาดเล็กยังมีปางอื่นๆ ทำตามพุทธ อิริยาบถในเรื่องพุทธประวัติอีกมากมายผสมกับปางเก่าและปางใหม่ที่คิดขึ้นในรัชกาลที่ ๓ ถึง ๔๐ ปาง แต่ลักษณะคงเป็นอย่างเดียวกันทั้งนั้น^{๓๒}

^{๓๒}หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์, ลักษณะพระพุทธรูปสมัยต่างๆ ในประเทศไทย, (พระนคร : ศรีกรุง, ๒๔๙๔, แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงกลการเจนจิต (เกา วสุวัต) และนางกลการเจนจิต (พัน วสุวัต) ณ เมรุวัด มกุฏกษัตริยาราม วันที่ ๓ กรกฎาคม ๒๔๙๔), หน้า ๑ - ๓๖.

ดูรายละเอียดใน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์, (กรุงเทพมหานคร : ศิวพร, ๒๕๐๓, ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระศพ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๒๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๐๓)

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ นี้เอง พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุด พระองค์ทรงเป็นผู้เริ่มสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องปางห้ามสมุทรทรงเครื่องใหญ่อย่างกษัตริย์ ซึ่งได้รับอิทธิพลศิลปะมาจากสมัยอยุธยาตอนปลาย มีการประดับกระจกหรืออัญมณีสีต่างๆ ลงในศิราภรณ์เป็นประกายแวววับ

ในสมัยนี้ยังสร้างพระพุทธรูปแบบจีวรดอก คือทำจีวรให้มีลวดลายดอกดวงเพื่อความงดงามแทนจีวรแบบธรรมดา รวมทั้งมีการลงรักชาดและปิดทองอีกด้วย

สมัยรัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดให้ปรับปรุงการสร้างพระพุทธรูปให้มีลักษณะคล้ายมนุษย์สามัญมากขึ้น เช่น ไม่มีพระเกตุมาลา และทำจีวรเป็นริ้วอย่างของจริง

สมัยรัชกาลที่ ๕ โปรดให้แก้ไขพุทธลักษณะให้เหมือนมนุษย์สามัญมากขึ้น แต่ยังคงรักษาพุทธลักษณะที่สำคัญไว้ เช่น พระเกตุมาลา พระรัศมีแบบเปลว พระเศวตขมวดเป็นปม ใบพระกรรณยาว คล้ายกับศิลปะแบบพระพุทธรูปคันธารราฐ

สมัยรัชกาลที่ ๙ ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะเฉลิมฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ทรงโปรดให้สร้างพระพุทธรูปในรัชกาลของพระองค์ โดยมอบหมายให้ศาสตราจารย์ ศิลป์ พีระศรี เป็นผู้ออกแบบพระพุทธรูปปางลีลาคล้ายสมัยสุโขทัย แต่มีลักษณะของมนุษย์สามัญยิ่งขึ้น ประดิษฐานไว้ ณ พุทธมณฑล ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

๒.๓.๑ ประวัติ หลวงพ่อโสธร

หลวงพ่อโสธร ประดิษฐานอยู่ ณ วัดโสธรวราราม วรวิหาร อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงประวัติหลวงพ่อโสธรขอกล่าวถึงประวัติวัดโสธรวรารามก่อน ดังนี้

ประวัติ วัดโสธรวราราม วรวิหาร

วัดโสธรวราราม วรวิหาร เป็นวัดที่ชาวแปดริ้วถือว่าเป็น “มิ่งมงคลคู่แปดริ้ว” เป็นสถานที่ประดิษฐานหลวงพ่อบุญรอดพระพุทธรูปโสธร อันเป็นที่เคารพสักการะและยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวแปดริ้วมานาน ทำให้มีความผูกพันอย่างแน่นเหนียวกับวัฒนธรรมความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของชาวแปดริ้ว เป็นเหตุให้ได้รับสมญานามว่า “เมืองธรรมะ” และ “พระศักดิ์สิทธิ์” ดังที่มีปรากฏเป็นคำขวัญเดิมของจังหวัดฉะเชิงเทรา ว่า “เมืองธรรมะ พระศักดิ์สิทธิ์ ชิดเมืองหลวง มะม่วงหวาน ข้าวสารขาว มะพร้าวหอม” แต่ปัจจุบันเปลี่ยนเป็น “แม่น้ำบางปะกงแหล่งชีวิต พระศักดิ์สิทธิ์หลวงพ่อโสธร พระยาศรีสุนทรปราชญ์ภาษาไทย อ่างฤๅไนปาสุมบูรณ์”

วัดโสธรวราราม ตั้งอยู่บนถนนศรีโสธร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา อยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ระยะทางประมาณ ๒ กิโลเมตร อยู่ริมแม่น้ำบางปะกง และติดกับค่ายศรีโสธร ซึ่งเป็นที่ตั้งกองพันทหารช่างที่ ๒ (ข. พัน ๒) เนื้อที่ของวัดมีประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๗๑ ตอนที่ ๓ เมื่อวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๗ มีขอบเขต

เนื้อที่จำนวน ๒๑ ไร่ ๔๒ ตารางวา โดยมีทิศเหนือ ยาว ๖ เส้น ๖ วา ทิศใต้ ยาว ๕ เส้น ๑๐ วา ทิศตะวันออก ยาว ๓ เส้น ๑ วา^{๓๓}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ด.เจียม กุลละวณิช) ได้เคยปรารภเรื่องเนื้อที่ของวัดโสธรวราราม ถึงสมัยที่มาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส เมื่อปี ๒๕๐๘ ว่า เมื่อมาอยู่วัดโสธรวราราม วรวิหาร มีที่ดินเพียง ๓๘ ไร่เศษเท่านั้น มีหนี้สินรุงรัง กรรมการศาสนาก็หลายล้าน ธนาการก็เยอะ พยายามค่อยๆ ผ่อนหนี้ กรรมการศาสนาและธนาการจนหมดหนี้ภายใน ๑ ปี แล้วจัดซื้อที่ดินใหม่ ๑๐๐ ไร่ สร้างอาคารเรียน โรงเรียนพุทธโสธรทั้งประถมและมัธยมเป็นอาคารทรงไทย มีข้อฟ้า ใบระกา มีรั้วล้อมรอบ^{๓๔} ปัจจุบัน วัดโสธรวรารามมีเนื้อที่ประมาณ ๒๐๐ ไร่เศษ

วัดโสธรวราราม ไม่ปรากฏผู้สร้างและหลักฐานแน่นอนว่าสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ไต เพียงแต่สันนิษฐานจากประวัติของหลวงพ่อบุญรอดพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ที่วัดโสธรประมาณ พ.ศ. ๒๓๐๗-๒๓๑๓ ซึ่งปรากฏว่ามีวัดตั้งอยู่ก่อนแล้ว ตรงกับปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ถึงตอนต้นสมัยกรุงธนบุรี จึงจัดได้ว่าเป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่ง มีอายุประมาณ ๒๓๐ ปีขึ้นไป

มีประวัติเล่าว่า เดิมมีชื่อว่า “วัดหงส์” เพราะที่วัดมีรูปตัวหงส์เป็นไม้ติดอยู่บนปลายเสาสูงใหญ่ มีคำอธิบายเพิ่มเติมเรื่องเสาหงส์ไว้ว่า ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำบางปะกงด้านเหนือ ซึ่งเป็นสถานที่ตั้งวัดอยู่เดิม ปัจจุบันถูกน้ำเซาะพังลงเป็นแม่น้ำไปหมดแล้ว^{๓๕} ต่อมาได้เกิดพายุใหญ่พัดหงส์บนยอดเสาตกลงมาเหลือแต่เสา ชาวบ้านจึงแก้ไขโดยเอาธงขึ้นไปแขวนแทน ชื่อ “วัดหงส์” จึงเปลี่ยนเป็น “วัดเสาธง” ต่อมาเกิดพายุพัดเสาธงหักอีก ชื่อ “วัดเสาธง” จึงเปลี่ยนเป็น “วัดเสาทอง”^{๓๖} ครั้นหลวงพ่อบุญรอดพระพุทธรูปได้มาประดิษฐานที่วัดนี้ “วัดเสาทอง” จึงได้เปลี่ยนชื่อเป็น “วัดโสธร”^{๓๗} ตามประวัติขององค์พระที่เป็นพี่น้องกันกับหลวงพ่อบุญรอดวัดบ้านแหลม และหลวงพ่อดโต วัดบางพลี บางแห่งว่า คำว่า “วัดเสาทอง” นั้น เมื่อเรียกขานนานเข้าก็ค่อยๆ เพี้ยนและห้วนเข้าเลยเรียกกันว่า “โสธร” หรือ “โสธร” จนกระทั่งปัจจุบัน

มีคำอธิบาย คำว่า “โสธร” ไว้ว่า “โสธร” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๓ หน้า ๙๓๒ แปลว่า พี่น้องร่วมท้องกัน ในหนังสือสภาพจังหวัดฉะเชิงเทรา เรียบเรียงโดยหลวงประจำจังหวัด ปลัดจังหวัด เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ ได้อธิบายนามวัดโสธรซึ่งแปลว่า พี่น้องร่วมท้องกัน ซึ่งมีความตอนหนึ่งว่า “ทำให้นึกถึงประวัติเดิมของพระพุทธรูปองค์นี้ในหนังสือเล่มหนึ่ง คือตำนานเรื่องหลวงพ่อบุญรอด คำกลอน ประพันธ์โดย นายเพิ่ม อยู่อินทร์ ซึ่งเป็นพ่อค้า แลคหบดี

^{๓๓}พระมหาวิเชียร สิริวฑฒโน, ทำเนียบขมรมโสธรสัมพันธ์ ๒๕๔๐, หน้า ๑, อ้างถึงใน กิจจา วัฒนสินธุ์, “ตำนานหลวงพ่อบุญรอดพระพุทธรูป งานประจำปีหลวงพ่อบุญรอดพระพุทธรูป”. ๒๕๐๕.

^{๓๔}เลิศลักษณ์ บุญเจริญ, โสธรวรารามวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดาวฤกษ์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๖.

^{๓๕}อนุสรณ์ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ป.ส.ธ. รุ่น ๔ ปีการศึกษา ๒๕๔๐ โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดโสธรวราราม, (ม.ป.ท., ๒๕๔๐. ที่ระลึกในงานวันปัจฉิมนิเทศ ประจำปีการศึกษา ๒๕๔๐), หน้า ๑.

^{๓๖}เลิศลักษณ์ บุญเจริญ, โสธรวรารามวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว, (ที่ระลึกในงานพระราชพิธียกยอดฉัตรทองคำ พระอุโบสถหลังใหม่), หน้า ๓๑, เป็น วัดเสาทอง

^{๓๗}เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน เป็น วัดศรีโสธร

ชื่อเสียงอยู่ในพื้นเมืองฉะเชิงเทรานี้ผู้หนึ่ง พิมพ์ขึ้นจำหน่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ แต่ผู้แต่งก็ไม่รับรอง ยืนยัน คงอ้างแต่เพียงว่า แต่งตามข้อความปริมาที่รับคำบอกเล่าสืบต่อกันมา^{๓๘}

ส่วนการเปลี่ยน คำว่า “โสทร” เป็น “โสธร” นั้นมีคำอธิบายไว้ว่า ชื่อวัดโสทรหรือวัดโสทร ปรากฏในเรื่องนำเที่ยวจังหวัดฉะเชิงเทรา นายตรี อมาตยกุล พิมพ์ลงในวารสาร ปีที่ ๖ เล่ม ๗ มีข้อความเกี่ยวกับชื่อวัดโสทรนี้ว่า “เมื่อคราวพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาส วัดนี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยัง ดำรงพระอิสริยยศเป็นมกุฎราชกุมาร ยังทรงเขียนชื่อวัดนี้ว่า วัดโสทร ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นวัดโสธร เห็นจะเป็นในราวรัชกาลที่ ๖ นี้เอง แต่ยังหาหลักฐานวันเดือนปีที่เริ่มเปลี่ยนใหม่ไม่ได้” อย่างไรก็ตาม ปรากฏในแถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๖ หน้า ๑๐๕ พ.ศ. ๒๔๖๑ ลงเรื่องระยะทางสมเด็จพระมหาสมณ เจ้า เสด็จตรวจการคณะสงฆ์ในมณฑลปราจีน พ.ศ. ๒๔๕๙ ชื่อวัดโสธรได้เขียนไว้เรียบร้อยแล้ว เห็น พอจะอนุมานได้ว่า ได้เปลี่ยนชื่อ “วัดโสทร” เป็น “วัดโสธร” ในราวต้นรัชกาลที่ ๖ ฉะนั้นผู้ที่เขียนชื่อ วัดโสธร เป็น วัดโสทร ภายหลังปี พ.ศ. ๒๔๕๙ แล้ว น่าจะเกิดจากการสะกดผิดมากกว่าที่จะเจตนา เขียนเช่นนั้น

เมื่อคราวพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เสด็จประพาสมณฑล ปราจีน ร.ศ. ๑๒๗ ได้มีพระราชหัตถเลขาถึงมกุฎราชกุมาร ความตอนหนึ่งเกี่ยวกับชื่อวัดโสธร ว่า “กลับมาแวะวัดโสทรซึ่งกรมดำรงฯ คิดจะแปลว่า โยโสธร จะให้เกี่ยวข้องกับก่อสร้างเมื่อเสด็จ กลับจากไปตีเมืองเขมร แผ่นดินพระบรมไตรโลกนาถหรือเมื่อใดรานั้น แต่เป็นที่น่าสงสัยเห็นด้วยใหม่ นึก” พระราชปรารภตอนนี้ทำให้เกิดความคิดว่าชื่อวัดโสธรนี้จะเป็นการถูกต้องแล้ว หรือโดยได้ทรง ระลึกถึงพระที่นั่งโยโสธรมหาพิमानบรรยงค์ ในรัชกาลแผ่นดินพระเจ้าปราสาททองได้ยกทัพไปตีเมือง เขมรได้ชัยชนะ ทรงพระราชดำริเฉลิมพระเกียรติด้วยถ้อยแบบปราสาทกับพระที่นั่งในเมืองโยโสธร นครมมแล้วในกรุงศรีอยุธยา ทำให้สงสัยว่าจะตกตัว “ย” ไปเสียหรืออย่างไร คงเหลือแต่ “โสธร” เท่านั้น แต่ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงปลงพระทัยจะเช่นนั้น เพราะทรง เห็นว่าวัดโสธรนี้ยังใหม่ ดังปรากฏตามพระราชปรารภดังกล่าวข้างต้น พอจะสรุปได้ว่า “โสธร” กับ “โยโสธรมหาพิमानบรรยงค์” มิใช่เป็นสถานที่แห่งเดียวกัน มีที่มาและมีความต่างกันหนึ่ง อำเภอยโสธร ในจังหวัดอุบลราชธานีก็ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวัดโสธรนี้ เมื่อชื่อจะคล้ายคลึงกันก็ตาม คำว่า “โยโสธร” แปลว่า “ทรงยศ” เดิมอำเภอยโสธรเรียกว่า อำเภอยศ เพราะเป็นเมืองชื่อว่า “ยศสุนทร” ตั้งขึ้นใน ราว พ.ศ. ๒๔๘๐ ภายหลังเปลี่ยนเป็นเมืองโยโสธร แล้วยุบเป็นอำเภอเมื่อราว พ.ศ. ๒๔๕๔^{๓๙}

ความหมายของคำว่า “โสธร” ที่ปรากฏในปัจจุบันนั้น มีคำอธิบายไว้ว่า คำนี้มีความหมาย ว่า “บริสุทธิ์” หรือ “ศักดิ์สิทธิ์” คงจะเนื่องมาจากการที่หลวงพ่อโสธรเป็นพระพุทธรูปที่มีความศักดิ์ สิทธิ์และมีรูปทรงสวยงามนั่นเอง และผู้รู้บางท่านยังกล่าวอีกด้วยว่า “โสธร” เป็นนามศักดิ์สิทธิ์ “โส” เป็นอักษรสำเร็จรูป ป้องกันสรรพทุกข์ สรรพโศก สรรพโรค และสรรพภัยทั้งปวง “ธ” เป็นพยัญชนะ อำนาจ มีตบะเดชาภาพ และ “ร” เป็นอักษรมหานิยม อันเป็นที่ชื่นชมของเทวดาและมนุษย์ แม้เมื่อ

^{๓๘}พระมหาวชิเชียร สิริวิฑฒโน, ทำเนียบขมรมโสธรสัมพันธ์ ๒๕๔๐, หน้า ๓, อ้างถึงใน กิจจา วัฒน สิ้นธุ์, “ตำนานหลวงพ่อพระพุทธรโสธร งานประจำปีหลวงพ่อพระพุทธรโสธร”. ๒๕๐๕.

^{๓๙}อ้างแล้ว, พระมหาวชิเชียร สิริวิฑฒโน, ทำเนียบขมรมโสธรสัมพันธ์ ๒๕๔๐, หน้า ๒.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เสด็จไปตรวจการคณะสงฆ์ที่จังหวัดฉะเชิงเทรา เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๘ และได้เสด็จที่วัดโสธร ก็ยังทรงวินิจฉัยว่า “ผู้ที่ให้ชื่อวัดนี้ว่า “วัดโสธร” นั้น ไม่ใช่เป็นคนไม่มีความรู้ เพราะชื่อนี้เป็นชื่อที่ไพเราะ ทั้งแปลก็ได้ความหมายดีด้วย”

ถ้าพิจารณาจากทำเลที่ตั้ง วัดโสธรวรารามเป็นวัดที่มีลักษณะดี เพราะตั้งอยู่บนแหลม สถานที่ตั้งของวัดเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่ธรณีสงฆ์ในการรักษาศาสนาสืบต่อไป ตามธรรมเนียมจีน สถานที่ตั้งที่ดีเช่นนี้เรียกว่า “ที่มังกร” ซึ่งมีคำทำนายทายทักว่า หากพระพุทธรูปได้ประทับ ณ สถานที่แห่งนี้ จะเกิดรัศมีบารมีและความศักดิ์สิทธิ์ในอันที่จะรักษาบ้านเมืองและสืบทอดพระพุทธศาสนาสืบต่อไป คงจะเป็นด้วยเหตุนี้หลวงพ่อบุญรอดโสธรจึงได้ตัดสินใจขึ้นประทับ ณ วัดหงส์ในเดือนยี่สิบเดือนสามตามตำนาน^{๔๐}

แต่เดิมวัดโสธรเป็นวัดราษฎร์ ต่อมาได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ยกขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิด วรวิหาร มีนามว่า “วัดโสธรวราราม วรวิหาร” เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๑

สำหรับการแบ่งชั้นและชนิดของพระอารามหลวงนั้น มีคำอธิบายว่า การลำดับเกียรติพระอารามหลวงนั้น เริ่มเมื่อรัชกาลที่ ๒ โปรดเกล้าฯ ให้จัดระเบียบพระอารามหลวงในกรุงเทพฯ และหัวเมือง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ เป็น ๓ ชั้น คือ ชั้นเอก ชั้นโท และ ชั้นตรี แต่ละชั้นยังแบ่งออกเป็นชนิดต่างๆ กัน ดังนี้

ชั้นเอก แบ่งออกเป็น ๓ ชนิด คือ

๑. ราชมหาวิหาร
๒. ราชมหาวิหาร
๓. วรมหาวิหาร

ชั้นโท แบ่งออกเป็น ๔ ชนิด คือ

๑. ราชมหาวิหาร
๒. ราชมหาวิหาร
๓. วรมหาวิหาร
๔. วรวิหาร

ชั้นตรี แบ่งออกเป็น ๓ ชนิด คือ

๑. ราชมหาวิหาร
๒. วรวิหาร
๓. สามัญ (ไม่มีสร้อยนามต่อท้ายชื่อวัด)

ชื่อแต่ละชนิดนั้น สำหรับต่อท้ายนามวัด เช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชมหาวิหาร เป็น พระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชมหาวิหาร ชื่อชนิดต่างๆ ที่ต่อท้ายนามวัดนั้นซ้ำกัน เช่น ชั้นเอกกับชั้นโท ฉะนั้น จะถือเอาชื่อชนิดนั้นๆ เป็นเครื่องกำหนดว่าเป็นวัดชั้นเอก ชั้นโท ที่เดียวไม่ได้ นอกจากจะทราบว่าเป็นชนิดไหนเท่านั้นเอง

^{๔๐} เลิศลักษณ์ บุญเจริญ, โสธรวรารามวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว, หน้า ๓๒.

ประวัติ หลวงพ่อโสธร

พระพุทธโสธร หรือ หลวงพ่อพุทธโสธร หรือหลวงพ่อโสธร คือพระพุทธศักดิ์สิทธิ์ที่ประชาชนนับถือเป็นจำนวนมาก ทั้งชาวไทยและต่างประเทศ หลวงพ่อพุทธโสธรเป็นพระพุทธรูปปฏิมากรปางสมาธิ ประทับอยู่เหนือรัตนบัลลังก์ ๔ ชั้น ซึ่งปูลาดด้วยผ้าทิพย์ อันมีความหมายถึงการอยู่สูงสุดเป็นพุทธเหนือพระอริยบุคคล ๔ คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถวัดโสธรวราราม วรวิหาร ตามตำนานกล่าวว่า

พระพุทธโสธรเดิมเป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยสำริดอย่างสวยงาม แต่ต่อมาพระสงฆ์ในวัดเห็นว่ากาลต่อไปภายหน้าคนที่กิเลสแรงกล้าอาจจะลักไปเพื่อประโยชน์ส่วนตัว เพื่อความปลอดภัย จึงพอกปูนเสริมให้ใหญ่หุ้มองค์จริงไว้ภายใน พระพุทธรูปลักษณะขององค์หลวงพ่อโสธรที่ปรากฏในปัจจุบันจึงเป็นแบบปูนปั้น ลงรักปิดทองพระวรกายแบบเทวรูป พระพักตร์แบบศิลปะลานนา พระเกตุมาลาแบบป्ली อันหมายถึงความอยู่เย็นเป็นสุขตามคติของชาวจีน ข้อพระกรข้างขวามีกำไรรัดตึง เป็นเครื่องหมายถึงความอาทรห่วงใยที่หลวงพ่อทรงมีต่อสาธุชนผู้เคารพบูชาในองค์ท่าน ทรงจีวรแบบเนื้อมีความกว้างของพระเพลา (หน้าตัก) ๓ ศอก ๕ นิ้ว (๑ เมตร ๖๕ เซนติเมตร) สูง ๑ เมตร ๙๘ เซนติเมตร ขณะนี้ในวัดมีพระพุทธรูปบนแท่นฐานชุกชีทั้งหมด ๑๓ องค์ พระพุทธโสธรคือองค์ที่อยู่ตรงกลาง^{๔๑}

ประวัติการก่อสร้างหลวงพ่อพุทธโสธร มีการเล่าขานกันสืบต่อมาว่า ในสมัยลานช้าง-ลานนา เศรษฐีพี่น้อง ๓ คน ซึ่งอาศัยอยู่ทางเหนือ มีจิตเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธรูปเพื่อเสริมสร้างบารมี และเพิ่มพูนผลานิสงส์ จึงได้เชิญพราหมณ์มาทำพิธีหล่อพระพุทธรูปปางต่างๆ ตามวันเกิด อันมีปางสมาธิ ปางสะดุ้งมาร และปางอุ้มบาตร แล้วทำพิธีบวงสรวงชุมนุมเทวดาตามโหราศาสตร์ เพื่อทำพิธีปลุกเสกแล้วอัญเชิญเข้าสู่วัด^{๔๒}

ส่วนประวัติความเป็นมาของหลวงพ่อโสธรที่ได้มาประดิษฐานอยู่ที่วัดโสธรวราราม นั้น มีหนังสือหลายเล่มพิมพ์เนื้อหาลำดับเหตุการณ์ไม่ตรงกัน ทำให้สับสนไม่อาจทราบได้ว่าเล่มไหนถูกเล่มไหนผิด จึงนำมาทั้งหมดเพื่อให้ผู้ที่สนใจได้พิจารณา ดังนี้

ในกาลต่อมา ได้เกิดยุคเข็ญขึ้น พม่าได้ยกทัพมาตีไทยหลายครั้งหลายหน จนครั้งสุดท้ายคือประมาณครั้งที่ ๗ กิติเมืองแตก และได้เผาบ้านเผาเมืองตลอดจนวัดวาอารามต่างๆ หลวงพ่อ ๓ พี่น้องจึงได้ปรึกษากัน เห็นว่าเป็นสถานการณ์คับขัน จึงได้แสดงอภินิหารลงแม่น้ำปิง แล้วล่องมาทางใต้ตลอด ๗ วัน^{๔๓}

เหตุการณ์ในตอนนี้ หลายเล่มว่า ในที่สุดมาผุดขึ้นในลำแม่น้ำบางปะกงที่ตำบลสัมปทวน และแสดงปาฏิหาริย์ลอยน้ำและทวนน้ำได้ทั้ง ๓ องค์ ประชาชนชาวสัมปทวนได้พบเห็นจึงช่วยกันเอาเชือกพรวนมลิลาผูกมัดที่องค์พระพุทธรูปหล่อทั้งสามองค์นั้น แล้วช่วยกันฉุดลากขึ้นฝั่งด้วยจำนวนผู้คนประมาณ ๕๐๐ คน ก็ฉุดขึ้นไม่ได้ เชือกขาด ไม่สำเร็จตามประสงค์พากันเลิกไป ครั้นแล้วพระพุทธรูปหล่อทั้ง ๓ องค์นั้นก็จมหายไป สถานที่ที่พระสามองค์ลอยน้ำและทวนน้ำได้นี้เลยได้ชื่อว่า

^{๔๑} เลิศลักษณ์ บุญเจริญ, โสธรวรารามวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว, หน้า ๓๗.

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

“สามพระทวน” ต่อมาเรียกกันว่า “สัมปทวน” ได้แก่ แม่น้ำหน้าวัดสัมปทวน อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา ทุกวันนี้ ต่อจากนั้นพระทั้งสามองค์ก็ลอยล่องตามแม่น้ำบางปะกงเลยผ่านหน้าวัดโสธรไปถึงคู้้งน้ำใต้ วัดโสธร แสดงฤทธิ์ผุดขึ้นให้ชาวบ้านบางนั้นเห็นและแสดงฤทธิ์เข้าไปในคลองหนึ่งในบางนั้น ชาวบ้านได้ช่วยกันผุดขึ้นฝั่งทำนองเดียวกับชาวบ้านสัมปทวน แต่ก็ไม่สำเร็จ จึงเรียกหมู่บ้านและคลองนั้นว่า “บางพระ” มาจนทุกวันนี้ จากนั้นพระพุทธรูปทั้งสามองค์ ก็ได้แฝงฤทธิ์ลอยทวนน้ำขึ้นมา และลอยวนอยู่ที่หัวเลี้ยวตรงท่ากองพันทหาร ช.๑ พัน ๒ รอ. จังหวัดฉะเชิงเทรา และแสดงปาฏิหาริย์จะเข้าไปในคลองเล็กๆ ตรงข้ามกองพันทหารช่างนั้น สถานที่ลอยวนอยู่นั้นเรียกว่า “แหลมห้วน” และคลองนั้นก็ได้นามว่า “คลองสองพี่น้อง” (สองพี่สองน้อง) หลังจากนั้นองค์พี่ใหญ่ได้แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ไปลอยอยู่ในแม่น้ำเจ้าพระยา ตอนสามเสน ประชาชนประมาณสามแสนช่วยกันผุดก็ไม่สำเร็จ แล้วล่องลอยไปผุดขึ้นที่ลำแม่น้ำแม่กลอง จังหวัดสมุทรสงคราม ประชาชนชาวประมงอาราธนาขึ้นประดิษฐานอยู่ที่วัดบ้านแหลม เรียกว่า “หลวงพ่อบ้านแหลม” ทุกวันนี้ เป็นที่เคารพนับถือบูชาว่าเป็นพระศักดิ์สิทธิ์เท่าๆ กับหลวงพ่อโสธร ส่วนองค์สุดท้องล่องลอยไปผุดขึ้นที่วัดบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ และชาวบ้านได้อัญเชิญประดิษฐานอยู่ที่วัดบางพลีนั้น ชื่อว่า “หลวงพ่โต” ก็ปรากฏว่ามีผู้เคารพนับถือเป็นอันมาก^{๔๔}

เหตุการณ์ตอนที่กล่าวมาข้างต้นนั้น มีบางเล่มจัดลำดับไม่ตรงกัน คือ (เมื่อล่องมาทางใต้ตลอด ๗ วัน) ...จนกระทั่งถึงแม่น้ำเจ้าพระยา ตรงบริเวณที่ปัจจุบันเรียกว่า “สามเสน” จึงได้แสดงอิทธิหารลอยให้ชาวบ้านชาวเมืองเห็น ชาวบ้านนับแสนๆ คนได้ทำการผุดหลวงพ่ทั้ง ๓ องค์ ถึง ๓ วัน ๓ คืน ก็ผุดไม่ขึ้น ตำบลนั้นได้ชื่อว่า “สามแสน” ซึ่งต่อมาได้เพี้ยนเป็น “สามเสน”

หลวงพ่ทั้ง ๓ องค์ ลอยเข้าสู่พระโขนง ลัดเลาะจนไปถึงแม่น้ำบางปะกง ผ่านคลองซึ่งปัจจุบันเรียกว่า “คลองชักพระ” ก็ได้แสดงอิทธิหารลอยขึ้นมาให้ชาวบ้านเห็นอีกครั้ง ชาวบ้านประมาณ ๓ พันคนพยายามชักพระขึ้นจากน้ำ ก็ไม่สำเร็จ คลองนี้จึงได้นามว่า “คลองชักพระ” ต่อมาทั้ง ๓ องค์ได้ลอยทวนน้ำต่อขึ้นไปทางหัววัดอีก สถานที่นั้นจึงเรียกว่า “วัดสามพระทวน” ซึ่งต่อมาเรียกเพี้ยนเป็น “วัดสัมปทวน”

องค์หลวงพ่ได้ลอยต่อไปตามลำน้ำบางปะกง เลยผ่านหน้าวัดโสธรไปจนถึงคู้้งน้ำใต้วัดโสธร แล้วแสดงอิทธิหารให้ชาวบ้านเห็นอีก ชาวบ้านได้ช่วยกันผุดก็ยังไม่สำเร็จ จึงได้เรียกหมู่บ้านและคลองนั้นว่า “บางพระ” ต่อจากนั้น ก็ลอยทวนน้ำวนอยู่ที่หัวเลี้ยวตรงกองพันทหารช่างที่ ๒ สถานที่ลอยวนอยู่นั้นจึงเรียกว่า “แหลมห้วน” และคลองก็ได้ชื่อว่า “คลองสองพี่น้อง” มาจนทุกวันนี้^{๔๕}

หลวงพ่พุทธโสธรองค์กลาง^{๔๖} มีประวัติกล่าวถึงการขึ้นประดิษฐานที่วัดโสธรไว้ว่า...เมื่อลอยตามน้ำมาจากแหลมห้วนดังกล่าวแล้ว ก็มาผุดขึ้นทำหน้าวัดโสธร กล่าวกันว่าประชาชนจำนวนมากทำการผุดลากขึ้นไม่สำเร็จ แต่ได้มีอาจารย์ผู้หนึ่งมีความรู้ทางไสยศาสตร์ทำพิธีตั้งศาลเพียงตา บวงสรวง แล้วเอาด้ายสายสิญจน์คล้องกับพระหัตถ์หลวงพ่อโสธรอัญเชิญขึ้นมาบนฝั่ง นำไป

^{๔๔}พระมหาวชิตร จันทปชโชโต และพระมหาสิทธิ ลิกขิตนโนโท, ประวัติหลวงพ่โสธร กับการสร้างพระอุโบสถ, (พิมพ์ในงานฝังลูกนิมิตผูกพัทธสีมา วัดโสธร ๒๕๐๐), หน้า ก-ข.

^{๔๕}เลิศลักษณ์ บุญเจริญ, โสธรวรารามวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว, หน้า ๓๖.

^{๔๖}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗ เป็น “องค์สุดท้าย”.

ประดิษฐานในวิหารสำเร็จตามความประสงค์แล้วก็จัดให้มีการฉลองสมโภช และให้นามหลวงพ่อกว่า “พระพุทธรโสธร” หรือ “หลวงพ้อโสธร”^{๔๗}

ส่วนหลักฐานการประดิษฐานที่วัดโสธรของหลวงพ้อพุทธรโสธรเมื่อปีใดไม่มีปรากฏ มีเพียงการคาดคะเนจากประวัติของหลวงพ้อวัดบ้านแหลม คือ...พระพุทธรโสธรจะประดิษฐานอยู่ที่วัดโสธร แต่เมื่อไร นานก็ปีมาแล้ว ไม่มีหลักฐานยืนยัน เป็นแต่คำบอกเล่าปราปรากเกี่ยวพันกันกับพระพุทธรูปที่ประชาชนนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์อีก ๒ องค์ คือ หลวงพ้อวัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม และหลวงพ้อโต วัดบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ และว่าพระพุทธรูปทั้ง ๓ รูปนี้เป็นพระพี่พระน้อง ล่องลอยน้ำมาพร้อมกันจากทางเหนือของประเทศไทย ปรากฏในประวัติหลวงพ้อวัดบ้านแหลม ซึ่งท่านเจ้าคุณพระกวีวงศ์ เจ้าคณะจังหวัดสมุทรสงครามว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๓๐๗ ชาวประมงไปต้อนวนได้หลวงพ้อวัดบ้านแหลม (องค์พี่ใหญ่) มาประดิษฐานอยู่ที่วัดโสธร ราว พ.ศ. ๒๓๐๗ คราวเดียวกับหลวงพ้อวัดบ้านแหลม^{๔๘}

บางแห่งว่า..หลวงพ้อโสธรนั้น ได้แสดงอภินิหารลอยมาขึ้นที่หน้าวัดหงส์...และนำมาประดิษฐานที่วิหารวัดหงส์ได้เป็นผลสำเร็จตามความประสงค์ เมื่อวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ ซึ่งสันนิษฐานว่าจะอยู่ในราวปี พ.ศ. ๒๓๑๓ อันเป็นสมัยต้นกรุงธนบุรีนั่นเอง^{๔๙}

เรื่องประวัติการก่อสร้างและการมาประดิษฐานของหลวงพ้อโสธรนั้น นักโบราณคดี หลายท่านมีความเห็นที่น่าสนใจแตกต่างกันออกไป คือ...ความเห็นแตกต่างระหว่างนักโบราณคดี ข้อสันนิษฐานของผู้ทรงคุณวุฒิและคำบอกเล่าสืบต่อกันมา ดังจะได้นำมาเปรียบเทียบให้เห็นต่อไปนี้

ก. ความเห็นของนักโบราณคดี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้รับการยกย่องว่าทรงพระปรีชาสามารถในทางปกครองเป็นยอดเยี่ยม ทรงเป็นนักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์และอื่นๆ ได้ทรงบันทึกไว้ในจดหมายถึงมกุฎราชกุมาร เมื่อเสด็จประพาสสมณชลปราจีนบุรี ร.ศ. ๑๒๗ ความตอนว่า “...พระพุทธรูป ว่าด้วยศิลาแลงทั้งนั้น องค์ที่สำคัญว่าเป็นหมอดีนั่น คือองค์ที่อยู่กลาง ครอบค้ำและเอวงามทำเป็นทำนองเดียวกันกับพระพุทธรูปปฏิมากร แต่ตอนบนกลายเป็นด้วยฝีมือผู้ที่ไปปั้นว่า ลอยน้ำก็เป็นความจริง เพราะเป็นพระศิลาคงจะไม่ได้ทำในที่นี้”

พระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พอจะสรุปได้ว่า พระพุทธรโสธรนี้เป็นพระศิลา (แลง) ไม่ได้ทำในจังหวัดฉะเชิงเทรา และคงจะมาจากที่อื่น

นอกจากพระบรมราชวินิจฉัยดังกล่าวแล้ว ยังมีนักโบราณคดีสองท่านได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับพระพุทธรโสธร ดังนี้ คือ

(๑) หลวงรณสีทธิพิชัย เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร ได้บันทึกไว้ในเรื่องการสำรวจของโบราณในเมืองไทยเกี่ยวกับพระพุทธรโสธรนี้ “...หลวงพ้อโสธรเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิหน้าตักกว้าง ๑.๖๕ เมตร สูง ๑.๘๘ เมตร เป็นพระพุทธรูปที่บูรณะขึ้นในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาหรือต้นสมัยรัตนโกสินทร์ และช่างผู้บูรณะนั้นเข้าใจว่าจะเป็นฝีมือช่างผู้เคยมีภูมิลำเนาอยู่ทางภาค

^{๔๗}อ้างแล้ว, ประวัติหลวงพ้อโสธร กกับการสร้างพระอุโบสถ, หน้า ข.

^{๔๘}อ้างแล้ว, พระมหาวชิตร จันทบุษย์โต และพระมหาสิทธิ ลิกขิตนโนท, ประวัติหลวงพ้อโสธร กกับการสร้างพระอุโบสถ, หน้า ก.

^{๔๙}เลิศลักษณ์ บุญเจริญ, โสธรวรารามวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว, หน้า ๓๗.

อีสาน ประวัติที่ข้าพเจ้าจะฟังกล่าวได้นั้นมีเพียงเท่านี้ และที่กล่าวนี้ก็กล่าวโดยอาศัยวัตถุที่เห็นเท่านั้น”

เหตุผลที่สันนิษฐานว่าพระพุทธรูปได้บูรณะหรือสร้างขึ้นในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาหรือต้นสมัยรัตนโกสินทร์นั้น ในฐานะที่นายมานิต วัลลิโกดม ภัณฑารักษ์เอกของกรมศิลปากรในสมัยนั้น ได้ร่วมเดินทางไปสำรวจโบราณวัตถุกับหลวงรณสิทธิพิชัยในครั้งนั้นด้วย ได้ชี้แจงว่าที่สันนิษฐานเช่นนั้นก็โดยสังเกตจากวงพระพักตร์ ชายสังฆาฏิ ทรวงทรง และลีลาในการสร้าง โดยเฉพาะช่างฝีมือทางภาคอีสาน การสร้างพระพุทธรูปไม่สู้จะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากมายนัก

(๒) นายมนตรี อมาตยกุล อดีตหัวหน้ากองประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ได้ให้ทัศนะไว้ในเรื่องนำเที่ยวฉะเชิงเทรา กล่าวความไว้ตอนหนึ่งว่า “..พระพุทธรูปปางสมาธิ ลงรักปิดทอง มีขนาดสูง ๑๐ เมตร ๙๘ เซ็นต์ หน้าตักกว้าง ๑ เมตร ๖๕ เซ็นต์ เท่าที่ตรวจดูรูปทรงภายนอกซึ่งลงรักปิดทองไว้ ปรากฏว่าเป็นพระพุทธรูปฝีมือช่างแบบลานช้าง หรือซึ่งเรียกกันเป็นสามัญว่า “พระลาว” พระพุทธรูปแบบนี้นิยมทำกันมากที่เมืองหลวงพระบางในประเทศอินโดจีน ฝรั่งเศส และทางภาคอีสานของประเทศไทย”

พระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และความเห็นของนักโบราณคดีอีกสองท่านที่ได้กล่าวมาแล้ว พอจะสรุปได้ว่า หลวงพ่อโสธรไม่ได้ทำขึ้นในจังหวัดฉะเชิงเทรา แต่ได้นำมาจากที่อื่น เพราะพระพุทธรูปทำด้วยศิลาแลง พระพุทธรูปเป็นฝีมือแบบขาลานช้างหรือที่เรียกว่า “พระลาว” ได้บูรณะหรือสร้างขึ้นในปลายกรุงศรีอยุธยาหรือต้นสมัยรัตนโกสินทร์

ข. ข้อสันนิษฐานของผู้ทรงคุณวุฒิ ตามพุทธประวัติของพระพุทธรูป จัดพิมพ์โดยนายทองใบ ภูพันธ์ ณ สำนักวัดพิบูลเงิน อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๒ ได้บรรยายข้อสันนิษฐานไว้ดังต่อไปนี้ โดยได้จากการสัมภาษณ์กับท่านเจ้าคุณเทพวิ อดีตเจ้าคณะมณฑลปราจีนบุรี วัดเทพศิรินทราวาส ว่า ขณะที่ท่านเจ้าคุณเทพวิ ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะมณฑลปราจีนบุรี เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๒ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๒ ได้ความต้องกันเป็นส่วนมากกว่า พระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถวัดโสธรปัจจุบันนี้ เดิมทีเสด็จปาฏิหาริย์ลอยมาตามกระแสน้ำจากทางเหนือลำแม่น้ำบางปะกง เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิแกะด้วยฝีมือหยาบๆ ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ ๒ คืบเศษ ไม่มีพุทธลักษณะงดงามอะไร ข้อที่ว่าจะลอยมาจากแห่งหนตำบลไหน ตั้งแต่เมื่อใดนั้นยังไม่มีใครสอบสวนได้ความ ส่วนที่ว่าพระพุทธรูปเสด็จลอยตามน้ำมาจริงหรือไม่ นั้น ท่านเชื่อว่าพระพุทธรูปเสด็จลอยน้ำมาจริง เพราะเชื่อว่าลอยน้ำได้และท่านยังมีเหตุผลพอจะสันนิษฐานได้ว่าพระพุทธรูปองค์นี้เป็นพระพุทธรูปที่แกะด้วยไม้โพธิ์ เข้าใจว่าสร้างขึ้นโดยฝีมือชาวเวียงจันทน์หรือลาว นครเชียงรุ่ง หรือลาวโซ่งอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะเคยทราบมาว่าพวกลาวชาวพื้นเมืองที่กล่าวนี้นิยมสร้างพระพุทธรูปด้วยไม้โพธิ์ และนำคิดว่าพระพุทธรูปเสด็จลอยน้ำมาจากทางเหนือลำแม่น้ำบางปะกง และได้สันนิษฐานต่อไปว่าน่าจะลอยมาจากตำบลใดตำบลหนึ่งในท้องที่อำเภอพนมสารคาม อยู่ตอนเหนือของจังหวัดฉะเชิงเทราขึ้นไป โดยท้องที่สองปากฝั่งแม่น้ำบางปะกงตอนนี้ ในระหว่างสมัยรัชกาลที่ ๓ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๖๗ ถึง พ.ศ. ๒๓๙๔ ต่อเนื่องกันมาจนถึงต้นสมัยรัชกาลที่ ๔ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยมีสงครามติดพันกับแคว้นต่างๆ ในความอารักขาของอินโดจีน ฝรั่งเศส เช่น เมืองเวียงจันทน์ เมืองเชียงตุง เมือง

เชียงรุ่ง และลาวโซ่ง เหล่านี้เรื้อรังอยู่ช้านาน เมื่อกองทัพฝ่ายใต้ตีดินแดนของข้าศึกได้ ก็กวาดต้อนผู้คนพลเมืองตลอดจนเสบียงอาหาร ช้าง ม้า โค กระบือ และอาวุธยุทธภัณฑ์ในดินแดนของข้าศึกที่ยึดได้ ส่งเข้ามาควบคุมรักษาไว้ในดินแดนของตนและให้ครอบครัวพลเรือนเหล่านั้นตั้งรกรากทำมาหากินอยู่เป็นหมู่เป็นพวก อยู่ภายในเขตที่อันมีกำหนดจนกว่าสงครามจะสงบ และมีการเจรจาแลกเปลี่ยนเชลยกันในภายหลัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งท้องที่ตำบลต่างๆ ในอำเภอนมสารคามนี้ แต่ก่อนพื้นที่ราบเป็นป่าไม้กระยาเลณานาชนิด อุดมสมบูรณ์ไปด้วยแร่ธาตุต่างๆ เช่น แร่ตะกั่ว แร่เหล็ก และอื่นๆ อยู่เป็นอันมาก ในท้องที่ที่กล่าวนี้มีครอบครัวลาวเวียงจันทน์ตั้งรกรากทำมาหากินอยู่หลายร้อยครัวเรือน ตลอดมาจนถึงยุคสมัยปัจจุบันก็ยังปรากฏว่าครอบครัว ลูกหลานเหลนตั้งถิ่นฐานบ้านช่องกลายเป็นคนพื้นเมืองไปเลย เข้าใจว่าครอบครัวที่ถูกกวาดต้อนมาเป็นเชลยนี้เอง ได้สร้างพระพุทธรูปขึ้นด้วยไม้โพธิ์ หรือมิฉะนั้นก็อาจสร้างมาจากเมืองเวียงจันทน์หรือแคว้นลาวแคว้นใดแคว้นหนึ่งที่กล่าวข้างต้น เมื่อเจ้าของถูกกองทัพไทยกวาดต้อนเอาตัวมาก็เลยอาราธนาพระพุทธรูปองค์นี้มาด้วย เพื่อช่วยป้องกันอันตรายภัยพิบัติอันจะพึงบังเกิดขึ้นเมื่อตนต้องพลัดพรากจากบ้านเกิดเมืองมารดร ต่อมาจะเป็นโดยบังเอิญหรือโดยเจตนาอย่างไรก็ยากที่จะสันนิษฐาน พระพุทธรูปจึงเสด็จลอยตามน้ำมาจนถึงวัดแหลมหัววน ซึ่งเป็นที่ตั้งกองพันทหารช่างที่ ๒ อยู่ในปัจจุบันนี้ และในที่สุดพระสงฆ์และชาวบ้านไปพบพระพุทธรูปลอยน้ำอยู่ จึงอาราธนาขึ้นมาประดิษฐานไว้ ณ พระอุโบสถวัดโสธร แล้วเลยถวายพระนามไปตามชื่อของวัดโสธรแต่นั้นเป็นต้นมา

ค. คำบอกเล่าสืบต่อกันมา นอกจากที่ปรากฏในตำนานเรื่องหลวงพ่อกุศลโสธร คำกลอนประพันธ์โดย นายเพิ่ม อยู่อินทร์ ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า ได้ปลอมแปลงเป็นพระพุทธรูปเสด็จลอยมาตามลำน้ำบางปะกง เพื่อจะลงตีคนทางใต้ นอกจากนั้นแล้ว นายทองใบ ภูพันธ์ สำนักวัดพิบูลเงิน ยังได้กล่าวไว้ในหนังสือพุทธประวัติของพระพุทธรูป ซึ่งได้จากการสัมภาษณ์ เจ้าคุณเทพกวี วัดเทพศิรินทร์ ความอีกตอนหนึ่งว่า “...ในระหว่างที่ฉันดำรงตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลอยู่ ทราบจากคนพื้นเมืองจังหวัดฉะเชิงเทราที่มีอายุสูงๆ ว่าพระพุทธรูปนั้น เมื่อมีกิตติศัพท์แพร่หลายเลื่องลือไปตามท้องถิ่นต่างๆ แล้ว พระภิกษุสงฆ์ในวัดโสธรตลอดจนทายกทายิกาผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในอิทธิฤทธิ์อันศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูปต่างพากันปริวิตกเกรงกลัวไปว่า สักวันหนตั้งอาจมีผู้ลักลอบเอาพระพุทธรูปไปเสียที่อื่น ฉะนั้น จึงพร้อมใจกันจัดสร้างพระพุทธรูปจำลองแบบไม้ธรรมดาขึ้น แล้วนำเอาไปสวมครอบปิดบังพระองค์จริงของพระพุทธรูปไว้เสียภายใน เพื่อเป็นการพรางตา และต่อมาเป็นด้วยเห็นว่าพระพุทธรูปจำลองด้วยไม้ที่ทำมาแล้วครั้งก่อน ยังไม่เป็นการปลอดภัยเพียงพอที่จะป้องกันไม่ให้โจรผู้ร้ายมาลักหรือจะอย่างไรไม่ปรากฏชัด จึงได้มีการทำพระพุทธรูปแบบไม้ชนิดเดียวกับครั้งก่อน แต่มีขนาดใหญ่กว่าขึ้นอีกเป็นครั้งที่สอง และแล้วก็ปฏิบัติเช่นเดียวกับครั้งก่อน แต่แรก คือ เอาสวมครอบซ้อนพระพุทธรูปจำลองครั้งแรกลงไปอีกชั้นหนึ่ง ในกาลต่อมากจะเกิดความคิดพิเศษอะไรขึ้นมากกว่าครั้งก่อนๆ จึงปรากฏคราวนี้ได้ใช้ปูนพอกทับพระพุทธรูปจำลองเมื่อครั้งที่สองเสียแน่นหนาใหญ่โต จะประจักษ์แก่ผู้ที่ไปนมัสการปัจจุบันนี้ว่า พระพุทธรูปมีขนาดหน้าตักกว้างถึง ๓ ศอกเศษ ซึ่งความจริงพุทธศาสนิกชนรุ่นเราๆ หาได้เคยเห็นพระพุทธรูปพระองค์จริงไม่”

ประวัติของหลวงพ่อกุศลโสธรมีความเป็นมาอย่างไร ได้สร้างหรือบูรณะขึ้นในสมัยใด เป็นพระพุทธรูปที่ทำด้วยศิลาแลงหรือทำด้วยไม้ ทำขึ้นในจังหวัดฉะเชิงเทรา หรือมาจากที่อื่นนั้นย่อมนำความยุ่งยากมาสู่ผู้เรียบเรียงเป็นอันมาก เพราะปราศจากหลักฐานที่ชัดเจนไว้แน่นอน ส่วนมากเป็น

เรื่องบอกเล่าสืบทอดกันมา ยิ่งนานวันคำบอกเล่าอาจเพิ่มเติมหรือขยายความออกไปอีกได้ ทศนะที่ได้จากคำบอกเล่าจึงมีน้ำหนักที่รับฟังได้น้อยที่สุดหรือแทบจะรับฟังไม่ได้เลย ที่ได้นำมาเขียนลงไว้ ณ ที่นี้ด้วยก็เพื่อให้ประวัติของหลวงพ่อโสธรสมบุญครบถ้วนเท่านั้น...มีทศนะของผู้ทรงคุณวุฒิที่ทำให้ความเห็นเกี่ยวกับประวัติที่มาของหลวงพ่อโสธร โดยมีเหตุผลและหลักฐานที่ตนเชื่อถือว่าจะเป็นอย่างนั้นจะเป็นเช่นนี้ ดังเช่นท่านเจ้าคุณเทพกวี อดีตเจ้าคณะมณฑลปราจีนบุรี เป็นต้น... ทศนะของนักโบราณคดี นับว่าเป็นความเห็นที่ดีที่สุดในบรรดาความเห็นทั้งหลาย เพราะข้อวินิจฉัยของนักโบราณคดีต้องรองรับด้วยหลักฐานและเหตุผลที่มา และหลักวิชาซึ่งได้ยอมรับนับถือว่าเป็นเช่นนั้นเช่นนี้จริง ไม่มีทางจะได้แย้งเป็นอย่างอื่นได้ ดังเช่นพระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่รัชกาลที่ ๕ ว่า พระพุทธโสธรไม่ได้ทำในจังหวัดฉะเชิงเทรา มาจากที่อื่น แต่จะได้มีการบูรณะขึ้นในภายหลังอย่างไรนั้นก็คงจะรับกันในข้อเท็จจริงว่า องค์จริงพระพุทธโสธรมีได้ทำขึ้นในจังหวัดฉะเชิงเทรา ด้วยฝีมือเป็นช่างแบบลานช้าง หรือแบบพระลาว เพราะถ้าทำในจังหวัดฉะเชิงเทราด้วยฝีมือช่างพื้นเมืองหรือจังหวัดใกล้เคียงแล้ว ก็คงไม่ทำให้มีพุทธลักษณะเป็นแบบลาวแน่ ข้อเสนอพื้นฐานของผู้ทรงคุณวุฒิก็ดี คำบอกเล่าต่อกันมาก็ดี ต่างได้ยอมรับในข้อเท็จจริงดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยไว้ โดยเหตุนี้ทศนะของนักโบราณคดีจึงเป็นความเห็นที่ดีที่สุด และมีน้ำหนักดีกว่าทศนะอื่นๆ ทั้งหมด^{๕๐}

งานนมัสการหลวงพ่อโสธร^{๕๑}

หลวงพ่อโสธรเป็นพระพุทธรูปที่เชื่อถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ จึงมีประชาชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศไปนมัสการอย่างเนืองแน่นทุกวัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวันเสาร์ วันอาทิตย์และวันหยุดราชการ ยิ่งในวันเทศกาลสำคัญและงานนักขัตฤกษ์ด้วยแล้ว มีผู้มานมัสการหลวงพ่อโสธรนับเป็นจำนวนแสนๆ คนเลยทีเดียว นับว่าเป็นงานเฉลิมฉลองทางศาสนาอันมโหฬารยิ่งงานหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย

งานเทศกาลหลวงพ่อโสธร ปีหนึ่งมี ๓ ครั้ง กำหนดทางจันทรคติได้ตามลำดับ คือ

งานเทศกาลกลางเดือน ๕ ซึ่งถือว่าเป็นงาน “วันเกิดหลวงพ่อโสธร” จัดขึ้นรวม ๓ วัน ๓ คืน ตั้งแต่วันขึ้น ๑๔ ค่ำ จนถึงวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๕ เทศกาลนี้เรียกได้ว่ามีมาก่อนงานเทศกาลอื่นถือว่าเป็นงานสมโภชวันคล้ายวันที่อาราธนาหลวงพ่อขึ้นจากน้ำและอัญเชิญท่านมาประดิษฐานที่วัดโสธร

ในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ ชาวแปดริ้วจะแห่หลวงพ่อบอกไปตามหมู่บ้านใกล้ๆ วัด แล้วอัญเชิญองค์ท่านกลับมายังวิหาร ครั้นตักเย็นพระสงฆ์ก็จะเจริญพระพุทธมนต์ ในวันรุ่งขึ้นคือวันขึ้น ๑๕ ค่ำ จะมีการทำบุญใส่บาตรฉลอง เวียนเทียน และสงฆ์นำหลวงพ่อบอก มหรสพสมโภชประจำคือละครหรือลิเก และจิว ที่น่าสังเกตก็คืองานเทศกาลนมัสการหลวงพ่อบอกคราวจะมีมหรสพไทยและจีนคู่กันเสมอไม่เคยเว้นเพราะถือว่าประชาชนทั้งชาวไทยและจีนได้ร่วมใจกันอาราธนาหลวงพ่อบอกขึ้นจากน้ำ

^{๕๐}พระมหาวิเชียร สิริวฑฒโน, ทำเนียบชมรมโสธรสัมพันธ์ ๒๕๔๐, หน้า ๗-๑๒, อ้างถึงใน กิจจาวัฒน์สินธุ์, “ตำนานหลวงพ่อบอกโสธร งานประจำปีหลวงพ่อบอกโสธร”. ๒๕๐๕.

^{๕๑}เลิศลักษณ์ บุญเจริญ, โสธรวารามารวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว, หน้า ๕๐.

งานเทศกาลกลางเดือน ๑๒ จัดขึ้น ๕ วัน ๕ คืน ตั้งแต่วันขึ้น ๑๒ ค่ำ ไปจนถึงวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ งานเทศกาลนี้จัดมาเนิ่นนานกว่าร้อยปีแล้ว คือเริ่มมีขึ้นในราว พ.ศ. ๒๔๓๔

ผู้ริเริ่มจัดงานกลางเดือน ๑๒ คือ โต้ไผ่ทรัพย์ เจ้าของละครคลองโสธร มูลเหตุมีอยู่ว่า ในปีนั้น ประชาชนชาวโสธรประสบทุกข์ภัยข้าวยากหมากแพง ฝนแล้ง ข้าวและผลหมกรากไม้ไม่ได้ผล โรคห่า (อหิวาต์) และโรคพุพอง (ฝีดาษ) ระบาดทั่วไป ผู้คนและสัตว์เลี้ยงล้มตายเป็นอันมาก ประชาชนทั้งบ้านเรือนไร่นาเพื่อหนีโรคภัย ผู้เจ็บป่วยไปไม่ไหวก็รอวันตายเพราะหาหมอรักษาได้ยาก บรรดาคนที่ป่วยเหล่านั้นถึงตนไม่ป่วยเองก็ญาติมิตรป่วย เมื่อถึงคราวเข้าตนจนเช่นนี้ บรรดาพุทธศาสนิกชนจะมีอะไรเป็นที่พึ่งยิ่งไปกว่าพระ ต่างคนจึงพากันบนบานศาลกล่าวต่อหลวงพ่อกุญแจช่วย ลูกช้างด้วย บ้างก็ขอยาดีหลวงพ่อกุญแจคือขี้ธูปบ้าง น้ำมันธูปบ้าง ดอกไม้ที่บูชาบ้าง รับประทาน มาทา บ้างก็บนบานว่าถ้าหายแล้วจะปิดทอง บ้างก็บนบานด้วยละครและมหรสพสมโภช คนไทยบนด้วยลิเกและละครแก๊บน ฝ่ายคนจีนกับบั้ง ล่อโก้ สิงโต ฯลฯ ความศรัทธาของหลวงพ่อกุญแจเป็นเรื่องมหัศจรรย์ยิ่งนัก จู่ๆ ฟ้าฝนซึ่งแห้งแล้งอยู่นานก็โปรายปรายลงมา นำพาให้ประชาชนเบิกบาน แผ่นดินชุ่มชื้นโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ หายเป็นปลิดทิ้ง ชาวบ้านชาวเมืองจึงร่วมกับนายทรัพย์จัดงานฉลองสมโภชหลวงพ่อกุญแจใหญ่เพื่อแก้บน

แรกทีเดียว งานเทศกาลเดือนนี้มี ๓ วัน คือวันขึ้น ๑๔-๑๕ ค่ำ และวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๔๔ จึงได้จัดเพิ่มอีก ๒ วัน คือวันขึ้น ๑๒-๑๓ ค่ำ เดือน ๑๒ จึงรวมทั้งสิ้นเป็น ๕ วัน และถือปฏิบัติสืบเนื่องมาจนทุกวันนี้ ในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ มีการแห่หลวงพ่อกุญแจทางบก วันขึ้น ๑๕ ค่ำ มีการแห่ทางน้ำ และวันแรม ๑ ค่ำ ซึ่งเป็นงานวันสุดท้าย มีการเวียนเทียนและสงฆ์น้ำพระ

สำหรับการแห่หลวงพ่อกุญแจเรื่อนั้น เดิมทีเดียวไม่มีการแห่หลวงพ่อกุญแจทางเรือลงไปถึงตำบลท่าพลับ (โรงสีล่าง) และที่อำเภอบ้านโพธิ์ แต่เนื่องจากนายทรัพย์ผู้เป็นโต้โผละครอาชีพดังกล่าว ซึ่งชาวบ้านเรียกกันว่า “โต้ไผ่ทรัพย์”^{๕๒} ได้นำละครไปแสดงในที่ต่างๆ เมื่อประมาณ ๙๐ ปีมาแล้ว ได้นำละครไปแสดงที่โรงบ่อนท้ายตลาดโรงสีล่าง ตำบลท่าพลับ อำเภอบ้านโพธิ์ ขณะที่ลูกสาวโต้ไผ่ทรัพย์กำลังแสดงละครอยู่ได้มีสมัครพรรคพวกของผู้มีอิทธิพลอยู่ในขณะนั้นอุ้มลูกสาวโต้ไผ่ทรัพย์ไปทั้งที่มีเครื่องละคร โต้ไผ่ทรัพย์ไม่มีทางเลือกเป็นอย่างอื่น นอกจากจะหันเข้าพึ่งบารมีหลวงพ่อกุญแจ โดยบนบานว่าถ้าได้ลูกสาวกลับคืนมาจะแห่หลวงพ่อกุญแจสมโภชที่โรงสีล่าง ตำบลท่าพลับ ด้วยบุญญาภิบาลของหลวงพ่อกุญแจทันตาเห็น โต้ไผ่ทรัพย์ก็ได้ลูกสาวกลับคืนมาภายใน ๓ วัน นับแต่นั้นมาก็ได้มีการแห่หลวงพ่อกุญแจทางเรือมาถึงโรงสีล่าง แล้วแห่ต่อไปถึงอำเภอบ้านโพธิ์เป็นประจำสืบมาจนบัดนี้^{๕๓}

งานเทศกาลตรุษจีน จัดงานจันทรคติของจีน คือตั้งแต่วันขึ้น ๑ ค่ำ ปีใหม่ (ซิวอิด) ไปจนถึงวันขึ้น ๕ ค่ำ (ซิวโหวง) รวม ๕ วัน ๕ คืน ถ้าเทียบเป็นเดือนไทยก็คือราวเดือนยี่ หรือเดือน ๓

ในเทศกาลตรุษจีนนี้ มีประชาชนชาวจีนไปนมัสการหลวงพ่อกุญแจมากกว่าปกติ แรกเริ่มเดิมทีถึงเทศกาลตรุษจีนครั้งใด ชาวจีนจะจัดงานรื่นเริงถวายหลวงพ่อกุญแจ มีจิว ล่อโก้ และเซตสิงโต หัวหน้างานก็ทำหน้าที่ต้อนรับบริการเลี้ยงดูและจัดให้มีโรงทาน ต้มข้าวต้มให้เป็นทานตลอดงาน มีอยู่ช่วงหนึ่งที่

^{๕๒}ประมาณ พ.ศ. ๒๔๑๕

^{๕๓}พระมหาวิเชียร สิริวิฑฒโน, ทำเนียบขมรมโสธรสัมพันธ์ ๒๕๔๐, หน้า ๑๕, อ้างถึงใน กิจจา วัฒนสินธุ์, “ตำนานหลวงพ่อกุญแจโสธร งานประจำปีหลวงพ่อกุญแจโสธร”. ๒๕๐๕.

งานนี้จัดไปหลายปี จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๐๒ คณะกรรมการจัดงาน มีนายประพันธ์ (หจิน) เจริญรุ่งเรือง เป็นประธานพร้อมด้วยสมาคมชาวจีน พ่อค้า ข้าราชการและประชาชนจึงได้จัดให้มีงานต้อนรับเทศกาลตรุษจีนขึ้นที่วัดโสธรเป็นการปิดศักราชใหม่ โดยกำหนดให้มีงาน ๕ วัน ๕ คืน มีทั้งการแห่หลวงพ่อบอกเพื่อประพรมน้ำพระพุทธมนต์และอายุพรปีใหม่ในวันชีวิต และจัดแสดงมหรสพ ทั้งงิ้ว ลิเก และการละเล่นอื่นๆ เป็นการสมโภช งานเทศกาลตรุษจีนจึงกลายเป็นงานประจำของหลวงพ่อบัณฑิตนั้นเป็นต้นมา

ความศักดิ์สิทธิ์และอภินิหารของหลวงพ่โสธร^{๕๔}

ศรัทธาในกฤษฎาภินิหารและความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่โสธรเป็นที่ขจรขยายไปทั่ว อาจเป็นเพราะมนุษย์โดยทั่วไปยังมีความปรารถนาในเรื่องลาภยศสรรเสริญและความสุข ความเชื่อถือในพุทธานุภาพที่ช่วยคลายทุกข์ บารมีอันคุ้มครองให้เกิดความสุข และอัศจรรย์บันดาลที่ดลให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง จึงเป็นสิ่งร้อยรัดจิตใจของผู้คนไว้อย่างแน่นเหนียว เมื่อใดที่เกิดความสิ้นหวังหรือทุกข์ร้อนในชีวิต ชาวบ้านมักใช้วิธีบนบานศาลกล่าวกับหลวงพ่ที่ตนเคารพนับถือ เพื่อให้ได้สิ่งอันต้องประสงค์หรือเพื่อขจัดความทุกข์นั้น ครั้นเมื่อตนได้สิ่งอันประสงค์ ความเลื่อมในศรัทธาก็ยิ่งเพิ่มทวี จนองค์หลวงพ่กลายเป็นศูนย์รวมจิตใจและที่พักพิงของคนไทยทั่วทั้งประเทศ

ตามหนังสือประวัติหลวงพ่โสธร ที่ท่านพระราชเชมมากร (ก่อ เขมทสสี ป.๖.๗) อดีตเจ้าอาวาสวัดโสธรได้เขียนไว้ มีความตอนหนึ่งว่า เมื่อหลวงพ่ได้มาประดิษฐานอยู่ในวัดโสธรแล้ว ประชาชนชาวเมืองนับถือมาก กล่าวกันว่าถ้าได้บอกหลวงพ่แล้วสินค้ายกซื้อง่ายขายคล่องเป็นเทน้ำเทท่า ครั้นต่อมาเมื่อการคมนาคมทางบกสะดวกขึ้นจึงมีผู้คนไปนมัสการมากขึ้น ผู้ใดเจ็บไข้ได้ป่วยก็มาขอความคุ้มครองรักษาจากหลวงพ่โสธร มักจะได้ผลสมความปรารถนาเป็นส่วนมาก มูลเหตุอีกอันหนึ่งที่กิตติศัพท์ความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่โสธรได้แผ่ไพศาลไปในท้องที่ต่างเล่ากันว่า ในสมัยหนึ่งบ้านโสธรเกิดเหตุพิภพภัย ข้าวยากหมากแพง ฝนแล้ง ข้าวกล้าในนา ผลไม้ในสวนเหี่ยวแห้ง สัตว์พาหนะเกิดโรคระบาดล้มตาย ผู้คนทั้งเด็กและผู้ใหญ่เป็นโรคฝีดาษต่างพากันอพยพหนี ทั้งบ้านช่องเอาตัวรอด ในกาลครั้งนั้นยังมีบุรุษหัวหน้าครอบครัวหนึ่ง เมื่อเกิดโรคระบาดนี้ขึ้น ตนหาที่พึ่งไม่ได้ก็หันเข้าหาพระเป็นสรณะที่พึ่งยึดถือ จึงไปนมัสการอธิษฐานบนบวชขอความคุ้มครองรักษาจากหลวงพ่โสธรในพระอุโบสถ เอาข้าวป่าง ดอกไม้เทียนแห่งที่บูชาแล้วบวช กับทั้งอธิษฐานหยุดเทียนขอ น้ำมนต์จากหลวงพ่บวช แล้วเอามากิน มาทาและอาบ ปรากฏว่าได้ผลสมความปรารถนา โรคหายเป็นปกติ ด้วยความดีใจที่โรคหายสมความประสงค์ จึงจัดให้มีการสมโภชแก้บนถวาย แต่นั้นมาก็กิตติศัพท์ความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่โสธรแก้แพร่สะพัดไปในที่ต่างๆ กว้างขวางมากขึ้น จนเป็นที่เลื่องลือนับถือกันว่า “หลวงพ่โสธรศักดิ์สิทธิ์” ผู้ใดปรารถนาสิ่งใดที่ชอบที่ควร ท่านก็ประสิทธิ์ประสาทให้สมความประสงค์ ความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่มีมากมายเหลือจะพรรณนาให้หมดสิ้นได้ จนในกาลต่อมาถึงรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองรงโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการในจังหวัดฉะเชิงเทราเข้าถือน้ำพิพัฒน์สัตยาในพระอุโบสถอันเป็นที่ประดิษฐานองค์หลวง

^{๕๔} เลิศลักษณ์ บุญเจริญ, วัดโสธรวรารามวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว, หน้า ๕๖.

พ่อโสธร ซึ่งแต่เดิมมากระที่วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎ์ (วัดเมือง) กระทำต่อๆ มาจนสิ้นสมัยการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อโสธร แม้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ก็ได้ทรงกล่าวไว้เมื่อครั้งเสด็จตรวจคณะสงฆ์ในมณฑลปราจีนบุรี พ.ศ. ๒๔๕๙ ว่า พระประธานในพระอุโบสถวัดนี้ เป็นพระศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวจังหวัดนี้นับถือมาก มีคนมานมัสการไม่ขาด และมีการไหว้ประจำปี กำหนดในวันเพ็ญเดือน ๑๒ ถึงวันนี้ มีเรือมาเป็นอันมาก นอกจากไหว้พระ มีการออกธำเนาะและแข่งเรือ^{๕๕}

จากความเชื่อของชาวพุทธ หลวงพ่อพุทธโสธรเปรียบเสมือนร่มโพธิ์ร่มไทรอันยิ่งใหญ่ให้สรรพสัตว์ได้พำนักอาศัย กางกั้นสรรพภัยอันตรายและความเดือดร้อนลำเค็ญ ดลให้เกิดความอยู่เย็นเป็นสุข เป็นแพทย์ผู้วิเศษพยาบาลผู้อาพาธให้หายขาด เป็นสรวงที่พึ่งพิงของหมู่พุทธบริษัทผู้ถูกภัยคุกคาม เป็นผู้พยากรณ์ทำนายโชคชะตาวาสนา เป็นผู้บันดาลให้ทุกท่านผู้กราบหลวงพ่อเป็นสัพพัญญู ผู้สำเร็จวิชาทั้งทางโลกและทางธรรม และเป็นบรมครูของเทวดาและมนุษย์ ดังคำกลอนที่กล่าวว่า

ลูกหลวงพ่อเจ็บไข้หรือได้ป่วย	หลวงพ่อช่วยแก้หายคลายทุกหน
แสนประเสริฐพิชระงับแก้้อับจน	ทั่วมณฑลลือกันอุ้หู่แทบพัง
บ้างก็บนการพนันเรื่องขันต่อ	ขอหลวงพ่อแก้จนน้ำมนต์ขลัง
ที่วิวควายหายไข้ป่วยช่วยระวัง	ชวานายิ่งจะตกกล้าหาน้ำมนต์
พวกชวานาชาวสวนทุกถ้วหน้า	ต่างวันทาขอให้มีทวีผล
ได้สมมาดปรารณามาทุกคน	ตลอดจนป้องกันภัยอันตราย
ไม่มีบุตรของสุดที่รัก	แจ้งประจักษ์เกิดบุตรตรงจุดหมาย
ขอบุตรหญิงได้หญิงชายได้ชาย	ได้สืบสายสมสกุลประยูรวงศ์
ลูกหลวงพ่อโสภาน้ำหมดจด	ให้เขาหมดท่านไม่ห้ามตามประสงค์
ยังเหลือแต่หลังงอคอไม่ตรง	ท่านก็คงเลี้ยงไว้ไม่ให้เลย
มีบุตรหญิงนางสาวเขามาขอ	ถามหลวงพ่อเสี่ยงทายรายลูกเขย
ชายขอหญิงมิ่งมิตรไว้ชิดเชย	เขาก็เคยเสี่ยงคว่าหงายไม้สองอัน
คนมาขอน้ำมนต์กันวันยังค่ำ	บ้างกระทำบนนี้ยกตัวสัน
เขาเสี่ยงโชคร้ายตีทุกวี่วัน	ต่างชวนกันตั้งอุทิศบนปิดทอง
หญิงตั้งครรภ์ถ้วกำหนดทศมาส	ประชาราษฎร์ไทยจีนสิ้นทั้งผอง
ไปขอน้ำสะเดาะได้สมใจปอง	ต้องปิดทองบนบานเรื่องการบุญ
บนสัมมาอาชีวะพระจึงช่วย	บนเจ็บป่วยคุณพระช่วยอุดหนุน
บนเรื่องบาปหยาบช้ำการทารุณ	ไม่ให้คุณเกิดโทษไม่โปรดเอย ๆ

^{๕๕}พระมหาวิเชียร สิริวฑฒโน, ทำเนียบขมรมโสธรสัมพันธ์ ๒๕๔๐, หน้า ๑๓, อ้างถึงใน กิจจา วัฒนสินธุ์, “ตำนานหลวงพ่อพระพุทธโสธร งานประจำปีหลวงพ่อพระพุทธโสธร”. ๒๕๐๕.

๒.๓.๒ ประวัติ หลวงพ่อวัดไร่ขิง

หลวงพ่อวัดไร่ขิง ประดิษฐานอยู่ ณ วัดไร่ขิง พระอารามหลวง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงประวัติหลวงวัดไร่ขิงขอกกล่าวถึงประวัติวัดไร่ขิงก่อน ดังนี้

ประวัติ วัดไร่ขิง พระอารามหลวง

วัดไร่ขิง พระอารามหลวง แต่เดิมเป็นวัดราษฎร์เล็กๆ แห่งหนึ่ง ตั้งอยู่ติดริมแม่น้ำนครชัยศรี (ท่าจีน) สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ต่อมาได้ยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวง ชั้นตรี ชนิดสามัญ เมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๓

อาณาเขตของวัดไร่ขิง มีเนื้อที่ทั้งหมด ๔๐๐ ไร่ โดยเป็นที่ตั้งวัด ๑๕๐ ไร่ เป็นที่ธรณีสงฆ์ ๒๕๐ ไร่ แบ่งเป็นเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส และที่ธรณีสงฆ์ ทิศเหนือด้านหน้าวัดมีเขื่อนกั้นริมแม่น้ำตลอดแนว ทิศใต้และทิศตะวันออกมีกำแพงล้อมตลอดพื้นที่ของวัด

ทิศเหนือ	จรดแม่น้ำนครชัยศรี (ท่าจีน)
ทิศใต้	จรดแนวทางรถยนต์ผ่านสนามกอล์ฟ
ทิศตะวันออก	จรดตำบลไร่ขิง
ทิศตะวันตก	จรดตำบลท่าตลาด

นามวัดและมูลเหตุการสร้างวัด

วัดไร่ขิง เป็นวัดหนึ่งตั้งอยู่ในตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน ในอดีตบริเวณนี้เล่ากันว่า มีชาวจีนปลูกบ้าน เมื่อมีชุมชนหนาแน่นมากยิ่งขึ้น จึงมีการสร้างวัดเพื่อเป็นจุดศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน ดังนั้นวัดจึงได้ชื่อตามชื่อของหมู่บ้านหรือชุมชนว่า “วัดไร่ขิง” สืบมา ในราวปีพุทธศักราช ๒๔๕๖ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ เสด็จตรวจเยี่ยมวัดในเขตอำเภอสามพราน สมเด็จพระเจ้าได้เสด็จไปที่วัดไร่ขิง และได้ทรงตั้งชื่อใหม่ว่า “วัดมงคลจินดาราม” ทั้งได้ทรงวงเล็บชื่อเดิมไว้ท้าย จึงกลายเป็น “วัดมงคลจินดาราม (ไร่ขิง)” เมื่อกาลผ่านพันมานาน ซึ่งคงเป็นเพราะความกร่อนของภาษา จึงทำให้วงเล็บนั้นหายไป คงเหลือเพียงคำว่า “ไร่ขิง” ต่อท้ายคำว่า “มงคลจินดาราม” เลยต้องเขียนว่า “วัดมงคลจินดาราม-ไร่ขิง” แต่จะอย่างไรก็ตามในทางราชการคงใช้ วัดไร่ขิง พระอารามหลวง สืบมาจนทุกวันนี้

ผู้สร้างและปฏิสังขรณ์วัด

หนังสืองานเทศกาลนมัสการปิดทอง หลวงพ่อวัดไร่ขิง ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๓๓ และปีพุทธศักราช ๒๕๔๕ ได้กล่าวถึง “ประวัติ การสร้างวัดไร่ขิง” ไว้ว่า จากคำบอกเล่าสืบต่อกันมาจากคนรุ่นเก่าทราบว่า สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๙๔ ซึ่งปีดังกล่าวจะอยู่ในระหว่างปลายรัชกาลที่ ๓ ต้นรัชกาลที่ ๔ โดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) แต่ก็ไม่ได้กล่าวถึงประวัติของท่านมากนัก ดังนั้น ในที่นี้จึงขอประวัติของท่านมาบันทึกเอาไว้เพื่อเป็นหลักฐานในการศึกษาค้นคว้า และความภาคภูมิใจในเกียรติประวัติของวัดไร่ขิงสืบไป เพราะพระผู้สร้างนั้นต่อมาได้รับโปรดสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะ ซึ่งในเขตลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีแห่งนี้ก็มีอีกแห่งหนึ่งได้แก่วัดดอนหวาย ซึ่งสร้างขึ้นในปีเดียวกัน และอยู่ห่างไม่ไกลเท่าใดนัก

ประวัติสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก)

สมเด็จพระพุฒาจารย์ นามเดิม พุก เป็นชาวเมืองนครไชยศรี หรือ มณฑลนครไชยศรี เกิดในรัชกาลที่ ๑ เมื่อวันที่จันทร์ เดือน ๑ แรม ๑๑ ค่ำ ปีชวด จุลศักราช ๑๑๕๖ ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๓๗ ได้

เข้ามาศึกษาเล่าเรียนอยู่ที่กรุงเทพตั้งแต่เยาว์วัย ในรัชกาลที่ ๒ ได้อุปสมบทอยู่วัดมหาธาตุ เล่าเรียนพระปริยัติธรรม เข้าแปลหนังสือได้เปรียญ ๓ ประโยค ในปลายรัชกาลที่ ๒ ต่อมาในรัชกาลที่ ๓ เป็นศิษย์ของสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) วัดมหาธาตุ และได้รับตำแหน่งฐานานุกรมที่ “พระครูธรรมรุจิ” ในสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) ต่อมาได้รับฐานานุกรมขึ้นเป็น “พระครูสดำ” ปลัดขวาของสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) ในรัชกาลที่ ๓ ภายหลังสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) สิ้นพระชนม์ จึงทรงได้รับพระราชทานเป็นพระราชาคณะที่ “พระญาณไตรโลก” เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๘๖ ซึ่งในคราวเดียวกันนี้ ทรงโปรดสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช (นาค) วัดราชบูรณะขึ้นแทน

แต่สมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) ท่านไม่ได้มาจำพรรษาอยู่ที่วัดมหาธาตุ เนื่องจากเป็นช่วงที่กำลังปฏิสังขรณ์วัดมหาธาตุทั้งพระอาราม ด้วยเหตุนี้ท่านจึงรับเป็นอธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุ รูปที่ ๖ ต่อจากสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ พุทธศักราช ๒๓๙๔ ทรงเลื่อนเป็นพระราชาคณะผู้ใหญ่ที่ “พระธรรมราชานุวัตร” มียศเสมอชั้นธรรม ตำแหน่งอธิบดีสงฆ์ ๔ หัวเมือง โปรดให้อาราธนาขึ้นไปครองวัดศาลาปูน มณฑลกรุงเก่า (จังหวัดพระนครศรีอยุธยา) มีสำเนาที่ทรงแต่งตั้งดังนี้

ให้เลื่อนพระญาณไตรโลก เป็น พระธรรมราชานุวัตร ประสิทธิธรรมปฏิบัติ สรรพอรรถโกศล พหุสมณเดชคณะเชษฐก มหานายกปิฎกวรรณรักษ์ สังฆกิจพิทักษ์ อรรคมหาประธานาธิบดี บูราณราชธานี นครเขต คตสมณสงฆ มหเศรษฐเนตาทวาราวดีศรีอยุธยา นิสิตาราม คามวาสี สถิต ณ วัดโลกยสุทธามหาวิหาร พระอารามหลวง เป็นอธิบดีสำเร็จ ราชการฝ่ายพระสงฆ์ในแขวงกรุงเก่า ๑ เมือง สระบุรี ๑ เมืองวิเศษไชยชาญ ๑ เมืองลพบุรี ๑ รวม ๔ มินิตยภัตรเดือนละ ๔ ตำลึง ๒ บาท

ตั้งแต่ ณ วันพุธ แรม ๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีกุน ตรีศก พุทธศัสนกาล ๒๓๙๔

ให้พระธรรมราชานุวัตร ตั้งพระปลัดรัก เป็น พระครูปลัดมหาเถรานุวัตร ธรรมปฏิริตนิพัทธศีลสุตคุณ ศุภสุนทรปริชา สังฆาณาประสิทธิอธิศรียวิเศษ บูราณมหานครเขตคตสังฆานายก ที่พระครูปลัด มินิตยภัตรเดือน ๑ ตำลึง ๒ บาท

ตั้งแต่ ณ วันพุธ แรม ๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีกุน ตรีศก พุทธศัสนกาล ๒๓๙๔

ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ โปรดให้สถาปนาเป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๒๒ มีสำเนาที่ทรงแต่งตั้งดังนี้

ศุภมัสดุ ฯลฯ (ลงวันพุธ แรม ๘ ค่ำ เดือน ๔ ปีเถาะ ๒๔๒๒)

ทรงพระราชดำริว่า พระธรรมราชานุวัตร เจ้าคณะใหญ่กรุงเก่า มีวิริยภาพมั่นคง อุตสาหะ ประพฤติศาสนพรหมจรรย์ ตั้งแต่อายุกาลเป็นปฐมวัยมา จนตลอดพรรษาทุก ตกในปัจฉิมวัยชราภาพ โดยอาการสมจรรยาเรียบร้อย ไม่มีอภิภินใดเกี่ยวข้อง ให้ขุนเคื่องไนใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท และเป็นประธานาธิบดีมีอำนาจ อาจบริหารปกครองภิกษุบริสัช เป็นที่เคารพ ยำเกรง แก่พระสงฆ์ สามเณรบรรดาอยู่ในแขวงกรุงเทพทวาราวดีศรีอยุธยาโบราณทั้งสิ้น และรอบรู้ในพระ

ปริยัติธรรมพุทธศาสนา อาจสั่งสอนนานาเนกนิกรบริษัชทั้งพระสงฆ์และคฤหัสถ์
ย่อมเคารพนับถือบูชา สมควรเป็นที่สมเด็จพะราชาคณะผู้ใหญ่ได้

จึงมีพระบรมราชโองการมาณพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ดำรัสสั่งให้สถาปนา
พระธรรมราชานุวัตร เป็น สมเด็จพะราชาคณะ มีนามตามจารึกในหิรัญบัฏว่า
สมเด็จพะพุฒาจารย์ เอนกสถานปรีชา สัปตวิสุทธิจริยาสมบัติพิพัฑฒคุณ ศิริ
สุนทรพรตจาริก อรัญญิกคณิศราธิบดี บุราณราชธานีนครเขต คตสมณสงฆ
มเหศวรเนตาทวาราวดี ศรีอยุธยาธิบดีดารามคามเขตรชัณฑ์ อรัญวาสี สถิต ณ วัด
โลกยสุทธาศาลาปูน กรุงเทพทวาราวดีศรีอยุธยาโบราณ ที่อรัญญิกมหาคณิศรา
จารย์ เจ้าคณะฝ่ายอรัญวาสี มีอิสริยยศเป็นประธานแห่งสมณนิกร ฝ่ายอรัญวาสี
ทั้งสิ้น และเป็นเจ้าคณะใหญ่แขวงกรุงเก่า กับหัวเมืองขึ้นกรุงเก่าทั้งปวง มีนิตย
ภัตตราคาเดือนละ ๖ ตำลึง มีฐานานุศักดิ์ควรตั้งฐานานุกรมได้ ๘ รูป คือ

พระครูปลัดสุวัฒนสมณจารย์ ปรีชาญาณจาริก อรัญญิกสังฆนายก เดือนละ
๒ ตำลึง ๑ บาท
พระครูวินัยธร ๑
พระครูวินัยธรรม ๑
พระครูศัพทสุนทร ๑
พระครูอมรโฆสิต ๑
พระครูธรรมรักขิต ๑
พระครูสมุห์ ๑
พระครูใบฎีกา ๑

ขอพระคุณทั้งปวง ซึ่งรับพระราชทินนามในครั้งนี้ จงจิริฐิติกาล เจริญอายุ
วรรณ สุขพล ปฏิภาณสิริสวัสดิ์ทุกประการในพระพุทศาสนา เทอญ

สมเด็จพะพุฒาจารย์ (พุก) อดีตเจ้าอาวาสวัดศาลาปูน วรวิหาร รูปที่ ๕ ถึงแก่มรณภาพ
ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีวอก พุทธศักราช ๒๔๒๗ อายุ ๙๑ ปี พระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุพิเศษวัดศาลา
ปูน วรวิหาร เมื่อวันที่ ๙ เมษายน ตรงกับวันพฤหัสบดี แรม ๑๐ ค่ำ เดือน ๕ ปีระกา พุทธศักราช
๒๔๒๘ ในงานพระราชทานเพลิงศพครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วย
สมเด็จพะบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ เสด็จพระราชดำเนิน
พระราชทานเพลิงศพ ปัจจุบันมีรูปหล่อของท่านประดิษฐานอยู่ในกุฏิที่วัดศาลาปูน และตรงฐาน
ด้านหน้ามีจารึกข้อความว่า “งานบวรพระธรรมราชาวัตร โลกปราสาทาปูน เถลิงจกรม ๒ ๆ ๒ ๙ จุลก
ราช ๑๒๔๓ ปกศตนิฤ...ก” สำหรับจารึกที่ฐานรูปหล่อจำลองของสมเด็จฯ นั้น ตัวอักษรและตัวเลข
บางตัวก็ดูไม่ชัดเจน แต่เพื่อความถูกต้อง ได้ขอความอนุเคราะห์อาจารย์เทิม มีเต็ม ผู้เชี่ยวชาญ
ทางด้านภาษาตะวันออก (ผู้ทรงคุณวุฒิ กรมศิลปากร) ช่วยตรวจสอบจากกรมตำรา
กระทรวงศึกษาธิการ ปฏิทินสำหรับคั่นวัน เดือน จันทรคติ สุรยคติฯ ซึ่งพิมพ์ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๘
ผลปรากฏว่า จ.ศ. ๑๒๔๓ ตรงกับวันจันทร์ แรม ๒ ค่ำ เดือน ๗ ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๒๔ ร.ศ. ๑๐๐ (ตรี
ศก) และเป็นปีที่ ๑๔ ในรัชกาลที่ ๕ ดังนั้น จารึกเกือบทั้งหมดถูกต้องคงมีคลาดเคลื่อนเล็กน้อย คือ

เดือน ๙ ซึ่งตรวจสอบจากกรมตำราแล้วเป็นเดือน ๗ ซึ่งตัวเลข ๗ กับเลข ๙ แบบไทยอาจจะดูค่อนข้างยาก เพราะมีลักษณะเขียนใกล้เคียงกันมาก ส่วนคำว่า “ปกศตนิ(ร)ฤ..ก” น่าจะเป็น “ปักษ์” แปลว่า กึ่งของเดือน ส่วนคำที่คงเหลือสันนิษฐานว่าเป็น “ตรีศก” แต่ที่สำคัญจารึกนี้เป็นหลักฐานบ่งบอกถึงปีที่สร้างได้เป็นอย่างดีว่า สร้างขึ้นเมื่อครั้งที่ท่านได้รับการโปรดเกล้าให้สถาปนาเป็น สมเด็จพระพุฒาจารย์ แล้ว ๒ ปี แต่ในจารึกก็ยังคงเรียกนามเดิมของท่านอยู่ ซึ่งอาจจะเกิดความเคยชินนั่นเอง

อนึ่ง จากข้อมูลดังที่กล่าวมาแล้วว่าในปี พ.ศ. ๒๓๙๔ อยู่ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ท่านได้เป็นพระราชอาคันตุกะผู้ใหญ่ที่ พระธรรมราชานุวัตร ตั้งแต่วันพุธ แรม ๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีกุน ตรีศก ในหนังสือประวัติวัดไร่ขิงและประวัติวัดดอนหวาย ก็ได้กล่าวไว้ว่าเป็นปีที่สร้างวัด ดังนั้น การที่ท่านกลับมาสร้างวัดทั้ง ๒ ขึ้นในระหว่างเป็นพระราชอาคันตุกะชั้นธรรม สันนิษฐานว่าท่านสร้างให้โยมทั้ง ๒ ของท่านก็อาจเป็นไปได้ เพราะท่านเป็นชาวเมืองนครชัยศรีและพื้นเพเดิมของโยมบิดาและโยมมารดาของท่านอยู่ในแถบนี้ ทั้งนอกจากนั้นเป็นที่น่าสังเกตว่า ด้านหน้าพระอุโบสถวัดไร่ขิง มีพระพุทธรูปปางปาลิไลยก์ ไม่ทราบว่าจะสร้างขึ้นเมื่อใด แต่เป็นพระประจำวันสำหรับผู้เกิดในวันพุธเวลากลางคืน ส่วนที่วัดดอนหวายก็มีเช่นเดียวกัน แต่เป็นปูนปั้นเขียนสีตกแต่งอยู่ที่หน้าบันศาลาการเปรียญหลังเก่า ซึ่งได้รื้อไปนานแล้ว และบนศาลาก็มีพระพุทธรูปปางอุ้มบาตรเป็นพระประธาน ก็เป็นพระประจำวันสำหรับผู้เกิดในวันพุธเช่นกัน ด้วยเหตุนี้จึงสันนิษฐานว่าท่านอาจจะสร้างเพื่อเป็นที่ระลึก เพราะท่านได้รับการแต่งตั้งเป็นพระราชอาคันตุกะชั้นธรรม ซึ่งตรงกับวันพุธหรืออาจจะมาสร้างขึ้นภายหลังในตอนที่ท่านได้รับโปรดเกล้าสถาปนาเป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ก็ตรงกับวันพุธอีก หรืออาจจะเกี่ยวข้องกับคติความหมายอย่างอื่นก็ได้ ซึ่งจะต้องช่วยกันสืบค้นกันต่อไป ถึงอย่างไรก็ตามจากคติการสร้างพระพุทธรูปปางปาลิไลยก์ในวัดแถบนี้ก็มีเพียงวัดไร่ขิงและวัดดอนหวาย ดังนั้น จึงเป็นเครื่องบ่งบอกและสนับสนุนข้อมูลทางด้านเอกสารดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าวัดทั้งสองมีความสัมพันธ์กันมาในอดีตคือ สร้างขึ้นในปีเดียวกันและต่อมาได้รับการปฏิสังขรณ์โดยพระราชอาคันตุกะรูปเดียวกัน

นอกจากนี้ในหนังสือ งานนมัสการปิดทองหลวงพ่อดาวไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ประจำปี ๒๕๓๓ เล่มเดิมได้กล่าวไว้ว่า การก่อสร้างวัดไร่ขิงยังไม่เสร็จสมบูรณ์ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) มรณภาพ ดังนั้น งานทุกอย่างจึงตกเป็นภาระของพระธรรมราชานุวัตร (อาจ) เจ้าอาวาสวัดศาลาปูน รูปที่ ๖ ซึ่งเป็นหลานชายของท่าน จากข้อมูลข้างต้นสันนิษฐานว่าคงคลาดเคลื่อนเพราะวัดสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๙๔ และท่านมรณภาพในปี พ.ศ. ๒๔๒๗ ซึ่งมีระยะเวลาถึง ๓๓ ปี การสร้างคงใช้เวลาไม่นานมากนัก เพราะเป็นวัดราษฎร์ที่มีขนาดไม่ใหญ่โตเท่าใด ส่วนที่วัดดอนหวายมีข้อมูลได้ภาพวาดเขียนไว้ว่า พระธรรมราชานุวัตร (อาจ) เป็นผู้สร้างและปฏิสังขรณ์วัดดอนหวายและวัดไร่ขิง จากข้อมูลก็สมควรที่จะถูกต้องมากกว่า เพราะวัดสร้างมานานถึง ๓๓ ปี คงเสื่อมโทรมลงจึงได้มีการปฏิสังขรณ์ในสมัยของท่าน ซึ่งในที่นี้จะขอบอกเล่าถึงประวัติของท่านเป็นอันดับต่อไป

ประวัติพระธรรมราชานุวัตร (อาจ จันทโชโต)

พระธรรมราชานุวัตร นามเดิม อาจ ฉายา จันทโชโต เป็นชาวเมืองนครไชยศรี เกิดในรัชกาลที่ ๓ เมื่อวันอังคาร แรม ๘ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีมะแม จุลศักราช ๑๑๙๗ (พ.ศ. ๒๓๗๘) เมื่ออายุได้ ๑๐ ขวบเข้ามาอยู่กับสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) แต่ยังเป็นพระญาติไตรโลก อยู่ที่วัดมหาธาตุ ในกรุงเทพฯ ได้เล่าเรียนอักษรสมัย ในสำนักสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก)

ในรัชกาลที่ ๔ ทรงเลื่อนสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) จากตำแหน่งพระญาณไตรโลก เป็นพระธรรมราชานุวัตร เจ้าคณะกรุงเก่า ก็ตามขึ้นไปอยู่วัดศาลาปูนด้วย พออายุครบอุปสมบท จึงบวชที่วัดศาลาปูน เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๙๘ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) เมื่อยังเป็นพระธรรมราชานุวัตร เป็นพระอุปัชฌาย์ บวชแล้วเล่าเรียนพระปริยัติธรรมมา ๓ พรรษา สมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) ตั้งให้เป็นพระสมุห์ ในฐานานุกรม ต่อมาอีก ๓ พรรษา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสที่กรุงเก่า ทรงประทับที่พระราชวังจันทน์เกษม ทรงตั้งเป็น พระครูปลัดเถรานุวัตร ตำแหน่ง ปลัดของเจ้าคณะกรุงเก่า เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๓ แล้วได้ปกครองที่วัดขุนยวน ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๕ ท่านได้เข้าแปลพระปริยัติธรรมที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เมื่อปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๓๓ แต่หาได้เป็นเปรียญไม่ ครั้นทรงเลื่อนสมณศักดิ์พระธรรมราชานุวัตร (พุก) ขึ้นเป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ ท่านจึงได้รับแต่งตั้งเป็นพระครูปลัดสุวัฒนสมณาจารย์ ตำแหน่งปลัดของเจ้าคณะอรัญวาสี เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๗ และยังคงอยู่วัดขุนยวน ต่อมาสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) ถึงมรณภาพ จึงทรงตั้งเป็นพระราชาคณะที่ พระญาณไตรโลก แล้วโปรดให้เป็นตำแหน่ง เจ้าคณะรองกรุงเก่า พระราชทานตาลปัตรแฉกประดับพลอย มีสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะผู้ใหญ่เสมอชั้นเทพ

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๖ ทรงเลื่อนสมณศักดิ์เป็น พระธรรมราชานุวัตร เจ้าคณะมณฑลกรุงเก่า เมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๔๕๓ ปีจอ มีสำเนาที่ทรงตั้งดังนี้

ให้พระญาณไตรโลก เป็น พระธรรมราชานุวัตร ประสิทธิธรรมปฏิบัติสรรพ
อรรถโกศล พหลสมณเดช คณะเขมรห่านายก คณะวาจกปิฎกวรรณรักษ์ สังฆกิจ
พิทักษ์อรรคมหาประธานาธิบดีบูรณ ราชธานีนครเขตร คตสมณสงฆมเทศวเรน
ดา ทวาราวดีศรีอยุธยา นิสิตดาราม ความวาสี อธิบดีคณะสงฆ์มณฑลกรุงเก่าทั้งสิ้น
สถิตย์วัดโลกสุทธาศาลาปูนกรุงเก่า มีนิตยภัตรราคาเดือนละ ๒๘ บาท มี
ฐานานุกรมได้ ๖ รูป

อนึ่ง วัดไร่ขิง สมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) สร้างขึ้นเมื่อปีกุน พ.ศ. ๒๓๙๔ ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อทรงเลื่อนขึ้นเป็นพระราชาคณะผู้ใหญ่ที่ พระธรรมราชานุวัตร อายุได้ ๕๗ ปี ส่วนพระธรรมราชานุวัตร (อจ) ในขณะนั้นอายุได้เพียง ๑๖ ปี ได้ติดตามไปอยู่กับสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) ที่วัดศาลาปูนด้วย ดังนั้น เมื่อครั้งสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) ได้กลับมาสร้างวัดไร่ขิง ท่านจึงต้องกลับมาช่วยสร้างด้วยเช่นกัน ต่อมาเมื่อท่านมีอายุครบจึงอุปสมบทที่วัดศาลาปูน ครั้งเมื่อสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) มรณภาพเมื่ออายุได้ ๙๑ ปี ในปี พ.ศ. ๒๔๒๗ ภาระในการปฏิสังขรณ์วัดไร่ขิงจึงตกเป็นของท่าน แต่ไม่ทราบที่ท่านกลับมาปฏิสังขรณ์วัดเมื่อใด หรือท่านอาจจะมาในปี พ.ศ. ๒๔๕๓ ตอนที่ท่านได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็น พระธรรมราชานุวัตร ก็อาจเป็นได้ ซึ่งขณะนั้นท่านมีอายุ ๗๕ ปี และเป็นเจ้าอาวาสวัดศาลาปูนรูปที่ ๖ ต่อจากสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) อย่างไรก็ตามในการปฏิสังขรณ์วัดไร่ขิง ในสมัยของท่านก็อยู่ในราว พ.ศ. ๒๔๒๗ หรือ พ.ศ. ๒๔๕๓ เป็นต้นมา^{๕๖}

^{๕๖} วัดไร่ขิง พระอารามหลวง, (กรุงเทพมหานคร : พี.วาย.พรินติ้ง, ๒๕๕๘), หน้า ๙-๑๗.

ประวัติ หลวงพ่อวัดไร่ขิง

หลวงพ่อวัดไร่ขิง เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ของชาวจังหวัดนครปฐมมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ซึ่งมีประวัติจากคำบอกเล่าสืบต่อกันมาหลายตำนาน ตามตำนานกล่าวถึงการได้มาซึ่งหลวงพ่อวัดไร่ขิง ว่าได้ถูกอัญเชิญมาจากกรุงเทพฯ (พระนครศรีอยุธยา) เป็นพระพุทธรูปที่ประชาชนนับถือมาก ในวันที่อัญเชิญหลวงพ่อวัดไร่ขิงขึ้นจากท่าน้ำที่หน้าวัดไร่ขิง ตรงกับวันพระขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ เป็นวันสงกรานต์ มีประชาชนมาชุมนุมกันมาก ในขณะที่อัญเชิญหลวงพ่อวัดไร่ขิงขึ้นจากน้ำสู่ประรำพิธี เกิดความมหัศจรรย์แสงแดดที่แผดจ้ากลับพลันหายไป ความร้อนระอุในวันสงกรานต์กลางเดือนห้า บังเกิดมีเมฆดำทะมึน ลมปั่นป่วน ฟ้าคะนองก้องในอากาศ บันดาลให้ฝนโปรยลงมา ยิ่งความเย็นฉ่ำใจทั่วหน้าทุกคนในคืนนั้นเกิดความยินดี พากันอธิษฐานจิต “ขอหลวงพ่ोजักทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ด้บความร้อนคลายความทุกข์ให้หมดไป ดุจสายฝนที่เมฆนิลดลทำให้ชุ่มฉ่ำ เจริญออกงามด้วยธัญญาหาร” และในบัดนี้ก็ปรากฏเป็นความจริงแจ้งประจักษ์ ว่าหลวงพ่อได้ดลบันดาลให้เกิดสภาพการณ์อย่างนั้นแก่ทุกคนที่ประพฤติดุกรรม หลวงพ่อวัดไร่ขิงตามความเป็นจริงในพระพุทธศาสนา เป็นพระพุทธรูปเจ้าหรือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองแล้วสอนให้ผู้อื่นรู้ตามได้ด้วย เป็นผู้ก่อตั้งพระพุทธศาสนา

ตำนานที่ ๑ ครั้งสมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) ชาวเมืองนครชัยศรี ได้มาตรวจเยี่ยมวัด ในเขตอำเภอสามพราน ได้เข้าไปในพระอุโบสถวัดไร่ขิง หลังจากกราบพระประธานแล้ว มีความเห็นว่าพระประธานมีขนาดเล็กเกินไป จึงบอกให้ท่านเจ้าอาวาสพร้อมชาวบ้านไปอัญเชิญมาจากวัดศาลาปูนวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยวางลงบนแพไม้ไผ่ และนำล่องมาตามลำน้ำ และอัญเชิญขึ้นประดิษฐานในพระอุโบสถ ตรงกับวันพระขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ วันสงกรานต์

ตำนานที่ ๒ วัดไร่ขิงสร้างขึ้นเมื่อปีกุน พุทธศักราช ๒๓๘๔ ตรงกับปีสุดท้ายในรัชกาลที่ ๓ ต้นปีในรัชกาลที่ ๔ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) ซึ่งเป็นชาวนครชัยศรี ดำรงสมณศักดิ์พระราชาคณะที่พระธรรมราชานุวัตร ปกครองอยู่ที่วัดศาลาปูน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้กลับมาสร้างวัดที่บ้านเกิดของตนที่ไร่ขิง เมื่อสร้างพระอุโบสถเสร็จแล้วจึงได้อัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญองค์หนึ่งจากกรุงเทพฯ มาเพื่อประดิษฐานไว้ในอุโบสถ แต่การสร้างยังไม่แล้วเสร็จสมบูรณ์ สมเด็จพระเจ้า ได้ถึงแก่มรณภาพก่อนงานที่คงเหลืออยู่ พระธรรมราชานุวัตร (อาจ จันทโชโต) หลานชายของท่าน จึงดำเนินงานต่อจนเรียบร้อย และบูรณะดูแลมาโดยตลอดจนถึงแก่มรณภาพ

ตำนานที่ ๓ เป็นเรื่องเล่าสืบต่อกันมาเกี่ยวกับพระพุทธรูปลอยน้ำมา ๕ องค์ก็มี ๓ องค์ก็มี โดยเฉพาะในเรื่องที่เล่าว่ามี ๕ องค์นั้นตรงกับคำว่า “ปัญจภาคีปาฏิหาริย์กสิณธโน” ซึ่งได้เล่าเป็นนิทานว่า ในกาลครั้งหนึ่งมีพี่น้องชาวเมืองเหนือ ๕ คน ได้บวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา จนสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบันมีฤทธิ์อำนาจทางจิตมาก ได้พร้อมใจกันตั้งสัตย์อธิษฐานว่า เกิดมาชาตินี้จะขอบำเพ็ญบารมีช่วยให้สัตว์โลกได้พ้นทุกข์ แม้จะตายไปแล้วก็จะขอสร้างบารมีช่วยสัตว์โลกให้ได้พ้นทุกข์ต่อไปจนกว่าจะถึงพระนิพพาน ครั้นพระอริยบุคคลทั้ง ๕ องค์ได้ดับขันธไปแล้ว ก็เข้าไปสถิตอยู่ในพระพุทธรูปทั้ง ๕ องค์ จะมีความปรารถนาที่จะช่วยคนทางเมืองใต้ที่อยู่ติดริมแม่น้ำให้ได้พ้นทุกข์ จึงได้พากันลอยน้ำลงมาจากแม่น้ำทั้ง ๕ สาย เมื่อชาวบ้านตามเมืองที่อยู่ติดริมแม่น้ำเห็นจึงได้อัญเชิญและประดิษฐานไว้ตามวัดต่างๆ ดังนี้

พระพุทธรูปองค์ที่ ๑ ลอยไปตามแม่น้ำนครชัยศรี (ท่าจีน) ขึ้นสถิตที่วัดไร่ขิง เมืองนครชัยศรี ขนานนามว่า “หลวงพ่อวัดไร่ขิง”

พระพุทธรูปองค์ที่ ๒ ลอยไปตามแม่น้ำเจ้าพระยา ขึ้นสถิตที่วัดบางพลี ขนานนามว่า “หลวงพ่อโต วัดบางพลี”

พระพุทธรูปองค์ที่ ๓ ลอยไปตามแม่น้ำเพชรบุรี ขึ้นสถิตที่วัดเขาตะเครา เมืองเพชรบุรี ขนานนามว่า “หลวงพ่อวัดเขาตะเครา”

พระพุทธรูปองค์ที่ ๔ ลอยไปตามแม่น้ำบางปะกง ขึ้นสถิตที่วัดหงส์ เมืองแปดริ้ว จังหวัดฉะเชิงเทรา ขนานนามว่า “หลวงพ่อโสธร”

พระพุทธรูปองค์ที่ ๕ ลอยไปตามแม่น้ำแม่กลอง ขึ้นสถิตที่วัดบ้านแหลม เมืองแม่กลอง ขนานนามว่า “หลวงพ่อวัดบ้านแหลม”

ส่วนตำนานของเมืองนครปฐมนั้นเล่าว่า มีพระ ๓ องค์ ลอยน้ำมาพร้อมกัน และแสดงปาฏิหาริย์จะเข้าไปยังบ้านศรีมหาโพธิ์ ซึ่งมีต้นโพธิ์ใหญ่อยู่ จึงได้เรียกตำบลนั้นว่า “บางพระ” พระพุทธรูป ๓ องค์ ลอยไปจนถึงปากน้ำท่าจีน แล้วกลับลอยทวนน้ำขึ้นมาใหม่จึงเรียกตำบลนั้นว่า “สามประทวน” หรือ “สัมปทวน” แต่เนื่องจากตำบลที่ชาวบ้านพากันไปสักพระขึ้นฝั่งเพื่อขึ้นประดิษฐาน ณ หมู่บ้านของตนแต่ทำไม่สำเร็จ ต้องเปียกฝนและตากแดดตากลมจึงได้ชื่อว่า “บ้านลานตากฟ้า” และบ้านตากแดด” ในที่สุดพระพุทธรูปองค์แรกจึงยอมสถิต ณ วัดไร่ขิง เรียกกันว่า “หลวงพ่อวัดไร่ขิง” ส่วนองค์ที่ ๒ ลอยน้ำไปแล้วสถิตขึ้นที่วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม เรียกว่า “หลวงพ่อบ้านแหลม” และองค์ที่ ๓ ลอยตามน้ำไปตามจังหวัดเพชรบุรี แล้วขึ้นสถิตที่วัดเขาตะเครา เรียกว่า “หลวงพ่อวัดเขาตะเครา” ดังนั้น จะเห็นได้ว่า หลวงพ่อวัดทั้ง ๓ องค์ ที่ลอยน้ำมานั้นจะมีงานเทศกาลนมัสการปิดทององค์หลวงพ่อในระยะเวลาที่ตรงกันถึง ๓ วัด ได้แก่

หลวงพ่อโสธร วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา จะจัดงานตรงกับกลางเดือน ๕ โดยนับตามวันทางจันทรคติ ตรงกับวันขึ้น ๑๔ ค่ำ ถึงวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๕ รวม ๓ วัน ๓ คืน เพราะถือว่าเป็นวันที่อัญเชิญหลวงพ่อขึ้นประดิษฐานในอุโบสถ

หลวงพ่อวัดไร่ขิง วัดไร่ขิง พระอารามหลวง จังหวัดนครปฐม ทางวัดจัดให้มีงานเทศกาลนมัสการปิดทองหลวงพ่อวัดไร่ขิง ในกลางเดือน ๕ ทางจันทรคติ แต่เนื่องด้วยตรงกับวันสงกรานต์ การับทางสุริยคติและทางจันทรคติไม่ตรงกันทางวัดจึงยึดถือเอากลางเดือน ๕ เป็นวันจัดงาน

หลวงพ่อบ้านแหลม วัดเพชรสมุทรวรวิหาร จังหวัดสมุทรสงคราม ทางวัดจัดให้มีงานเทศกาลสงกรานต์ตามปฏิทินทางสุริยคติ ถ้าเทียบทางจันทรคติก็อยู่ในเดือน ๕ อีกเช่นกัน

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ปัญญา อินทปณฺโญ) กล่าวไว้ว่าเคยได้ยินคำบอกเล่าสืบมาว่า หลวงพ่อวัดไร่ขิง เป็นพี่น้องกับ หลวงพ่อพุทโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา และ หลวงพ่อบ้านแหลม (วัดเพชรสมุทรวรวิหาร) จังหวัดสมุทรสงคราม เพราะว่ามีผู้เลื่อมใสศรัทธาที่ได้นำเอาเครื่องสักการบูชาไปถวายดูแล้วยๆ กัน จึงมีความเชื่อว่าน่าจะเป็นพี่น้องกัน

นอกจากนี้ยังมีตำนานความเชื่อในเรื่องลูกศิษย์หลวงพ่อบ้านแหลมอีก ๒ ท่าน ซึ่งไม่มีตัวตนแต่มีหน้าที่คอยดูแลรับใช้ หลวงพ่อบ้านแหลมเรียกกันว่า “พี่จุก” และ “พี่แกละ” ศิษย์ทั้งสองนี้ เล่ากันว่าชอบ

ว้าวและประทับใจมาก จึงเป็นที่มาของการถวายเป็นสิ่งของดังกล่าว ซึ่งเรื่องที่จะช่วยทำให้มีความกระจำงขึ้น ไม่ใช่หลงพอชอบเล่นว้าวหรือประตัตแต่อย่างใด^{๕๗}

๒.๓.๓ ประวัติ หลวงพ่อโต

หลวงพ่อโต ประดิษฐานอยู่ ณ วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ ก่อนที่จะกล่าวถึงประวัติหลวงพ่อโต ขอนำประวัติวัดบางพลีใหญ่ในให้ทราบก่อน ดังนี้

ประวัติ วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง

วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกเฉียงของจังหวัดสมุทรปราการ ณ ริมคลองสำโรง เป็นวัดโบราณมาตั้งแต่สมัยก่อนกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อพุทธศักราช ๒๓๒๐ ต่อมาได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา กำหนดเขตกว้าง ๔๐ เมตร ยาว ๘๐ เมตร เมื่อวันที่ ๖ กรกฎาคม ๒๔๙๒ ในขณะนั้นวัดมีพื้นที่กว่า ๔๐ ไร่ ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๕๕๓ - ๒๕๕๘ พระโสภณพัฒนกร เจ้าอาวาสวัดบางพลีใหญ่ใน ได้ดำเนินการซื้อที่ดินเพิ่มอีก ๔๘ ไร่ ๑ งาน ๗๑ ตารางวา รวมที่ธรณีสงฆ์ทั้งสิ้น จำนวน ๑๒๗ ไร่ ๑ งาน ๔๙ ตารางวา

วัดบางพลีใหญ่ใน เดิมชื่อว่า **วัดปลับปลาชัยชนะสงคราม** โดยประชาชนทั่วไปเรียกว่า **วัดใหญ่** หรือ**วัดหลวงพ่อโต** จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีจารึกกล่าวว่า วัดแห่งนี้สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช หลังจากเสียกรุงศรีอยุธยา ๒ ครั้ง ในปีพุทธศักราช ๒๑๑๒ และต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๓๑๐ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทรงกอบกู้อิสรภาพและมีชัยในสงครามอีกหลายต่อหลายครั้ง จนสร้างให้อาณาจักรของไทยแข็งแกร่งและแผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง ณ กาลหนึ่ง พระองค์ทรงยาดรากองทัพขับไล่อริราชศัตรูที่ถอยร่นมาทางทิศตะวันออกเฉียงของกรุงศรีอยุธยา จนถึงตำบลหนึ่งซึ่งไม่ปรากฏนาม พระองค์ทรงสั่งให้หยุดทัพพักทหารกล้าและไพร่พลพร้อมทรงทำพิธีปลีกรรมบวงสรวงหาฤกษ์ยาม อันเป็นนิมิตตามตำราพิชัยสงคราม กล่าวคือ ตามประเพณีมีการปลุกศาลเพียงตา พร้อมทั้งเครื่องเช่นสังเวีย มีข้าวตอก ดอกไม้ สัตว์สี่เท้า สัตว์สองเท้า ขนมต้มขาว ขนมต้มดำ ขนมต้มแดง ฯลฯ พร้อมทั้งอัญเชิญพระแสงปืน พระแสงดาบและสรรพวุธเพื่อเข้าพิธีปลีกรรมบวงสรวงนี้ พร้อมทั้งตั้งสัจจะอธิษฐานต่อเทวาอารักษ์และสิ่งศักดิ์ทั้งหลายว่า **“ถ้าหากพระองค์ยังมีบุญญาธิการปกครองไพร่ฟ้าประชาชน พร้อมทั้งบ้านเมือง ให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุขแล้ว ขอให้พระองค์จงมีชัยชนะต่ออริราชศัตรูทั้งมวล”** ครั้นเมื่อพระองค์ทรงกรีธาทัพรบได้ชัยชนะ จึงทรงยาดราทัพกลับกรุงศรีอยุธยาอันกลับมาทางเดิม ณ ตำบลที่ไม่ปรากฏนาม ซึ่งพระองค์ทรงทำพิธีกรรมบวงสรวงไว้นั้น ทรงรับสั่งให้สร้างปลับปลาขึ้นไว้เป็นอนุสรณ์สถานในชัยชนะของพระองค์ และทรงขนานพระนามว่า **“ปลับปลาชัยชนะสงคราม”** ต่อมาชาวบ้านในละแวกนั้นพร้อมใจกันร่วมสร้างวัดขึ้น ณ บริเวณปลับปลานี้เพื่อเป็นพุทธบูชา และเรียกชื่อวัดแห่งนี้ว่า **“วัดปลับปลาชัยชนะสงคราม”**

ส่วนตำบลที่มีชื่อว่า **“บางพลี”** นี้เนื่องมาจากสาเหตุที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงทำพิธีปลีกรรมบวงสรวง ดังนั้นชาวบ้านทั้งหลาย จึงเรียกว่า **“บางพลี”** และเรียกวัดปลับปลาชัยชนะ

^{๕๗} วัดไร่ขิง พระอารามหลวง, (กรุงเทพมหานคร : พี.วาย.พรินติ้ง, ๒๕๕๘), หน้า ๑๘-๒๑.

สงคราม อีกนามว่า “วัดบางพลี” “วัดบางพลีใหญ่ใน” หรือ “วัดหลวงพ่อดโต” เนื่องจากเป็นวัดที่อยู่ด้านในมีอาณาเขตกว้างขวาง และเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์องค์ใหญ่ คือ หลวงพ่อดโต ซึ่งนับเป็นมิ่งขวัญของวัด ต่อมาด้วยศรัทธาของพุทธศาสนิกชนได้มีการก่อสร้างวัดขึ้นอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านนอก จึงชื่อว่า “วัดบางพลีใหญ่กลาง”

พุทธศักราช ๒๕๕๕ วัดบางพลีใหญ่ใน ได้รับพระราชทานยกฐานะจากวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ เมื่อวันที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๕๕ ชื่อว่า “วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง”^{๕๘}

ประวัติ หลวงพ่อดโต

หลวงพ่อดโต เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย (ปางสะดุ้งมาร) ลักษณะเบิกพระเนตร ขัดสมาธิราบ สร้างขึ้นด้วยศิลปะสมัยสุโขทัย วัสดุสัมฤทธิ์ลงรักปิดทอง มีขนาดหน้าตักกว้าง ๓ ศอก ๑ คืบ ตามตำนานประวัติกล่าวว่า ประมาณกาล ๒๐๐ กว่าปีล่วงมาแล้ว พระพุทธรูป ๓ องค์ บังเกิดปาฏิหาริย์ไหลล่องรอนแรมมาตามลำน้ำเจ้าพระยาตลอดมา มาตราว่า ประชากรราษฎร์เมื่อสมัยอยุธยา อารธาณาลงสู่มแม่น้ำสำคัญนี้ เพื่อหลบหลีกหนีข้าศึกและภัยสงครามอันตรายจากพม่า พระพุทธรูปทั้ง ๓ องค์นี้ได้ลอยมาตามลำน้ำเรื่อยมา แลเมื่อผ่านที่ใดด้วยอิทธิปาฏิหาริย์เป็นที่โจษจันกันทั่ว สถานที่นั้นๆ จึงจะมีชื่อเรียกเกี่ยวเนื่องกับองค์พระโดยตลอด เช่น “ตำบลสามแสน” “สามพระทวน” หรือ “สามพระทวน” และ “บางพระ” เป็นต้น ซึ่งท่านสุนทรภู่ กวีเอกของโลก ยังได้พรรณนาไว้ในเรื่องนิราศพระบาท ว่า

ถึงสามแสนแจ้งความตามสำเนียง	เมื่อแรกเรียกสามแสนทั้งกรุงศรี
ประชุมจุดพุทธรูปในวารี	ไม่เคลื่อนที่ชลธารบาดาลดิน
จึงสาบานสามแสนเป็นชื่อคั้ง	เออชาวกรุงกลับเรียกสามแสนสิ้น
นี้หรือรักจะมิน่าเป็นราคน	แต่ชื่อดินเจียวยังเรียกเป็นหลายคำ
ขอใจนุชที่ฉันสุจริตรัก	ให้แน่นหนักเหมือนพุทธรูปเลขาข้า
ถึงแสนคนจะมวอนชะอ้อนนำ	สักแสนคำอย่าให้เคลื่อนจงเหมือนใจ

ภายหลังพระพุทธรูปทั้ง ๓ องค์ ได้รับการอารธาณขึ้นประดิษฐานในวัดต่างๆ ดังนี้
หลวงพ่อบ้านแหลม วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม อารธาณขึ้นจากน้ำ องค์ที่ ๑
หลวงพ่อดโต วัดโสธรวราราม จังหวัดฉะเชิงเทรา อารธาณขึ้นจากน้ำ องค์ที่ ๒ เป็นองค์กลาง

หลวงพ่อดโต วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ อารธาณขึ้นจากน้ำ องค์ที่ ๓ เป็นองค์น้อง เรียงกันมาตามลำดับ

สำหรับพระพุทธรูปองค์สุดท้ายได้ล่องไปตามลำแม่น้ำเจ้าพระยาแล้วปาฏิหาริย์บังเกิดลอยวกกลับเข้ามาในลำคลองสำโรง ชาวบ้านที่พบเห็นต่างอัศจรรย์ใจในความศักดิ์สิทธิ์ จึงพากัน

^{๕๘} อุดมรัตน์ ตูจินดา, ยิ่งพิศ ยิ่งเจริญ ๒ วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง, (ม.ป.ท. : อุดมรัตน์การพิมพ์และดีไซน์, ๒๕๕๘), หน้า ๕๑-๕๕.

อาราธนาให้ขึ้นที่ปากคลองสำโรง แต่พระพุทธรูปก็ไม่ไหวติง และในที่นั้นมีชายปัญญาดีคนหนึ่งได้ให้ความเห็นว่า คงเป็นด้วยบุญญาภิหารของพระพุทธรูป แม้จะใช้กำลังผู้คนเป็นจำนวนมากมายักเพียงใดคงขุดลากขึ้นฝั่งไม่สำเร็จเป็นแน่ ควรจะเสี่ยงทายต่อแพผูกชะลอกับองค์พระพุทธรูปไว้ แล้วใช้เรือพายขุดให้ลอยมาตามลำน้ำสำโรง พร้อมอธิษฐานว่า **“หากท่านประสงค์จะขึ้นโปรดที่ใด ก็ขอจงได้แสดงอภิหารให้แพที่ลอยมาจงหยุด ณ ที่นั้นเถิด”** เมื่อชาวบ้านทั้งหลายได้เห็นพ้องต้องกันดีแล้ว จึงพร้อมใจกันทำตามนั้นแล้วใช้เรือพายทั้งสิ้น ช่วยกันจ้ำพายจูงแพลอยเรื่อยมาตามลำคลอง เป็นที่น่าประหลาดใจว่าเรือที่ใช้ลากจูงมานั้นล้วนแต่มีชื่อแปลกหู เช่น ม่าน้ำ เป็ดน้ำ ตุ๊กแก ฯลฯ พร้อมกันนั้นจัดให้มีละคร ตลอดทั้งลำน้ำ ครั้นแพลอยมาถึงบริเวณหน้าวัดพลับพลาชัยขณะสงครามหรือวัดบางพลีใหญ่ใน แพที่ผูกชะลอก็คงท่านก็เกิดหยุดนิ่ง แม้พยายามออกแรงจ้ำและพายกันสักเท่าใด แพนั้นก็หาได้ขยับเขยื้อนไม่ ชาวบ้านที่มากับเรือและชาวบางพลีต่างตระหนกตกใจระคนอัศจรรย์ยิ่ง ต่างพากันก้มกราบนมัสการด้วยความเคารพศรัทธา และพร้อมใจกันอาราธนาจิตอธิษฐานว่า **“ถ้าหลวงพ่อกะโปรดคุ้มครองชาวบางพลีให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุขแล้ว ก็ขออาราธนาอัญเชิญองค์ท่านให้ขึ้นจากน้ำได้โดยง่ายเถิด”** และความมหัศจรรย์ก็บังเกิด ซึ่งใช้กำลังคนไม่มากนักก็สามารถอาราธนาพระพุทธรูปนั้นขึ้นจากน้ำได้อย่างง่ายดาย ชาวบ้านต่างเลื่อมใสศรัทธาในบารมีศักดิ์สิทธิ์เป็นอย่างยิ่ง และได้อัญเชิญท่านขึ้นไปประดิษฐานในวิหาร แต่ต้องชะลอขึ้นข้ามฝายผนังวิหาร เพราะขณะนั้นหลังคาวิหารยังไม่สร้าง และประตู่วิหารมีขนาดเล็ก หลังจากนั้นท่านได้ประดิษฐานอยู่ในวิหารเรื่อยมา ครั้นต่อมาได้มีการทำนุบำรุงวิหารอีก เพื่อสร้างเป็นอุโบสถที่ถาวรจึงต้องชะลอกองค์ท่านมาพักไว้ยังศาลาชั่วคราว จนกระทั่งได้สร้างอุโบสถสำเร็จแล้ว จึงได้อาราธนาท่านไปประดิษฐานไว้ในอุโบสถ เพื่อเป็นพระประธานของวัดบางพลีใหญ่ใน

อภิหารและความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อมิคนานับ ดังเช่นในด้านรักษาอาการผู้เจ็บป่วย โดยเมื่อนำน้ำพระพุทธรูปมนต์หลวงพ่อโตไปรักษาเพื่อเป็นสิริมงคล ปรากฏว่าอาการทุเลาจนหายเป็นปกติ หรือแม้กระทั่งเหรียญบูชาหลวงพ่อโตก็เป็นที่เลื่องลือในความศักดิ์สิทธิ์เช่นกัน เพราะชาวบ้านนำมาสวมใส่แก้บุตรหลานของตน จนมีเรื่องเล่าสืบมาว่า เมื่อบุตรหลานพลัดตกน้ำกลับลอยตัวได้โดยไม่เป็นอันตราย แต่อย่างไรก็ตาม ยิ่งกว่านั้น หลวงพ่อโตยังได้แสดงปาฏิหาริย์ เมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ กล่าวคือ องค์พระซึ่งเป็นทองสำริดกลับนิ่มเฉกเช่นเนื้อมนุษย์ จนเป็นข่าวสะพัดทั่วหนังสือพิมพ์ทุกฉบับ และชาวบ้านผู้เลื่อมใสศรัทธาจากทั่วทุกสารทิศพากันมาชมบารมี ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๕๒๒ ได้เกิดปรากฏการณ์เช่นนี้อีกครั้ง ซึ่งนับเป็นเรื่องมหัศจรรย์ ทุกวันนี้ชาวบางพลีต่างศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์และบารมีของหลวงพ่อโตที่คุ้มครองชาวบางพลีให้รอดปลอดภัยจากอัคคีภัยในขณะที่ชุมชนโดยรอบล้วนแต่ประสบอัคคีภัยมาแล้วทั้งสิ้น หลวงพ่อโตจึงสถิตอยู่ในความเคารพบูชา และมวลมหาศรัทธาของพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปเสมอมา^{๕๙}

^{๕๙} อุดมรัตน์ ตูจันดา (บรรณาธิการ), **ยิ่งพิศ ยิ่งเจริญ ๒ วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง**, (ม.ป.ท. : อุดมรัตน์การพิมพ์และดีไซน์, ๒๕๕๘), หน้า ๙๕-๙๙.

งานนมัสการองค์หลวงพ่อด

วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง ได้จัดให้มีการเฉลิมฉลองหลวงพ่อด เพื่อพุทธศาสนิกชนได้มีโอกาสกระทำการอันเป็นกุศล รับผิดชอบต่อตนเอง โดยจัดมีงานสมโภชอย่างยิ่งใหญ่เป็นประจำทุกปี ดังนี้

๑. งานปิดทองพระพุทธรูปจำลอง และนมัสการหลวงพ่อด เริ่มวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ถึงวันแรม ๒ ค่ำ เดือน ๓ รวม ๓ วัน

๒. งานนมัสการและปิดทองหลวงพ่อด เริ่มวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ถึงวันแรม ๒ ค่ำ เดือน ๔ รวม ๓ วัน

๓. งานประเพณีรับบัวหรือโยนบัว และนมัสการหลวงพ่อด ในอดีตเริ่มงานในตอนเย็นของวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๑ ตลอดลำน้ำสำโรงจะสนุกสนานครึกครื้น เต็มไปด้วยเสียงร้องรำทำเพลง และดนตรีนาขชนิด ทั้งซอ ปี่ กระจับ โทณ รำมานา โหม่ง กรับ ฉิ่ง ฉาบ ชาวบ้านจะพายเรือไปตลอดคลอง ถือเป็นโอกาสเยี่ยมเยียนญาติสนิทมิตรสหาย เจ้าของบ้านจะแสดงมิตรไมตรีโดยเตรียมสำหรับคาวหวานอย่างดีไว้ต้อนรับ ต่อมาประเพณีนี้ได้เลือนหายไป จนเมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๘-๒๔๘๑ นายขึ้น วรศิริ ดำรงตำแหน่งนายอำเภอในขณะนั้น ได้รื้อฟื้นประเพณีรับบัวขึ้นมาใหม่ โดยกำหนดให้เริ่มงานตั้งแต่วันขึ้น ๑๑ ค่ำ จนถึงวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑ รวม ๔ วัน มีการประดับประดาตกแต่งเรือล่องมาตามลำน้ำสำโรง จากนั้นชาวบ้านที่เรืออยู่ทั้งสองฝั่งคลองก็พากันโยนดอกบัวของตนลงไปให้เรือแห่งหลวงพ่อด เพื่อเป็นการสักการบูชาและประกวดพิชฝักสวนครัวอีกด้วย

๔. งานทำบุญฉลองหลวงพ่อดแสดงปาฏิหาริย์เป็นองค์เนื้อนิ่ม วันวิสาขบูชา วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ของทุกปี^{๖๐}

อภินิหารและความศักดิ์แห่งองค์หลวงพ่อด

อัศจรรย์เสียงสวดมนต์ในคืน ๑๕ ค่ำ : หลังจากที่องค์หลวงพ่อดได้ถูกอาราธนาขึ้นจากน้ำมาประดิษฐานเป็นมิ่งขวัญชาวบางพลีแล้วนั้น ก็ได้เกิดฤทธานิหารอันเกิดจากความศักดิ์สิทธิ์ขององค์หลวงพ่อด ให้ผู้ศรัทธาและประชาชนได้พบเห็นกันอยู่บ่อยครั้ง ดังเช่นครั้งที่องค์หลวงพ่อดยังคงประดิษฐานอยู่ในวิหารเก่า ในบางวันที่เป็นวันพระ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ขณะเวลาค่ำคืนผู้คนละแวกนั้นมักจะได้ยินเสียงพิมพ์อยู่ในวิหารคล้ายเสียงสวดมนต์ ครั้นเมื่อเข้าไปดูก็ไม่พบเห็นผู้ใดอยู่ในนั้นเลย นอกจากพระพุทธรูปองค์หลวงพ่อดที่ประดิษฐานอยู่ ด้วยพระพักตร์อ่อนโยนและแย้มพระโอษฐ์อย่างผ่องใส จนผู้คนที่พบเห็นเข้าไปดูเกิดความศรัทธาและอัศจรรย์ใจเป็นอย่างยิ่ง

พระภิกษุชราภิรม : กล่าวขานกันว่าในบางคราวพระภิกษุและสามเณรในวัดบางพลีใหญ่ใน มักจะพบเห็นพระภิกษุชรา ห่มจีวรเก่าคร่ำคร่า ในมือถือไม้เท้าเดินออกมาจากวิหาร และยืนสงบนิ่งทำสมาธิอยู่หน้าวิหารนั่นเอง ผู้พบเห็นต่างพากันประหลาดใจว่าเป็นพระภิกษุมาจากที่ใด จึงรวมตัวกันมาดู และหลังจากนั้นพระภิกษุชรารูปนั้นก็เดินหายไปวิหารขององค์หลวงพ่อดนั่นเอง

ชายชราผู้สง่างาม : บางครั้งจะมีผู้เห็นเป็นชายชรา รูปร่างสง่างาม นำเกรงขาม มีรัศมีเปล่งปลั่งรอบกาย นุ่งขาวห่มขาว เข้ามากราบนมัสการองค์หลวงพ่อด แล้วก็หายตัวไปต่อพระพักตร์ของท่าน ผู้ที่ได้พบเห็นก็มักจะปลื้มปิติต่อภาพที่เห็นนั้นอยู่เสมอมา

^{๖๐}อ้างแล้ว, ยิ่งพิศ ยิ่งเจริญ ๒ วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง, หน้า ๑๐๐-๑๐๑.

ปลาตะเพียนเงิน ปลาตะเพียนทองนำโชค : มีสระน้ำขนาดเล็กอยู่บริเวณข้างวิหารในบางคราว มักจะมีผู้พบเห็นปลาเงินปลาทอง หรือปลาตะเพียนเงินปลาตะเพียนทองขนาดใหญ่ ๒ ตัว ปรากฏให้เห็นลอยเล่นน้ำคู่กันอยู่ในสระนั้น ซึ่งอันที่จริงแล้วสระน้ำนั้นไม่เคยมีปลาตะเพียนมาก่อนเลย ด้วยนิมิตอันดีนี้ทางวัดบางพลีใหญ่ในจึงได้จัดทำปลาตะเพียนเงินปลาตะเพียนทองไว้สำหรับร้านค้า และบ้านเรือน เพื่อนำไปสักการบูชาประสบผลอย่างดียิ่งในการประกอบสัมมาอาชีพ การค้าขาย และโชคลาภ ประชาชนที่ศรัทธาจึงถือว่าปลาตะเพียนเงินปลาตะเพียนทองคู่นี้ เป็นปลา คู่บารมีของหลวงพ่อดัตต์ด้วย จึงมีผู้คนต่างนำไปบูชามากมายจนประสบผลกำไรอย่างล้นหลาม

นางไม้ต้นพิกลุร่าไร่ กราบลาองค์หลวงพ่อดัตต์ : เดิมก่อนนั้นหลวงพ่อดัตต์ประดิษฐานอยู่ในวิหารเก่าของวัดบางพลีใหญ่ใน ซึ่งมีลักษณะเก่าแก่และทรุดโทรมลงไปมาก เนื่องจากก่อตั้งมาเป็นเวลายาวนาน ทางวัดและพุทธศาสนิกชนจึงพร้อมใจกันสร้างอุโบสถหลังใหม่ถวายองค์หลวงพ่อดัตต์ ขณะที่ทำการก่อสร้างได้รั่ววิหารหลังเก่าออกเสีย จึงอาราธนาชะลองค์หลวงพ่อดัตต์มาประดิษฐานอยู่ที่ศาลาชั่วคราว และได้ตัดต้นพิกลุร่าวิหาร ซึ่งมีขนาดใหญ่ประมาณ ๓ คนโอบออกเสีย เพราะเห็นว่า มีลักษณะต้นที่ใหญ่โตและเกาะบริเวณที่จะสร้างอุโบสถใหม่ หลังจากนั้นในคืนวันหนึ่งบริเวณพื้นเบื้องหน้าห้างหลวงพ่อดัตต์ ๒ ศอกเศษ ได้ปรากฏว่ามีรอยมือรอยเท้าแสดงท่าคุกเข่ากราบหลวงพ่อดัตต์ ไม่ปรากฏรอยเท้าตอนเดินเข้ามา มีเพียงแต่รอยเท้าตอนเดินกลับไปเท่านั้น เช้าวันรุ่งขึ้น ผู้คนต่างโจษจันอย่างอื้ออึงเป็นการใหญ่ ท่านผู้เฒ่าบางท่านให้ความเห็นว่าเป็นรอยมือรอยเท้าของนางไม้ต้นพิกลุร่าที่มากราบลาหลวงพ่อดัตต์ ซึ่งผู้ที่อยู่เฝ้าองค์หลวงพ่อดัตต์ที่ศาลาในคืนนั้นได้กล่าวว่าตนเองได้กลิ่นหอมของดอกพิกลุร่ามากมาย จึงผงกศีรษะขึ้นดูแล้วได้เห็นหญิงสาวสวยมีผมยาวจรดบั้นเอง นุ่งผ้าห่มสไบ คล้ายกลีบดอกจำปามาร่ำให้กราบลาหลวงพ่อดัตต์ เมื่อกราบลาหลวงพ่อดัตต์แล้วก็เดินร่ำให้ลงบันไดไป และแสดงอภินิหารฝากรอยมือรอยเท้าปรากฏไว้ ให้เห็นต้นพิกลุร่าหลังจากที่ได้ตัดแล้ว ต่อมาภายหลังได้แกะสลักเป็นรูป “พระสังกัจจายน์” โดยหลวงปู่วัน วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง ประดิษฐานหน้าวิหารหลังเล็กข้างอุโบสถ พระสังกัจจายน์ที่แกะด้วยต้นพิกลุร่า มีชื่อเสียงมากในทางโชคลาภ จนเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนทั่วไป

รักษาโรคด้วยน้ำมันตองค์หลวงพ่อดัตต์ : นอกจากนั้น หลวงพ่อดัตต์ยังได้ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เจ็บป่วยทั้งหลายที่มากบอกล่าบนาบน กราบนมัสการองค์หลวงพ่อดัตต์ บางท่านได้นำน้ำมันตองค์หลวงพ่อดัตต์ไปเพื่อเป็นสิริมงคล และเป็นกำลังใจในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ และได้ปรากฏว่าโรคภัยไข้เจ็บที่เป็นนั้นกลับหายวันหายคืน

อาราธนาองค์หลวงพ่อดัตต์เข้าอุโบสถหลังใหม่ไม่ได้ ในพุทธศักราช ๒๔๙๕ : ในครั้งเมื่อก่อสร้างอุโบสถหลังใหม่นั้น เหล่าบรรดาช่างก่อสร้างได้ทำการประมาณองค์หลวงพ่อดัตต์กับขนาดของประตู ซึ่งมีขนาดกว้างกว่าองค์หลวงพ่อดัตต์ประมาณ ๕ นิ้ว ซึ่งสามารถอาราธนาองค์หลวงพ่อดัตต์เข้าไปประดิษฐานในอุโบสถหลังใหม่ได้อย่างสะดวก แต่ครั้งเมื่อถึงเวลาอุโบสถแล้วเสร็จจริงปรากฏการณ์น่าประหลาดใจก็บังเกิดขึ้น องค์หลวงพ่อดัตต์ใหญ่กว่าช่องประตูมาก จะทำอย่างไรก็ไม่สามารถอาราธนาผ่านประตูเข้าไปได้ คณะกรรมการวัดและพุทธศาสนิกชนทั้งหลายให้ความเห็นว่าต้องทุบช่องประตูออกให้กว้างขึ้นกว่าเดิม เมื่ออาราธนาองค์หลวงพ่อดัตต์เข้าไปแล้ว จึงทำประตูกันใหม่ แต่บางคนให้ความเห็นว่าหลวงพ่อดัตต์จะแสดงอภินิหารบารมีให้ทุกคนได้อัจฉริยะใจ โดยพระครูพิศาลสมวัฒน์ (หลวงพ่อม้วน สุเมโธ งามขำ) เจ้าอาวาสในสมัยนั้น จึงพร้อมใจกันจตุรปูเทียนบูชาอธิษฐานของให้องค์

หลวงพ่อดำชะลอผ่านเข้าประตูโบสถ์ได้ เพื่อเป็นมิ่งขวัญคุ้มครองชาวบางพลีสืบไป เมื่อเสร็จจากอธิษฐานแล้วก็อาราธนาหลวงพ่อดำเข้าสู่ประตูโบสถ์ใหม่ คราวนี้ทุกคนก็ต้องแปลกใจที่องค์หลวงพ่อดำผ่านประตูโบสถ์ได้อย่างง่ายดาย โดยมีช่องว่างระหว่างองค์หลวงพ่อดำกับประตูโบสถ์เสียอีก นับว่าเป็นเรื่องราวที่น่าอัศจรรย์เป็นอย่างยิ่งกับความศักดิ์สิทธิ์ขององค์หลวงพ่อดำที่ปรากฏให้ผู้มีศรัทธาได้พบเห็นกันอยู่เนืองๆ^{๖๑}

๒.๓.๔ ประวัติ หลวงพ่อบ้านแหลม

หลวงพ่อบ้านแหลม ประดิษฐานอยู่ ณ วัดเพชรสมุทรวรวิหาร ตำบลแม่กลอง อำเภอมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม ก่อนที่จะทราบประวัติหลวงพ่อบ้านแหลม ขอนำประวัติวัดเพชรสมุทรวรวิหารให้ทราบก่อน ดังนี้

ประวัติ วัดเพชรสมุทรวรวิหาร (วัดบ้านแหลม)

วัดบ้านแหลม หรือ วัดเพชรสมุทรวรวิหาร ตั้งอยู่ในตัวเมือง เดิมชื่อวัดศรีจำปา เป็นวัดสำคัญที่สุดของจังหวัด ตามพงศาวดารฉบับราชหัตถเลขา เมื่อ พ.ศ. ๒๓๐๗ พม่ายกทัพเข้ามาตีเมืองเพชรบุรี แต่กองทัพของกรุงศรีอยุธยา ได้ยกทัพมาช่วยรักษาเมืองไว้ได้ชาวบ้านแหลมในเขตเมืองเพชรบุรีได้อพยพหนีพม่ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ในตำบลแม่กลอง เหนือวัดศรีจำปาขึ้นไป และเรียกหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านแหลม” ตามชื่อบ้านเดิมของตนในเมืองเพชร ได้ช่วยกันบูรณะวัดศรีจำปาแล้วเรียกว่า “วัดบ้านแหลม” ชาวบ้านแหลมนี้ส่วนใหญ่เป็นชาวประมง คราวหนึ่งได้ออกไปลากอวน ในอ่าวแม่กลอง ได้พระพุทธรูปติดอวนขึ้นมา ๒ องค์ องค์หนึ่งเป็นพระพุทธรูปนั่ง อีกองค์หนึ่งเป็นพระพุทธรูปยืน สำหรับพระพุทธรูปนั่งได้นำไปประดิษฐานไว้ที่วัดเขาตะเครา จังหวัดเพชรบุรี สำหรับพระพุทธรูปยืนอุ้มบาตร สูงประมาณ ๑๖๗ เซนติเมตร แต่บาตรนั้นสูญหายไปได้นำไปประดิษฐานไว้ที่วัดบ้านแหลม เรียกว่า “หลวงพ่อบ้านแหลม” มีความศักดิ์สิทธิ์ และมีอิทธิฤทธิ์เป็นที่เคารพเลื่อมใสของชาวบ้านทั่วไป

วัดบ้านแหลมซึ่งแต่เดิมเป็นวัดเล็กๆ ที่ทรุดโทรมก็กลับเจริญขึ้นเป็นวัดใหญ่ เพราะมีผู้คนมาทำบุญ และนมัสการหลวงพ่อบ้านแหลมกันอยู่เรื่อยๆ ต่อมาวัดนี้ได้รับการยกฐานะ ขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นวรวิหาร ได้รับพระราชทานนามว่า “วัดเพชรสมุทรวรวิหาร” สำหรับบาตรของหลวงพ่อบ้านแหลมนั้น สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ได้ถวายบาตรไว้ให้บาตรหนึ่ง เป็นบาตรแก้ว สีนํ้าเงิน ซึ่งยังคงปรากฏอยู่ทุกวันนี้ ภายในบริเวณวัดเพชรสมุทรวรวิหารยังมีพิพิธภัณฑสถาน จัดแสดง พระพุทธรูป และพระเครื่องสมัยต่างๆ โบราณวัตถุเครื่องลายคราม และธรรมมาศน์บุษบก สมัยกรุงศรีอยุธยาไว้ให้ชม^{๖๒}

ประวัติ หลวงพ่อบ้านแหลม

วัดบ้านแหลม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นพระอารามหลวง มีนามพระราชทานว่า วัดเพชรสมุทรวรวิหาร เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๙๘ ตั้งอยู่ ณ อำเภอมืองสมุทรสงคราม

^{๖๑} อุดมรัตน์ ตูจินดา, ยิ่งพิศ ยิ่งเจริญ ๒ วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง, หน้า ๑๐๒-๑๐๖.

^{๖๒} http://www.painaidii.com/business/1_3_5_8_2_6_/wat-phet-samut-woravihan-75000/lang/thTh/ สืบค้นเมื่อวันที่ ๓ มีนาคม ๒๕๖๐.

เมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม มีพระพุทธรูปสำคัญประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถ เรียกกันว่า หลวงพ่อบ้านแหลม ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์และพุทธานุภาพเป็นที่เลื่องลือไปทั่ว พุทธศาสนิกชนจึงให้ความเคารพ สักการบูชาและไปนมัสการกันอย่างเนืองแน่น

หลวงพ่อบ้านแหลม ทางกรมศิลปากร ได้จดทะเบียนไว้เป็นโบราณวัตถุแห่งชาติ เมื่อปี พุทธศักราช ๒๔๙๖ เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ อิริยาบถยืนปางอุ้มบาตร ภายในองค์พระโปร่ง ขนาดสูงตั้งแต่ปลายนิ้วพระบาทถึงยอดพระเกตุมาลาประมาณ ๑๗๐ เซนติเมตร ประดิษฐานทำ ยืนอยู่บนแท่น มีพุทธลักษณะเป็นศิลปะตามสมัยสุโขทัยตอนปลายจนสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น มีลักษณะพิเศษ คือ พระพักตร์ตรงงาม อ่อนช้อยราวกับเทพบุตรก็ไม่ปาน บ้างกล่าวว่ามีเทวดาบนชั้นฟ้าเสด็จลงมาสิงสถิตปกปักรักษาองค์หลวงพ่อบ้านแหลมให้กลายเป็นพระศักดิ์สิทธิ์ ส่วนพระหัตถ์เป็นคนละชิ้นกับพาทาทำให้สามารถถอดออกประกอบได้ พระบาทไม่สวมฉลอง พระบาทแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องที่เรียกว่าพระโพธิสัตว์สมัยอยุธยา พระเกตุมาลาเป็นเปลวเพลิงแบบพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย สังฆาฏิพาดยาวลงมาถึงพระชงฆ์ จีวรทำแผ่นเป็นแผ่นแฉงอยู่เบื้องหลัง แท่นฐานรองพระบาทนั้น ตอนบนทำเป็นรูปดอกบัวบานรองรับพระบาท ตอนล่างทำเป็นฐานย่อมุมสิบสอง เป็นรูปฐานพระเจดีย์ ล่างสุดทำเป็นฐานทำสิ่งที่มีลวดลายวิจิตรบรรจง เมื่อทรงเครื่องเต็มยศ กล่าวคือ สวมสายสะพายพาดเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมมาจุลจอมเกล้าวิเศษ คาดรัดประคดปักดินเงิน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานถวายเป็นพุทธานุชา บาทแรกแล้วสิ้นน้ำเงิน สมเด็จเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ประทานถวายไว้ เวลานี้ทั้งเครื่องราชอิสริยาภรณ์ รัดประคด และบาทแรก ทางวัดเก็บรักษาเป็นอย่างดีไว้ในพระอุโบสถนั่นเอง

ตามจารึกโบราณที่ได้กล่าวกันไว้ว่า หลวงพ่อบ้านแหลมได้ลอยน้ำมาจากทางภาคเหนือพร้อมกัน ๓ องค์พี่น้อง แสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ให้ปรากฏตลอดลำน้ำเจ้าพระยา ไม่ว่าจะลอยผ่านไป ตามค้ำน้ำใดๆ ก็ไม่สามารถมีผู้มีบุญญาธิการอาราธนาให้ขึ้นจากน้ำได้ ต่อมาองค์หนึ่งได้ขึ้นประดิษฐานที่วัดโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา นามว่า หลวงพ่อโสธร องค์หนึ่งขึ้นประดิษฐานที่วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ นามว่า หลวงพ่อโต จนกระทั่งในที่สุดหลวงพ่อบ้านแหลมก็ได้มาประดิษฐานเป็นมิ่งขวัญชาวสมุทรสงครามอยู่ในพระอุโบสถวัดบ้านแหลมตราบจนทุกวันนี้^{๖๓}

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาจิตใจและปัญญา

แนวทางการพัฒนาสุขภาวะทางปัญญาตามหลักทางพุทธศาสนา ก็คือ การพัฒนาปัญญา ซึ่งทำให้สามารถดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ นำไปสู่การมีสุขภาพดี ชีวิตดี มีความสุข ประโยชน์สุขที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาปัญญานั้นมีอยู่ด้วยกัน ๓ ระดับคือ ๑. ประโยชน์สุขในปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) ๒. ประโยชน์สุขในอนาคต (สัมปรายิกัตถะ) และ ๓. ประโยชน์เพื่อการบรรลุธรรม (ปรมาตถะ) ในที่นี้ผู้วิจัยขออธิบายเฉพาะประโยชน์สุขในปัจจุบันอันเป็นเป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้ กล่าวคือ เป้าหมายของการพัฒนาปัญญาเพื่อประโยชน์สุขในปัจจุบันเป็นประโยชน์สุขระดับต้น ที่ว่าเป็นความสุขระดับต้นนั้น เพราะเป็นไปตามหลักความต้องการของมนุษย์อันได้แก่ ความต้องการในปัจจุบัน ๔ ซึ่งเป็นเรื่อง

^{๖๓} อุดมรัตน์ ตูจันดา, ยิ่งพิศ ยิ่งเจริญ ๒ วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง, หน้า ๑๑๔-๑๑๕.

ของวัตถุหรือด้านรูปธรรมที่ประกอบไปด้วย ๑. การมีสุขภาพที่ดี ร่างกายที่แข็งแรงและสมบูรณ์ ไม่เจ็บไข้ได้ป่วย สุขสบาย ใช้การได้ดี ๒. การมีทรัพย์สินเงินทอง การงานดำรงชีพด้วยอาชีพสุจริตเป็นหลักเป็นฐาน สามารถพึ่งตนเอง จัดหา ใช้จ่ายและเก็บออม ๓. การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนมนุษย์ สถานะทางสังคมเป็นที่ยอมรับ มีกัลยาณมิตร ๔. การมีครอบครัวที่สมบูรณ์และเป็นสุข (กรณีคู่หู่สภ) ประโยชน์สุขเหล่านี้ถือเป็นฐานที่มั่นคงต่อการดำเนินชีวิตต่อไป ถ้าขาดประโยชน์ระดับต้นนี้แล้วชีวิตก็จะพบกับความลำบาก^{๖๔}

ตามพื้นฐานของมนุษย์ย่อมต้องการความสุขด้วยกันทั้งสิ้น โดยเฉพาะในขณะที่ร่างกายกำลังเผชิญหน้ากับความเจ็บปวด ในช่วงเวลานี้ปัญญาจะเป็นตัวแปรสำคัญเพราะจะหาหนทางในการคิดวิเคราะห์ และสร้างความเข้าใจต่อความเป็นไปของโรคภัยที่เข้ามาเบียดเบียน ปัญญาจะหาหนทางในการคัดกรอง และเลือกสรรว่า ควรจะดำเนินชีวิตอย่างไร จึงสอดคล้องกับความเป็นไปของร่างกาย สิ่งแวดล้อม และสภาพจิตใจ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องนำปัญญามาเป็นเครื่องมือในการปรับทัศนคติ ในการมองชีวิตเพื่อให้เข้าใจครอบคลุมในทุกมิติ โดยการเริ่มต้นที่จะศึกษา เรียนรู้ปัจจัย และตัวแปรต่างๆ เมื่อมนุษย์เกิดความเข้าใจอย่างแท้จริง ย่อมเกิดผลต่อการวางท่าทีและปรับพฤติกรรมการใช้ชีวิต การดำเนินการตามแนวทางดังกล่าวเป็นการบริหารสุขภาพปัญญา^{๖๕}

วิธีบริหารสุขภาพปัญญาหรือวิธีการบริหารสุขภาพทางปัญญา ก็คือ การพัฒนาให้เกิดสัมมาทิฐิ ซึ่งจะนำไปสู่การปรับพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพ อันจะนำไปสู่การมีสุขภาพที่ดี มีสุขในชีวิต ในพุทธศาสนามีแนวคิดในการพัฒนาความสุขที่ต้องพัฒนาเป็นลำดับไป โดยเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนามนุษย์ก็คือ นิพพาน อันเป็นภาวะบรมสุข แต่การพัฒนาความสุขดังกล่าวนี้ ต้องอาศัยปัญญาดังนั้น การพัฒนาความสุขก็คือการพัฒนาปัญญา การพัฒนาปัญญาจึงเป็นการพัฒนามนุษย์แนวพุทธ โดยมี “ไตรสิกขา” เป็นกระบวนการของการศึกษาเพื่อใช้ในการพัฒนามนุษย์ กระบวนการศึกษาเกิดขึ้นมาเพื่อทำลายอวิชชาและตัณหาพร้อมกับสร้างเสริมปัญญา ซึ่งกระบวนการนี้แบ่งเป็น ๓ ขั้นตอนใหญ่ๆ เรียกว่า ไตรสิกขา หรือ สิกขา ๓ ประการ ได้แก่ อธิศีลสิกขา อธิปัญญาสิกขา หรือเรียกโดยย่อว่า ศีล สมาธิ ปัญญา กระบวนการในการพัฒนาสุขภาพทางปัญญาจึงดำเนินการตามหลักไตรสิกขานี้ เพราะแม้ “ปัญญา” จะมีความสำคัญในการนำบุคคลเข้าสู่สู่สภาวะแต่ปัญญานั้นไม่สามารถเกิดขึ้นมาลอยๆ ได้ ต้องอาศัยพื้นฐานสำคัญอีก ๒ ประการ คือ ศีล และสมาธิ^{๖๖} ดังข้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “ปัญญาจะพึงเจริญได้อย่างไร...พรรณนาว่า เพราะเหตุที่ธรรมทั้งหลายอันแยกประเภทเป็นชั้นๆ อยาตนะ ธาตุอินทรีย์ สัจจะและปฏิจักษุสมบัติเป็นภูมิจรรณของปัญญานี้ วิสุทธิ ๒ คือศีลวิสุทธิและจิตตวิสุทธิ เป็นมูลของปัญญานี้...”^{๖๗} นั่นคือ การพัฒนาปัญญาจำเป็นต้องมีพื้นฐานที่

^{๖๔}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๙, หน้า ๑๘-๑๙.

^{๖๕}พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยนิคมยากร), **พระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗, หน้า ๒๖๖.

^{๖๖}พุทธทาสภิกขุ, **พระพุทธศาสนาคืออะไร**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๖๖.

^{๖๗}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖,) หน้า ๓๐๘.

ดีจากการพัฒนาตนเองจนประกอบด้วยความประพุดติหรือการกระทำที่ดี และมีจิตใจที่แน่วแน่ ตั้งมั่น เช่นนี้แล้ว ปัญญาจึงจะสามารถพัฒนาต่อไปได้อย่างดี

สิกขาทั้ง ๓ นี้มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกัน โดยเมื่อพิจารณาไปที่ละคู่ เริ่มจากปัญญากับศีล ซึ่งเป็นข้อธรรมที่หนุนนาซึ่งกันและกัน คนจะมีปัญญาที่สมบูรณ์ได้ก็เพราะเป็นผู้มีศีลเป็นเบื้องต้นก่อน ดังที่พระพุทธโฆสจารย์ได้ยกพระพุทธพจน์มากล่าวอ้างไว้ว่า “อุปนิสัยแห่งความเป็นผู้มีวิชา ๓ ทรงประกาศด้วยศีล เพราะโยคีบุคคลอาศัยศีลสมบัติแล้วจึงจะบรรลुวิชา ๓ อื่นจากศีลสมบัติแล้วหาบรรลุได้ไม่ ...”^{๖๘} ในอีกทางหนึ่ง ปัญญาก็มีความสำคัญต่อการรักษาศีลเช่นกัน เพราะการรักษาศีลที่ขาดปัญญาจะกลายเป็นการสักแต่ว่ารักษาศีลตามๆ กันอย่างมงาย (สลิพตปรามาส) เพราะขาดความเข้าใจที่ถูกต้องในจุดมุ่งหมายของการรักษาศีล ตรงกันข้ามกับคนที่มีปัญญาที่ย่อมรักษาศีลได้อย่างถูกต้องเพราะเข้าใจในจุดมุ่งหมายของการรักษาศีลได้เป็นอย่างดีว่าเป็นการฝึกฝนกาย วาจา และสรวมใจให้สงบเรียบร้อย อีกทั้งปัญญายังทำให้รู้และเข้าใจการบริโภคนิสัยสงยปัจฉัย ๔ ซึ่งเป็นพฤติกรรมภายนอก จึงนับว่ารักษาศีลให้เป็นไปอย่างถูกต้องตรงต่อความมุ่งหมายของการบริโภคนิสัยสงยปัจฉัยนั้นๆ เป็นอย่างดี ดังที่พระพุทธโฆสจารย์กล่าวไว้ว่า “ปัจฉัยสันนิสสิตศีลนั้น ชื่อว่ามีปัญญาเป็นเหตุให้สำเร็จ เพราะผู้มีปัญญาจึงจะสามารถมองเห็นโทษและอนิสงสของปัจฉัยทั้งหลายได้ ...”^{๖๙} (พระพุทธโฆสเถระ. ๒๕๔๗: ๖๑) ดังนั้น การรักษาศีลอันประกอบด้วยปัญญาจึงไม่ไร้ค่า แต่กลับยิ่งหาได้อย่างถูกต้องตามหลักการศีลที่แท้จริง

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างปัญญากับสมาธินั้น ตามระบบไตรสิกขาเห็นว่าการเจริญสมาธิที่เกิดมาจากผู้ที่มีศีลบริสุทธีย่อมเป็นเหตุปัจฉัยที่สำคัญต่อการพัฒนาปัญญา การมีสมาธิตั้งมั่นส่งผลให้เกิดการเรียนรู้เรื่องต่างๆ ได้ดี ซึ่งเป็นปัจฉัยแห่งปัญญาที่จะรู้แจ้งเห็นจริงได้ และการพัฒนาปัญญาจะได้ผลดีแค่ไหนนั้น ขึ้นอยู่กับสภาพจิตใจเป็นที่ตั้ง ดังมีพระบาลีว่า “ผู้มีจิตตั้งมั่น ย่อมรู้ย่อมเห็นตามความเป็นจริง ...”^{๗๐} ดังนั้น แม้ปัญญาจะเป็นขั้นสูงสุดในระบบไตรสิกขา แต่การจะพัฒนาปัญญานั้นต้องอาศัยสมาธิเป็นเบื้องต้น จึงจะสามารถดำรงอยู่ได้นานพร้อมกับพัฒนาให้ก้าวหน้าและประณีตยิ่งขึ้นไป ในขณะที่เดียวกันเมื่อปัญญาได้พัฒนาขึ้นแล้วก็จะย้อนมาส่งผลต่อสมาธิ ทำให้สมาธิตั้งมั่นเป็นสัมมาสมาธิที่ถูกต้องและเป็นอริยสมาธิขั้นสูงได้ ดังปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า “นัยแห่งการภาวนาซึ่งสมาธิอันประกอบด้วยอริยมรรคนั้น ทานสงเคราะห์เข้าไว้กับนัยแห่งปัญญาภาวนาแล้วนั้นเทียว เพราะว่าเมื่อปัญญาอันโยคีบุคคลภาวนาให้เกิดขึ้นแล้ว ก็เป็นอันได้ภาวนาให้สมาธินั้นเกิดขึ้นด้วย ...”^{๗๑}

ดังนั้น ศีล สมาธิ และปัญญา จึงต่างเป็นฐานให้กันและกัน ไม่สามารถที่จะขาดส่วนใดส่วนหนึ่งไปได้ดังมีพระพุทธพจน์ว่า^{๗๒}

^{๖๘}พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรวงศ์พรีนติ้ง, ๒๕๔๗), หน้า ๗.

^{๖๙}เรื่องเดียวกัน. หน้า ๗.

^{๗๐}พระพุทธโฆสเถระ, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๓ ตอน ๑, แปลโดย กองตำรากรมหม่อมกุฎราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๗. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมหม่อมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๕.

^{๗๑}อ้างแล้ว, พระพุทธโฆสเถระ, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๓ ตอน ๑, หน้า ๑๔๖.

^{๗๒}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๒/๘๙)

ศีลมีลักษณะอย่างนี้ สมาธิมีลักษณะอย่างนี้ ปัญญามีลักษณะอย่างนี้ สมาธิอันบุคคล
อบรมโดยมีศีลเป็นฐาน ย่อมมีผลมาก มีอาณิสสงส์มาก ปัญญาอันบุคคลอบรมโดยมีสมาธิเป็นฐานย่อมมี
ผลมาก มีอาณิสสงส์มาก จิตอันบุคคลอบรม โดยมีปัญญาเป็นฐาน ย่อมหลุดพ้นโดยชอบจากอาสวะ
ทั้งหลาย คือ กามาสวะ ภาวาสวะ และ อวิชชาสวะ ...

หากกล่าวตามภาษาของนักวิชาการสมัยใหม่ หรือตามหลักวิชาการศึกษาศายตะวันตก
ระบบไตรสิกขาจะครอบคลุมถึงการทำให้เกิดพัฒนาการทางสังคม พัฒนาการทางอารมณ์ และ
พัฒนาการทางปัญญา ตามลำดับ แต่จะแตกต่างกันที่ขอบเขตของความหมาย และสิกขา ๓ มี
จุดหมายที่ชัดเจนจาเพาะตามแนวทางของพุทธธรรม อย่างไรก็ตาม อย่างน้อยในขั้นเบื้องต้น จะเห็น
ได้ชัดว่า ความหมายไปกันได้ดี คือ พุทธได้ตรงกันในขั้นพื้นฐานว่า จะต้องฝึกฝนอบรมบุคคลให้มีวินัย
(รวมถึงความรับผิดชอบต่อความสัมพันธ์ที่ดีทางสังคม) ให้งอกงามทางอารมณ์ (ทางพระว่าให้จิตใจ
เข้มแข็งประณีต มีคุณภาพและสมรรถภาพดี) และให้งอกงามทางพุทธปัญญา (เริ่มด้วยความคิด
เหตุผล) สิกขา ๓ นี้เนื่องกันและช่วยเสริมกัน ซึ่งตามหลักพัฒนาการอย่างสมัยใหม่ ก็ไม่อาจปฏิเสธได้
เช่น ความรู้ เหตุผล ย่อมช่วยความเจริญทางอารมณ์ และช่วยเสริมการปฏิบัติตามวินัย ตลอดถึงความ
รับผิดชอบต่อความสัมพันธ์ในทางสังคม ดังนั้น การฝึกอบรมในสิกขา ๓ หรือการให้เกิดพัฒนาการ
ทั้งสามอย่างจึงต้องดำเนินคู่เคียงกันไป^{๗๓}

๒.๔.๑ กระบวนการและขั้นตอนการพัฒนาพฤติกรรม (ศีล)

การฝึกความประพฤติสุจริตทางกาย วาจา และสัมมาชีพ โดยมีสาระในแง่ของการดำรง
ตนด้วยดีในสังคม รักษาระเบียบวินัย ปฏิบัติหน้าที่และความรับผิดชอบต่อสังคมให้ถูกต้อง มี
ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีงาม เกื้อกูลประโยชน์ ช่วยรักษาและส่งเสริมสภาพแวดล้อมที่ดีงาม^{๗๔} การ
ให้ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์เกี่ยวข้องนั้นอย่างถูกต้องและมีผลดี แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท
คือ ๑. สิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ เพื่อนมนุษย์รวมทั้งสัตว์อื่นทั้งหลายทั้งปวงด้วย และ ๒.
สิ่งแวดล้อมทางวัตถุ ได้แก่ ปัจจัย ๔ เครื่องใช้วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งเทคโนโลยี และสิ่งทั้งหลายที่มี
อยู่ในธรรมชาติ ศีลยังสามารถแบ่งเป็นหมวดใหญ่ๆ ได้อีก ๔ หมวด ดังนี้^{๗๕}

๑. การรักษาวินัยแม่บทของชุมชน (ปาฏิโมกขสังวร) เพื่อให้การอยู่ร่วมกันของคนใน
ชุมชน หน่วยงาน องค์กร ประเทศชาติ เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย จึงจำเป็นต้องมีการตั้ง
กฎเกณฑ์ หรือกฎหมาย โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือ ๑.๑ เพื่อความสงบเรียบร้อยอยู่ร่วมกันอย่าง
ผาสุก ๑.๒ เพื่อความสอดคล้องประสานกลมกลืน ๑.๓ เพื่อความเกื้อหนุนกัน โดยไม่เบียดเบียน ไม่
เอาเปรียบกัน ๑.๔ เพื่อความมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อ ๑.๕ เพื่อความพร้อมเพรียงสามัคคี ๑.๖ เพื่อ
ป้องกันความชั่วและความเสื่อมเสียหาย ๑.๗ เพื่อกันคนชั่วร้ายและให้โอกาสคนดี ๑.๘ เพื่อเอื้อโอกาส

^{๗๓}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕.
กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๕๒), หน้า ๙๑๕-๙๑๖.

^{๗๔}อ้างแล้ว, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า
๙๑๔-๙๑๕.

^{๗๕}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: โกลด์คิมทอง, ๒๕๕๒), หน้า
๑๑-๑๗.

ให้ชีวิตและกิจการพัฒนาและดำเนินสู่จุดหมาย ๑.๙ เพื่อความดีงาม งดงาม มีวัฒนธรรมของสังคม ๑.๑๐ เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงแห่งหลักการ

๒. การรู้จักใช้อินทรีย์ (อินทรีย์สังวร) เพื่อให้เกิดพฤติกรรมการใช้อินทรีย์ รับรู้สิ่งแวดล้อมต่างๆ อย่างมีสติ ไม่ลุ่มหลงมัวเมา จึงต้องมีการพัฒนาพฤติกรรมในการใช้อินทรีย์ในการรับรู้ ดู ฟัง เป็นต้น โดยหลักการปฏิบัติที่สำคัญในการใช้อินทรีย์ คือ ๒.๑ รู้จักพิจารณาเลือกเฟ้นสิ่งที่จะดู จะฟัง เป็นต้น แยกแยะได้อย่างรู้เท่าทันว่าสิ่งใด ดีงามหรือไม่ เป็นคุณประโยชน์หรือเป็นโทษเป็นภัย แล้วหลีกเลี่ยงสิ่งชั่วร้ายเป็นโทษภัย รับผิดชอบต่อสิ่งที่ดีงามเป็นประโยชน์ ๒.๒ ดู ฟัง เป็นต้น อย่างมีสติควบคุมตนเองได้ รู้จักประมาณ รู้พอดี ไม่ปล่อยตัวให้ลุ่มหลงมัวเมา ตกเป็นทาสของสิ่งที่ดูที่ฟัง เป็นต้น นั้น อันจะทำให้สิ้นเปลืองเงินทอง สูญเสียเวลา เสียสุขภาพ เสียการงาน เสียการเล่าเรียน เป็นต้น ๒.๓ ไม่เห็นแก่ความสนุกสนานบันเทิงไม่ติดอยู่แค่ความชอบใจ ไม่ชอบใจ แต่รู้จักดู รู้จักฟัง ให้ได้คุณค่าที่ดีงามเป็นประโยชน์สูงขึ้นไปกว่านั้น โดยเฉพาะที่สำคัญคือต้องให้ได้ปัญญา และคติที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชีวิตและสังคม

๓. การหาเลี้ยงชีพที่บริสุทธิ์ (อาชีวะบริสุทธิ์) การทามาหาเลี้ยงชีพเป็นพฤติกรรมหลักในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ถ้ามีผู้หาเลี้ยงชีพโดยวิธีทุจริต เป็นมิถิลาชีพ นอกจากชีวิตของคนนั้นเองจะชั่วร้ายเสื่อมเสียแล้ว ก็จะก่อความเดือดร้อนแก่สังคมเป็นอย่างมาก จึงต้องส่งเสริมให้ประกอบสัมมาชีพโดยสุจริต ไม่ผิดกฎหมาย ฟังมีลักษณะที่สำคัญๆ ได้แก่ ๓.๑ เป็นอาชีพการงานที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อเวรภัยหรือสร้างความเดือนร้อนเสียหายแก่สังคม ๓.๒ เป็นอาชีพการงานที่ช่วยแก้ไขปัญหา หรือสร้างสรรค์ชีวิตและสังคมในทางใดทางหนึ่ง ๓.๓ เป็นอาชีพการงานที่ช่วยให้ผู้ทำได้พัฒนาชีวิตของตนให้งอกงามยิ่งขึ้น ทั้งด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา ๓.๔ เป็นอาชีพการงานที่ไม่ทำลายคุณค่าของชีวิต และไม่เสื่อมเสียคุณภาพชีวิต แต่ทำให้ชีวิตของตนมีคุณค่าน่าภาคภูมิใจ ๓.๕ เป็นอาชีพการงานที่ทำให้ได้ปัจจัยเลี้ยงชีพมาด้วยเรี่ยวแรงกำลังกายกำลังสติปัญญา ความเพียรพยายาม ความสามารถและฝีมือของตน และทำให้ได้ฝึกฝนพัฒนาความเชี่ยวชาญชัดเจนหรือฝึกปรือฝีมือในทางสร้างสรรค์ยิ่งขึ้นไป

๔. การเสพบริโภคปัจจัยโดยใช้ปัญญา (ปัจจัยปฏิเสวนา) เป็นการใช้อนุญาทำความเข้าใจแล้วบริโภคปัจจัยทั้งหลายให้ได้ผลตรงพอดีตามคุณค่าแท้ที่เป็นจุดหมายของการบริโภคสิ่งนั้น มีหลักในการปฏิบัติ ดังนี้ ๔.๑ บริโภคด้วยความรู้ตระหนักว่าการมี-ใช้-บริโภคสิ่งเหล่านั้นมิใช่เป็นจุดหมายของชีวิต แต่มันเป็นปัจจัยเครื่องช่วยเกื้อหนุนให้เราสามารถพัฒนาชีวิต และทำการสร้างสรรค์ประโยชน์สุขที่สูงยิ่งขึ้นไป ๔.๒ บริโภคด้วยความรู้เท่าทันต่อวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการบริโภคใช้สอยสิ่งนั้นๆ เช่น การสวมรองเท้ามีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยปกป้องเท้ามิให้เป็นอันตรายจากสิ่งกระทบกระทั่งและเชื้อโรค เป็นต้น มิใช่สวมใส่เพื่ออวดโก้แสดงฐานะกันตามค่านิยมที่เลื่อนลอย ๔.๓ บริโภคโดยพิจารณาจัดสรรควบคุมให้ได้ปริมาณ ประเภทและคุณสมบัติของสิ่งที่บริโภคตรงพอดีกับวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการบริโภคสิ่งนั้น เช่น บริโภคอาหารในปริมาณและประเภทซึ่งพอดีกับความต้องการของร่างกายที่จะช่วยให้มีสุขภาพดี ๔.๔ สามารถละเว้นหรือเลิกเสพบริโภคสิ่งที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนชีวิต เช่น สิ่งที่ทำลายสุขภาพ เป็นต้น โดยไม่เห็นแก่การเสพรส หรือความโก้ หรูหรา เป็นต้น

ดังนั้นจะเห็นว่า ศิลมิตได้หมายถึงศิลปะเป็นข้อๆ เช่น ศิล ๕ ศิล ๘ เท่านั้น ศิลเป็นข้อๆ นั้น (สิกขาบท) เป็นเพียงหลักปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมให้เป็นผู้มีศิลปะในระดับต่างๆ การฝึกอบรมพฤติกรรมในแง่ของการเน้นไปที่ให้ละเว้นความประพฤติชั่วต่างๆ นั้น มีศิลปะ ๕ เป็นเบื้องต้น และพัฒนาความประพฤติสูงขึ้นไปในด้านการประพฤติดี ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ ซึ่งเป็นองค์ของมรรค นั่นคือ การมีความประพฤติทั้งในการพูด การกระทำ และการประกอบอาชีพที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่นและมีเจตนาที่ดี ซึ่งถือเป็นศิลปะพื้นฐาน^{๗๖} โดยปกติถือว่าศิลปะ ๕ เป็นหลักความประพฤติกรรมสามัญสำหรับมนุษย์ไม่ว่าจะครองชีวิตอยู่ในระดับใด ถือเป็นหลักความประพฤติพื้นฐานของแต่ละคนในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่ง เรียกว่า มนุษยธรรม การฝึกอบรมในงานวิจัยครั้งนี้ จึงมุ่งเน้นแต่เพียงศิลปะ ๕ สำหรับคนทั่วไป อันเป็นการผ่อนเบาเอาสาระของศิลปะพื้นฐานมาเป็นข้อกำหนดอย่างต่ำที่สุดในทางความประพฤติของมนุษย์เท่าที่จำเป็นพอที่จะทำให้แต่ละบุคคลมีชีวิตที่ไม่เป็นโทษภัยและอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างปกติสุข นับเป็นศิลปะพื้นฐานขั้นที่ ๑ คือ ระดับโลกีย์ศิลปะ^{๗๗} ประกอบไปด้วย

๑. เว้นจากปาณาติบาต คือ ไม่ทำลายชีวิตกันและกัน มีความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านชีวิตร่างกาย

๒. เว้นจากอทินนาทาน คือ ไม่เอาของที่เขาไม่ได้ให้ หรือไม่ลักขโมย มีความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านทรัพย์สินและกรรมสิทธิ์

๓. เว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร คือ ไม่ประพฤติผิดในกามทั้งหลาย มีความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านคู่ครอง บุคคลที่รักหวงแหน ไม่ผิดประเพณีทางเพศ ไม่นอกใจคู่ครองของตน

๔. เว้นจากมุสาวาท คือ ไม่พูดเท็จ มีความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นทางด้านวาจาเท็จ โกหกหลอกลวง ตัดรอนประโยชน์ หรือแกล้งทำลาย

๕. เว้นจากของเมา คือ สุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท คือไม่เสพของมีนเมาที่มีความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากความประมาทหลังพลาดมัวเมาเนื่องจากการใช้สิ่งเสพติดที่ทำให้เสียสติสัมปชัญญะของตน

เมื่อบุคคลมีความประพฤติที่ดีแล้วหรือมีศิลปะเกิดขึ้น จะส่งผลให้เกิดความละเอียดและเกรงกลัวต่อการทำผิด (หิริ โอตตปปะ) ในทางตรงข้าม ถ้าบุคคลไม่มีศิลปะหรือมีความประพฤติไม่บริสุทธิ์จิตใจวุ่นวาย ใจไม่สงบ คอยระแวง ไม่สบายใจและไม่มีความสุข เมื่อไม่มีความสุข สมาธิก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ ดังข้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “สุขมีสมาธิเป็นผล ...”^{๗๘} ดังนั้น ศิลจึงนับว่าเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะทำให้การฝึกอบรมด้านจิตใจ (สมาธิ) เกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี

หากบุคคลมีศิลปะบพร่องหรือไม่มีการฝึกระเบียบวินัย ประพฤติตามใจชอบเช่นนี้ต้นตอหากจะเพิ่มพูน มุ่งแต่จะแสวงหาสิ่งต่างๆ มาครอบครอง ปรนเปรอตัวตน เกิดความกระวนกระวายในจิตใจ จิตไม่อาจเป็นสมาธิ จิตจึงไม่มีพลังพอที่จะตั้งมั่นให้ใช้ความคิด จึงไม่เกิดปัญญา ในทางตรงกันข้าม หากบุคคลประกอบด้วยศิลปะ มีการควบคุมความประพฤติของตน มีระเบียบวินัยดีแล้ว จิตจะคลาย

^{๗๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๗๖๘-๗๖๙.

^{๗๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๖๘-๗๖๙.

^{๗๘} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑/๒.

ความกระวนกระวาย มีภาวะเป็นสุข ก่อให้เกิดสมาธิ มีจิตใจมุ่งมั่น มีพลังจิตดี จึงใช้ความคิดและเกิดปัญญาได้ในที่สุด

๒.๔.๒ กระบวนการและขั้นตอนการพัฒนาจิตใจ (สมาธิ)

การฝึกอบรมจิตใจที่เรียกว่า สมาธิ คือการฝึกให้จิตมีลักษณะที่แข็งแรง มีพลังมาก ราบเรียบ สบายซึ่ง ไส้กระจ่าง และนุ่มนวลควรแก่งาน ซึ่งกระบวนการพัฒนาจิตใจตามแนวไตรสิกขานั้น เป็นการฝึกฝนสมาธิ เรียกว่า ภาวนา ซึ่งมี ๒ อย่าง คือ สมถภาวนา และวิปัสสนาภาวนา

๒.๒.๒.๑ สมถภาวนา แปลว่า การฝึกฝนจิตให้เกิดความสงบเป็นสมาธิ^{๗๙} สามารถปฏิบัติได้หลายวิธี ในที่นี้จะกล่าวไว้เพียง ๓ วิธีพอสังเขป ดังนี้

๑) การเจริญสมาธิด้วยวิธีตามธรรมชาติ ดังปรากฏในพุทธพจน์ว่า “เมื่อเธอรู้แจ้งอรรถ รู้แจ้งธรรม ย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อมีปราโมทย์ย่อมเกิดปีติ เมื่อใจมีปีติ กายย่อมสงบ เธอมีกายสงบ ย่อมได้รับสุข เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น ...”^{๘๐} บุคคลสามารถฝึกฝนตนเองได้โดยเริ่มจากการมีความปลื้มใจที่ได้กระทำในสิ่งที่ดีงาม เกิดความอึดอึดใจ ร่างกายผ่อนคลาย และกลายเป็นความสงบไปสู่สมาธิ ในที่สุด นอกจากนี้ การฝึกสมาธิด้วยวิธีธรรมชาตินั้น เมื่อเกิดสมาธิแล้วจะนำไปสู่ปัญญา (ยถาภูตญาณทัสสนะ) การกระทำต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันจะเป็นไปอย่างมีสติสัมปชัญญะ มีความเบิกบาน สงบเย็น และเข้าสู่ความไม่ทุกข์ในที่สุด (นิพพาน)^{๘๑}

๒) การเจริญสมาธิโดยใช้หลักอิทธิบาท ๔ หมายถึง การทำให้เกิดขึ้น มีที่มาจาก ๔ แหล่ง คือ สมาธิที่เกิดจากความพอใจหรือแรงจูงใจ (ฉันทะ) ความเพียร (วิริยะ) ความคิดจดจ่อ (จิตตะ) และ ความสอบสนนไตร่ตรอง (วิมังสา)^{๘๒} อิทธิบาทแต่ละข้อทำให้เกิดสมาธิได้ทั้งนั้น ไม่จำเป็นต้องเริ่มที่ข้อใดเป็นการตายตัว แต่โดยปกติมักเริ่มจากฉันทะ ถ้าเริ่มตัวหนึ่งแล้ว ตัวอื่นๆ ก็จะมาหนุนทันที และอิทธิบาทแต่ละข้อจะทำให้เกิดสมาธิได้ต่างกันไปตามนิสัยของแต่ละบุคคล^{๘๓}

กล่าวคือ บางคนเมื่อมีใจรักในการทำสิ่งใดอาจเพราะเห็นคุณค่าความดีของสิ่งนั้นๆ ว่ามีประโยชน์สำหรับตัวเองและยังมีประโยชน์ต่อสังคมและส่วนรวม อาจเกิดความแน่วแน่ เกิดสมาธิในการทำสิ่งนั้นๆ ส่วนบางคน มีใจสู้ ไม่ย่อท้อ เห็นอุปสรรคอันใดจะต้องเอาชนะให้สำเร็จ เช่น เมื่อถูกปลุกเร้าในแง่ที่เป็นสิ่งทำทลายสติปัญญาความสามารถ ก็จะต้องเอาชนะ การนำวิริยะไปกระตุ้นให้เกิดสมาธิเช่นนี้ ย่อมสามารถทำได้ซึ่งเรียกว่า การปลุกฝัง สมาธิด้วยวิริยะ ขณะที่บางคน มีลักษณะจดจ่อเกี่ยวกับตัวเอง มีความรับผิดชอบในงานที่ตนรับผิดชอบ การนำความจดจ่อ (จิตตะ) นั้นไปกระตุ้นให้เกิดสมาธิย่อมสำเร็จ เมื่อถูกปลุกเร้าในแง่ความรู้สึกเกี่ยวกับหน้าที่หรือความรับผิดชอบให้เห็นความสำคัญของเรื่องนั้นต่อชีวิตและสังคม ส่งผลให้เกิดสมาธิในเรื่องนั้นๆ แต่บางคน เป็นคนช่างสงสัย ชอบค้นคว้า ทดลอง ถ้าถูกทำอะไรให้เกิดความสงสัย อยากรู้ อยากเข้าใจขึ้นมา เช่น จากการถูกตั้งคา

^{๗๙} อ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๑๗๓/๑๒๗.

^{๘๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๕/๓๘๕.

^{๘๑} พุทธศาสนิกฯ, *คู่มือมนุษย*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๓), หน้า ๙๔-๑๐๖.

^{๘๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *พุทธธรรม*, หน้า ๘๔๒-๘๔๘.

^{๘๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๕), หน้า ๑๓-๑๙.

ถามแล้ว ก็จะตั้งใจ มีสมาธิค้นคว้า ทดลองในเรื่องนั้นๆ เรียกได้ว่าเป็นการปลูกเร้าด้วยวิธีแห่งวิม้งสา^{๘๔} ฉะนั้น เมื่อพัฒนาสมาธิตามหลักอิทธิบาทจึงสามารถทำให้เกิดการพัฒนาความรู้ ความสามารถเกิด ปัญญาตั้งนี่เอง

๓) การเจริญสมาธิโดยใช้สติเป็นตัวนำ การกระทำใดๆ ล้วนต้องอาศัยสติเป็นตัวควบคุม คือ การไม่ปล่อยใจให้เลื่อนลอย ไม่ปล่อยให้ความนึกคิดฟุ้งซ่านไปในอารมณ์ต่างๆ สติจึงเป็นตัวป้องกัน ยับยั้งจิตไม่ให้ฟุ้งซ่าน ไม่ให้ก้าวพลาด ถลางลงในธรรมที่ไม่พึงประสงค์ สติยังเป็นตัวควบคุม ตรวจตรากระแสการรับรู้ ความนึกคิดและพฤติกรรมทุกอย่างให้อยู่ในแนวทางที่ต้องการ ดังนั้น สติจึงเป็นเครื่องมือสำหรับยึดหรือเกาะกุมอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเอาไว้ข้างหน้าจิต เพื่อพิจารณาจัดการ อย่างใดอย่างหนึ่ง ทำให้รักษาสภาพจิตให้อยู่ในภาวะที่ต้องการ ทำให้จิตเป็นสมาธิได้ง่าย ทำให้ร่างกายและจิตใจอยู่ในสภาพเป็นตัวของตัวเอง จัดการกับสิ่งทั้งหลายในโลกได้อย่างดี เมื่อมีภาวะจิตที่เป็นสมาธิ กระแสความคิดและการรับรู้จะขยายไปในมิติต่างๆ ได้ ทำให้การพิจารณาปัญญาดำเนินไปได้ชัดเจนเต็มที่ เป็นพื้นฐานในการสร้างปัญญา สามารถชำระพฤติกรรมต่างๆ ทุกอย่างได้ ทั้ง กายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม ให้บริสุทธิ์ และเป็นอิสระ^{๘๕} การเจริญสมาธิโดยใช้สติเป็นตัวนำ สามารถกระทำได้ในชีวิตประจำวัน ดังพุทธพจน์ที่ว่า^{๘๖}

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะอยู่ นี่เป็นอนุสาสนีของเราสำหรับเธอ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อย่างไรเล่าภิกษุจึงจะชื่อว่าเป็นผู้มีสติ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมพิจารณาเห็นกาย ในกายอยู่ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ เป็นผู้ไม่มีเพียร มีสัมปชัญญะมีสติ พึงกาจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกอย่างนี้แล ภิกษุจึงจะชื่อว่าเป็นผู้มีสติ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อย่างไรเล่า ภิกษุจึงจะชื่อว่าเป็นผู้ประกอบด้วยสัมปชัญญะ ภิกษุธรรมวินัยนี้ เป็นผู้กระทำความรู้ตัวในการก้าว ในการถอย ในการแล ในการเหลียว ในการคู้เข้า ในการเหยียดออก ในการทรงสังขมาภิ บาดรและจิวร ในการฉัน การตี้ม การเคี้ยว การล้้ม ในการถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ ย่อมทำความรู้สึกตัวในการเดิน การยืน การนั่ง การหลับ การตื่น การพูด การนิ่ง อย่างนี้แล ภิกษุจึงจะชื่อว่าเป็นผู้ประกอบด้วยสัมปชัญญะ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะอยู่ นี่เป็นอนุสาสนีของเราสำหรับเธอ ...

อธิบายได้ว่า การมีสติ คือการพิจารณาตามดูรู้ทันในกาย เวทนา จิต และ ธรรม ที่เกิดขึ้น และการรู้ตัวในทุกอาการกระทำที่ดำเนินอยู่ในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นการตื่น ยืน เดิน นั่ง นอน พูด ตี้ม กิน ขับถ่าย นิ่ง หลับ เป็นต้น จำนง ทองประเสริฐ (๒๕๑๖) ย้ำว่า สติและสมาธินั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด กล่าวคือ การมีสมาธินั้น ต้องมีสติ ถ้าไม่มีสติ สมาธิก็เกิดไม่ได้

๔) การเจริญสมาธิอย่างเป็นแบบแผน เป็นวิธีฝึกอบรมเจริญสมาธิที่ได้ปฏิบัติสืบๆ กันมา ของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท มุ่งฝึกสมาธิแท้ๆ ภายในขอบเขตที่เป็นระดับโลกีย์ทั้งหมด กำหนดวางกันไว้เป็นรูปแบบ^{๘๗} มีขั้นตอนสำคัญคือ เมื่อศีลบริสุทธิ์ให้ ๑. ตัดเหตุกังวลใจต่างๆ ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อการ

^{๘๔}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), สัมมาสมาธิและสมาธิแบบพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๗), หน้า ๔๑.

^{๘๕}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๘๐๘-๘๑๐.

^{๘๖}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๐/๑๑๑.

^{๘๗}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๘๐๘-๘๑๐.

ทำสมาธิ ได้แก่ ความกังวลเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย ตระกูลญาติหรืออุปภูษาภัก ลาภ คณะศิษย์หรือหมู่ชนที่ตนต้องรับผิดชอบ การงาน การเดินทางไกลเนื่องด้วยกิจธุระ ความเจ็บไข้ของตนเอง การศึกษาเล่าเรียน และฤทธิ์ของปุณฺณชนที่จะต้องคอยรักษาไม่ให้เสื่อม (ข้อนี้เป็นความกังวลที่ควรตัดสำหรับผู้จะเจริญวิปัสสนาเท่านั้น) ๒. เข้าหากัลยาณมิตร ที่สามารถให้ความรู้ในการปฏิบัติเพื่อพัฒนาสมาธิ (กรรมฐาน) และขอความรู้จากบุคคลดังกล่าว บุคคลนี้มีคุณสมบัติที่ต้งาม คือ น่ารัก น่าเคารพ น่าเจริญใจ รู้จักว่า รู้จักพูด ยอมให้พูด ยอมรับว่า แลลงเรื่องลึกซึ้งได้ และไม่ชักนไปในเรื่องไม่ควร ๓. รับเอากรรมฐาน ๔๐ โดยผู้ปฏิบัติสามารถเลือกวิธีการปฏิบัติที่แตกต่างกันออกไปตามความเหมาะสมกับความประพฤติหรือพื้นฐานนิสัยตามปกติของแต่ละบุคคล (จริต) ๔. อาศัยอยู่ในสถานที่ส่งเสริมการพัฒนาสมาธิ โดยเป็นสถานที่ไม่ไกลไม่ใกล้จนเกินไป ไปมาสะดวก กลางวันผู้คนไม่พลุกพล่าน ปราศจากการรบกวนของเหลือบุง เมื่อพักอยู่ที่สถานที่นี้แล้วไม่ขัดสนเรื่องปัจจัย ๕ และในสถานที่นี้มีพระเถระผู้เป็นพหูสูต ๕. ปฏิบัติตามวิธีพัฒนาสมาธิตามอุปรณ์ที่เลือกไว้ในข้อ ๓ ซึ่งแต่ละอุปรณ์นั้นมีรายละเอียดเกี่ยวกับการปฏิบัติและขีดขั้นของความสำเร็จที่แตกต่างกันไป^{๕๘}

สมาธิที่เกิดขึ้นจากการฝึกจิตตามวิธีดังกล่าวข้างต้น แบ่งออกได้เป็น ๓ ระดับ คือ ๑. สมาธิชั่วขณะ (ขณิกสมาธิ) ๒. สมาธิจวนจะแน่วแน่ (อุปรณ์สมาธิ) ๓. สมาธิแน่วแน่ (อัปนาสมาธิ)^{๕๙} โดยสัมมาสมาธิที่นำไปใช้ในการพัฒนาปัญญา มีลักษณะ ๘ ประการ คือ ๑. ตั้งมั่น ๒. บริสุทธิ์ ๓. ผ่องใส ๔. โปร่งโล่งเกลี้ยงเกลา ๕. ปราศจากสิ่งมัวหมอง ๖. นุ่มนวล ๗. ควรแก่งาน ๘. ไม่วอกแวกหวั่นไหว^{๖๐}

๒.๒.๒.๒ วิปัสสนาภาวนา แปลว่า การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจตามความเป็นจริง^{๖๑} จุดมุ่งหมายของวิปัสสนา จะนำไปสู่ความอิสระ พันทุกข้ออย่างถาวร ซึ่งเข้าถึงได้ด้วยการฝึกสัมมาสติตามหลักสติปัฏฐาน ๔^{๖๒} ได้แก่

- ๑) กายานุปัสสนา มีหลายวิธี เช่น อานาปานสติ อิริยาบถ เป็นต้น
- ๒) เวทนานุปัสสนา คือ การระลึกอยู่กับความรู้สึก
- ๓) จิตตานุปัสสนา คือ กำหนดพิจารณาจิต
- ๔) ธัมมานุปัสสนา คือ กำหนดพิจารณาธรรม

องค์ธรรมของวิปัสสนาที่แตกต่างไปจากสมถภาวนาคือ โยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นองค์ธรรมที่ทำให้เกิดปัญญาหรือเป็นการมนสิการด้วยปัญญา โยนิโสมนสิการจะทำงานเชื่อมอยู่ระหว่างสติกับปัญญา เป็นอุบายวิธีในการใช้ปัญญาให้ได้ผล เมื่อสติระลึกถึงสิ่งที่เกี่ยวข้องโดยเอาจิตกำกับสิ่งนั้นแล้ว โยนิโสมนสิการก็เข้าไปกำหนดทิศทางการให้กับการทำงานของปัญญา แล้วปัญญาก็ทำงานหรือจัดการไป

^{๕๘}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), สัมมาสมาธิและสมาธิแบบพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๗), หน้า ๗๓-๗๕.

^{๕๙}พระพุทโธสมเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), หน้า ๒๕๖-๒๕๗.

^{๖๐}ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๕๓/๔๒

^{๖๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), สัมมาสมาธิและสมาธิแบบพุทธ, หน้า ๗๐.

^{๖๒}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑

ตามทิศทางนั้นๆ ถ้าโยนิโสมนสิการมาจัดทิศทางได้อย่างเหมาะสมแล้ว ปัญญาที่ทำงานได้ผล^{๙๓} อย่างไรก็ตาม สติจะหาหน้าที่สำคัญทั้งในสมถภาวนา และวิปัสสนาภาวนา ดังนั้น ในการฝึกสติ จุดมุ่งหมายของ สมถะ คือ ฌาน จุดมุ่งหมายของ วิปัสสนา คือ ญาณ ผู้ปฏิบัติสมถภาวนา อาจไม่เกี่ยวข้องกับวิปัสสนา แต่ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาจะต้องอาศัยสมถะ (ฌาน) เป็นพื้นฐาน โดยจะฝึกเป็นลำดับ หรือฝึกควบคู่กันไปก็ได้ เพราะในกระบวนการฝึกวิปัสสนาต้องอาศัยสมาธิที่อาจไม่ต้องถึงระดับสูงสุด (ขณิกสมาธิ กับอุปปจารสมาธิ) สมาธิเพียงขั้นต้นพอสามารถตั้งอยู่ชั่วขณะ จากนั้นใช้ปัญญาในการพิจารณาสภาวะธรรม^{๙๔} การฝึกอบรมจิตด้านสมถะดังกล่าว จึงเป็นพื้นฐานในการพัฒนาสติให้สูงขึ้นไปตามลำดับจนเป็นสัมมาสติในอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นพลังที่นำไปสู่การเรียนรู้ได้อย่างได้ประโยชน์ เพราะจิตที่สงบแน่วแน่เป็นจิตที่สมควรแก่การงานทุกชนิด^{๙๕} อย่างไรก็ตาม การฝึกสมาธิ (สมถภาวนา) ไม่ได้ผลถาวร ขั้นที่ได้ผลแท้จริงและเด็ดขาด เป็นขั้นปัญญาที่เรียกว่า วิปัสสนา คือขั้นที่เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงจนเปลี่ยนทัศนคติ คานิยม มีโลกทัศน์ และชีวิตศน์อย่างใหม่ได้^{๙๖}

๒.๔.๓ กระบวนการและขั้นตอนการพัฒนาปัญญา (ปัญญา)

การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จนถึงความหลุดพ้น มีจิตใจเป็นอิสระ ผ่องใส เบิกบานโดยสมบูรณ์ มีสาระในแง่ของการฝึกอบรมให้เกิดปัญญาที่รู้แจ้งชัดตรงตามสภาพความเป็นจริง เป็นความรู้ความคิดความเข้าใจที่ไม่ถูกบิดเบือนเคลือบคลุมอาพราง หรือพร่ามัว เป็นต้น จากอิทธิพลครอบงำของกิเลสมีวิชาและตัณหาเป็นตัวนำ การฝึกปัญญา เช่นนี้ต้องอาศัยการฝึกจิตให้บริสุทธิ์ผ่องใสเป็นพื้นฐาน เมื่อปัญญาที่บริสุทธิ์รู้เห็นตามเป็นจริงนี้เกิดขึ้นแล้วก็กลับช่วยเสริมให้จิตนั้นสงบ มั่นคง บริสุทธิ์ ผ่องใสอย่างแนบเนียนยิ่งขึ้น และส่งผลต่อการดำเนินชีวิต คือ ทำให้วางใจ วางท่าที มีความสัมพันธ์กับสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง และใช้ปัญญาที่บริสุทธิ์ปราศจากกิเลสสิ้น คัดพิจารณาแก้ไขปัญหาต่างๆ หากกิจทั้งหลายในทางที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริง^{๙๗}

การพัฒนาปัญญาเป็นเรื่องกว้างขวาง แยกออกไปได้หลายด้าน และมีหลายขั้น หลายระดับ เช่น ๑. ปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพประสบความสำเร็จ เช่น ความรู้ความเข้าใจข้อมูลความรู้ รวมทั้งศิลปะวิทยาการต่าง ๆ เข้าถึงเนื้อหาความหมายได้ถูกต้องชัดเจน การรับรู้เรียนรู้อย่างถูกต้องตามเป็นจริงตรงตามสภาวะของสิ่งนั้นๆ หรือตามที่มันเป็น ๒. ปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินเข้าสู่วิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม เช่น ความรู้เข้าใจในระบบความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายที่อิงอาศัยสืบเนื่องส่งผลต่อกันตามเหตุปัจจัย มองเห็นภาวะและกระบวนการที่ชีวิต สังคม และโลกคือหมู่สัตว์มีความเป็นมาและจะเป็นไป ตามกระแสแห่งเจตจำนงที่ตนประกอบสร้างสมจัดสรรและมีปฏิสัมพันธ์

^{๙๓}สำนักวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, คัมภีร์มิลินทปัญหา ไทย-บาลี, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรวงศ์พรินทร์ตั้ง, ๒๕๕๐), หน้า ๕๑.

^{๙๔}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๓๐๖-๓๐๘.

^{๙๕}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๓/๔๒.

^{๙๖}พระราชาธรรมณี (ประยูรต์ ปยุตโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร: เอ เอส พรินติ้งเฮ้าส์ จำกัด, ๒๕๒๕), หน้า ๕๔.

^{๙๗}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๓๐๖-๓๐๘.

กับปัจจัยอื่นทั้งหมด ๓. ปัญหาที่ช่วยให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตที่ดีงาม เช่น ความรู้เข้าใจเข้าถึงเท่าทันความจริงของสังขาร คือโลกและชีวิตที่เปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกฎธรรมชาติ จนสามารถวางใจถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลาย ทำจิตใจให้หลุดพ้น เป็นอิสระได้โดยสมบูรณ์ และมีชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญาอย่างแท้จริง^{๙๘} การพัฒนาปัญญานั้นสามารถกระทำได้ตามหลักปัญญา ๓ ดังที่กล่าวไว้ครั้งหนึ่งในเบื้องต้น สามารถกระทำได้ตามวิธีการดังต่อไปนี้

๒.๔.๓.๑ วิธีการพัฒนาปัญญาแบบสุตมยปัญญา นับเป็นวิธีการเบื้องต้นในการแสวงหาความรู้ซึ่งเกิดจากการสังเกต การรับรู้ของประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ได้แก่ ตา-หู-จมูก-ลิ้น-สัมผัส และร่างกาย-สัมผัสได้นั้น จะต้องมีการนำสิ่งเร้ามาจากภายนอก หรือโปรโตไซส เข้าสู่ภายใน และจะเห็นว่า วิธีการพัฒนาปัญญาเช่นนี้เป็นการเรียนรู้ด้วยการฟังจากผู้อื่น เป็นความรู้ที่ได้จากการเรียน จากการอ่านหนังสือ จากการฟัง บรรยาย จากโสตทัศนอุปกรณ์ และจากประสบการณ์ต่างๆ ที่ได้จากการไปเรียนรู้นอกสถานที่หรือการทัศนศึกษา^{๙๙} ดังนั้น แหล่งข้อมูลที่ได้รับมาจึงสำคัญยิ่ง ดังพระพุทธพจน์ว่า “เพราะกล่าวถึงองค์ประกอบภายนอก เราไม่เห็นองค์ประกอบอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นไปเพื่อประโยชน์มาก เหมือนความมีกัลยาณมิตรนี้ ความมีกัลยาณมิตรย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์มาก ...”^{๑๐๐} และ “เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น หรือเป็นเหตุให้อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมไปเหมือนความมีกัลยาณมิตร เมื่อมีกัลยาณมิตร กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมไป ...”^{๑๐๑} กัลยาณมิตรที่พระพุทธพจน์กล่าวถึงจึงเป็นทั้งที่ฟัง ที่ปรึกษา และเป็นผู้ให้ความรู้ พร้อมทั้งช่วยแนะนำสั่งสอนไปด้วย โดยเริ่มจาก บิดา มารดา ครูอาจารย์ และสมณพราหมณ์ เป็นต้น ดังนั้น ถ้าขาดกัลยาณมิตรไป การพัฒนาปัญญาอาจจะไม่ก้าวหน้า ตรงกันข้าม กลับจะพาให้หลงไปในทางที่ไม่ใช่ทางแห่งปัญญา กัลยาณมิตรจึงเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญที่สุดที่บุคคลได้รับถ่ายทอดข้อมูลจากภายนอกเข้ามาสู่ภายใน เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลดิบหรือเป็นความรู้สำหรับที่จะนำไปคิดพิจารณาในขั้นตอนของจินตามยปัญญาต่อไปจนรู้เห็นเข้าใจด้วยตนเอง

๒.๔.๓.๒ วิธีการพัฒนาปัญญาแบบจินตามยปัญญา เป็นการพัฒนาการคิดวิเคราะห์ที่พิจารณาหาเหตุผลจากการเรียนรู้ในขั้นสุตมยปัญญา การหาเหตุผลจากการดู การสังเกต-ด้วยตา การอธิบายหรือวิจารณ์ในสิ่งที่ตนได้ดูมา ได้เห็นมา ได้ยินได้ฟังมาอย่างนี้หมายความว่าอย่างไร ได้ชิมลิ้มรสมาอย่างนี้หมายความว่าอย่างไร มีส่วนผสมของสิ่งใดบ้าง ได้กลิ่นเช่นนี้หมายความว่ากลิ่นอย่างไร มีส่วนผสมสิ่งใดอยู่บ้าง ได้จับต้องลูบคลำสิ่งของเหล่านี้จะอธิบายอย่างไร มีส่วนผสมสิ่งใดอยู่บ้าง ได้จับ

^{๙๘}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: โกลด์คิมทอง, ๒๕๔๒), หน้า ๒๒-๒๔.

^{๙๙}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ : มัชฌิมนิบาต/มัชฌิมปิฎก หรือ กฎธรรมชาติและคุณค่าสำหรับชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๕-๔๖.

^{๑๐๐}อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๑๑/๑๗.

^{๑๐๑}อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๑๓.

ต้องดูคำสั่งของเหล่านี้จะอธิบายอย่างไร เป็นต้น^{๑๐๒} ถือว่าเป็นขั้นตอนที่จะต้องใช้ความคิด พิจารณาหาเหตุผลด้วยตนเอง โดยอาศัยโยนิโสมนสิการเป็นตัวนำให้คิดพิจารณาเรื่องนั้นๆ อย่างถูกวิธี และโดยแยบคาย^{๑๐๓} จนเกิดปัญญารู้ชัดในเรื่องนั้นซึ่งเป็นเรื่องที่รู้เข้าใจเฉพาะภายในตนเองเท่านั้น โยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นหลักการคิดที่เป็นตัวนำทำให้เกิดสัมมาทิฐิที่ถือว่าเป็นบ่อเกิดแห่งปัญญาอย่างแท้จริง จึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญยิ่งอันหนึ่งในการพัฒนาปัญญาในระดับจินตามยปัญญา^{๑๐๔} ดังมีพระพุทธพจน์ว่า “เราไม่เห็นแม้ธรรมอย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้สัมมาทิฐิที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้นหรือที่เกิดขึ้นแล้วก็เจริญยิ่งขึ้นเหมือนโยนิโสมนสิการ เมื่อมนสิการโดยแยบคาย สัมมาทิฐิที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้วก็เจริญยิ่งขึ้น ...”^{๑๐๕}

จากความดังกล่าวแสดงให้เห็นคุณสมบัติของโยนิโสมนสิการ นั่นคือ การพินิจ หรือการคิด ถูกวิธีซึ่งเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาปัญญาแบบจินตามยปัญญา เพราะว่าปัญญาระดับนี้จะเกิดขึ้นได้ต้องผ่านการคิดวิเคราะห์ภายในจิตใจของบุคคลแจ้งภายในด้วยตนเองแล้วจึงแสดงออกมาภายนอกในภายหลัง จะเห็นว่า การพัฒนาปัญญาแบบจินตามยปัญญา^{๑๐๖} เป็นการพัฒนาความรู้ระดับ ทิฐิคือความคิดเห็น ซึ่งบุคคลต้องแสวงหาข้อมูลด้วยการฟัง อ่าน เรียน สอบถาม มาอย่างเต็มที่ในเบื้องต้น แล้วนำมาประมวลย่อยเป็นความคิดเห็นของตน ความคิดเห็นที่เกิดขึ้นอาจจะไม่ได้ทั้งความคิดเห็นที่ถูกหรือผิดไปจากความจริงก็ได้ทั้งสิ้น เพราะหากยังไม่ผ่านกระบวนการกลั่นกรองด้วยโยนิโสมนสิการ ก็อาจเป็นความคิดเห็นที่ผิดจากความเป็นจริง เรียกว่า มิจฉาทิฐิ^{๑๐๗} แต่หากใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นทุกอย่างตามสภาวะที่เป็นจริงตามหลักโยนิโสมนสิการที่ถูกต้องแล้วจะเรียกว่า ทิฐิวินิสุตติ^{๑๐๘} คือ ความเห็นที่บริสุทธิ์ถูกต้อง ตั้งอยู่บนฐานแห่งเหตุและผลที่สอดคล้องกับความจริง และยังสามารถใช้ปัญญานี้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาปัญญาในระดับสูงๆ ขึ้นไปอีก

๒.๔.๓.๓ วิธีการพัฒนาปัญญาแบบภาวนามยปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดจากการฝึกฝนอบรม^{๑๐๙} การได้ลงมือปฏิบัติจริง หลังจากที่ได้ผ่านกระบวนการต่างๆ ในขั้น สุตมยปัญญาและจินตามยปัญญาแล้ว ผู้เรียนเอาสุตมยปัญญาและจินตามยปัญญาทั้งสองมาคิดพิจารณาและทดลองลงมือปฏิบัติอย่างต่อเนื่องยิ่งขึ้นไปอย่างซ้ำๆ จนเกิดความรู้ความชำนาญขึ้น ถือเป็นประสบการณ์ตรงของผู้ปฏิบัติ เพราะได้ลงมือทดลองปฏิบัติด้วยตนเองจนรู้ผลเป็นอย่างดีแล้ว จึงเข้าใจ และเห็นจริงตามนั้น การพัฒนาปัญญาในระดับนี้จึงสามารถพัฒนาจนเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงและเข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งปวง หมัดความเคลือบแคลงสงสัยจนทำให้จิตหลุดพ้นเป็นอิสระจากทุกข์ซึ่งเป็นความรู้ระดับญาณอันเป็นเครื่องมือสำหรับตัดกิเลสในระดับต่างๆ ให้หมดไปจากจิตใจของตนได้

^{๑๐๒}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ: มัชฌิมนิคคชาดก/มัชฌิมปิฎก หรือ กฏธรรมชาดกและคุณค่าสำหรับชีวิต**, หน้า ๔๕-๔๖.

^{๑๐๓}พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), หน้า ๗๑๔.

^{๑๐๔}อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๐๓/๓๙.

^{๑๐๕}พระพุทธโฆสเถระ, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), หน้า ๗๖๑.

^{๑๐๖}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๔๘.

^{๑๐๗}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๑.

โดยสรุปแล้ว สุตมยปัญญา คือความรู้ที่ได้จากปัจจัยภายนอกโดยผ่านการดู การฟัง การดม การชิม และการสัมผัส จินตามยปัญญา คือความรู้ที่ได้จากการใช้เหตุผล จินตนาการและการสร้างสรรค์ และภาวนามยปัญญา คือความรู้ที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติ วิธีการพัฒนาปัญญาทั้ง ๓ นี้ เป็นวิธีการที่จัดไปตามระบบของการพัฒนาความรู้ของคน โดยคนจะมีความรู้เบื้องต้นจากการได้ยินได้ฟัง การอ่าน การค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลต่างๆ เป็นเบื้องต้นก่อน จึงเก็บเอาความรู้นั้นๆ ไว้เรียกว่า เป็นความรู้จากภายนอกตน จากนั้นจะใช้ความคิดพิจารณาความรู้ที่ตนได้จดจำไว้ด้วยหลักโยนิโสมนสิการซึ่งจะทำให้เกิดความรู้เข้าใจภายในตน และเมื่อบุคคลได้ทำการทดลองปฏิบัติจริงจนเห็นผลประจักษ์ด้วยตนเองโดยมีสุตมยปัญญาและจินตามยปัญญาเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญอย่างยิ่งแล้ว การพัฒนาปัญญาระดับภวานานี้จึงเกิดขึ้น ซึ่งความรู้นี้จะทำให้รู้เข้าใจสภาวะต่างๆ ตามความเป็นจริงและสามารถดำเนินชีวิตอย่างไม่มีโทษภัย จึงมีความสุขได้อย่างแท้จริง

เมื่อพิจารณาวิธีการพัฒนาปัญญาทั้ง ๓ แบบนี้ จะเห็นว่าการพัฒนาในเรื่องใดๆ ก็ตาม หากกระทำด้วยวิธีการแห่งปัญญา ๓ นี้แล้ว ย่อมนำไปสู่ความรู้แจ้ง เห็นจริง ปฏิบัติได้ ในเรื่องนั้นๆ โดยเฉพาะหากนำวิธีการแห่งปัญญา ๓ นี้ มาใช้ในการเรียนรู้หลักในการพัฒนาตนอย่าง “ไตรสิกขา” ย่อมก่อให้เกิดผลตามเป้าหมายได้อย่างดี กล่าวคือ หากบุคคลพึงรักษา “ศีล” ก็ควรเริ่มจากการเรียนรู้จากการอ่านจากตำราที่ผู้มีความรู้เขียนไว้ หรือฟังคำแนะนำ สั่งสอนจากผู้รู้ซึ่งมีความเป็นกัลยาณมิตร (สุตมยปัญญา) เพื่อที่จะเป็นแหล่งข้อมูลและเป็นแบบอย่างที่ดี เมื่อเกิดความรอบรู้ในเรื่องศีลแล้ว ก็นำมาพิจารณา ไตรตรองโดยใช้โยนิโสมนสิการเป็นเครื่องมือ (จินตามยปัญญา) จะทำให้บุคคลนั้นมีความคิดเห็นที่ถูกต้องและมีความเข้าใจในศีล ซึ่งจะนำไปสู่การสามารถรักษาศีลได้อย่างถูกต้อง อย่างไรก็ตาม ความรู้ ความเข้าใจในศีล จะไม่เกิดประโยชน์และทำให้มีความสุขได้เลย หากไม่มีการลงมือปฏิบัติ หรือทำการรักษาศีล (ภาวนามยปัญญา) แต่หากบุคคลนำไปลงมือปฏิบัติจริงอย่างต่อเนื่อง ก็เกิดความชำนาญและเคยชินในความประพฤติอันมีศีลนั้น ถือเป็นประสบการณ์ตรงที่จะก่อให้เกิดความเข้าใจ และเห็นจริงในผลจากการรักษาศีล และยังทำให้หมดความลังเล สงสัย และจะยิ่งเพิ่มความแน่วแน่ในการรักษาศีลต่อไปอีก

เช่นเดียวกับการเรียนรู้ “สมาธิ” ซึ่งเป็นระบบการฝึกจิตให้มีกำลัง ก็ควรเริ่มจากการเรียนรู้จากการเข้าหาขอความรู้จากกัลยาณมิตรผู้มีความสามารถให้ความรู้ในการปฏิบัติเพื่อพัฒนาสมาธิ (กรรมฐาน) ซึ่งจะทำให้ได้รู้วิธีการฝึกสมาธิอันถือเป็นความรู้ที่ได้จากการฟัง (สุตมยปัญญา) เมื่อรู้วิธีการแล้วนำมาไตรตรองตามหลักโยนิโสมนสิการจนเกิดความเข้าใจ (จินตามยปัญญา) นำมาซึ่งการเลือกวิธีการฝึกสมาธิในแบบที่เหมาะสมกับบุคคลนั้นๆ แล้วลงมือฝึกสมาธิอย่างถูกต้องเหมาะสม และต่อเนื่อง (ภาวนามยปัญญา) จิตจะมีกำลังตั้งมั่น เมื่อจิตมีกำลังตั้งมั่นดีแล้วย่อมเกิดปัญญาในการที่จะคิดค้นหาเหตุผลและความจริงต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สำหรับการพัฒนา “ปัญญา” ก็ย่อมอาศัยวิธีการแห่งปัญญา ๓ เช่นกัน ปัญญานับว่าเป็นตัวนำที่สำคัญยิ่งต่อการพัฒนาสภาวะทางปัญญา เพราะต้องเริ่มต้นจากการคิดเห็นถูกต้อง ความรู้ที่ถูกต้องในเบื้องต้นย่อมได้มาจากการมีกัลยาณมิตรคอยอบรม สั่งสอน ชี้แนะ (สุตมยปัญญา) และผ่านการคิดใคร่ครวญจนเข้าใจในสิ่งนั้น ซึ่งจะต้องใช้จิตอันตั้งมั่นเป็นฐานในการใช้โยนิโสมนสิการ (จินตามยปัญญา) จึงจะเกิดปัญญา การจะคิดให้ถูกต้องตามสภาวะความเป็นจริงได้นั้น จะต้องคิดบนฐานแห่งความรู้ที่ถูกต้องด้วย ดังนั้น การจะพัฒนาปัญญาในระดับภวานามยปัญญาจึงจำเป็นต้องอาศัย

ความรู้ระดับญาณ (สมาธิ) แม้ว่าไตรสิกขาจะแบ่งแยกออกเป็น ๓ ส่วน ก็ตามแต่การพัฒนาปัญญาในระบบไตรสิกขาต้องพัฒนาไปพร้อมๆ กันตลอดสายเป็นแบบองค์รวมที่ไม่เน้นพัฒนาเฉพาะด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น และเมื่อสามารถพัฒนาไปด้วยกันอย่างตลอดกระบวนการพัฒนาปัญญาแล้ว ก็จะทำให้เกิดศักยภาพในการเรียนรู้ฝึกฝนและพัฒนาปัญญาได้อย่างรวดเร็ว การพัฒนาปัญญาจะดำเนินไปตามระบบเช่นนี้จนผู้พัฒนาถึงพร้อมทั้งร่างกาย พุทธิกรรม จิตใจ และปัญญาที่แจ่มใส เป็นสุข

๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา^{๑๐๘}

๒.๕.๑ ความหมาย

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายของ “สัญลักษณ์” ไว้ว่า สิ่งที่กำหนดนิยามกันขึ้นเพื่อให้ใช้ความหมายแทนอีกสิ่งหนึ่ง เช่น ตัวหนังสือเป็นสัญลักษณ์แทนเสียงพูด ถึงกระนั้น เมื่อกล่าวถึงสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในมิตินี้ ย่อมมีนัยที่ครอบคลุมถึงสิ่งที่กำหนดนิยามว่าเป็นเครื่องหมายสื่อแทนพระพุทธศาสนา เช่น พระพุทธรูป พระนามพระพุทธเจ้า เครื่องหมายธรรมจักร รูปกวางหมอบ ภาษาที่เป็นพุทธพจน์ พระสงฆ์ หรือ สัญลักษณ์ของพระสงฆ์ เช่น อัฐบริวารของพระสงฆ์ ตลอดถึงโบสถ์ วิหาร เจดีย์ทางพระพุทธศาสนา

๒.๕.๒ ประเภท

สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา แบ่งเป็น ๔ ประเภท คือ

- (๑) ศาสนธรรม หมายถึง ข้อความที่เป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น พุทธพจน์ เถรภาษิต๑ เถรภาษิต๒ ทั้งที่เป็นอักษรไทย และอักษรต่างประเทศ
- (๒) ศาสนบุคคล หมายถึง พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธรูปปางต่าง ๆ หรือส่วนใด ส่วนหนึ่งของพระพุทธรูป พระนามของพระพุทธเจ้า และพระสงฆ์สาวก พระเถระ พระเถรี ตลอดถึงพระภิกษุสามเณรทั่วไป
- (๓) ศาสนวัตถุ หมายถึง วัตถุทางพระพุทธศาสนาซึ่งเกี่ยวข้องกับอาคาร สถานที่ เช่น เจดีย์ โบสถ์ วิหาร
- (๔) ศาสนพิธี หมายถึง พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น การกราบ การไหว้ การตั้งโต๊ะหมู่บูชา การทอดกฐิน และทอดผ้าป่า

๒.๕.๓ คุณค่าและความสำคัญ

สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนามีคุณค่าทางจิตใจต่อพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้นับถือพระพุทธศาสนาถือว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นรัตนอันประเสริฐที่มีคุณค่ากว่าเพชรนิลจินดาแก้วแหวนเงินทองใด ๆ (เว้นแต่ผู้ที่เพียงกล่าวอ้างว่าตนเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา แต่ศรัทธาไม่คงที่เท่านั้น) เพราะวัตถุ เช่น เพชรนิลจินดาจะให้ความสุขได้เฉพาะ

^{๑๐๘}<http://www.m-culture.go.th/chonburi/images/Rule1.pdf> สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๖๐.

ในปัจจุบันชาติและสามารถทำให้เจ้าของปล้ำใจได้ชั่วขณะเท่านั้น โจรลักเอาไปได้ แต่รัตนคือ พระพุทธรัตนะ พระธรรมรัตน และพระสังฆรัตน เป็นสิ่งประเสริฐที่สามารถทำให้ผู้ที่เคารพนับถือ และปฏิบัติตามประสบสันติสุขทั้งในปัจจุบันชาติและในอนาคตชาติ ถึงไม่สามารถทำให้หมดกิเลส พันทุกข์ได้ในปัจจุบันชาติ แต่ก็สามารถให้เป็นวาสนาบารมีเพื่อพ้นจากทุกข์ได้ในภายหน้า

สำหรับสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นเครื่องหมายสื่อแทนพระพุทธศาสนา หากผู้ใดนำเอาสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาอย่างใดอย่างหนึ่งมาแสวงหาผลประโยชน์ หรือคล้ายกับไม่ให้ความเคารพยำเกรง ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา ก็จะเกิดความสังเวชสลดใจ และเกิดความโกรธแค้นชิงชัง ดังนั้น การนำเอาสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนามาใช้ จะต้องเกี่ยวข้องกับด้านดี หรือด้านบวกเท่านั้น

เมื่อกล่าวถึงคุณค่าและความสำคัญของสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา สามารถจำแนกประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

(๑) เป็นเครื่องมือในการสร้างศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชน จะเห็นว่า พระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญเนื่องจากเป็นองค์แทนของพระพุทธเจ้า ซึ่งศิลปินได้พยายามที่จะสะท้อนสัญลักษณ์ของความสะอาด สงบ และสว่างของพระพุทธเจ้าออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรม ฉะนั้น เมื่อใดก็ตามที่พุทธศาสนิกชนซึ่งจะมีความทุกข์หรือไม่ก็ตาม ได้มีโอกาสกราบไหว้บูชาพระพุทธรูปหรือภาพวาดจะสามารถรับรู้ และสัมผัสคุณค่าดังกล่าวทางจิตใจ อันจะทำให้ความศรัทธาต่อพระรัตนตรัยมั่นคงมากยิ่งขึ้น

(๒) เป็นเครื่องมือในการสร้างแรงจูงใจในการประกอบกุศลธรรม เนื่องจากพระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ที่ถือได้ว่าเป็นองค์แทนของพระพุทธเจ้า ฉะนั้น จุดเด่นประการหนึ่งของพระพุทธเจ้าคือ การที่พระองค์ทรงเป็นมนุษย์ และให้ความสำคัญกับมนุษย์ว่า “มนุษย์ที่ฝึกตนดีแล้ว เป็นผู้ประเสริฐที่สุด” พระองค์จึงเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับมนุษย์ในการสร้างแรงจูงใจเพื่อที่จะพัฒนาตนเองให้ก้าวไปสู่ความพ้นทุกข์ดังที่พระองค์เคยเป็นต้นแบบดังกล่าว

(๓) เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจของพุทธศาสนิกชน จะเห็นว่า พระพุทธรูปในฐานะที่เป็นพระเครื่องนั้น สามารถเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจของพุทธศาสนิกชน โดยมีการพกพระเครื่องติดตัว หรืออัญเชิญไว้ในยานพาหนะเพื่อเป็นสิริมงคล ตลอดจนเป็นเครื่องมือในการสร้างกำลังใจ และความอ่อนใจต่อการดำเนินชีวิตและการงาน อย่งไรก็ดี เมื่อใดก็ตามที่พุทธศาสนิกชนมีใจที่เข้มแข็งเพียงพอแล้ว เขาก็จะสามารถข้ามพ้น และพัฒนาใจของตนเองไปสู่การร่วมเป็นหนึ่งกับพระรัตนตรัยสุดท้ายแล้วที่พึงภายนอกจะไม่มีความเป็นอีกต่อไป

(๔) เป็นสื่อธรรมที่สะท้อนประวัติและความเป็นมาของพระพุทธศาสนา จะเห็นว่า สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาได้สะท้อนให้เห็นถึงบริบทของพระพุทธศาสนาในยุคต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยสุโขทัย ลพบุรี อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ในด้านต่าง ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ สังคมศาสตร์ และรัฐศาสตร์

(๕) เป็นสื่อที่สะท้อนศิลปะและวัฒนธรรมของประชาชนในชาติ จะเห็นว่า สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา เช่น พระพุทธรูป โบสถ์ ศาลา และกุฏิ เป็นสื่อที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของประชาชนในสังคมต่าง ๆ เช่น ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ที่

มีเอกลักษณ์และจุดเด่นในด้านวัฒนธรรม ศิลปกรรม และจิตรกรรมต่างกัน ซึ่งวัฒนธรรมและศิลปะดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงความงดงามของจิตใจที่ซ่อนอยู่ภายใน

(๖) เป็นเครื่องมือในการขัดเกลาจิตใจของประชาชนให้เข้าถึงธรรมะอย่างแท้จริง จะเห็นว่า ศาสนพิธีและศาสนธรรม เป็นเครื่องมือสำคัญในการหล่อหลอม และพัฒนาคุณค่าทางจิตใจให้งดงาม และเป็นสุขมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศาสนพิธีจะเป็นเครื่องมือในการน้อมนำจิตใจของผู้ปฏิบัติให้เข้าถึงและเข้าใจคุณค่าของธรรมะมากยิ่งขึ้น

(๗) เป็นเครื่องมือในการพัฒนาระเบียบ วินัย และสร้างสามัคคีของพุทธศาสนิกชน ในประเด็นนี้ หลักศาสนพิธีจะเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาพุทธศาสนิกชนให้รู้จักระเบียบขั้นตอน และแนวทางในการปฏิบัติตนต่อพระรัตนตรัย อันจะนำไปสู่การปฏิบัติทางกาย วาจา และใจ อย่างประสานสอดคล้องและสามัคคีกันมากยิ่งขึ้น

๒.๖ ปรัชญาแห่งคติพุทธสัญลักษณ์^{๑๐๙}

๒.๖.๑ ความหมายของสัญลักษณ์และความสัมพันธ์กับวัฒนธรรม

ความหมายของ “สัญลักษณ์” ในพจนานุกรมภาษาไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ หมายถึง “ลักษณะของสิ่งใดๆ ที่กำหนดนิยามทำกันขึ้นเอง ให้ใช้ความหมายแทนอีกสิ่งหนึ่ง” และในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ยกตัวอย่างสัญลักษณ์ เช่น ตัวหนังสือ เป็นสัญลักษณ์แทนเสียงพูด ๑๑๐ ซึ่งการกล่าวถึงสัญลักษณ์เพื่อให้เกิดความรู้อย่างกว้างในระดับต่างๆ จึงหมายถึงลักษณะการสื่อสารด้วยสิ่งที่สังคม วัฒนธรรมนั้นแทนค่าขึ้นเพื่อให้เป็นที่ยอมรับและรับรู้ เกิดความเข้าใจร่วมกัน นอกจากนี้สัญลักษณ์ยังมีความแตกต่างจากเครื่องหมาย เช่น เครื่องหมายจราจร ที่เห็นแล้วสามารถเข้าใจความหมายได้โดยไม่ต้องแปลความ มีจุดหมายในการสร้างเพื่อให้เกิดความง่ายและรวดเร็วในการสื่อความหมาย ไม่มีความซับซ้อนเท่ากับสัญลักษณ์ ที่ต้องอาศัยประสบการณ์ จินตนาการ และการสัมผัสรู้ทางใจ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความหมายอันลึกซึ้ง ที่แสดงถึงคุณค่าของสัญลักษณ์นั้น

ส่วนความหมายของสัญลักษณ์ในเชิงลึก มีความเกี่ยวข้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ ที่ถ่ายทอดผ่านหลักคำสอนทางศาสนา เป็นการกำหนดทฤษฎีของสัญลักษณ์ตามศาสตร์ต่างๆ โดยนักวิชาการชาวตะวันตก เช่น เอเดรียน สนอดกราส (Adrian Snodgrass) ได้ให้ความหมายของสัญลักษณ์ในทางพุทธศาสนาซึ่งมีรากฐานมาจากอินเดียว่า “สัญลักษณ์ทำหน้าที่เป็นสะพานทางปัญญาที่เชื่อมสิ่งที่เรามองเห็นกับสิ่งที่เรามองไม่เห็น เชื่อมตัวตนกับสิ่งที่ไร้รูปร่าง เชื่อมสิ่งที่เราอธิบายได้กับสิ่งที่เราอธิบายไม่ได้”^{๑๑๐}

^{๑๐๙}http://www.sri.cmu.ac.th/~elanna/symbolanna/philosophy_page01.html ค้น เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๖๐.

^{๑๑๐}พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒. <http://rirs3.royin.go.th/dictionary.asp> ค้น เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๕๑.

^{๑๑๑}เอเดรียน สนอดกราส, ภัทรพร สิริกาญจน และคณะ, แปล, สัญลักษณ์แห่งพระสตุป, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๔.

ความหมายโดยรวมของสัญลักษณ์ จึงหมายถึง การเป็นตัวแทนถ่ายทอดความหมายให้ปรากฏเป็นรูปธรรม โดยผ่านการสื่อสารที่มีคนในสังคม วัฒนธรรมเดียวกันเป็นผู้กำหนดสัญลักษณ์ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ดังนั้นการสื่อความหมายให้ครอบคลุมทั้งความเป็นรูปธรรมและนามธรรม ความจริงเหนือประสบการณ์การรับรู้ของมนุษย์ จึงจำเป็นต้องใช้สัญลักษณ์เป็นสื่อ จากการศึกษาของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ (Clifford Geertz) นักมานุษยวิทยา^{๑๑๒} ได้เชื่อมโยงความหมายของสัญลักษณ์เข้ากับศาสนาและวัฒนธรรม ด้วยแนวคิดที่ว่า การวิเคราะห์ความหมายของวัฒนธรรม คือ การแปลความหมายของสัญลักษณ์ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อเป็นสื่อแทนแนวความคิด เป็นข้อสรุปจากประสบการณ์ที่ทำให้อยู่ในรูปที่มองเห็นได้ เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตทางสังคมในทุกๆด้าน เชื่อมโยงกับระบบสัญลักษณ์ทางศาสนาซึ่งทำให้ผู้เลื่อมใสศรัทธาเกิดความเชื่อถือ โดยการแสดงถึงแสงสว่างแห่งความจริงที่กว้างใหญ่กว่าที่เป็นตามธรรมดาทุกวัน^{๑๑๓}

ศาสตราจารย์ แสง จันทร์งาม นักปรัชญาด้านศาสนาได้กล่าวถึงความหมายของระบบสัญลักษณ์ที่ใช้ในการสื่อสาร เพื่อสร้างความเข้าใจในสิ่งที่เป็นนามธรรมให้ปรากฏออกมาเป็นรูปธรรมไว้ว่า สัญลักษณ์ทางศาสนา หมายถึง “สิ่งที่เป็นรูปธรรม ที่ศาสนิกเลือกเอามาใช้แทนองค์ประกอบอย่างใดอย่างหนึ่งของศาสนา ที่เป็นรูปธรรมแต่ไม่ปรากฏแก่ปราสาทสัมผัส หรือที่เป็นนามธรรม”^{๑๑๔} และ **เอเดรียน สนอดกราส** ได้สรุปการสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ไว้ว่า^{๑๑๕}

(๑) สัญลักษณ์ไม่สามารถแสดงความหมายได้กระจ่าง เนื่องจากเป็นโลกเหนือประสบการณ์ที่ไม่สามารถอธิบายด้วยคำพูดได้

(๒) สัญลักษณ์มีความหมายในแนวตั้ง คือ ระดับชั้นที่สูง ระดับชั้นที่ต่ำ สามารถสะท้อนถึงกันได้ ใช้ทดแทนกันได้ ในลักษณะเป็นเหตุเป็นผลต่อกัน และในแนวนราบ สัญลักษณ์เป็นการเชื่อมประสานแบบแผนหลายอย่างอยู่ด้วยกัน ซึ่งไม่ทำให้สัญลักษณ์ลดความสำคัญลงไปได้ แต่ทำให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เป็นการสร้างบูรณาการ มิใช่การลดทอนให้เหลืออย่างเดียว และการเปรียบเทียบหรือหาความแตกต่างระหว่างความหมาย ๒ ประการของสัญลักษณ์ มิใช่เพื่อลดทอนความหมายทั้งสองลง เป็นความหมายดั้งเดิมเพียงความหมายเดียว แต่เพื่อค้นหากระบวนการที่ทำให้โครงสร้างทางสัญลักษณ์สามารถแสดงความหมายหลากหลายได้

ส่วนการศึกษาสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมโดย Victor Turner นักมานุษยวิทยานี้^{๑๑๖} ได้กล่าวถึง “สัญลักษณ์สำคัญ” ของพิธีกรรมที่มีคุณสมบัติ คือ

^{๑๑๒} อคิน รพีพัฒน์, วัฒนธรรมคือความหมาย ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยา (องค์การมหาชน), ๒๕๕๑), หน้า ๑.

^{๑๑๓} อ่างแล้ว, อคิน รพีพัฒน์, วัฒนธรรมคือความหมาย ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ, หน้า ๙๓.

^{๑๑๔} แสง จันทร์งาม, ศาสนศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔), หน้า ๑๗๓.

^{๑๑๕} เอเดรียน สนอดกราส, สัญลักษณ์แห่งพระสถูป, หน้า ๔.

^{๑๑๖} สุริยา สมุทรคุปต์ และ พัฒนา กิตติอาษา, สัญลักษณ์สำคัญในบุญบั้งไฟ การวิเคราะห์และตีความหมายทางมานุษยวิทยา, (ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๓), หน้า ๕-๓๗. (อ้างอิงจาก Victor Turner, (1967), Forest of Symbols : Aspects of Ndembu Ritual.)

(๑) มีความหมายโดดเด่นและชัดเจน (Condensation) หรือสัญลักษณ์อันหนึ่งประกอบด้วยความหมายหลายๆ อย่าง

(๒) ความหมายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (Unification) สัญลักษณ์สำคัญ คือ รูปแบบที่รวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสิ่งๆ นั้น กับคุณลักษณะตามความเป็นจริง หรือความคิดที่ถูกกำหนดไว้

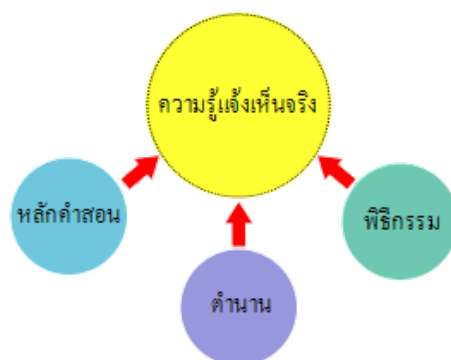
(๓) ความหมายของสัญลักษณ์สำคัญจะแบ่งเป็นสองขั้ว (Polarization) คือ

(๓.๑) ขั้วอุดมคติ (Ideological Pole) หมายถึง องค์ประกอบทางจริยธรรม และระเบียบของสังคมที่เป็นหลักสำคัญในการจัดองค์กรทางสังคม การรวมกลุ่มและบรรทัดฐาน ค่านิยมที่ยึดถือกันเป็นระบบความสัมพันธ์ในสังคมนั้น

(๓.๒) ขั้วความรู้สึก (Sensory Pole) คือ รูปแบบที่เห็นได้ชัดเจนที่สัญลักษณ์นั้นสื่อออกมาโดยตรง ซึ่งความหมายมักจะเป็นไปตามปรากฏการณ์และกระบวนการทางธรรมชาติ ทางที่เป็นเหตุเป็นผลในทางจิตวิทยา

โดยสรุปแล้วสัญลักษณ์ในความหมายทางศาสนา พิธีกรรมนั้น สัญลักษณ์หนึ่งสามารถแปลและตีความ ได้อย่างหลากหลาย และในความหลากหลายนั้นสามารถแสดงออกถึงสิ่งที่เป็นหนึ่งเดียวได้อย่างชัดเจน เนื่องจากสิ่งที่ต้องการสื่อถึงนั้นมีความเป็นนามธรรมที่ต้องการแสดงออกให้ปรากฏเป็นรูปธรรม เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจ ให้เกิดเป็นค่านิยม และคติความเชื่อของคนในแต่ละสังคม เนื่องจากที่มาหรือรากฐานของสัญลักษณ์ที่ เอเดรียน สโนดกราส กล่าวถึงนั้นเกิดจาก ตำนาน คือ สัญลักษณ์ที่แสดงด้วยคำพูด หรือคำบรรยาย พิธีกรรม คือ การแสดงมนต์ศักดิ์ของสัญลักษณ์ด้วยท่าทางและคำพูด หลักคำสอน คือ การแสดงมนต์ศักดิ์ทางสัญลักษณ์ด้วยท่าทางและคำพูด ทั้งสามอย่างมีความสัมพันธ์กันในการกล่าวถึงความเป็นจริงประการเดียว ที่สะท้อนออกมาต่างหากเกี่ยวกับสิ่งที่อยู่เหนือโลกเหนือประสบการณ์ เป็นความรู้สึกล้ำที่มนุษย์มีอยู่ ดังนั้นการตีความหมายของสัญลักษณ์จึงแผ่ขยายได้ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่จำกัดอยู่ในทฤษฎีที่ปิดตาย หรือการสรุปข้อมูลออกมาโดยที่ตัวสัญลักษณ์นั้นมีความหมายคงที่ ไม่ขึ้นอยู่กับการตีความ ความเข้าใจของคน แต่มีความหมายที่ขัดแย้งสัมพันธ์กับรูปแบบของตัวมันเอง สามารถถ่ายทอดให้กับคนได้ทุกรูปแบบ ไม่จำกัดระดับสติปัญญา ไม่จำกัดว่ามีจิตสำนึกอยู่ในขณะนั้นหรือไม่

ดังนั้นการศึกษาพุทธสัญลักษณ์ จึงเป็นการศึกษาเพื่อบูรณาการความหลากหลายของการสร้างสรรค์ทั้งหลักคำสอน ตำนาน และพิธีกรรม เพื่อถ่ายทอดคติ แนวคิดทางพุทธศาสนาออกมาในรูปแบบงานพุทธศิลป์ เพื่อเป็นหนทางหนึ่งสู่การสื่อความหมายของการพันทุกซ์ด้วยการรู้แจ้งเห็นจริง

แผนภาพที่ ๒.๑ การสื่อความหมายของการพันทุกซ์ด้วยการรู้แจ้งเห็นจริง

การใช้สัญลักษณ์ทางศาสนาเป็นสื่อกลางเพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจ ถึงแก่นแท้ของคำสอนและเรื่องราว พิธีกรรมทางศาสนานั้น นนทิวรรณ จันทนะผะลิน ประติมากร ได้กล่าวว่า “ต้องอาศัยการสื่อสารที่สมบูรณ์ทั้งสื่อสัญลักษณ์ ผู้ส่งและผู้รับสัญลักษณ์ เพื่อให้เกิดสัมฤทธิผลในการส่ง หากส่วนใดบกพร่องจะทำให้เกิดความเบี่ยงเบน สับสน การทำความเข้าใจต่อความเหลื่อมล้ำ ความแตกต่าง และความหลากหลายของเนื้อหาที่จะถ่ายทอดของบุคคล ช่วงเวลา และสถานที่ จึงเป็นสิ่งที่ต้องศึกษาเรียนรู้ถึงข้อตกลงร่วมกัน เพื่อความเข้าใจในวิถีทางเดียวกัน”^{๑๓๗} ดังนั้นปัญหาในการลอกเลียนแบบพุทธสัญลักษณ์เพื่อเป็นสินค้าและส่วนประดับตกแต่งอาคารสถานที่ ที่มีใช้ศาสนสถานในปัจจุบัน เกิดจากความบกพร่องในการรับรู้ ความเข้าใจพุทธสัญลักษณ์ ทำให้นำไปใช้อย่างไม่เหมาะสม และเกิดกระแสต่อต้าน เช่น ในบันทึกเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ร่วมสมัย เรื่อง “จากถวายเป็นชาติวิถีถึงชาติวิถี” ของเครือข่ายชาวพุทธเชียงใหม่ ต่อการจำลองวัดสำคัญในล้านนา เช่น วัดไหล่หินหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดอุมลอง จังหวัดลำปาง มาสร้างเพื่อเป็นส่วนประดับตกแต่งและจัดงานต้อนรับผู้มาพักอาศัย ในโรงแรมแมนดาริน โอเรียนเต็ล ดาราเทวี จังหวัดเชียงใหม่^{๑๓๘} ซึ่งทำให้เกิดความตระหนักและตื่นตัวในการรื้อฟื้นองค์ความรู้และการแปลความหมายของพุทธสัญลักษณ์ เพื่อมิให้เกิดปัญหาในการนำไปใช้ และคำถามที่ตามมาว่า ควรหรือไม่ควร อย่างไร

การรวบรวมองค์ความรู้และตีความ ความหมายของพุทธสัญลักษณ์ มีข้อจำกัดทั้งด้านเวลา และพื้นที่ เนื่องจากการสังมองค์ความรู้เพื่อสร้างพุทธสัญลักษณ์ ได้ขาดช่วงไป ไม่มีผู้สืบทอดงานช่าง ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา ค่านิยม ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตที่ให้ความสำคัญกับสังคมแบบบริโภคนิยม ทำให้ความเชื่อและความศรัทธาในพุทธศาสนา ลดลงอย่างมาก ในการค้นหาความหมายและสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ในพุทธศาสนา จึงอาศัยข้อมูลจากหลายแหล่ง ทั้งคัมภีร์ วรรณกรรมทางพุทธศาสนา จากศาสนสถานและตัวงานพุทธสัญลักษณ์ จากการสัมภาษณ์ผู้รู้ โดยผู้เขียนมีความเชื่อว่า ความหมายที่ได้จากการเก็บข้อมูลครั้งนี้มิใช่สูตรสำเร็จในการยึดมั่นถือมั่น เป็นเพียงการรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาที่ผ่านมา การแปลความหมายตามความเข้าใจของบุคคลที่มีศรัทธากลุ่มหนึ่ง ณ ช่วงเวลาหนึ่ง ที่มีความสอดคล้องกัน ซึ่งส่วนใหญ่อาศัยการตีความจากคัมภีร์ทางศาสนา ตลอดจนปัญหาการถ่ายทอด การรับรู้ความหมายของพุทธสัญลักษณ์จากรุ่นสู่รุ่น ที่อาจสูญหาย เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม จากปัจจัยต่างๆ อย่างไรก็ตาม บทความนี้อาศัยการตีความตามหลักฐานที่มีอยู่ ณ ช่วงเวลาปัจจุบัน ซึ่งผลการศึกษาไม่สามารถชี้ถูกผิด หรือตัดสินว่าควรหรือไม่ควรได้ เนื่องจากสัญลักษณ์นั้นได้เกิดขึ้นมาจากโลกเหนือจินตนาการที่ไม่สามารถถ่ายทอดเป็นคำพูดได้ สัมฤทธิผลของการถ่ายทอดและแปลความหมายอาจไม่ครบถ้วน ขึ้นอยู่กับศักยภาพขององค์ประกอบการสื่อสาร อันประกอบด้วยผู้ส่ง ซึ่งหมายถึงผู้สร้างพุทธสัญลักษณ์ สื่อหมายถึงสื่อพุทธสัญลักษณ์ และผู้รับหมายถึงผู้ที่ได้พบเห็นพุทธสัญลักษณ์นั้นแล้ว

^{๑๓๗} จอร์จ เฟอร์กูสัน, กุลวดี มกรภิรมย์, แปล, เครื่องหมายและสัญลักษณ์ในคริสต์ศิลป์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๒), หน้าคำนำ.

^{๑๓๘} ยุพิน เข้มมุกด์, จากถวายเป็นชาติวิถี ถึงชาติวิถี สัมฤทธิผลของการถ่ายทอดและแปลความหมายอาจไม่ครบถ้วน ขึ้นอยู่กับศักยภาพขององค์ประกอบการสื่อสาร อันประกอบด้วยผู้ส่ง ซึ่งหมายถึงผู้สร้างพุทธสัญลักษณ์ สื่อหมายถึงสื่อพุทธสัญลักษณ์ และผู้รับหมายถึงผู้ที่ได้พบเห็นพุทธสัญลักษณ์นั้นแล้ว (เชียงใหม่ : เครือข่ายชาวพุทธเชียงใหม่, ๒๕๔๘), ๑๙๔ หน้า.

สามารถตีความ ความหมายที่ส่งมานั้นได้เพียงใด โดยการสื่อสารด้วยระบบสัญลักษณ์มีความเป็นจำเป็นอย่างยิ่งในพุทธศาสนา ดังรายละเอียดในเนื้อหาส่วนต่อไป

๒.๖.๒ การสื่อสารด้วยระบบสัญลักษณ์ และความจำเป็นที่ต้องมีระบบสัญลักษณ์ในศาสนา

ความหมายของ “การสื่อสาร” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ หมายถึง “นำถ้อยคำ ข้อความ หรือหนังสือ เป็นต้น ของฝ่ายหนึ่งส่งให้อีกฝ่ายหนึ่งโดยมีสื่อ นำไป”^{๑๑๙} ส่วนศาสตร์ด้านการสื่อสารได้มีการให้ความหมายโดยสรุปว่า การสื่อสาร (Communication) หมายถึง การถ่ายทอดเรื่องราว ความคิดเห็น ทศนคติ ความรู้สึก ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร โดยสารนั้น ได้แก่ ข้อมูลข่าวสาร สัญลักษณ์ตลอดจนเครื่องหมายต่าง ๆ ผ่านสื่อเพื่อถ่ายทอดให้เกิด การรับรู้ระหว่างกัน โดยความหมายของการสื่อสารเน้นการสื่อถึงกันอย่างเป็นรูปธรรม ส่วนกระบวนการสื่อสารสิ่งที่เป็นนามธรรมนั้น ต้องอาศัยการสังเคราะห์และตีความออกมาเป็นสัญลักษณ์ ก่อน เนื่องจากการสื่อสารส่วนใหญ่ต้องผ่านภาษาหรือสัญลักษณ์

ดังนั้นการสื่อสารโดยผ่านสัญลักษณ์ คือ การสื่อสารแนวความคิดของมนุษย์โดยผ่านสิ่งที่สร้างขึ้นเป็นรูปธรรมเพื่อการถ่ายทอด ซึ่งการแปลความหมายนั้นอาศัยการรับรู้ร่วมกันในกลุ่มคน ดังนั้นการสื่อสารที่สมบูรณ์จึงเกิดขึ้นกับกลุ่มคนที่มีความรู้ ประสบการณ์ที่เกิดจากสังคมและวัฒนธรรมที่มีความใกล้เคียงกัน

การสื่อสารด้วยระบบสัญลักษณ์ทางศาสนานั้น ใช้สำหรับการถ่ายทอดเรื่องราวที่เป็นความจริงสูงสุด อยู่เหนือประสบการณ์และการรับรู้ของคนส่วนใหญ่ เช่น การอธิบายถึงภพภูมิ ซึ่งเป็น การแบ่งประเภทของสิ่งมีชีวิต เช่น พรหม เทวดา มนุษย์ สัตว์นรก เปรต อสุรกาย ในแนวตั้ง จาก สูงสุดถึงต่ำสุด ตามผลแห่งการประกอบกรรมดี กรรมชั่ว ร่วมกับความเชื่อในเรื่องชาติภพ ทั้งอดีตชาติ ชาตินี้ และชาติหน้า ได้อย่างชัดเจน โดยผ่านแนวคิดหรือคติไตรภูมิจักรวาล ซึ่งเป็นคติความเชื่อที่ตอบข้อสงสัยของมนุษย์เกี่ยวกับความจริงที่เหนือประสบการณ์ที่พบในชีวิตปัจจุบัน ซึ่ง คลิฟฟอร์ด เกียร์ซ ได้อธิบายถึง มนุษย์เมื่ออยู่ในภาวะท้อแท้สิ้นหวัง หรืออยู่ในเหตุการณ์ที่ปราศจากคำอธิบายที่เกิดแก่ มนุษย์ได้ ๓ กรณี คือ^{๑๒๐}

- (๑) เกิดขึ้นเมื่อเขาหมดความสามารถที่จะวิเคราะห์
- (๒) เกิดขึ้นเมื่อเขาต้องทุกข์ทรมานและอดทนต่อไปไม่ได้แล้ว
- (๓) เกิดขึ้นเมื่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเกินกว่าความรู้ ความเข้าใจทางศีลธรรมของเขา

โดยเหตุการณ์เหล่านี้ทำให้มนุษย์รู้สึกท้อแท้ กังวลใจ สัญลักษณ์จึงเป็นสิ่งที่แก้ไขความรู้สึกอึดอัด กังวลใจที่เกิดขึ้น ซึ่งทุกศาสนามีหน้าที่ในการจัดการความท้อแท้สิ้นหวังของมนุษย์ เพื่อให้ข้ามผ่านปัญหานี้ไปได้ ดังนั้นมนุษย์จึงต้องพึ่งพาศาสนาและระบบสัญลักษณ์เพื่อให้มีชีวิตรอด

^{๑๑๙}พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒. (๒๕๕๒, มีนาคม). (online). <http://rirs3.royin.go.th>.

^{๑๒๐}อคิน รัตพัฒน, วัฒนธรรมคือความหมาย ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ, หน้า ๘๗.

อยู่ได้^{๑๒๑} ศาสนาสามารถตอบคำถามอันเกิดจากความกลัว ความกังวลและความไม่รู้ของมนุษย์โดยใช้ระบบสัญลักษณ์ในการอธิบายและสื่อความหมาย ให้เกิดแสงสว่างและความเข้าใจที่ถ่องแท้ จึงทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา ซึ่งเกียร์ซ กล่าวว่า เกิดขึ้นได้โดยการส่งเสริมอารมณ์ (Moods) และแรงจูงใจ (Motivations) ให้มีความเข้มข้นและไม่ถูกหักล้างไปด้วยประสบการณ์แบบฆราวาส จึงเกิดพิธีกรรมหรือการกระทำทางศาสนาขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา^{๑๒๒} โดยความรู้ทางศาสนาว่าด้วยความจริงที่เป็นสิ่งสำคัญที่สุด มี ๔ ประการ คือ^{๑๒๓}

(๑) จักรวาล คือ อะไร

(๒) ชีวิต คือ อะไร

(๓) เป้าหมายสูงสุดของชีวิต คือ อะไร

(๔) ทางไปสู่เป้าหมายสูงสุดนั้น คือ อะไร

ศาสนาตอบคำถามโดยเริ่มจากสิ่งที่อยู่แวดล้อมตัวมนุษย์ก่อน คือ ความจริงสูงสุดเกี่ยวกับจักรวาล ซึ่งเรื่องราวเกี่ยวกับจักรวาลได้ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา และคัมภีร์ประเภทปกรณ์ต่างๆ แสดงถึงความเชื่อของมนุษย์ในเรื่องของจักรวาลที่อธิบายถึงวิถีคิด และปรัชญาทางพระพุทธศาสนาที่แสดงถึงเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดของสิ่งมีชีวิตในภพภูมิทั้ง ๓ คือ กามภูมิ รูปภูมิ และอรุภูมิ ความเชื่อเรื่องจักรวาลนี้เป็นคำตอบพื้นฐานโดยเฉพาะสำหรับมนุษย์ว่า ชีวิตคืออะไร เป็นการเข้าสู่การตอบคำถามเกี่ยวกับร่างกายและจิตใจของมนุษย์ เกี่ยวกับสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตและที่จะเกิดขึ้นในอนาคตที่มีความเป็นมาและเป็นไป ขึ้นอยู่กับการกระทำที่เรียกว่ากรรม อันเป็นเครื่องกำหนดบนความเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว และในขณะที่เดียวกันก็เป็นสิ่งที่รองรับการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์ นอกจากการเวียนว่ายตายเกิดในโลกทั้ง ๓ แล้วในทางพระพุทธศาสนาเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ คือ นิพพาน ความดับสนิทแห่งกองกิเลสและกองทุกข์ ซึ่งเป็นลำดับในการสร้างความรู้ความเข้าใจและนำไปสู่แนวทางปฏิบัติสู่หัวใจพุทธศาสนา คือ อริยสัจ ๔ ความจริงอันประเสริฐ และ มรรค ๘ สิ่งที่ควรประพฤติเพื่อความรู้แจ้งเห็นจริง

เพื่อให้เกิดความเข้าใจในเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา ที่เป็นต้นกำเนิดของการสร้างงานพุทธสัญลักษณ์ จึงขอกกล่าวถึงประวัติและที่มาของพุทธสัญลักษณ์ ที่เกิดขึ้นจากราวสำคัญที่ผู้เขียนได้แบ่งเป็น ๔ เรื่อง คือ พุทธประวัติ ชาดก คติไตรภูมิจักรวาล และเมตไตรยพยากรณ์ พร้อมกล่าวถึงรูปแบบของพุทธสัญลักษณ์ที่สร้างตามเรื่องราวนั้นๆ

๒.๖.๓ ประวัติและที่มาของพุทธสัญลักษณ์

พุทธสัญลักษณ์เป็นสิ่งที่กำหนดขึ้นเพื่อถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนา ทั้งพระธรรม คำสอน พุทธประวัติ การอธิบายความจริงแท้ที่อยู่เหนือประสบการณ์ของมนุษย์ให้ปรากฏเป็นรูปธรรม โดยสันนิษฐานว่าเกิดขึ้นพร้อมกับการเผยแพร่พระธรรมคำสอน ภายหลังจากที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ทรงเทศนาโปรดสัตว์ มนุษย์ เทวดา พรหม ต่างๆ และเมื่อเสด็จดับ

^{๑๒๑} อ่างแล้ว, อคิน รพีพัฒน์, วัฒนธรรมคือความหมาย ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ, หน้า ๘๗.

^{๑๒๒} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๘๓, ๘๓.

^{๑๒๓} แสง จันทร์งาม, ศาสนศาสตร์, หน้า ๒๑-๒๒.

ชั้นธปรินิพพาน ได้มีการบันทึกเรื่องราวที่ปรากฏในคัมภีร์พระธรรมคำสอนต่างๆ เช่น พระไตรปิฎก รวมทั้งคัมภีร์ที่รจนาขึ้นโดยพระเถระในยุคสมัยต่างๆ สืบต่อกันมา เกี่ยวกับการเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าด้วยเรื่องราว และพุทธวิธีในการสอนที่ต่างกันไปตามบุญบารมีของผู้สดับฟัง ในเรื่องนี้ พระพุทธองค์ทรงแบ่งสัตว์ในโลกรออกเป็น ๔ จำพวก คือ อุกคฆฎัตถุญญ ผู้อาจรู้ได้ทันที วิปจิตถุญญ อาจรู้ได้เมื่อได้ฟังอธิบาย ไนยยะ รู้ได้เมื่อได้ฟังคำอธิบายต่อๆ มา และ ปทปรมะ ผู้ไม่อาจรู้ได้ และทรงเปรียบเทียบสติปัญญาของคนว่าเหมือนดอกบัว ๔ เหล่า ได้แก่

(๑) ดอกบัวที่อยู่พ้นน้ำ เมื่อต้องแสงอาทิตย์ก็เบ่งบานทันที เปรียบเสมือนพวกที่มีสติปัญญาฉลาดเฉลียว เมื่อได้ฟังธรรมก็สามารถรู้และเข้าใจในเวลาอันรวดเร็ว

(๒) ดอกบัวที่อยู่ปรุมน้ำพร้อมจะบานในวันถัดไป เปรียบเสมือนพวกที่มีสติปัญญากปานกลาง เมื่อได้ฟังธรรมแล้วพิจารณาตามและได้รับการอบรมฝึกฝนเพิ่มเติม จะสามารถรู้และเข้าใจได้ในเวลาอันไม่ช้า

(๓) ดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำที่จจะโผล่ขึ้นเบ่งบานได้ในวันหนึ่ง เปรียบเสมือนพวกที่มีสติปัญญาน้อย เมื่อได้ฟังธรรมแล้วพิจารณาตามและได้รับการอบรมฝึกฝนเพิ่มอยู่เสมอ มีความขยันหมั่นเพียรไม่ย่อท้อ มีสติมั่นประกอบด้วยศรัทธา ปสาทะ ในที่สุดก็สามารถรู้และเข้าใจได้ในวันหนึ่งข้างหน้า

(๔) ดอกบัวที่จมอยู่กับโคลนตมไม่มีโอกาสโผล่ขึ้นพ้นน้ำเพื่อเบ่งบาน กลายเป็นอาหารของเต่า ปลา เปรียบเสมือนพวกที่ไร้สติปัญญา ไร้ซึ่งความเพียร แม้ได้ฟังธรรมก็ไม่อาจเข้าใจความหมายหรือรู้ตามได้

จากคัมภีร์พระธรรมคำสอนที่มีการอ้างถึงพุทธวจนะ หรือเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมเทศนา ได้มีการกล่าวถึงสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวทางศาสนาสอดแทรกอยู่เสมอ เช่น ในพุทธประวัติ ชาดกต่างๆ ที่แสดงถึงเรื่องเหนือธรรมชาติที่มนุษย์เคยประสบพบเจอ โดยสัญลักษณ์ที่แสดงออกเป็นการเปรียบเทียบบุญบารมีของพระพุทธองค์ที่มีมากมายเหลือคณานับ เช่น คติจักรวาล และโลกทั้งสาม ซึ่งมีการเปรียบเทียบเรื่องขนาดและระยะทางที่กว้างไกลเป็น “โยชน์” ระยะเวลายาวนานเป็น “โกฏิปี” และเหลือคณานับเป็น “อสงไขย” โดยนัยยะที่แสดงถึงความกว้างใหญ่ของพื้นที่และความยาวนานของเวลานี้แสดงถึงนัยยะของความสว่าง รู้แจ้งเห็นจริงของพระพุทธองค์ที่ไม่รู้จบสิ้น รวมถึงสัญลักษณ์เกี่ยวกับพืชและสัตว์ทั้งที่ปรากฏในโลกนี้และโลกแห่งจินตนาการ เช่น ป่าหิมพานต์ ยอดเขาพระสุเมรุ โลกบาดาล เป็นต้น โดยสัญลักษณ์ซึ่งเป็นที่รับรู้ของพุทธศาสนิกชนนั้น หากจะพิจารณาถึงความหมายนั้นต้องอาศัยการตีความที่ลึกซึ้ง ภายใต้การเปลี่ยนแปลงแนวคิด ความเชื่อ ค่านิยม การรับรู้ของพุทธศาสนิกชน ภายใต้บริบททางสังคมและการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ความหมายของสัญลักษณ์มีมากกว่าหนึ่ง หรือสามารถตีความได้หลากหลายขึ้นอยู่กับพื้นฐาน ประสบการณ์ทางความคิด ความรู้ความเข้าใจในหลักพุทธศาสนาเป็นสำคัญ

พุทธสัญลักษณ์เป็นการถ่ายทอดเรื่องราวทางศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์ ได้แก่ เรื่องพุทธประวัติ ชาดก ไตรภูมิจักรวาล และเมตไตรยพยากรณ์ให้เกิดเป็นรูปธรรม โดยกำหนดสิ่งสร้างจำลองต่างๆ เพื่อวัตถุประสงค์ ดังนี้

๑. เพื่อเป็นที่ระลึกถึงพระพุทธองค์ ซึ่งในที่นี้หมายถึงเจดีย์ ๔ ประเภท ได้แก่ ธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ ธรรมเจดีย์ และอุเทสิกะเจดีย์

๒. เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการกำหนดพื้นที่และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในการประกอบพิธีกรรม คือ การสร้างวัด เสนาสนะที่มีประดับตกแต่งด้วยสัญลักษณ์ทางศาสนา

๓. เพื่อสร้างความเข้าใจในเนื้อหาทางพุทธศาสนาที่มีความซับซ้อน เนื้อหาประสบการณ์ โดยการสร้างเป็นสัญลักษณ์ให้ปรากฏเป็นรูปธรรม เพื่อให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น

๔. เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้หมั่นทำบุญ รักษาศีล และเจริญเมตตาภาวนา เพื่อที่จะได้เกิดทันในยุคพระศรีอริยเมตไตรยที่จะมาถึงในภายภาคหน้าอันเป็นที่มาของประเพณี คติ ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

รอบทิศ ไวยสุศรี^{๑๒๔} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม” พบว่า คำว่า“พระเครื่อง”นั้น มาจากคำว่า“พระเครื่องราง” หมายถึง พระพุทธรูปองค์เล็กๆ ที่นับถือว่าเป็นเครื่องคุ้มครองป้องกันอันตราย โดยในสมัยเริ่มแรกนั้น ถูกสร้างขึ้นในลักษณะของพระพิมพ์ที่สร้างไว้เพื่อสืบอายุพระศาสนา แต่ไม่สามารถระบุชัดเจนได้ว่า ในประเทศไทยนั้น มีคติความเชื่อในการนำพระพิมพ์ต่างๆ ไปปลุกเสกสร้างเป็นพระเครื่องกันตั้งแต่สมัยใดการสร้างพระเครื่องให้ได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์ตามหลักที่โบราณจารย์ได้วางเอาไว้ในนั้นมีกระบวนการในการสร้างที่ละเอียดซับซ้อนหลายขั้นตอน การบวงสรวงไหว้ครูบาอาจารย์เพื่อขอขมา ให้มาช่วยในการสร้างพระเครื่อง การปลุกเสกพระเครื่องด้วยการทำสมาธิภาวนาท่องมนต์คาถาต่างๆ ให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ตามที่ต้องการพระเครื่องมีบทบาทอยู่ในวิถีชีวิตและความเชื่อของคนไทยเป็นอย่างมาก บางคนบูชาพระเครื่องในฐานะเป็นเครื่องรางของขลังที่สามารถช่วยคุ้มครองป้องกันอันตราย พกพาไปไหนก็เป็นที่ยรักของผู้พบเห็น บางคนบูชาพระเครื่องในฐานะเป็นปูชนียวัตถุทางพระพุทธศาสนา เป็นอนุสสติ เป็นสัญลักษณ์ที่ระลึกไว้ให้ผู้ใช้พระเครื่องได้มีโอกาสกราบไหว้บูชาระลึกถึงพระรัตนตรัย บางคนก็บูชาพระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม

ไฉไลฤดี ยูวนะศิริ และคณะ^{๑๒๕} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาสารัตถะตำนานพื้นบ้านล้านนาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาจากเอกสารโบราณ” พบว่า ตำนานพระเจ้าเลียบโลก เป็นตำนานที่กล่าวถึงการเผยแผ่เข้ามาของพระพุทธศาสนาในล้านนา โดยกล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าเพื่อทรงประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ พระเกศาธาตุ พระพุทธรูปและทรงตรัสพยากรณ์ชื่อบ้านนามเมืองรวมถึงอนาคตของพระพุทธศาสนาในท้องถิ่น มูลเหตุของการเขียนตำนานพระเจ้าเลียบโลกเป็นผลมาจากเหตุการณ์ วิวาทะเกี่ยวกับความขัดแย้งเรื่องพระธรรมวินัยของคณะสงฆ์ในล้านนาและการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางศาสนาและสถาบันทางการเมือง โดยการกล่าวถึงภูมิสังคม

^{๑๒๔}รอบทิศ ไวยสุศรี, การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

^{๑๒๕}ไฉไลฤดี ยูวนะศิริ และคณะ, ศึกษาสารัตถะตำนานพื้นบ้านล้านนาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาจากเอกสารโบราณ, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), บทคัดย่อ.

ทางศาสนา กล่าวคือ การผนวกขอบเขตดินแดนทางการเมืองและศาสนาเข้าด้วยกัน ทำให้มีการเขียนตำนานและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนามากมาย ในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ โดยได้มีการกล่าวถึงบรรทัดฐานทางสังคมและการขัดเกลาทางสังคม รวมทั้งการสอดแทรกคติชนวิทยาเกี่ยวกับการยอมรับและความขัดแย้งของความเชื่อดั้งเดิมกับพระพุทธศาสนาและจากการศึกษาตำนานพระเจ้าเสียบโลกทำให้พบว่า องค์ประกอบ ๓ ประการ กล่าวคือ ประการแรก พระธาตุเจดีย์และพระพุทธรูปเป็นถาวรวัตถุ เป็นศูนย์กลางของความเชื่อศรัทธา ประการที่สอง ตำนานเป็นเครื่องขัดเกลาศรัทธาและประการที่สาม ธรรมเนียมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุเป็นเครื่องรักษาศรัทธา ท้ายที่สุดคือการสร้างสำนึกร่วมทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของคนในท้องถิ่น ซึ่งได้ถูกนำมาใช้เป็นแนวทางในการเผยแพร่ศาสนา การสร้างประชาคมและการพัฒนาสังคมไปพร้อมกัน

ประพันธ์ กุลวินิจฉัย^{๑๒๖} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์เรื่องพระพุทธรูปในฐานะปูชนียวัตถุของชาวพุทธ” พบว่า แนวคิดเรื่องการสร้างพระพุทธรูปและมีพัฒนาการมาจนปัจจุบันนั้นตามหลักฐานเอกสารทั้งที่เป็นปฐมภูมิและทุติยภูมิเช่นพระไตรปิฎก อรรถกถาและตำราวิชาการต่างๆ ที่สืบค้นได้ ดังนี้

๑. ในคัมภีร์พระไตรปิฎกพบคำว่ารูปปฏิมา ส่วนในอรรถกถาพบคำว่าพระปฏิมาอยู่หลายที่แต่มีอยู่ที่หนึ่งมีความหมายที่คล้ายตามคำว่าSculpture หมายถึงประติมากรรมเช่นข้อความว่าเจดีย์ คือ พระปฏิมา [พระพุทธรูป] คำในวงเล็บนั้นมาในอรรถกถาซึ่งมีขึ้นภายหลังพระไตรปิฎกหลายร้อยปี ในช่วงที่พระพุทธโกศจารย์นั้นพระพุทธรูปในลังกาคงได้รับจากอินเดียต่างๆ แล้ว หรือในการทำสังคายนาแต่ละครั้งคงเพิ่มเติมภาษาร่วมสมัยในครั้งนั้นๆ ด้วย อย่างไรก็ตาม คำว่ารูปปฏิมาและพระปฏิมาไม่ใช่พระพุทธรูปแต่เป็น พระเจดีย์คือรัตนที่เสมอด้วยพระตถาคต แม้เพราะอรรถว่าทำให้เกิดความเคารพยำเกรง ส่วนพระปฏิมาที่พบในที่ต่างๆ อีกหลายแห่งนั้นเป็นข้อความอุปมาบ้างเป็นรูปพระวรกายของพระพุทธเจ้าบ้างเช่น ตรีศกกับพระวัชกสิ หรือตรีษขาดกต่างๆ ในอดีตชาติของพระองค์ก็ดี ของพระสาวกก็ดี ที่ทำความถึงเหตุการณ์ต่างๆ เช่น อาณิสสสังการทำทานในสมัยของพระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ มา

๒. ในเอกสารประวัติศาสตร์หลังพุทธปรินิพพานยืนยันตรงกันว่าพระพุทธรูปหรือพุทธศิลป์เรื่องการสร้างพระพุทธรูปนั้นเกิดขึ้นครั้งแรกในอินเดียสมัยคันธาระ โดยได้รับอิทธิพลจากการทำรูปปั้นเทพเจ้าของชาวกรีกที่เข้ามายึดครองบางส่วนของชมพูทวีปโดยกษัตริย์ชาวกรีกทรงพระนามว่าเมนันเดอร์หรือพระเจ้ามิลินท์ผู้ทรงพระปรีชาในการปกครองและศาสนาแต่ภายหลังทรงยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาเพราะพระธรรมเทศนาของพระอรหันต์นาคเสน ดังนั้น พระเจ้ามิลินท์จึงทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเดียวกับพระเจ้าอโศกมหาราชเช่น การสร้างถาวรวัตถุต่างๆ รวมทั้งพระพุทธรูปมากมาย ดังนั้นจึงเกิดมีพัฒนาการการทำพระพุทธรูปไว้สักการบูชากันมาผ่านยุคแล้วยุคเล่าจนได้แพร่หลายเข้ามาถึงประเทศไทยอาทิเช่นทวาราวดี ศรีวิชัย ลพบุรี เชียงแสน สุโขทัย อยุธยา รัตนโกสินทร์ตามลำดับ ตามเอกสารที่ได้สืบค้นแล้ว

^{๑๒๖}ประพันธ์ กุลวินิจฉัย, วิเคราะห์เรื่องพระพุทธรูปในฐานะปูชนียวัตถุของชาวพุทธ, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

สุรศิษฐ์ โรจนนันต์^{๑๒๗} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กรณีศึกษาการวิเคราะห์ความเสียหายของงานเชื่อมพระพุทธรูปทองเหลือง” พบว่า ลักษณะภายนอกของชิ้นงานเชื่อมมีบริเวณรอยเชื่อมไม่เต็มด้านราก โครงสร้างจุลภาคบริเวณรอยเชื่อมประกอบด้วยเฟสแอลฟา+บีตา รูพรุน และสารมลทิน ผลการวิเคราะห์ส่วนผสมทางเคมีพบว่า มีสารมลทินประกอบด้วยตะกั่ว เหล็ก อะลูมิเนียม และดีบุก ทำให้ความแข็งแรงบริเวณรอยเชื่อมมีค่าน้อยที่สุด ส่งผลให้ความต้านทานแรงดึงสูงสุดมีค่าลดลง ค่าร้อยละการยึดตัวของชิ้นงานเชื่อมลดลง ชิ้นงานขาดออกจากกันบริเวณรอยเชื่อม ลักษณะผิวการแตกหักของรอยเชื่อมเป็นการแตกแบบเหนียว สรุปได้ว่าการมีรอยเชื่อมไม่เต็มด้านราก มีรูพรุนและมีสารมลทินมาก เป็นสาเหตุของการเสียหาย ดังนั้นการศึกษานี้จึงเป็นประโยชน์ต่ออุตสาหกรรมงานเชื่อมทองเหลือง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการป้องกันการเสียหายต่อไป

โชติมา จตุรวงศ์ และคณะ^{๑๒๘} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมในศาสนสถานและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์” พบว่า ปัญหาและสาเหตุที่เกิดขึ้นภายในเขตโบราณสถานและศาสนา ซึ่งส่วนใหญ่มักเกิดขึ้นจากการที่ผู้ดูแลพื้นที่ดังกล่าวขาดความรู้ความเข้าใจในประวัติศาสตร์และความสำคัญของพื้นที่ จึงนำไปสู่การก่อสร้างเพิ่มเติมและรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของผู้ครอบครอง จึงควรมีแนวทางแก้ไขให้ทุกฝ่ายร่วมมือกันอย่างจริงจัง โดยชี้ให้ประชาชนเห็นถึงความสำคัญ และร่วมกันมีส่วนร่วมในการดูแลพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ รวมถึงเปิดโอกาสให้ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ จนนำไปสู่การปฏิรูปการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมที่ถูกต้องในที่สุด

จันทน์นิภา ดวงวิไล^{๑๒๙} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ตำนานพระพุทธรูปในชุมชนชายแดนไทย-ลาว: การสื่อความหมายทางวัฒนธรรมและบทบาทการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม” พบว่า ตำนานพระพุทธรูปเป็นเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์กล่าวถึงประวัติความเป็นมา อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ตลอดจนประเพณีพิธีกรรมอันเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปสำคัญที่ประดิษฐานอยู่ในชุมชนชายแดนไทย-ลาว ซึ่งคนในชุมชนให้ความเคารพศรัทธาและเชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า การถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธรูปนอกจากจะสื่อความหมายทางวัฒนธรรมแล้ว พระพุทธรูปยังมีบทบาทในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนชายแดนไทย-ลาว อีกทั้งยังสร้างเครือข่ายวัฒนธรรมพุทธศาสนาในชุมชนอุษาคเนย์ วิทยานิพนธ์นี้มีความมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์การสื่อความหมายทางวัฒนธรรมและบทบาทการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในตำนานพระพุทธรูปที่ปรากฏในบริเวณชุมชนชายแดนไทย-ลาว ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ ตำนานพระพุทธรูปทั้งที่เป็นข้อมูลลายลักษณ์และข้อมูล มุขปาฐะ การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางคติชนวิทยาและมานุษยวิทยา

^{๑๒๗} สุรศิษฐ์ โรจนนันต์, กรณีศึกษาการวิเคราะห์ความเสียหายของงานเชื่อมพระพุทธรูปทองเหลือง. รายงานการวิจัย. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

^{๑๒๘} โชติมา จตุรวงศ์ และคณะ, การบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมในศาสนสถานและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์, รายงานการวิจัย, (สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

^{๑๒๙} จันทน์นิภา ดวงวิไล, ตำนานพระพุทธรูปในชุมชนชายแดนไทย-ลาว: การสื่อความหมายทางวัฒนธรรมและบทบาทการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม, วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย, (มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

โดยใช้แนวคิดหลักคือ แนวคิดเรื่องภาษาของตำนานปรัมปราและเรื่องเล่า (Mythical Language and Narrative) แนวคิดเรื่องการสื่อความหมายทางวัฒนธรรม (the Interpretation of Cultures) และ แนวคิด เรื่องชาติพันธุ์สัมพันธ์ (Ethnicity)

อรวิวัฒนา ชินพันธ์^{๑๓๐} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการแสดงละครรำแก้บนประกอบพิธีกรรมความเชื่อ : กรณีการแสดงที่วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม” พบว่า วัดบ้านแหลมหรือวัดเพชรสมุทรวรวิหาร จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นวัดที่ประดิษฐานของหลวงพ่อบ้านแหลม อันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ จึงมีประชาชนให้ความเคารพบูชาเป็นอย่างมาก รวมถึงการขนานศาลกล่าวขอพรกราบไหว้เป็นประจำด้วยดอกไม้ ธูปเทียน เครื่องสังเวยต่าง ๆ และละครรำแก้บนหรือละครแก้บน ดังนั้นจึงเป็นที่มาของคณะละครรำแก้บนที่วัดบ้านแหลมที่มีชื่อเสียงและมีการบริหารจัดการแสดง เพื่อแก้บนที่วัดบ้านแหลมเป็นประจำจนถึงปัจจุบัน คือ คณะ ส. สงวนศรี บรรยายศิลป์ เดิมใช้ชื่อคณะว่า คณะแม่ห่อ วัดปากน้ำ ก่อตั้งคณะเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นคณะละครรำแก้บนที่เก่าแก่ที่สุด สถานที่ตั้งอยู่เขตตำบลแควอ้อม อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นคณะละครแก้บนที่เจ้าคณะสงฆ์วัดปากน้ำเป็นผู้ตั้งชื่อคณะ ส่วนคณะ ส. ลูกเพชรพินิจ นาฏศิลป์ เป็นคณะละครรำแก้บนที่มีสถานที่ตั้งคณะอยู่เขตตำบลแม่กลอง อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม ก่อตั้งคณะเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๙ และคณะศรีสมปอง บันเทิง เป็นคณะที่ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๙ สถานที่ตั้งคณะอยู่ที่ตำบลบางช้าง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม โดยเจ้าของคณะและผู้แสดงทั้ง ๓ คณะเป็นคนจังหวัดสมุทรสงครามโดยกำเนิด ซึ่งแต่ละคณะได้รับการสืบทอดจากมารดาหรือทางสายเลือดในเรื่องศิลปะการแสดงละครรำแก้บนและขั้นตอนของการจัดพิธีการแก้บนให้แก่ผู้ที่มาว่าจ้างหรือเจ้าภาพได้อย่างครบถ้วน

พระครูศรีปัญญาวิกรม (บุญเรือง ปญญาวิโร/เจนทร)^{๑๓๑} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย ผลการศึกษาพบว่า คัมภีร์พระพุทธศาสนา ทั้งในส่วนของพระไตรปิฎก และอรรถกถา มีการใช้สัญลักษณ์เพื่อการสื่อสารอยู่ทั่วไป ยกเว้นพระอภิธรรมปิฎก รูปแบบของสัญลักษณ์มีทั้งส่วนที่ได้รับอิทธิพลจากบริบททางสังคม และที่กำหนดขึ้นใช้เฉพาะในกลุ่มภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกอุบาสิกา ส่วนที่กำหนดขึ้นใช้เฉพาะกลุ่ม มีทั้งที่กำหนดขึ้นแบบอิสระ ใช้เฉพาะกิจ เฉพาะกรณีและส่วนที่กำหนดขึ้นโดยอาศัยธรรมเนียม ซึ่งถือเป็นหลักการที่ใช้ร่วมกันการศึกษาสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทยพบว่า มีการนำสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในสังคมอย่างกว้างขวาง ครอบคลุมสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์รวมถึงงานจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม วัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมในแง่ของอิทธิพลพบว่า สัญลักษณ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีอิทธิพลต่อการสัญลักษณ์ในสังคมไทยไม่มากนัก แต่กลับพบว่าพระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการสร้าง หรือการกำหนดสัญลักษณ์ใช้ในสังคมไทย และสัญลักษณ์เหล่านั้นก็มีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างกว้างขวาง ทำนองกลับกัน คติ ความเชื่อของสังคมไทย ก็มีอิทธิพลสำคัญต่อการกำหนดสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาเพื่อรับใช้สังคมด้วยเช่นกัน

^{๑๓๐}อรวิวัฒนา ชินพันธ์, รูปแบบการแสดงละครรำแก้บนประกอบพิธีกรรมความเชื่อ : กรณีการแสดงที่วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม, (รายงานการวิจัย, มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา), ๒๕๕๓, บทคัดย่อ.

^{๑๓๑}พระครูศรีปัญญาวิกรม (บุญเรือง ปญญาวิโร/เจนทร), สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), บทคัดย่อ.

วรรณะ มุลข่า^{๓๓๒} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ร่องรอยและอิทธิพลของคติพุทธศาสนamahayana ที่มีต่อความเชื่อและพิธีกรรมพื้นบ้านในจังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า ร่องรอยของคติพุทธศาสนamahayana ที่ปรากฏในพิธีกรรมพื้นบ้านนั้นปรากฏ ๓ ประการ ได้แก่ ๑. อิทธิพลทางด้านแนวความคิด และคติความเชื่อต่างๆ ที่ปรากฏในพิธีกรรม ๒. อิทธิพลทางด้านอุปกรณ์และเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ที่ใช้ในพิธีกรรม ๓. อิทธิพลทางด้านวิธีปฏิบัติและขั้นตอนต่างๆ ในพิธีกรรม โดยอิทธิพลดังกล่าวน่าจะเป็นอิทธิพลพุทธศาสนamahayana สายตันตฺรยาน มั่นตฺรยาน และกาลจักรยาน ซึ่งสันนิษฐานว่ารับมาจากทิเบต เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวพุทธศาสนิกายตันตฺระเจริญอยู่ โดยอาจจะส่งอิทธิพลผ่านพม่าเข้ามาในเขตภาคเหนือตอนบนอีกทีหนึ่ง

^{๓๓๒}วรรณะ มุลข่า, ร่องรอยและอิทธิพลของคติพุทธศาสนamahayana ที่มีต่อความเชื่อและพิธีกรรมพื้นบ้านในจังหวัดเชียงใหม่, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ใช้รูปแบบงานวิจัยแบบเชิงคุณภาพ (Qualitative) ผู้วิจัยทำการสำรวจพระพุทธรูปมีพุทธศาสนิกชนเลื่อมใสศรัทธา มีคุณค่าและอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของประชาชนในสังคมไทย ที่มีข้อมูลหลักฐานและความเลื่อมใสศรัทธาของพุทธศาสนิกชนเข้าข่ายของความเป็นพระพุทธรูปสำคัญ คัดเลือกได้พระพุทธรูปสำคัญ ๔ องค์ ประกอบด้วย หลวงพ่อโสธร, หลวงพ่อวัดไร่ขิง, หลวงพ่อโต, หลวงพ่อบ้านแหลม เพื่อศึกษาวเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยกับการพัฒนาจิตใจ และปัญญา วิเคราะห์พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยในฐานะสัญลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม โดยมีรายละเอียดขั้นตอนการดำเนินการวิจัย แบ่งออกเป็น ๔ ส่วนดังต่อไปนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ ประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ใช้รูปแบบงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative) โดยเป็นการลงพื้นที่ศึกษาแนวคิด ความเชื่อ และคุณค่าเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย โดยเป็นการวิจัย ๒ รูปแบบ ดังนี้

๓.๑.๑ ข้อมูลเชิงเอกสาร

สำหรับการกำหนดวิธีดำเนินการวิจัยหรือกระบวนการวิจัย (methodology) โดยการใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) นั้น โดยเบื้องต้นทางผู้วิจัยได้ดำเนินการกระบวนการศึกษา ตามระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัย (methodology) โดยการใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ด้วยกระบวนการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารหรือการวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) โดยการทบทวนแนวความคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับอิทธิพล การพัฒนาจิตใจและปัญญา สัญลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรมเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทย ได้แก่ หลวงพ่อโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา, หลวงพ่อวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม, หลวงพ่อโต จังหวัดสมุทรปราการ, หลวงพ่อบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม

๓.๑.๒ ข้อมูลเชิงคุณภาพ

สำหรับการกำหนดวิธีดำเนินการวิจัยหรือกระบวนการวิจัย (methodology) โดยการใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ด้วยการสัมภาษณ์นั้น ในการกำหนด

กระบวนการวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดให้มีกระบวนการวิจัย (methodology) โดยการใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างลักษณะเป็นการสัมภาษณ์โดยใช้คำถามเหมือนกันทุกคน เป็นการสัมภาษณ์แบบปลายเปิด ซึ่งเป็นกระบวนการวิจัย (methodology) ที่มีความยืดหยุ่นและเปิดกว้าง โดยการใช้สัมภาษณ์เชิงลึกโดยผู้ให้ข้อมูลเป็นเจ้าของอาสา ผู้นำชุมชน ประชาชนผู้มานมัสการพระพุทธรูปสำคัญ นักวิชาการศาสนา โดยลงพื้นที่ ๔ แห่ง ซึ่งเป็นสถานที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปสำคัญ ๔ องค์ ได้แก่ หลวงพ่อโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา, หลวงพ่อวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม, หลวงพ่อโต จังหวัดสมุทรปราการ, หลวงพ่อบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม

๓.๒ ประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๓.๒.๑ ประชากร

สำหรับการกำหนดวิธีดำเนินการวิจัยหรือกระบวนการวิจัย ผู้วิจัยโดยการใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้ได้กำหนดประชากรกลุ่มเป้าหมายไว้ คือ เจ้าอาวาส ผู้นำชุมชน นักวิชาการศาสนาและประวัติศาสตร์พุทธศิลป์ ประชาชนผู้มานมัสการพระพุทธรูปสำคัญ ๔ องค์ ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดกับหัวข้อการวิจัยครั้งนี้จำนวน ๑๗ รูป/คน เพื่อให้ทราบถึงอิทธิพล การพัฒนาจิตใจ และปัญญา สัญลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรมเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย โดยดำเนินการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive random) เนื่องจากผู้วิจัยมีข้อจำกัดในเรื่องของระยะเวลาการศึกษา จึงใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant Interview) คือการสัมภาษณ์โดยกำหนดตัวผู้ตอบเป็นการเฉพาะเจาะจง เพราะผู้ตอบเป็นกลุ่มเป้าหมายที่เหมาะสมกับความต้องการของผู้วิจัย ซึ่งบุคคลประเภทนี้เรียกว่า “ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ” อันเป็นการเลือกตัวอย่างที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการพิจารณาเลือกตัวอย่างด้วยตนเองเพื่อที่จะได้นำข้อมูลที่ได้รับจากกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพมาดำเนินการประมวลผลข้อมูลอันนำไปสู่ข้อค้นพบต่อไป

๓.๒.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

สำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการศึกษานี้ ได้แก่ เจ้าอาวาส ผู้นำชุมชน นักวิชาการศาสนา และประชาชนผู้มานมัสการพระพุทธรูปสำคัญ ๔ องค์ ประกอบด้วย หลวงพ่อโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา, หลวงพ่อวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม, หลวงพ่อโต จังหวัดสมุทรปราการ, หลวงพ่อบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม โดยการเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) จำนวน ๑๗ รูป/คน ดังต่อไปนี้

๑. พระราชเสนาบดี	เจ้าอาวาสวัดใหญ่บางพลีใน พระอารามหลวง จังหวัดสมุทรปราการ
๒. พระราชภาวนาพิธาน	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโสธรวราราม วรวิหาร รองเจ้าคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา
๓. พระครูสมุทรวิชานันต์	วัดเพชรสมุท วรวิหาร รองเจ้าคณะอำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม
๔. พระครูสมุทรวิชารัตน์	วัดเพชรสมุท วรวิหาร เลขานุการเจ้าคณะอำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม
๕. พระครูปฐมธีรวัฒน์	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม

๖. พระมหาสมพร สมส่วโร ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเพชรสมุทรวรวิหาร จังหวัดสมุทรสงคราม
๗. พระมหาพลพิพัฒน์ ฐิตวิริโย ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโสธรวราราม วรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา
๘. พระใบฎีกาพงษ์ศักดิ์ ขนดีพโล วัดศรีวนาราม จังหวัดสมุทรสาคร
๙. คุณสุทธิรักษ์ หนูฉิ่ง ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดฉะเชิงเทรา
๑๐. คุณชาคริต ปริกพัตร์ เจ้าหน้าที่วัดเพชรสมุทรวรวิหาร จังหวัดสมุทรสงคราม
๑๑. คุณไพสม สายหยุด ชาวจังหวัดฉะเชิงเทรา
๑๒. คุณธนภุต เทพอำนวยผล ศิษย์เก่าวัดโสธรวราราม วรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา
๑๓. คุณมยุรี ธนธูปณานนท์ เจ้าหน้าที่สำนักงานหลวงพ่อดำวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม
๑๔. คุณดารุณี สีหาบุตร ผู้ประชาชนผู้มานมัสการหลวงพ่อดำ วัดบางพลีใหญ่ใน
๑๕. คุณสิทธิกร พันศิริ ประชาชนผู้มานมัสการหลวงพ่อดำวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม
๑๖. คุณวารุณี กราบตุ้ม ประชาชนผู้มานมัสการหลวงพ่อดำวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม
๑๗. คุณวิลาวรรณ กันธิยาธา ประชาชนผู้มานมัสการหลวงพ่อดำวัดไร่ขิง จังหวัดฉะเชิงเทรา

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างเป็นแบบสัมภาษณ์เจาะลึก และการศึกษาจากข้อมูลที่มีผู้บันทึกไว้แล้วโดยผู้อื่น (Unobtrusive Research) โดยลักษณะข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ดังนี้

๑. ข้อมูลปฐมภูมิ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ศึกษาวิธีการสร้างแบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูลจากเอกสาร ตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบความคิดในการสร้างแบบสัมภาษณ์ ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและเอกสารการวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยพิจารณาถึงรายละเอียดต่างๆ เพื่อให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้ กำหนดหัวข้อการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ผู้วิจัยจะทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกได้แก่บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และสร้างแบบสัมภาษณ์ในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) ซึ่งมีการกำหนดคำถามในการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้าโดยผู้วิจัยได้ทำการกำหนดคำถามในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลอย่างกว้างในการสัมภาษณ์

การตั้งคำถามในแบบสัมภาษณ์สำหรับบุคคลที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย โดยแบ่งแบบสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น ๔ ตอนดังนี้

ตอนที่ ๑ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

ตอนที่ ๓ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวคิดและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

ตอนที่ ๔ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับอิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับการพัฒนาจิตใจและปัญญาในสังคมไทย

๒. ข้อมูลทุติยภูมิ เก็บรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ วารสาร เอกสารทางวิชาการต่าง ๆ และสืบค้นข้อมูลจาก Internet ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อศึกษาถึงแนวคิด ความเชื่อ และคุณค่าเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย ได้แก่ หลวงพ่อโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา, หลวงพ่อวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม, หลวงพ่อโต จังหวัดสมุทรปราการ, หลวงพ่อบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

สำหรับกระบวนการหรือแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่นำมาใช้ในการศึกษารั้งนี้ได้กำหนดกระบวนการหรือแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ กระบวนการหรือแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการและข้อมูลจากสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ และกระบวนการหรือแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ โดยกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลดังกล่าว เป็นกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลตามแนวทางของกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ อันมีสาระสำคัญโดยสรุปดังต่อไปนี้

๑. การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา บทความ วารสารวิชาการ สืบค้นข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต (Internet) และงานวิจัยที่มีผู้ศึกษาไว้ในแง่มุมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๒. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (Interview)

๒.๑ ผู้วิจัยได้กำหนดวัน เวลา และสถานที่สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

๒.๒ ผู้วิจัยได้ดำเนินการสัมภาษณ์โดยใช้วิธีการจดบันทึกการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) และการบันทึกเสียง

๒.๓ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) แล้วนำมาวิเคราะห์ พร้อมทั้งแยกแยะจับประเด็น อีกทั้งตัดคำพูดบางคำที่ไม่เหมาะสม และไม่เกี่ยวข้องกับการวิจัยออกไป เพื่อให้ข้อมูลนั้นเป็นไปตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ต่อไป

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยมีลำดับขั้นตอนในการวิเคราะห์ ดังนี้

๑. ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ โดยนำคำสัมภาษณ์จากผู้ถูกสัมภาษณ์มาเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างของแต่ละบุคคล และจัดลำดับความสำคัญและคุณลักษณะของข้อมูล

๒. นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์ที่จัดลำดับความสำคัญแล้วนำมาเปรียบเทียบกับข้อมูลทางเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดทฤษฎี ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อที่จะทราบถึงลักษณะที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันของข้อมูล

๓. นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และจากการศึกษาต่าง ๆ มาทำการวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันอย่างเป็นระบบและนำไปสู่การเชื่อมโยงข้อมูลเข้าด้วยกัน แสดงความสำคัญของข้อมูลได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เพื่อสะดวกในการวิเคราะห์และเขียนรายงานข้อมูลที่ได้จากการศึกษา

ดังนั้น ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการตอบประเด็นสัมภาษณ์ (Interview Research) และข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ (Document Research) จะถูกนำมาวิเคราะห์และประมวลผลออกมาในลักษณะของการพรรณนาซึ่งนำไปสู่คำตอบในการศึกษาและสรุปตามหลักวิชาการประกอบการเขียนรายงานเพื่อชี้ให้เห็นถึงแนวคิด ความเชื่อ และคุณค่าเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทยต่อไป

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับการพัฒนาจิตใจและปัญญาในสังคมไทย” ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม โดยแบ่งเป็น ๔ ตอน ดังนี้

๔.๑ อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทย

๔.๒ การวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยกับการพัฒนาจิตใจและปัญญา

๔.๓ การวิเคราะห์พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยในฐานะสัญลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

๔.๑ อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทย

๔.๑.๑ อิทธิพลของหลวงพ่อโสธร

อิทธิพลต่อครอบครัว ตั้งแต่แรกเริ่ม เกิดขึ้นมาเป็นครอบครัวที่อยู่ใกล้วัด โยมพ่อโยมแม่ ก็ จะถวายตัวให้เป็นลูกหลวงพ่อโสธร เมื่อโยมพ่อโยมแม่คลอดออกมา ก็นำมาฝาก ถวายให้เป็น ลูกหลวงพ่อ จากที่ด้วยความที่เราเป็นลูกหลวงพ่อ ก็จะทำให้เรารู้สึกอีกheim จะด้วยความคะนองอะไร ก็แล้วแต่ ก็ได้ชื่อว่าเป็นลูกหลวงพ่อ จะมีความเก่งกาจสามารถ จะด้วยคำที่ว่าเป็นลูกหลวงพ่อ เวลาไป ไหนมาไหนเราก็ไม่อดไม่อยาก ซึ่งเราก็เชื่ออย่างนั้น แม้กระทั่งเราได้เข้ามาบวชเป็นพระ เราก็ได้มาพึ่ง หลวงพ่อโสธร ก็มีความเจริญก้าวหน้าตามลำดับ ซึ่งหลวงพ่อโสธรถือว่ามีอิทธิพลต่ออาตมาและ ครอบครัวมาตั้งแต่เกิดจนกระทั่งถึงทุกวันนี้^๑ และโดยส่วนตัวแล้วชอบนำเหรียญบูชาหลวงพ่อโสธรไม่ ว่าจะเป็นรุ่นใดก็ตาม เวลาออกจากบ้าน ไปไหนมาไหน ก็ต้องพกเหรียญหลวงพ่อโสธรติดตัวไว้เสมอ รวมถึงคนในครอบครัวผมด้วย ซึ่งเวลามีหลวงพ่อติดตัวไว้แล้ว รู้สึกอุ่นใจ สบายใจ^๒ เห็นได้ว่าหลวง พ่อโสธรได้เข้ามามีอิทธิพลต่อพุทธศาสนิกชนเริ่มตั้งแต่เกิด โดยพ่อแม่ จะถวายตัวลูกที่เกิดขึ้นมาให้ เป็น ลูกหลวงพ่อโสธร เพราะมีความเชื่อว่า จะทำให้ลูกปลอดภัย ปราศจากโรคภัยเบียดเบียน เวลาไปไหน มาไหนไม่อดไม่อยาก มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิตตามลำดับ

^๑สัมภาษณ์ พระราชภาวนาพิธาน ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโสธรวราราม วรวิหาร รองเจ้าคณะจังหวัด ฉะเชิงเทรา เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑.

^๒สัมภาษณ์ คุณไพสม สายหยุด ชาวจังหวัดฉะเชิงเทรา เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑.

อิทธิพลต่อสังคม หลวงพ่อโสธรมีอิทธิพลต่อสังคม โดยวัดได้ให้การความช่วยเหลือหน่วยงานภาครัฐ เอกชน^๓ เช่น สร้างอาคารโรงเรียนวัดโสธรวรารามวรวิหาร ส่งเสริมสนับสนุน การศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร โรงเรียนพระปริยัติธรรม วัดโสธรวราราม โรงเรียนของภาครัฐ และสถานพยาบาลต่างๆ เป็นต้น โดยนำเงินบริจาคที่มาจาก ประชาชนทั่วไปที่มากกราบไหว้หลวงพ่อโสธร ไปช่วยส่งเสริมสนับสนุนสังคมในด้านต่างๆ

ด้านวัฒนธรรม เกี่ยวกับศิลปะการแสดง การรำละคร คนที่มาขอพรหลวงพ่อแล้วประสบความสำเร็จก็จะมาแก้บนด้วยการถวายละคร ซึ่งก็สามารถทำให้เกิดการอนุรักษ์วัฒนธรรมด้านการรำ ละคร นาฏดนตรี เอาไว้ได้ด้วย นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดประเพณีซึ่งเกี่ยวกับหลวงพ่อโสธรโดยตรง ๓ ประเพณี คือ ๑) ประเพณีทำบุญในช่วงกลางเดือน ๓ หรือในช่วงตรุษจีน เพราะว่ามีชาวไทยเชื้อสาย จีนมาร่วมทำบุญอยู่เป็นจำนวนมาก ก็ได้มีการส่งเสริมให้คนไทยเชื้อสายจีนได้รักษาขนบธรรมเนียม ประเพณีเชื้อสายจีน ได้มาไหว้บรรพบุรุษของตนเอง โดยวัดสร้างโรงเจ ได้มากกราบไหว้บูชาบรรพบุรุษ ตามความเชื่อของคนไทยเชื้อสายจีน ๒) งานกลางเดือน ๕ เหมือนประเพณีว่า การอัญเชิญหลวงพ่อโส ธรขึ้นจากแม่น้ำบางปะกง มาประดิษฐานภายในพระอุโบสถ ในกลางเดือน ๕ ประมาณขึ้น ๔ ค่ำ ๕ ค่ำ เดือน ๕ และ ๓) งานกลางเดือน ๑๒ ซึ่งจะอยู่ในช่วงของงานวันลอยกระทง^๔

ด้านเศรษฐกิจ จากการที่มีประชาชนมากกราบไหว้ขอพรหลวงพ่อโสธร ถือว่าได้ช่วยให้การ ท่องเที่ยวในจังหวัดมีการเติบโต ทำให้ชาวบ้านบริเวณโดยรอบได้ประกอบสัมมาชีพ มีอาชีพค้าขาย ขายสินค้าต่างๆ ให้กับคนที่มากราบไหว้ขอพรหลวงพ่อ หรือแม้แต่การรำละคร ซึ่งเป็นการส่งเสริม อาชีพให้กับชาวบ้านในชุมชนได้เป็นอย่างดี เมื่อประชาชนหลังไหลกันมาสักการะหลวงพ่อโสธร ก็จะมี การจับจ่ายใช้สอยร้านค้าต่าง ๆ ทำให้ชาวบ้านรอบข้างมีอาชีพ มีรายได้ เช่น การรำแก้บน ตามโบราณ เชื่อว่า อยู่คู่กันมากับหลวงพ่อโสธร พอใครมาบน ก็จะมาด้วยการถวายละคร ก่อให้เกิดอาชีพให้กับ ชาวบ้านตั้งแต่หน้าปากซอย ยันท้ายซอยได้รับอานิสงส์จากคนที่อื่นซึ่งเดินทางมากกราบไหว้หลวงพ่อ พ่อค้าแม่ค้ามีอาชีพเกิดขึ้น มีรายได้เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะวันเสาร์วันอาทิตย์ คนจะเยอะมาก แต่วัน ธรรมดา คนก็ยังเยอะอยู่ ยังมีคนมากกราบไหว้ขอพรหลวงพ่ออยู่เป็นประจำ ซึ่งก็บ่งบอกถึงความ ศักดิ์สิทธิ์ ถึงความมีคุณค่าขององค์หลวงพ่อ^๕

๔.๑.๒ อิทธิพลของหลวงพ่อวัดไร่ขิง

อิทธิพลทางด้านจิตใจ เช่นมาอธิษฐานกับหลวงพ่อกว่า จะขอเลิกเหล้า เลิกอบายมุขต่างๆ แล้วเขาก็เลิกได้ บางคนก็มีลูกยาก ก็มาขอหลวงพ่อกว่า พอลูกก็ตั้งมาบวชที่นี่^๖ ปัจจัยที่ได้มาก็นำไปใช้

^๓สัมภาษณ์ พระราชภาวนาพิธาน ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโสธรวราราม วรวิหาร รองเจ้าคณะจังหวัด ฉะเชิงเทรา เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑.

^๔สัมภาษณ์ พระราชภาวนาพิธาน ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโสธรวราราม วรวิหาร รองเจ้าคณะจังหวัด ฉะเชิงเทรา เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑.

^๕สัมภาษณ์คุณไพสม สายหยุด ชาวจังหวัดฉะเชิงเทรา เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑.

^๖สัมภาษณ์ พระครูสมุทรวิชานันต์ วัดเพชรสมุทรวรวิหาร รองเจ้าคณะอำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม เมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๑

ในการสาธารณสงเคราะห์ ด้านการศึกษา สร้างโรงเรียน สร้างโรงพยาบาล ให้ทุนการศึกษากับนักเรียน ด้านเศรษฐกิจ ก็ทำให้ชาวบ้านได้มีอาชีพ มีรายได้จากนักท่องเที่ยวที่เดินทางมานมัสการหลวงพ่อด

อิทธิพลทางด้านวัฒนธรรม จะมีงานนมัสการหลวงพ่อดวัดไร่ขิงทางวัดได้จัดให้มีงานนมัสการหลวงพ่อดปีละ ๓ ครั้ง คือ ๑) ในเทศกาลวันออกพรรษา วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ซึ่งทางวัดได้จัดงานตักบาตรเทโว และฟังเทศน์ จึงถือเป็นโอกาสให้มีการปิดทองนมัสการหลวงพ่อดด้วย ๒) ในเทศกาลตรุษจีน เพื่อให้ชาวจีนที่เคารพบูชาหลวงพ่อด ได้มีโอกาสกราบไหว้ปิดทองถวายเป็นพุทธบูชา ๓) ในงานเทศกาลนมัสการปิดทองรูปหลวงพ่อดประจำปี ซึ่งจัดขึ้นในวันขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๕ จนถึงวันแรม ๓ ค่ำ เดือน ๕ ซึ่งในงานเทศกาลนมัสการหลวงพ่อดวัดไร่ขิงทุกงาน จะเนืองแน่นไปด้วยสาธุชนและประชาชนทั่วไปจากใกล้ไกลที่มีจิตศรัทธาอย่างแรงกล้า เพื่อมากราบไหว้องค์หลวงพ่อดอย่างแท้จริง เพราะทุกคนเชื่อว่า องค์หลวงพ่อดไม่ได้เป็นแค่พระอิฐพระปูนธรรมดาๆ เท่านั้น ตามตำนานกล่าวถึงการได้มาซึ่งหลวงพ่อดวัดไร่ขิงว่าได้ถูกอัญเชิญมาจากกรุงเทพฯ (พระนครศรีอยุธยา) เป็นพระพุทธรูปที่ประชาชนนับถือมาก ในวันที่อัญเชิญหลวงพ่อดวัดไร่ขิงขึ้นจากท่าหน้าวัดไร่ขิงตรงกับวันพระขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ เป็นวันสงกรานต์ มีประชาชนมาชุมนุมกันมาก ในขณะที่อัญเชิญหลวงพ่อดวัดไร่ขิงขึ้นจากน้ำสู่ประรำพิธี เกิดความมหัศจรรย์ แสงแดดที่แผดจ้ากลับพลันหายไป ความร้อนระอุในวันสงกรานต์กลางเดือนห้า บังเกิดมีเมฆดำทะมึน ลมปั่นป่วน พายุคะนองก้องในอากาศ บันดาลให้ฝนโปรยลงมา ยังความเย็นฉ่ำใจทั่วหน้าทุกคนในทีนั้นเกิดความยินดี พากันอธิษฐานจิต “ขอหลวงพ่อดจกทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขดับความร้อนคลายความทุกข์ให้หมดไป ดุจสายฝนที่เมฆนิลทำให้ชุ่มฉ่ำ เจริญงอกงามด้วยธัญญาหาร” และในบัดนี้ก็ปรากฏเป็นความจริงแจ้งประจักษ์ ว่าหลวงพ่อดได้ดลบันดาลให้เกิดสภาพการณ์อย่างนั้นแก่ทุกคนที่ประพฤดิธรรม

๔.๑.๓ อิทธิพลของหลวงพ่อด

อิทธิพลต่อครอบครัว หลวงพ่อดเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ส่วนใหญ่คนที่มากราบไหว้หลวงพ่อดแล้วจะบนเรื่องงาน งานติดขัด เมื่อได้มาบนหลวงพ่อดแล้ว กลับไปเขาจะก็ชวนหาวิธีการแก้ปัญหา หลวงพ่อดช่วยปิดเป่า ซึ่งบางทีเป็นสิ่งที่มองไม่เห็น บนหลวงพ่อดแล้ว อาจเกิดความมุ่งมั่น ใช้สติมากขึ้น เป็นพลังทางใจทำให้ทำสำเร็จได้ เพราะมีศรัทธาเชื่อมั่น และอิทธิพลต่อครอบครัว เมื่อถึงวันหยุดก็จะชวนกันไปวัด ไปไหว้หลวงพ่อด และสอนลูกๆ ให้หยุดดูบริจาคน เพื่อเป็นการละกิเลส สอนให้รู้จักทำทาน ไหว้พระสวดมนต์ เป็นการปลูกฝังการเสียสละเพื่อส่วนรวม ซึ่งจะส่งผลทำให้เด็กรู้จักแบ่งปัน ไม่เห็นแก่ตัว”

อิทธิพลทางด้านวัฒนธรรม ประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลวงพ่อด ทางวัดได้จัดให้มีงานสมโภชปีละ ๓ ครั้ง คือ ๑) งานปิดทองฝ่าพระพุทธรูปและนมัสการหลวงพ่อด ระหว่างวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ถึง วันแรม ๒ ค่ำ เดือน ๓ ๒) งานนมัสการและปิดทองหลวงพ่อด ระหว่างวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ถึง วันแรม ๒ ค่ำ เดือน ๔ ๓) งานประเพณีรับบัวและนมัสการหลวงพ่อด ระหว่างวันขึ้น ๑๑ ค่ำ ถึง วันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑ มีการจัดขบวนเรือแห่แห่นหลวงพ่อด (จำลอง) ไปตามลำคลองสำโรง เพื่อรับดอกบัวที่ผู้คนถวายเป็นพุทธบูชา ซึ่งประเพณีรับบัวจะเป็นงานที่ทุกคนรอคอยกัน ซึ่งเป็นประเพณีที่สืบ

”สัมภาษณ์คุณดารุณี สีหาบุตร ผู้มากราบไหว้หลวงพ่อด วัดบางพลีใหญ่ใน เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ.

ทอดกันมายาวนาน นอกจากนี้ในวันวิสาขบูชา ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ของทุกปี จะมีงานทำบุญฉลองที่ หลวงพ่อโตแสดงปาฏิหาริย์ให้องค์หลวงพ่อนิมเหมือนเนื้อของมนุษย์ โดยเฉพาะประเพณีรับบัว ซึ่งจัด ขึ้นเกี่ยวกับหลวงพ่อโตโดยเฉพาะ ซึ่งประเพณีรับบัวทางกระทรวงวัฒนธรรมได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดก ทางวัฒนธรรมมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๕ ถือเป็นประเพณีรับบัวหนึ่งเดียวในโลก ซึ่งทำให้ประชาชนได้ รู้จักหลวงพ่อโตมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้หลวงพ่อโตยังเป็นที่พึ่งทางจิตใจให้กับพุทธบริษัทเรื่อยมาตั้งแต่ อดีตจนถึงปัจจุบัน^๔

๔.๑.๔ อิทธิพลของหลวงพ่อบ้านแหลม

อิทธิพลต่อครอบครัว โดยส่วนใหญ่แล้วผู้ที่มีความศรัทธาเลื่อมใสต่อหลวงพ่อบ้านแหลมจะ นิยมเอาบุตรธิดามาฝากเป็นลูกหลวงพ่อ แล้วจะนิยมเอารูปของหลวงพ่อบ้านแหลมไปป้ายปากเด็ก เพื่อบอกว่า เป็นลูกของหลวงพ่อบ้านแหลมแล้วนะ แล้วเด็กคนนั้นจะไม่ค่อยป่วย ไม่ชน เวลาจะยก เป็นลูก พ่อแม่จะนำเด็กมาด้วย ออกจากโรงพยาบาลก็จะอุ้มมาที่วัด นอกจากนี้วัดบ้านแหลมซึ่งอยู่ไม่ ไกลจากกรุงเทพมหานครมากกว่านั้น เวลาลูกหลานตนเองจะไปสอบอะไร ผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะบอกว่า ให้ไป กราบหลวงพ่อบ้านแหลมก่อน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัว แนะนำสิ่งที่ดีให้กับลูกก่อนที่ จะไป แต่ถ้าใครไปจะไปคัดเลือกรับราชการ อย่าเดินผ่านหน้าวัดเพชรฯ ถ้ามาบอกว่าอย่าให้ติดทหาร อันนี้ ไม่ได้ เพราะหลวงพ่อชอบทหาร อันนี้ห้ามเลย แต่ถ้าอยากได้อะไรก็ต้องมาเลย^๕

อิทธิพลทางด้านวัฒนธรรม ได้แก่ ๑) ประเพณีนมัสการและสร้างน้ำหลวงพ่อบ้านแหลม (วัด เพชรสมุทรวรวิหาร) กระทำการสักการบูชา ดังนี้ เดือน ๓ วันขึ้น ๑ ค่ำ (วันชีวอืด) มีชาวจีนไปทำการ นมัสการปิดทองสร้างน้ำกันอย่างหนาแน่น เดือน ๔ กลางเดือน คือ วันตรุษไทย เดือน ๕ วันสงกรานต์ มีการสร้างน้ำพระพุทธรูปหลวงพ่อบ้านแหลม ๓ วัน วันที่ ๔ มีการเวียนเทียนสมโภช มิมหรสพลอง เป็นการใหญ่ตลอดทั้ง ๗ วัน เดือน ๑๐ วันขึ้น ๒ ค่ำ เทศกาลสารทไทย เดือน ๑๑ วันแรม ๒ ค่ำ ชาว จีนและชาวบ้านบางกอก อำเภอบางคนที และชาวบ้านอำเภอมัทวา ไปนมัสการสร้างน้ำหลวงพ่อ ๑ วัน และเดือน ๑๒ วันแรม ๗ ค่ำ วันชุกพระมีการสร้างน้ำหลวงพ่อบ้านแหลมเป็นพิเศษ อีกครั้งหนึ่ง ๒) ประเพณีชักพระของจังหวัดสมุทรสงคราม ประเพณีชักพระเริ่มตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ จนถึง สิ้นเดือน ๑๒ ประเพณีแต่เดิม ในงานจะมีเรือแห่พระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดในจังหวัดไปตาม แม่น้ำแล้วกลับมาที่วัด อัญเชิญพระพุทธรูปไว้บนพลับพลาหรือศาลาหน้าวัด รุ่งขึ้นมีการบำเพ็ญกุศล ถวายผ้าป่าแด่พระในวัดแล้วมีการแข่งเรือ เรือที่เข้าแข่งมีรูปร่างต่าง ๆ กัน เช่น หัวท้ายลำปั้น มาดยาว เบ็ดยาว มีฝีพายนั่งประจำลำละหลาย ๆ คน สุดแล้วแต่เรือนั้นจะยาวมากหรือยาน้อย บางลำฝีพายนั่ง ประจำเป็นคู่ ๆ นอกจากคนท้ายและหัวเรือเท่านั้นที่นั่งเดี่ยว ต่างแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีสดต่าง ๆ กัน บางลำชายล้วน บางลำหญิงล้วน บางลำก็ปนกัน เรือที่แข่งต้องจัดให้คนได้จำนวนพอกัน แข่งกันเป็นคู่ ๆ ทีละคู่ และลำชนะจะต้องชิงธงเหลืองที่ปักไว้บนท่อนหลักชัยได้ก่อน คนดูจะเห็นคนเรือคอยจ้องจะ คว่ำธงชัยไปตั้งแต่ไกล พอหัวเรือใกล้ท่อนคนเรือจะกระโจนเข้าคว่ำธงทันที ทางวัดจะจัดทหารวางวัลไว้ให้

^๔สัมภาษณ์ พระราชเสนาบดี เจ้าอาวาสวัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๑.

^๕สัมภาษณ์ พระครูสมุทรวิธานุวัตร วัดเพชรสมุทร วรวิหาร รองเจ้าคณะอำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม เมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๑.

ถ้ามีรางวัลมากก็ให้หมดทั้งลำชนะและลำแพ้ ของรางวัลก็มี สบู่ แป้ง น้ำมัน ผ้าเช็ดหน้า ชันน้ำพานรองขนม ผลไม้ เป็นต้น และที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งคือ ประเพณีชักพระของวัดเพชรสมุทรวรวิหาร ในปัจจุบัน ไม่ได้เอาพระพุทธรูปหลวงพ่อบ้านแหลมองค์จริงออกมาให้ประชาชนได้สรงน้ำหรือ ปิดทอง ยังคงประดิษฐานอยู่ในโบสถ์ ผู้ใดต้องการจะสรงน้ำปิดทองก็ต้องเข้าไปที่โบสถ์ แต่กลับมีการแห่พระพุทธรูปหลวงพ่อบ้านแหลมองค์จำลองและพระพุทธรูปปั้นมหา สิทธิการ (ทอง)อดีตเจ้าอาวาสแทน และนิยมแห่กันเป็นประเพณีประมาณวันที่ ๑๗ เมษายน มีริ้วขบวนและการแสดงของชาวบ้านอย่างสวยงาม พร้อมกับมีการเล่นสาดน้ำของชาวบ้านควบคู่กันไป

สรุปอิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย สามารถสรุปได้ดังนี้ ๑. อิทธิพลต่อครอบครัว โดยพระพุทธรูปสำคัญได้เข้ามามีอิทธิพลต่อพุทธศาสนิกชนเริ่มตั้งแต่แรกเกิด โดยพ่อแม่ จะถวายบุตรธิดาให้เป็นลูกหลวงพ่ เพราะมีความเชื่อว่าจะทำให้บุตรธิดาปลอดภัย ปราศจากโรคร้ายเบียดเบียนเวลาไปไหนมาไหนไม่ดื้อไม่อยาก มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิตตามลำดับ ๒) อิทธิพลต่อสังคม โดยอาศัยวัดซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญได้ให้ความช่วยเหลือต่อหน่วยงานภาครัฐ เอกชน โรงเรียน สถานพยาบาลต่างๆ โดยอาศัยเงินบริจาคที่มาจากประชาชนทั่วไปที่มากราบไหว้สักการะ ไปช่วยส่งเสริมสนับสนุนสังคมในด้านต่างๆ ๓) อิทธิพลทางด้านวัฒนธรรม ก่อให้เกิดประเพณีวัฒนธรรมที่จัดขึ้นเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญโดยเฉพาะ เช่น งานนมัสการหลวงพ่ ประเพณีรับบัว ศิลปะการแสดงการรำละคร การแข่งเรือยาว ประเพณีชักพระ เป็นต้น ซึ่งทำให้เกิดการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมที่ดีงาม โดยปฏิบัติสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ๔) อิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจ จากการที่มีประชาชนมากราบไหว้สักการะพระพุทธรูปสำคัญ ทำให้การท่องเที่ยวในจังหวัดมีการเติบโตชาวบ้านบริเวณโดยรอบได้ประกอบสัมมาชีพ มีอาชีพค้าขาย ขายสินค้าต่าง ๆ ให้กับคนที่มากราบไหว้ขอพร ซึ่งเป็นการส่งเสริมอาชีพให้กับชาวบ้านในชุมชนได้เป็นอย่างดี ๕) อิทธิพลทางด้านจิตใจ พระพุทธรูปสำคัญเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ มีที่พึ่งพิงทางใจให้เกิดความรู้สึกปลอดภัย อุ่นใจ สบายใจ และเป็นสิ่งเตือนใจในการประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม ละเว้นจากการทำชั่วทั้งปวง

๔.๒ วิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยกับการพัฒนาจิตใจ และปัญญา

การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับอิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยกับการพัฒนาจิตใจและปัญญา พบว่า คนทั่วไปที่มาขอพรหลวงพ่ แรกเริ่มเดิมทีเลยเหมือนกับไม่มีหวัง ก็ต้องมาวิงวอนขอพรหลวงพ่ ว่า ถ้าชายที่ได้ ถ้าได้เลื่อนตำแหน่ง ถ้าได้สอบบรรจุได้ ถ้าได้สอบได้ เมื่อทุกคนมา ยังไม่รู้ว่าสำเร็จหรือป่าว ก็ได้มาสัญญา หรือที่เรียกว่าบนบานสาสน์กล่าว และเมื่อประสบความสำเร็จตามที่ได้ให้คำสัญญา หรือบนบานไว้ ก็มาแก้บนตามที่ให้สัญญากับหลวงพ่เอาไว้ ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาจิตใจ คือ เมื่อมาขอพรหลวงพ่แล้ว เกิดการสัญญาสัญญา การสัญญาสัญญาก็ก็นำมาความว่า ต้องเป็นสัจจะ สัจจะที่ว่าถ้าเกิดเราประสบความสำเร็จแล้ว เราจะทำตามสัจจะที่ว่าไว้

กับหลวงพ่อโสธร^{๑๐} และเวลามากกราบไหว้หลวงพ่อกแล้วทำให้รู้สึกสบายใจ ผมเชื่อว่าบางคนที่มากราบไหว้มาอธิษฐาน เมื่อได้ตามที่อธิษฐานแล้วก็กลับมาอีก^{๑๑} และเมื่อมีหลวงพ่อดิตต์แล้วทำให้รู้สึกว่าจะจิตใจดีขึ้น เมื่อจิตใจดี ก็พอที่จะไปต่อสู้กับงานได้ ต่อสู้กับโรคภัยไข้เจ็บ และดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาทตามหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๑๒} เรื่องความเชื่อความศรัทธาดีสิทธิ์อันนี้เราลบล้างไม่ได้ แต่ที่เราได้คือความมุ่งมั่น พอมาบนบานกับหลวงพ่อกแล้วเกิดความมุ่งมั่น ความตั้งใจ ในสิ่งนั้น ๆ จึงทำให้ประสบผลสำเร็จ^{๑๓} แรกๆ อาจจะทำอภัยภิกขุ ความเชื่อก่อนที่จะเข้ามาในพระพุทธศาสนา ก่อนที่จะมาเข้าใจหลักธรรมที่แท้จริงได้ ก็ต้องอาศัยตรงนี้ก่อน บางคนไม่ค่อยได้กราบพระไหว้พระ ไม่ค่อยได้ทำความดี พอตอนหลังก็ได้มากกราบหลวงพ่อกวัดบ้านแหลม ก็คิดในทางดีแล้วก็มาพัฒนาจิตใจให้ดีขึ้นตามลำดับ^{๑๔}

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับอิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยกับการพัฒนาจิตใจและปัญญา สามารถสรุปได้ว่า ในขั้นต้นของการพัฒนาจิตใจและปัญญาได้นั้นสำหรับบางคนอาจจะต้องอาศัยภิกขุ ความเชื่อ ความศรัทธา ก่อนที่จะมาเข้าใจหลักธรรมที่แท้จริงได้ สำหรับบางคนที่ไม่ได้กราบไหว้พระ ไม่ได้ทำความดี ภายหลังได้มากกราบไหว้ขอพรต่อพระพุทธรูปที่ตนนับถือ ก็เกิดความคิดในทางที่ดี มีกุศลจิต แล้วมาพัฒนาจิตใจให้ดีขึ้นในภายหลังตามลำดับ เช่นบางคนที่มากราบไหว้ขอพร อยากได้กำลังทางใจ ก็มาขอพรต่อพระพุทธรูปสำคัญที่ตนนับถืออย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่ยังไม่รู้ว่าจะประสบความสำเร็จหรือไม่ แต่เมื่อมากกราบไหว้ขอพร ได้คำมั่นสัญญา หรือที่เรียกว่ามาบนบานสาส์นกล่าวแล้ว และเมื่อประสบความสำเร็จตามที่ได้ให้คำสัญญาไว้ ก็กลับมาแก้บนตามที่ได้ให้สัญญาไว้ ซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนาจิตใจ ในคุณธรรมที่เรียกว่า สัจจะ สัจจะที่ว่าถ้าเกิดเราประสบความสำเร็จแล้ว เราจะทำตามสัจจะที่ว่าไว้กับหลวงพ่อก บางคนเวลามากกราบไหว้หลวงพ่อกแล้วก็ทำให้รู้สึกสบายใจ เมื่อได้ตามที่อธิษฐานแล้วก็กลับมาอีก และสำหรับบางคนที่มีอารมณ์ร้อนเกรี้ยวกราดอยู่ภายในจิตใจ เมื่อได้เข้าไปโบสถ์ หรือวิหาร ซึ่งเป็นสถานที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปสำคัญเหล่านั้นแล้ว ก็จะทำให้ความเกรี้ยวกราดภายในจิตใจนั้นเบาบางลง เกิดความอ่อนน้อมถ่อมตน เพราะมีความเคารพศรัทธาต่อพระพุทธรูปสำคัญเหล่านั้น

จะเห็นได้ว่า พุทธศาสนิกชนที่ได้มากกราบไหว้สักการะพระพุทธรูปสำคัญ ถือว่าได้บำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ ดังนี้

๑. ทาน โดยพุทธศาสนิกชนจะนิยมทำบุญหยุดตู้บริจาค บำรุงศาสนา ปล่อยนกปล่อยปลา หรือที่เรียกว่า ทาน การให้ทานทุกชนิด ย่อมมีผลทั้งสิ้น แม้แต่บุคคลเทน้ำลงในหลุมหรือบ่อเล็ก ๆ ด้วยหวังว่าจะให้สัตว์เล็ก ๆ ได้อาศัยน้ำนั้นเป็นอยู่ พระพุทธองค์ยังตรัสว่า เป็นบุญ ไม่

^{๑๐}สัมภาษณ์ พระราชภาวนาพิธาน ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโสธรวราราม วรวิหาร รongเจ้าคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑.

^{๑๑}สัมภาษณ์นายสุทธิรักษ์ หนูฉิ่ง ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดฉะเชิงเทรา เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑.

^{๑๒}สัมภาษณ์คุณไพสม สายหยุด ชาวจังหวัดฉะเชิงเทรา เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๑.

^{๑๓}สัมภาษณ์ พระครูปฐมธรรมวิวัฒน์ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม เมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๑.

^{๑๔}สัมภาษณ์ พระครูสมุทรวิธาน วรวิหาร เลขานุการเจ้าคณะอำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงครามเมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๑.

จำเป็นต้องพูด ถึงทานที่ให้แก่นุชย์ แต่ทานที่จะให้ผลมากได้นั้น ก็ต้องเป็นทานที่มีลักษณะดังต่อไปนี้
 ๑) ของที่ให้ทานนั้น เป็นของที่ได้มาด้วยความบริสุทธิ์ ไม่ใช่ของโกง หรือลักจากผู้อื่นมา ๒) ของที่ให้
 นั้น เป็นของดี ของบริสุทธิ์ หรือของมีค่ามาก ๓) ปฏิภาหผู้รับทาน เป็นผู้มีคุณธรรมสูง หรือกิเลสเบา
 บาง ปฏิบัติเพื่อทำลายกิเลส หรือปราศจากกิเลส ๔) ให้แก่สงฆ์ คือ เป็นสังฆทาน ๕) ทายกผู้ให้มีใจ
 เลื่อมใส ในกาลทั้ง ๓ คือ ๑) ปุพพเจตนา ก่อนแต่ให้มีใจยินดี ๒) มุญจนเจตนา กำลังให้มีใจเลื่อมใส ๓)
 อปรเจตนา ให้เสร็จแล้วมีใจเบิกบาน

๒. ศิล เมื่อพุทธศาสนิกชนอยู่ในอาราม ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญที่
 ตนเคารพนับถือ ก็จะมีผลดีทางกาย ทางวาจาที่เป็นกุศล คือไม่เบียดเบียนบุคคลให้เดือดร้อน
 หรือที่เรียกว่า ศิล และโดยหลักแล้วการรักษาศิลต้องมีเจตนาจึงจะเป็นศิลได้ ถ้าไม่มีเจตนาจะงดเว้น
 หรือจะรักษาศิลแล้ว แม้ผู้นั้นไม่ทำความชั่ว เช่น ไม่ฆ่าสัตว์หรือไม่ลักทรัพย์ เป็นต้น ก็ไม่มีศิล เหมือน
 เด็กที่นอนแบเบาะ แม้ไม่ทำชั้วก็ไม่ก่ไม่มีศิล เพราะไม่มีเจตนาจะงดเว้น หรือเหมือนอย่างวัวควาย แม้
 มันไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ก็ไม่มีศิล เพราะไม่มีเจตนาจะงดเว้น การที่จะมีศิลได้ก็ต้องมีวิริติ คือมีเจตนา
 ที่จะงดเว้นจากโทษนั้น ๆ

๓. ภาวนา พุทธศาสนิกชนเมื่อได้กราบไหว้สักการะพระพุทธรูปสำคัญด้วยดอกไม้ธูป
 เทียนแล้ว หรือที่เรียกว่า อามิสบูชา เป็นเบื้องต้น พุทธศาสนิกชนจะบูชาด้วยการปฏิบัติบูชา โดยการ
 เจริญภาวนา อบรมจิตให้สงบ คือ สมถภาวนา และการอบรมให้เกิดปัญญา คือ วิปัสสนาภาวนา เป็น
 หลักธรรมชั้นสูงในพระพุทธศาสนา ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา ถ้าไม่ได้เจริญหรือบำเพ็ญภาวนาจนจิต
 ของตนเกิดความสงบ เยือกเย็น เห็นคุณค่าของพระศาสนาในด้านนี้แล้ว ชื่อว่ายังไม่รู้จัก
 พระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เพราะธรรมชั้นทานและศิลนั้นแม้ในศาสนาอื่นก็มี ถึงจะไม่เหมือนกันก็
 ตาม

๔. อปายนะ การอ่อนน้อมต่อผู้ที่ควรอ่อนน้อม เพราะว่าจิตใจในขณะที่กราบไหว้
 สักการะพระพุทธรูปสำคัญอยู่นั้นไม่ได้หยาบกระด้างด้วยความถือตัว การอ่อนน้อมถ่อมตน จัดเป็นบุญ
 ประการหนึ่ง เพราะจิตไม่แข็งกระด้าง แต่การอ่อนน้อมนั้นต้องอ่อนน้อมต่อบุคคลที่ควรอ่อนน้อม ถ้า
 ไปอ่อนน้อมหรือบูชาคนที่ไม่ควรบูชา ก็จะเกิดโทษแทนที่จะเกิดคุณ คนที่ควรอ่อนน้อม ท่านเรียกว่า
 วุฑฒบุคคล ซึ่งมีอยู่ ๓ ประเภท คือ ๑) วิทยุฑฒะคือ คนที่แก่กว่าเรา อายุมากกว่าเรา เช่น พี่ ป้า น้า
 อา ผู้ใหญ่ ผู้เฒ่า ๒) ชาติวุฑฒะ คือ คนที่มีชาติกำเนิดสูงกว่าเรา คือ พระมหากษัตริย์ พระราชินี พระ
 ราชาโอรส พระราชธิดา แม้จะมีอายุน้อยกว่าเรา แต่ชาติตระกูลสูงก็ควรแสดงความเคารพ เพราะเป็นไป
 เพื่อความเจริญ ๓) คุณวุฑฒะ คือ คนที่มีคุณธรรมสูงกว่า เช่น พระภิกษุสามเณร แม้จะมีอายุน้อยกว่า
 เราก็จควรนอบน้อมถ่อมตนต่อท่าน เพราะท่านมีคุณธรรม คือ ศิลสูงกว่าเรา หรือคนที่มีบุญคุณต่อเรา
 เช่น พ่อ แม่ หรือ ครูอาจารย์ เพราะท่านมีคุณต่อเรา หรือต่อสังคม ดังนั้น การแสดงความอ่อนน้อม
 ถ่อมตนต่ออุฑฒบุคคล ๓ ประเภทดังกล่าวมาแล้ว ด้วยการกราบไหว้ ลุกรับ หรือพูดจาแสดงสัมมา
 คารวะ หรือให้เกียรติต่อท่าน เป็นต้น จัดเป็นการทำบุญประการหนึ่งในพระพุทธศาสนา ย่อมได้รับ
 ความสุขความเจริญในชีวิตได้

๕. เวยยาวัจจะ การสงเคราะห์แก่ผู้ที่ควรสงเคราะห์ ไม่เลือกสัตว์ บุคคล ผู้ใดที่อยู่ใน
 สภาพที่ควรสงเคราะห์ช่วยเหลือให้ความสะดวก ให้ความสบาย ก็ควรจะสงเคราะห์แก่ผู้นั้น แม้เพียง
 เล็กน้อยในขณะที่นั้น ก็เป็นกุศลจิต การช่วยขวนขวายในกิจที่ชอบ คือ การช่วยในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อ

ผู้อื่นต่อส่วนรวมจัดเป็นบุญประการหนึ่ง เช่น ช่วยเขาสร้างสะพาน สร้างถนน ขุดคลอง ขุดสระ ขุดบ่อน้ำ สร้างศาลา สร้างวัด สร้างโรงพยาบาลปลูกต้นไม้ ทำถนนหนทางให้สะอาด ช่วยกวาดวัด ด้วยกำลังกาย หรือช่วยงานบวชนาค งานกฐิน หรือช่วยงานทำบุญเลี้ยงพระ ช่วยนิมนต์พระ หรือช่วยขับรถรับส่งพระ หรือคนที่มาช่วยในงานเป็นต้น ทั้งหมดนี้จัดเป็นบุญทั้งสิ้น แม้การช่วยเหลือคนเจ็บป่วย คนตกน้ำ คนถูกรถชน หรือคนประสบอุบัติเหตุต่าง ๆ ก็เป็นบุญ แม้แต่ช่วยนำคนแก่ข้ามถนนให้ปลอดภัย และชี้ทางให้แก่คนหลงทางก็จัดเป็นเวทย์วิเศษอันจัดเป็นบุญทั้งสิ้น

๖. ปัตติทาน การอุทิศส่วนกุศลให้บุคคลอื่นได้ร่วมอนุโมทนา ซึ่งเป็นเหตุให้กุศลจิตของบุคคลอื่นเกิดได้ เมื่อทำบุญอันใดแล้วก็มักจะอุทิศส่วนบุญนั้นแก่ท่านผู้มีพระคุณ หรือแก่คนอื่นสัตว์อื่นเป็นอันมาก เพราะทำให้ได้รับผลบุญเพิ่มขึ้น เป็นการแสดงออกถึงการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่ใช่ขี้เหนียว มีใจกว้างหวังประโยชน์สุขต่อคนอื่นสัตว์อื่น เมื่อตนได้รับบุญแล้วก็หวังจะให้คนอื่นสัตว์อื่นได้รับบุญนั้นด้วย การให้ส่วนบุญนั้น สามารถให้ได้ทั้งแก่คนเป็นและคนที่ตายไปแล้ว บางคนเข้าใจผิดว่าการให้ส่วนบุญหรืออุทิศส่วนกุศลให้ได้เฉพาะคนตายเท่านั้น ข้อนี้เข้าใจผิด แท้ที่จริง การให้ส่วนบุญนี้สามารถให้ได้ทั้งแก่คนที่ยังมีชีวิตและแก่ท่านที่ล่วงลับไปแล้ว

๗. ปัตตานุโมทนา การอนุโมทนาแก่ผู้อื่นที่ได้กระทำกุศล เป็นผู้ที่มีจิตยินดี ชื่นชมอนุโมทนาในกุศลกรรมของบุคคลอื่นที่ตนได้ทราบนั้น ไม่ใช่เป็นผู้ที่ตระหนี่แม้แต่จะชื่นชมยินดีในบุญกุศลของบุคคลอื่น เมื่อผู้อื่นกระทำกุศลกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง กุศลเป็นสิ่งที่ดี เป็นสิ่งน่าชื่นชม ลักษณะของกุศลไม่เปลี่ยนแปลง ดังนั้น เราไม่มองว่าใครเป็นคนทำ คนที่ชอบ เราอนุโมทนายินดี คนที่ไม่ชอบ เราไม่อนุโมทนาไม่ยินดี แต่ลักษณะของกุศลที่เกิดขึ้นไม่เท่ากับใคร กุศลเป็นกุศล ดังนั้นจึงมีเจตนาในกุศล ลักษณะของกุศลนั้นครบ ดังนั้น การยินดีในกุศลของผู้อื่น จึงเป็นลักษณะของสภาพจิตที่เป็นลักษณะยินดีในความดีนั้น แต่ไม่ได้ดูที่คำพูดว่าอนุโมทนาแต่เป็นสภาพจิตในขณะนั้นที่ยินดีในกุศล ดังนั้นไม่ว่าจะทำความดีจะเป็นใครก็ตาม ควรยินดีในสิ่งที่ดี

๘. ธรรมเทศนา มีการพูดคุยในเรื่องที่เป็นกุศล แนะนำสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ให้แก่ลูกหลาน ญาติมิตรสหายให้เข้าใจเหตุผลในพระธรรมวินัย และทำให้พระศาสนาดำรงมั่นคงมาได้จนถึงทุกวันนี้ ก็เพราะมีการแนะนำสั่งสอนสืบต่อกันมา แม้เราทุกคนที่เข้าใจพระพุทธศาสนาอยู่ทุกวันนี้ ก็เพราะได้อาศัยครูบาอาจารย์ หรือ พ่อแม่แนะนำสั่งสอน หรือ อ่านหนังสือธรรมที่ท่านผู้รู้ธรรมได้แต่งหรือเขียน หรือรวบรวมไว้ การแสดงธรรมนี้ จัดเป็นทานอย่างหนึ่ง เรียกว่า "ธรรมทาน" เป็นทานที่มีผลมากกว่าทานทั้งปวง ดังพระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า "สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ การให้พระธรรมชนะการให้ทั้งปวง ทั้งนี้ก็เพราะว่า คนจะให้ทานก็ดี จะรักษาศีลก็ดี จะเจริญภาวนาก็ดี ก็ต้องอาศัยได้ฟังธรรมมาก่อน เขาจึงได้ทำบุญประเภทอื่น ๆ ถ้าไม่ได้ฟังธรรมมาก่อนแล้ว คนจะไม่ทำบุญอันใด แม้ใครจะทำบุญบ้างตามอัธยาศัยของตน แต่บุญนั้นก็มึผลน้อย เพราะทำไม่ถูกวิธี เพราะขาดผู้แนะนำสั่งสอน

๙. ธรรมัสสวณะ มีการฟังธรรมเพื่อความเข้าใจถูกเห็นถูกในสภาพธรรมตรงตามความเป็นจริง นอกจากนี้การฟังธรรมมีประโยชน์มาก เพราะพระพุทธศาสนาได้ดำรงมาได้จนถึงปัจจุบันนี้ เนื่องจากการฟังธรรม พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า การฟังธรรมมีประโยชน์หรืออานิสงส์ ๕ อย่าง คือ ๑) ผู้ฟังย่อมได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ๒) สิ่งใดที่เคยฟังแล้ว ถ้ายังไม่เข้าใจชัดย่อมเข้าใจชัด ๓) บรรเทาความสงสัยเสียได้ ๔) ทำความเห็นให้ถูกต้องได้ ๕) จิตของผู้ฟังย่อมผ่องใส

๑๐. ทิฏฐิซุกัมม์ การกระทำความเห็นให้ตรงตามสภาพธรรมและเหตุผลของสภาพธรรมนั้นๆ ส่วนการเห็นผิด จากทำนองคลองธรรม เช่น เห็นว่าทำดีไม่ได้ดี ทำชั่วไม่ได้ชั่ว บาปบุญไม่มี นรกสวรรค์ไม่มี ตายแล้วสูญ เป็นต้น เป็นมิจฉาทิฏฐิ เป็นอกุศลกรรมบถ จัดเป็นบาป แม้ไม่ได้ทำชั่วด้วยกาย หรือวาจา แต่ถ้ามีความคิดเห็นเช่นนี้ก็จัดเป็นบาป และบาปมากถึงขั้นห้ามสวรรค์ห้ามนิพพานทีเดียว เพราะจิตตั้งไว้ผิดหลงทางเสียแล้ว จึงไม่ยอมทำความดี มีแต่จะทำความชั่วอย่างเดียว ส่วนการทำความเห็นให้ตรง เช่น เห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น แม้ผู้นั้นยังไม่ทำดีด้วยกาย หรือว่าไม่ทำดีด้วยกาย หรือวาจา เป็นเพียงแต่เห็นถูก เห็นตรงเท่านั้น ก็จัดเป็นบุญ และเป็นบุญที่ครอบคลุมบุญอื่นทั้งหมด เพราะเมื่อคนเราเห็นถูกเห็นตรงเป็นสัมมาทิฏฐิแล้ว ก็ย่อมทำบุญประเภทอื่น ๆ ด้วยความสนิทใจและตั้งใจทำ

ซึ่งบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ นี้ ถือว่าเป็นพื้นฐานในการพัฒนาไปสู่การศึกษาที่เรียกว่า ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เมื่อมีศีล สมาธิ ปัญญาเกิดพร้อมแล้ว ก็สามารถอบรมเจริญวิปัสสนาซึ่งเป็นหนทางการดับกิเลส หรือความหลุดพ้นได้ ดังนั้น การที่พุทธศาสนิกชนได้มากราบไหว้สักการะพระพุทธรูปสำคัญ ซึ่งเป็นเครื่องหมายสื่อแทนพระพุทธเจ้า ได้ระลึกนึกถึงพุทธคุณ นึกถึงหลักธรรมคำสอนแล้วน้อมนำมาเอามาใช้ประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน อยู่บนพื้นฐานของปัญญาหรือความมีเหตุผล โดยมุ่งหมายให้เกิดความสงบทางใจ และเกิดสติปัญญาในการแก้ปัญหาชีวิต ก็ถือว่าได้พัฒนาจิตใจ และปัญญา สามารถอบรมเจริญวิปัสสนาซึ่งเป็นหนทางการดับกิเลส หรือความหลุดพ้นได้

๔.๓ การวิเคราะห์พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยในฐานะสัญลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม

พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทย ได้แก่ ๑) หลวงพ่อโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒) หลวงพ่อโต จังหวัดสมุทรปราการ ๓) หลวงพ่อวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม ๔) หลวงพ่อวัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม นอกจากนี้จะเป็นสัญลักษณ์สำคัญของแต่ละจังหวัดแล้ว ยังเป็นเครื่องหมายสื่อแทนพระพุทธเจ้าที่มีคุณค่าทางจิตใจต่อพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมาก และเป็นรากฐานและแบบแผนทางศีลธรรมและจริยธรรม ในการกำหนดมาตรฐานทางสังคมตลอดถึงวิถีชีวิตครอบครัว อีกทั้งยังเป็นรากฐานแห่งจารีตประเพณีและวัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิด จนถึงตาย หรือประเพณีต่าง ๆ

พระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์สำคัญในทางพระพุทธศาสนา เป็นวัตถุประสงค์ที่สร้างขึ้นเพื่อแทนองค์จริงของพระพุทธเจ้า การสร้างพระพุทธรูปขึ้นมานอกจากความเป็นวัตถุประสงค์แล้ว ยังแฝงไว้ด้วยปรัชญาและคติคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง แนวคิดเชิงปรัชญาที่ปรากฏในการสร้างพระพุทธรูปนั้น ได้แก่ การถ่ายทอดความดีในทางจริยศาสตร์ คือ พระพุทธจริยาวัตรและพุทธธรรม และการถ่ายทอดความงามงดงามทางสุนทรียศาสตร์ โดยผ่านพระพุทธรูปลักษณะและพุทธศิลป์ที่ช่างผู้สร้างได้บรรจงสร้างด้วยความศรัทธาและความตั้งใจอีกทั้งยังแฝงไว้ด้วยแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในการสร้างพระพุทธรูป ได้แก่ คติความเชื่อเกี่ยวกับความสมบูรณ์ของพระพุทธเจ้าซึ่งนำมาสู่ความระลึกถึงพระองค์ในฐานะเป็นบุคคลสำคัญผู้เป็นบรมครูและเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนเพื่อให้

พันทุกข้ออันเป็นแก่นคำสอนของพระพุทธศาสนา^{๑๕} การสร้างพระพุทธรูปจึงเป็นไปตามหลักพุทธานุสสติ แต่เป็นการใช้วัตถุเป็นเครื่องสื่อให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า เป็นการสร้างตามแนวคิดเรื่องพุทธเจดีย์^{๑๖} ซึ่งพระพุทธรูปจัดเป็นอุทเทสิกเจดีย์^{๑๖} และเป็นการสร้างเพื่อยกย่องบูชาบุคคลที่ควรบูชาตามหลักมงคลสูตร นอกจากนี้การบูชาพระพุทธรูปในฐานะองค์แทนของพระพุทธเจ้าถือเป็นหลักกรรมสำคัญประการหนึ่งในหลักการวัตรธรรม ๖ ประการ ได้แก่ สัตถุคารวตา คือ การแสดงความเคารพต่อพระศาสดาด้วย^{๑๗}

พระพุทธรูปสำคัญถือว่าเป็นเจดีย์เป็นเครื่องหมายแทนพระรัตนตรัยเมื่อได้กราบไหว้ บูชา จะได้ผลความเป็นมงคลและเชื่อว่ามีอานุภาพมีความศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้น พระพุทธรูปจึงได้รับความนิยmlinkการกราบไหว้ของชาวพุทธจากความเชื่อที่แตกต่างกันไป

เมื่อกล่าวถึงคุณค่าและความสำคัญของสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา สามารถจำแนกประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้^{๑๘}

(๑) เป็นเครื่องมือในการสร้างศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชน จะเห็นว่า พระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญเนื่องจากเป็นองค์แทนของพระพุทธเจ้า ซึ่งศิลปินได้พยายามที่จะสะท้อนสัญลักษณ์ของความสะอาด สงบ และสว่างของพระพุทธเจ้าออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรม ฉะนั้น เมื่อใดก็ตามที่พุทธศาสนิกชนซึ่งจะมีความทุกข์หรือไม่ก็ตาม ได้มีโอกาสกราบไหว้บูชาพระพุทธรูปหรือภาพวาดจะสามารถรับรู้ และสัมผัสคุณค่าดังกล่าวทางจิตใจ อันจะทำให้ความศรัทธาต่อพระรัตนตรัยมั่นคงมากยิ่งขึ้น

(๒) เป็นเครื่องมือในการสร้างแรงจูงใจในการประกอบกุศลธรรม เนื่องจากพระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ที่ถือได้ว่าเป็นองค์แทนของพระพุทธเจ้า ฉะนั้น จุดเด่นประการหนึ่งของพระพุทธเจ้าคือ การที่พระองค์ทรงเป็นมนุษย์ และให้ความสำคัญกับมนุษย์ว่า “มนุษย์ที่ฝึกตนดีแล้ว เป็นผู้ประเสริฐที่สุด” พระองค์จึงเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับมนุษย์ในการสร้างแรงจูงใจเพื่อที่จะพัฒนาตนเองให้ก้าวไปสู่ความพ้นทุกข์ดังที่พระองค์เคยเป็นต้นแบบดังกล่าว

(๓) เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจของพุทธศาสนิกชน จะเห็นว่า พระพุทธรูปในฐานะที่เป็นพระเครื่องนั้น สามารถเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจของพุทธศาสนิกชน โดยมีการพกพระเครื่องติดตัวหรืออัญเชิญไว้ในยานพาหนะเพื่อเป็นสิริมงคล ตลอดจนเป็นเครื่องมือในการสร้างกำลังใจ และความอุ่นใจต่อการดำเนินชีวิตและการทำงาน อย่างไรก็ตาม เมื่อใดก็ตามที่พุทธศาสนิกชนมีจิตใจที่เข้มแข็งเพียงพอแล้ว เขาก็จะสามารถข้ามพ้น และพัฒนาใจของตัวเองไปสู่การร่วมเป็นหนึ่งกับพระรัตนตรัย สู้ตายแล้วที่พึงภายนอกจะไม่มี ความจ เป็นอีกต่อไป

^{๑๕}ญาณภัทร ยอดแก้ว, แพรภภัทร ยอดแก้ว, การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าแท้และคุณค่าเทียมของการบูชาพระพุทธรูปในสังคมไทย, (การประชุมวิชาการ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน ครั้งที่ ๗, ๒๕๕๓), หน้า ๑๒๖๐-๑๒๖๑.

^{๑๖}เสนอ นิลเดช, ประวัติสถาปัตยกรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๓), หน้า ๒.

^{๑๗}เสฐียรพงษ์ วรรณปก, คำบรรยายพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๒๑๖.

^{๑๘}สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม สำนักความสัมพันธ์ต่างประเทศ, ข้อควรระวังในการใช้สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา, (กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๔), หน้า ๔.

(๔) เป็นสื่อธรรมที่สะท้อนประวัติและความเป็นมาของพระพุทธศาสนา จะเห็นว่า สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาได้สะท้อนให้เห็นถึงบริบทของพระพุทธศาสนาในยุคต่าง ๆ ตั้งแต่สมัย สุโขทัย ลพบุรี อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ในด้านต่าง ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ สังคมศาสตร์ และ รัฐศาสตร์

(๕) เป็นสื่อที่สะท้อนศิลปะและวัฒนธรรมของประชาชนในชาติ จะเห็นว่า สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา เช่น พระพุทธรูป โบสถ์ ศาลา และกุฏิ เป็นสื่อที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของประชาชนในสังคมต่าง ๆ เช่น ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ที่มีเอกลักษณ์และจุดเด่นในด้านวัฒนธรรม ศิลปกรรม และจิตรกรรมต่างกัน ซึ่งวัฒนธรรมและศิลปะดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงความงดงามของจิตใจที่ซ่อนอยู่ภายใน

(๖) เป็นเครื่องมือในการขัดเกลาจิตใจของประชาชนให้เข้าถึงธรรมะอย่างแท้จริง จะเห็นว่า ศาสนพิธีและศาสนธรรม เป็นเครื่องมือสำคัญในการหล่อหลอม และพัฒนาคุณค่าทางจิตใจให้งดงาม และเป็นสุขมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศาสนพิธีจะเป็นเครื่องมือในการน้อมนำจิตใจของผู้ปฏิบัติให้เข้าถึงและเข้าใจคุณค่าของธรรมะมากยิ่งขึ้น

(๗) เป็นเครื่องมือในการพัฒนาระเบียบ วินัย และสร้างความสามัคคีของพุทธศาสนิกชน ในประเด็นนี้ หลักศาสนพิธีจะเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาพุทธศาสนิกชนให้รู้จักระเบียบ ขั้นตอน และแนวทางในการปฏิบัติตนต่อพระรัตนตรัย อันจะนำไปสู่การปฏิบัติทางกาย วาจา และใจ อย่างประสานสอดคล้องและสามัคคีกันมากยิ่งขึ้น

เห็นได้ว่า พระพุทธรูปสำคัญเป็นสัญลักษณ์สำคัญของแต่ละจังหวัด และเป็นเครื่องหมาย สื่อแทนพระพุทธเจ้าที่มีคุณค่าทางจิตใจต่อพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมาก เป็นรากฐานแห่งจารีต ประเพณีและวัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิด จนถึงตาย เป็นสัญลักษณ์สำคัญ ในทางพระพุทธศาสนา เป็นวัตถุประสงค์ที่สร้างขึ้นเพื่อแทนองค์จริงของพระพุทธเจ้า และแฝงไว้ด้วย ปรัชญาและคติคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง นำมาสู่ความระลึกถึงพระพุทธเจ้าในฐานะเป็น บุคคลสำคัญผู้เป็นบรมครูและเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนเพื่อให้พ้นทุกข์อันเป็นแก่นคำสอนของ พระพุทธศาสนา

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากการศึกษา “การวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับการพัฒนาจิตใจและ ปัญญาในสังคมไทย” ผู้วิจัยสามารถสรุปเป็นองค์ความรู้ได้ดังนี้

๑. อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย สามารถสรุปได้ดังนี้ ๑) อิทธิพลทางด้าน จิตใจ พระพุทธรูปสำคัญเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ มีที่พึ่งพิงทางใจให้เกิดความรู้สึกปลอดภัย อุ่นใจ สบาย ใจ และเป็นสิ่งเตือนใจในการประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม ละเว้นจากการทำชั่วทั้งปวง ๒) อิทธิพลต่อ ครอบครัว โดยพระพุทธรูปสำคัญได้เข้ามามีอิทธิพลต่อพุทธศาสนิกชนเริ่มตั้งแต่แรกเกิด โดยพ่อแม่ จะ ถวายบุตรธิดาให้เป็นลูกหลวงพ่อ เพราะมีความเชื่อว่าจะทำให้บุตรธิดาปลอดภัย ปราศจากโรคภัย เบียดเบียน เวลาไปไหนมาไหนไม่อดไม่อยาก มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิตตามลำดับ ๓) อิทธิพลต่อ สังคม โดยอาศัยวัดซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญได้ให้ความช่วยเหลือต่อหน่วยงานภาครัฐ เอกชน โรงเรียน สถานพยาบาลต่างๆ โดยอาศัยเงินบริจาคที่มาจากประชาชนทั่วไปที่มากกราบไหว้

สักการะ ไปช่วยส่งเสริมสนับสนุนสังคมในด้านต่างๆ ๔) อิทธิพลทางด้านวัฒนธรรม ก่อให้เกิดประเพณี วัฒนธรรมที่จัดขึ้นเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญโดยเฉพาะ เช่น งานนมัสการหลวงพ่อ ประเพณีรับบัว ศิลปะการแสดงการรำละคร การแข่งเรือยาว ประเพณีชักพระ เป็นต้น ซึ่งทำให้เกิดการอนุรักษ์ ประเพณีวัฒนธรรมที่ดีงาม โดยปฏิบัติสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ๕) อิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจ จากการที่มีประชาชนมากราบไหว้สักการะพระพุทธรูปสำคัญ ทำให้การท่องเที่ยวในจังหวัดมีการเติบโต ชาวบ้านบริเวณโดยรอบได้ประกอบสัมมาชีพ มีอาชีพค้าขาย ขายสินค้าต่างๆ ให้กับคนที่มากราบไหว้ ขอพร ซึ่งเป็นการส่งเสริมอาชีพให้กับชาวบ้านในชุมชนได้เป็นอย่างดี

๒. การวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยกับการพัฒนาจิตใจ และ ปัญหา พบว่า การที่พุทธศาสนิกชนได้มากราบไหว้สักการะพระพุทธรูปสำคัญ ซึ่งเป็นเครื่องหมายสื่อ แทนพระพุทธเจ้า ได้ระลึกนึกถึงพุทธคุณ นึกถึงหลักธรรมคำสอนแล้วน้อมนำมาใช้ประพฤติปฏิบัติ ในชีวิตประจำวัน อยู่บนพื้นฐานของปัญญาหรือความมีเหตุผล โดยมุ่งหมายให้เกิดความสงบทางใจ และเกิดสติปัญญาในการแก้ปัญหาชีวิต ก็ชื่อว่าได้พัฒนาจิตใจ และปัญญา สามารถอบรมเจริญ วิปัสสนาซึ่งเป็นหนทางการดับกิเลส หรือความหลุดพ้นได้

๓. การวิเคราะห์พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยในฐานะสัญลักษณ์ทางศาสนาและ วัฒนธรรม เห็นได้ว่า พระพุทธรูปสำคัญเป็นสัญลักษณ์สำคัญของแต่ละจังหวัด และเป็นเครื่องหมายสื่อ แทนพระพุทธเจ้าที่มีคุณค่าทางจิตใจต่อพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมาก เป็นรากฐานแห่งจารีตประเพณี และวัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิด จนถึงตาย เป็นสัญลักษณ์สำคัญในทาง พระพุทธศาสนา เป็นวัตถุประสงค์ที่สร้างขึ้นเพื่อแทนองค์จริงของพระพุทธเจ้า และแผ่แผ่ไปด้วยปรัชญา และคติคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง นำมาสู่ความระลึกถึงพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นบุคคล สำคัญผู้เป็นบรมครูและเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนเพื่อให้พ้นทุกข์อันเป็นแก่นคำสอนของ พระพุทธศาสนา

อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับการพัฒนาจิตใจและปัญญา ในสังคมไทย

แผนภาพที่ ๔.๑ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับการพัฒนาจิตใจและปัญญาในสังคมไทย” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทย เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยกับการพัฒนาจิตใจ และปัญญา และเพื่อวิเคราะห์พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยในฐานะสัญลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรมประชากรที่ใช้ในการวิจัยคือ เจ้าอาวาส ผู้นำชุมชน นักวิชาการศาสนาและประวัติศาสตร์พุทธศิลป์ ประชาชนผู้มานมัสการพระพุทธรูปสำคัญ รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด จำนวน ๑๗ รูป/คน ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-Informant) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ สัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview)

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย สามารถสรุปได้ดังนี้ ๑) อิทธิพลต่อครอบครัว โดยพระพุทธรูปสำคัญได้เข้ามามีอิทธิพลต่อพุทธศาสนิกชนเริ่มตั้งแต่แรกเกิด โดยพ่อแม่ จะถวายบุตรธิดาให้เป็นลูกหลวงพ่อ เพราะมีความเชื่อว่าจะทำให้บุตรธิดาปลอดภัย ปราศจากโรคร้ายเบียดเบียนเวลาไปไหนมาไหนไม่ดื้อไม่ยาก มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิตตามลำดับ ๒) อิทธิพลต่อสังคม โดยอาศัยวัดซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญได้ให้ความช่วยเหลือต่อหน่วยงานภาครัฐ เอกชน โรงเรียน สถานพยาบาลต่างๆ โดยอาศัยเงินบริจาคที่มาจากประชาชนทั่วไปที่มากราบไหว้สักการะ ไปช่วยส่งเสริมสนับสนุนสังคมในด้านต่างๆ ๓) อิทธิพลทางด้านวัฒนธรรม ก่อให้เกิดประเพณีวัฒนธรรมที่จัดขึ้นเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญโดยเฉพาะ เช่น งานนมัสการหลวงพ่อบรรพตนิรันดร์ ศิลปะการแสดงการรำละคร การแข่งเรือยาว ประเพณีชักพระ เป็นต้น ซึ่งทำให้เกิดการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมที่ดีงาม โดยปฏิบัติสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ๔) อิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจ จากการที่มีประชาชนมากราบไหว้สักการะพระพุทธรูปสำคัญ ทำให้การท่องเที่ยวในจังหวัดมีการเติบโต ชาวบ้านบริเวณโดยรอบได้ประกอบสัมมาชีพ มีอาชีพค้าขาย ขายสินค้าต่างๆ ให้กับคนที่มากราบไหว้ขอพร ซึ่งเป็นการส่งเสริมอาชีพให้กับชาวบ้านในชุมชนได้เป็นอย่างดี ๕) อิทธิพลทางด้านจิตใจ พระพุทธรูปสำคัญเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ มีที่พึ่งพิงทางใจให้เกิดความรู้สึกลดอดภัย อุ่นใจ สบายใจ และเป็นสิ่งเตือนใจในการประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม ละเว้นจากการทำชั่วทั้งปวง

๕.๑.๒ การวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยกับการพัฒนาจิตใจและปัญญา

การวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยกับการพัฒนาจิตใจ และปัญญาพบว่า การที่พุทธศาสนิกชนได้มากราบไหว้สักการะพระพุทธรูปสำคัญ ซึ่งเป็นเครื่องหมายสื่อแทน

พระพุทธเจ้า ได้ระลึกนึกถึงพุทธคุณ นึกถึงหลักธรรมคำสอนแล้วน้อมนำเอามาใช้ประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน อยู่บนพื้นฐานของปัญญาหรือความมีเหตุผล โดยมุ่งหมายให้เกิดความสงบทางใจ และเกิดสติปัญญาในการแก้ปัญหาชีวิต ก็ชื่อว่าได้พัฒนาจิตใจ และปัญญา สามารถอบรมเจริญวิปัสสนาซึ่งเป็นหนทางการดับกิเลส หรือความหลุดพ้นได้

๕.๑.๓ การวิเคราะห์พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยในฐานะสัญลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม

การวิเคราะห์พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยในฐานะสัญลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม เห็นได้ว่า พระพุทธรูปสำคัญเป็นสัญลักษณ์สำคัญของแต่ละจังหวัด และเป็นเครื่องหมายสื่อแทนพระพุทธเจ้าที่มีคุณค่าทางจิตใจต่อพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมาก เป็นรากฐานแห่งจารีตประเพณีและวัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิด จนถึงตาย เป็นสัญลักษณ์สำคัญในทางพระพุทธศาสนา เป็นวัตถุธรรมที่สร้างขึ้นเพื่อแทนองค์จริงของพระพุทธเจ้า และแผ่ไว้ด้วยปรัชญาและคติคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง นำมาสู่ความระลึกถึงพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นบุคคลสำคัญผู้เป็นบรมครูและเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนเพื่อให้พ้นทุกข์อันเป็นแก่นคำสอนของพระพุทธศาสนา

๕.๒ อภิปรายผล

จากศึกษาการวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับการพัฒนาจิตใจและปัญญาในสังคมไทย ผู้วิจัยสามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย สามารถสรุปได้ดังนี้ ๑) อิทธิพลต่อครอบครัว โดยพระพุทธรูปสำคัญได้เข้ามามีอิทธิพลต่อพุทธศาสนิกชนเริ่มตั้งแต่แรกเกิด โดยพ่อแม่ จะถวายบุตรธิดาให้เป็นลูกหลวงพ่อ เพราะมีความเชื่อว่าจะทำให้บุตรธิดาปลอดภัย ปราศจากโรคภัย เบียดเบียน เวลาไปไหนมาไหนไม่อดไม่ยาก มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิตตามลำดับ ๒) อิทธิพลต่อสังคม โดยอาศัยวัดซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญได้ให้ความช่วยเหลือต่อหน่วยงานภาครัฐ เอกชน โรงเรียน สถานพยาบาลต่างๆ โดยอาศัยเงินบริจาคที่มาจากประชาชนทั่วไปที่มาราบไหว้สักการะ ไปช่วยส่งเสริมสนับสนุนสังคมในด้านต่างๆ ๓) อิทธิพลทางด้านวัฒนธรรม ก่อให้เกิดประเพณีวัฒนธรรมที่จัดขึ้นเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญโดยเฉพาะ เช่น งานนมัสการหลวงพ่อบรรพณีรับบัว ศิลปะการแสดงการรำละคร การแข่งเรือยาว ประเพณีชักพระ เป็นต้น ซึ่งทำให้เกิดการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมที่ดั้งเดิม โดยปฏิบัติสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ๔) อิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจ จากการที่มีประชาชนมาราบไหว้สักการะพระพุทธรูปสำคัญ ทำให้การท่องเที่ยวในจังหวัดมีการเติบโต ชาวบ้านบริเวณโดยรอบได้ประกอบสัมมาชีพ มีอาชีพค้าขาย ขายสินค้าต่างๆ ให้กับคนที่มาราบไหว้ขอพร ซึ่งเป็นการส่งเสริมอาชีพให้กับชาวบ้านในชุมชนได้เป็นอย่างดี ๕) อิทธิพลทางด้านจิตใจ พระพุทธรูปสำคัญเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ มีที่พึ่งพิงทางใจให้เกิดความรู้สึกลดอดภัย อุ่นใจ สบายใจ และเป็นสิ่งเตือนใจในการประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดั้งเดิม ละเว้นจากการทำชั่วทั้งปวง สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูสิริรัตนานวัตร^๑ ได้ศึกษาเรื่อง อิทธิพลการบนบาน บวงสรวงในสังคมไทย ผลการวิจัย

^๑พระครูสิริรัตนานวัตร, อิทธิพลการบนบาน บวงสรวงในสังคมไทย, วารสารกระแสวัฒนธรรม ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๒๙ มกราคม - มิถุนายน ๒๕๕๘, หน้า ๑๙

พบว่า พื้นฐานแนวคิดของการบนบานนั้น มีตำนานพัฒนาการมาจากวิถีชีวิตของชาวอินเดียแต่โบราณกาล ที่มีความเชื่อพิธีบูชาขีณ ซึ่งใช้ชีวิตสัตว์เป็น ๆ ฆ่าเพื่อบูชาเทพเจ้า ต่างจากการบนบานบวงสรวงที่ไม่ได้ใช้ชีวิตสัตว์เป็น ๆ เป็นลักษณะทำพิธีกรรม คือการสงเคราะห์ เช่น เทวดาพลี คือปฏิบัติตนที่ดีต่อเทวดาในฐานะมีส่วนสำคัญในการเผยแพร่ พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า พิธีกรรมทางศาสนาเกือบทุกพิธีจะอัญเชิญเทวดาจากทุกสารทิศมาร่วมพิธีเพื่อรับรู้รับฟังและขอให้ช่วยคุ้มครอง ให้ความปลอดภัยให้ชีวิตทรัพย์สิน เช่นพิธีทำบุญโดยพระสงฆ์จะกล่าวบท สักเค กาเม จะรูเป และพิธีบวงสรวงก็เช่นเดียวกันนี้มาที่การบอกกล่าวต่อเทวดาและขอให้เทวดาเห็นชอบ มีกรณีตัวอย่างที่พิธีบนบานต่อเทวดาแล้วได้ผล นั่นคือเศรษฐีสองสามีภรรยาแต่งงานแล้วไม่มีบุตร จึงทำพิธีขอบุตรกับเทวดาประจำต้นไทร ผลคือได้บุตรชาย นามว่า ธรรมบาลกุมาร ซึ่งเป็นคนฉลาดสามารถพูดภาษานกได้ รับทำตอปัญหา ๓ ราศีกับกบิลพรหมแล้วได้ชัยชนะ จึงมีอิทธิพลทำพิธีบนบาน บวงสรวงเพื่อขอบุตร หรือของโชคลาภอื่น ๆ ในลักษณะเดียวกันนี้ด้วย

๕.๒.๒ การวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยกับการพัฒนาจิตใจและปัญญา พบว่า การที่พุทธศาสนิกชนได้มากราบไหว้สักการะพระพุทธรูปสำคัญ ซึ่งเป็นเครื่องหมายสื่อแทนพระพุทธเจ้า ได้ระลึกนึกถึงพุทธคุณ นึกถึงหลักธรรมคำสอนแล้วน้อมนำมาเอามาใช้ประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน อยู่บนพื้นฐานของปัญญาหรือความมีเหตุผล โดยมุ่งหมายให้เกิดความสงบทางใจ และเกิดสติปัญญาในการแก้ปัญหาชีวิต ก็เชื่อว่าได้พัฒนาจิตใจ และปัญญา สามารถอบรมเจริญวิปัสสนาซึ่งเป็นหนทางการดับกิเลส หรือความหลุดพ้นได้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระครูสิริรัตนานูวัตร และคณะ**^๒ ได้ศึกษาเรื่อง การบนบาน บวงสรวง : แนวคิดหลักการและอิทธิพลต่อสังคมไทย ผลการวิจัยพบว่า แม้ว่าสังคมไทยเป็นสังคมพุทธแต่ก็ยังมีเรื่องพิธีกรรมการบนบาน บวงสรวงอยู่มาก แม้แต่พิธีกรรมของชาวบ้านเท่านั้น แม้แต่พิธีกรรมที่เป็นของพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะก็ยังมีพิธีกรรมนี้เข้าไปเกี่ยวข้องด้วยทั้งนี้สอดคล้องกับการเปรียบเทียบสังคมกับต้นไม้ที่มีสะเก็ด กะพี้และแก่น สังคมพุทธมีการยึดหยุ่นตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม ยึดหยุ่นตามเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมเชิงพุทธด้วยเกณฑ์หลักและเกณฑ์รอง ถือพิธีบนบาน บวงสรวงด้วยสติบนฐานจริยธรรมเชิงพุทธ ๓ ระดับ คือ ระดับต้นได้แก่ศีล ๕ ระดับกลาง ได้แก่กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการและระดับสูงได้แก่มรรคมีองค์ ๘ ประการ

๕.๒.๓ การวิเคราะห์พระพุทธรูปสำคัญในประเทศไทยในฐานะสัญลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรม เห็นได้ว่า พระพุทธรูปสำคัญเป็นสัญลักษณ์สำคัญของแต่ละจังหวัด และเป็นเครื่องหมายสื่อแทนพระพุทธเจ้าที่มีคุณค่าทางจิตใจต่อพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมาก เป็นรากฐานแห่งจารีตประเพณีและวัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิด จนถึงตาย เป็นสัญลักษณ์สำคัญในทางพระพุทธศาสนา เป็นวัตถุธรรมที่สร้างขึ้นเพื่อแทนองค์จริงของพระพุทธเจ้า และแผ่ไว้ด้วยปรัชญาและคติคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง นำมาสู่ความระลึกถึงพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นบุคคลสำคัญผู้เป็นบรมครูและเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนเพื่อให้พ้นทุกข์อันเป็นแก่นคำสอนของ

^๒พระครูสิริรัตนานูวัตร และคณะ, การบนบาน บวงสรวง: แนวคิดหลักการและอิทธิพลต่อสังคมไทย, รายงานการวิจัย, สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕, บทคัดย่อ.

พระพุทธศาสนา สอดคล้องกับ พระมหาสมจินต์ สมมาปณโณ^๓ กล่าวว่า พระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์แห่งพระพุทธศาสนา พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในอินเดียยุคต้น แม้จะได้ต้นแบบมาจากแบบสำหรับสร้างเทวรูปของชาวกรีกแต่เมื่อสร้างเสร็จสมบูรณ์แล้ว ชาวพุทธทุกคนรู้ว่าเป็นพระพุทธรูป เป็นของชาวพุทธ ไม่ใช่เทวรูปของชาวกรีก แบบที่ใช้ในการสร้างพระพุทธรูปจะเป็นของชนชาติใด นับถือศาสนาไหนก็แล้วแต่ เมื่อสร้างพระพุทธรูปตามแบบนั้นเสร็จแล้ว ทุกคนเห็นก็รู้ว่าเป็นพระพุทธรูป ในประเทศไทยทุกภูมิภาค มีพระพุทธรูปปรากฏให้เห็นชัดเจนอยู่แล้ว เพราะเมืองไทยเป็นเมืองพุทธโดยแท้ แต่ในต่างประเทศ ผู้คนหน้าตาแปลกจากคนไทย เห็นเพียงรูปภายนอก ดูไม่ออกว่านับถือศาสนาอะไร แต่พอเห็นพระพุทธรูปก็บอกได้ทันทีว่าเป็นชาวพุทธ แม้คนที่ไม่ได้ศรัทธาอย่างจริงจัง แต่มีพระพุทธรูปอยู่ด้วย ก็พอคาดเดาได้ว่ามีใจโอนเอียงเป็นชาวพุทธอยู่ด้วย พระพุทธรูปจึงเป็นสัญลักษณ์แห่งพระพุทธศาสนาโดยแท้จริง และสอดคล้องกับ พระครูศรีปัญญาวิกรม (บุญเรือง ปญญาชิโร/เจนทร)^๔ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย ผลการศึกษาพบว่า คัมภีร์พระพุทธศาสนา ทั้งในส่วนของพระไตรปิฎก และอรรถกถา มีการใช้สัญลักษณ์เพื่อการสื่อสารอยู่ทั่วไป ยกเว้นพระอภิธรรมปิฎก รูปแบบของสัญลักษณ์มีทั้งส่วนที่ได้รับอิทธิพลจากบริบททางสังคม และที่กำหนดขึ้นใช้เฉพาะในกลุ่มภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกอุบาสิกา ส่วนที่กำหนดขึ้นใช้เฉพาะกลุ่ม มีทั้งที่กำหนดขึ้นแบบอิสระ ใช้เฉพาะกิจ เฉพาะกรณีและส่วนที่กำหนดขึ้นโดยอาศัยธรรมเนียม ซึ่งถือเป็นหลักการที่ใช้ร่วมกันการศึกษาสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทยพบว่า มีการนำสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในสังคมอย่างกว้างขวาง ครอบคลุมสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์รวมไปถึงงานจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม วัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมในแง่ของอิทธิพลพบว่า สัญลักษณ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีอิทธิพลต่อการสัญลักษณ์ในสังคมไทยไม่มากนัก แต่กลับพบว่า พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการสร้าง หรือการกำหนดสัญลักษณ์ใช้ในสังคมไทย และสัญลักษณ์เหล่านั้นก็มีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างกว้างขวาง ทำนองกลับกัน คติ ความเชื่อของสังคมไทยก็มีอิทธิพลสำคัญต่อการกำหนดสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาเพื่อรับใช้สังคมด้วยเช่นกัน

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

- ๑) คณะสงฆ์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรส่งเสริมการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมกับการพัฒนาจิตใจและปัญญา
- ๒) คณะสงฆ์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรบริหารจัดการศาสนสถานให้มีความเหมาะสม เอื้อต่อการมากราบไหว้สักการะพระพุทธรูปสำคัญ และการเจริญภาวนา
- ๓) คณะสงฆ์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการประชาสัมพันธ์ความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับความเชื่อและการปฏิบัติตัวต่อพระพุทธรูป

^๓พระมหาสมจินต์ สมมาปณโณ, กำเนิดและพัฒนาการแห่งพระพุทธรูป, <https://www.mcu.ac.th/article/detail/502>, ๑ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

^๔พระครูศรีปัญญาวิกรม (บุญเรือง ปญญาชิโร/เจนทร), สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), บทคัดย่อ.

๔) การจัดสร้างพระพุทธรูปสำคัญต่างๆ ไม่ควรจัดสร้างเพื่อพุทธพาณิชย์ โดยใช้ความเชื่อและศรัทธาไปหาผลประโยชน์ด้วยการโฆษณาสรรพคุณ การอ้างอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ โดยไม่คำนึงถึงหลักธรรมคำสั่งสอนที่แท้จริง

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยในครั้งต่อไป

- ๑) ควรศึกษาการวิเคราะห์พิธีกรรมและการบนบานกับพระพุทธรูปสำคัญ
- ๒) ควรศึกษารูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมกับการพัฒนาจิตใจและปัญญา
- ๓) ควรศึกษาพระพุทธรูปสำคัญกับการพัฒนารูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี - ไทย:

๑.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **มหาจุฬาเตปิฎก**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกและอรรถกถาภาษาบาลี**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

_____. **พระไตรปิฎกและอรรถกถาภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

๑.๒.๑ หนังสือภาษาไทย

กรมศิลปากร. **เชียงใหม่ป็นอาณาจักร**. กรุงเทพมหานคร : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๑.

กรมศิลปากร. **ลลิตวิสตรระ : คัมภีร์พระพุทธประวัติฝ่ายมหายาน**. พระนคร: กรมศิลปากร, ๒๕๑๒.

ไชศรี ศรีอรุณ. **พระพุทธรูปปางต่างๆ ในสยามประเทศ : ประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูปตั้งแต่มหากนิษกรมณถึงมหาปริณีพพาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด, ๒๕๕๓.

จอร์จ เฟอร์กูสัน, กุลวดี มกราภิรมย์. แปล. **เครื่องหมายและสัญลักษณ์ในคริสต์ศิลป์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๒.

ญาณภัทร ยอดแก้ว, แพรวภัทร ยอดแก้ว. **การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าแท้และคุณค่าเทียมของการบูชาพระพุทธรูปในสังคมไทย**. การประชุมวิชาการ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน ครั้งที่ ๗. ๒๕๕๓.

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี. เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๘.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **พุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____. **การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน**. กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา, ๒๕๔๕.

_____. **สัมมาสมาธิและสมาธิแบบพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๗.

_____. **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ: มัชฌิมนิพนธ์/มัชฌิมมาปฏิบัติทาหรือ กฎธรรมชาติและคุณค่าสำหรับชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร: โกลด์คิมทอง, ๒๕๔๒.

- _____ . สัมมาสมาธิและสมาธิแบบพุทธ. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๗.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). กาลานุกรมในอารยธรรมโลก. กรุงเทพมหานคร: ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๕๒.
- _____ . พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๙.
- _____ . พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๕๒.
- พระพรหมราชปัญญา. ผู้แต่ง. แสง มนวิฑูร. ผู้แปล. รัตนพิมพ์วงศ์ ตำนานพระแก้วมรกต. พิมพ์ครั้งที่ ๒. เชียงราย : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๓๐.
- พระพุทฺธโฆสเถระ. คัมภีร์วิสุทธิมรรค. แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๗.
- พระพุทฺธโฆสเถระ. วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๓ ตอน ๑. แปลโดย กองตำรากรมการศึกษาระดับปริญญาตรี. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุฒวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- พระมหาวิเชียร สิริวฑฒโน. ทำเนียบชมรมโสทรสัมพันธ์ ๒๕๔๐. หน้า ๑. อ้างถึงใน กิจจา วัฒนสินธุ์. “ตำนานหลวงพ่อพระพุทฺธโสทร งานประจำปีหลวงพ่อพระพุทฺธโสทร”. ๒๕๐๕.
- พระมหาวิจิตร จนทปชโชโต และพระมหาลิขิต ลิกขิตนนโท. ประวัติหลวงพ่อโสทร กัการสร้างพระอุโบสถ. พิมพ์ในงานฝังลูกนิมิตผูกพัทธสีมา วัดโสทร ๒๕๐๐.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญญากร). พระพุทฺธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.
- พระยาประชาภิจักรจักร์ (แจ่ม บุนนาค). พงศาวดารโยนก. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาการ. ๒๔๗๘.
- พระรัตนปัญญาเถระ. ชินกาลมาลีปกรณ์. พระนคร : กรมศิลปากร. ๒๕๐๑.
- พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตฺโต). พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร: เอ เอส พรินต์ติ้งเฮ้าส์ จำกัด. ๒๕๒๕.
- พระภิกษุพาเทียน. จดหมายเหตุแห่งพุทฺธอาณาจักร. แปลโดยพระยาสุรินทรถือชัย (จันท์ ตุงคสวัสดิ) จากต้นฉบับของ เจมส์ เล็กจ์. พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุฒวิทยาลัย, ๒๔๘๗.
- พุทฺธทาสภิกขุ. พระพุทฺธศาสนาคืออะไร, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๖๖.
- _____ . คู่มือมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๓), หน้า ๙๔-๑๐๖.
- ยุพิน เข็มมุกด์. จากถวายเป็นชายวัด วิกฤตสังคมไทย บันทึกเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ร่วมสมัย. เชียงใหม่ : เครือข่ายชาวพุทธเชียงใหม่. ๒๕๔๘.
- ราชบัณฑิต. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร : บารมีพับลิเคชันส์. ๒๕๔๒.
- เลิศลักษณ์ บุญเจริญ. โสทรวรารามวรวิหาร มงคลคู่แปดริ้ว. ที่ระลึกในงานพระราชพิธียกยอดฉัตรทองคำ พระอุโบสถหลังใหม่.
- วัดไร่ขิง พระอารามหลวง. กรุงเทพมหานคร : พี.วาย.พรินต์ติ้ง. ๒๕๕๘.
- วัดโสทรวราราม วรวิหาร. อนุสรณ์งานสมโภชหลวงพ่อโสทร พ.ศ. ๒๕๑๘. กรุงเทพมหานคร : วิจิตรหัตถการ.
- ศิลปากร. พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการพิพิธภัณฑสถานไทย. กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์

การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๓๖ ก. กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในมหามงคลเฉลิมพระเกียรติ ๑๐๐ ปี วันพระบรมราชสมภพ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ๘ พฤศจิกายน ๒๕๓๖.

สงวน รอดบุญ. **พุทธศิลปะลาว**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สายธาร ๒๕๔๕.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์**. กรุงเทพมหานคร : ศิวพร. ๒๕๐๓. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระศพ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๒๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๐๓.

สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม สำนักความสัมพันธ์ต่างประเทศ. **ข้อควรระวังในการใช้สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา**. กระทรวงวัฒนธรรม. ๒๕๕๔.

สำนักวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. **คัมภีร์มลินทปัญหา ไทย-บาลี**. พิมพ์ครั้งที่ ๙.

กรุงเทพมหานคร: ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง. ๒๕๕๐.

สุจิตต์ วงศ์เทศ. บรรณาธิการ. **พระพุทธรูปลึงค์ “จริง” ทุกองค์ ไม่มี “ปลอม” แต่ไม่ได้มาจากลังกา**.

กรุงเทพมหานคร : บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน). ๒๕๔๖.

สุริยา สมุทรคุปต์ และ พัฒนา กิติอาษา. **“สัญลักษณ์สำคัญ (Dominant Symbols) ในบุญบั้งไฟอีสาน : การวิเคราะห์และตีความหมายทางมานุษยวิทยา” สัญลักษณ์สำคัญในบุญบั้งไฟ การวิเคราะห์และตีความหมายทางมานุษยวิทยา**. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ๒๕๓๓.

สุวรรณ สุวรรณโว. **พื้นฐานความเชื่อของสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ. ๒๕๔๖.

เสาวณิต วิงวอน, ผศ.ดร. และคณะ. **ตำราพระพุทธรูปปางต่างๆ ตามพระมติ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด. ๒๕๕๐.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **คำบรรยายพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา. ๒๕๕๐.

เสนอ นิลเดช. **ประวัติสถาปัตยกรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๔๓.

แสง จันทร์งาม. **ศาสนศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช. ๒๕๓๔.

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์. **ลักษณะพุทธรูปสมัยต่างๆ ในประเทศสยาม**. พระนคร : ศรีกรุง. ๒๔๙๔.

อคิน รพีพัฒน์. **วัฒนธรรมคือความหมาย ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ**.

กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยา (องค์การมหาชน). ๒๕๕๑.

อนุสรณ์ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ป.ส.ธ. รุ่น ๔ ปีการศึกษา ๒๕๔๐
โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดโสธรวราราม. ม.ป.ท., ๒๕๔๐.

อุดมรัตน์ ตูจันดา. **ยิ่งพิศ ยิ่งเจริญ ๒ วัดบางพลีใหญ่ใน พระอารามหลวง**. ม.ป.ท. : อุดมรัตน์การพิมพ์และดีไซน์. ๒๕๕๘.

เอเดรียน สอนอดกราส. ภัทรพร สิริกาญจน และคณะ. **แปล. สัญลักษณ์แห่งพระสฤป**.

กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๓๗.

เอ็ดเวิร์ด โคนซ์. พุทธศาสนาประวัติสังเขป. แปลโดย สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : มิตรสยาม. ๒๕๑๖.

๑.๒.๒ รายงานการวิจัย

ไฉไลฤดี ยูวะศิริ และคณะ. ศึกษาสารัตถะตำนานพื้นบ้านล้านนาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาจาก เอกสารโบราณ. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

จันทน์นิภา ดวงวิไล. ตำนานพระพุทธรูปในชุมชนชายแดนไทย-ลาว: การสื่อความหมายทาง วัฒนธรรมและบทบาทการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญา ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. ๒๕๕๖.

โชติมา จตุรวงศ์ และคณะ. การบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมในศาสนสถานและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์. รายงานการวิจัย. สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, ๒๕๕๓.

ประพันธ์ กุลวินิจฉัย. วิเคราะห์เรื่องพระพุทธรูปในฐานะปูชนียวัตถุของชาวพุทธ. รายงานการ วิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระครูศรีปัญญาวิกรม (บุญเรือง ปญญาชิโร/เจนทร). สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๘.

พระครูสิริรัตนานูวัตร และคณะ. การบนบาน บวงสรวง : แนวคิดหลักการและอิทธิพลต่อสังคมไทย. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๕.

รอบทิศ ไวยสุศรี. การศึกษาวิเคราะห์พระเครื่องในฐานะเป็นกุศโลบายในการปฏิบัติธรรม. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

วรรณะ มุลขำ. ร่องรอยและอิทธิพลของคติพุทธศาสนาหายานที่มีต่อความเชื่อและพิธีกรรม พื้นบ้านในจังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๕๔.

สุรศิษฐ์ ไรจนันต์. กรณีศึกษาการวิเคราะห์ความเสียหายของงานเชื่อมพระพุทธรูปทองเหลือง. รายงานการวิจัย. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ วิจัย, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๖.

อรวิวัฒนา ชินพันธ์. รูปแบบการแสดงละครรำแก้บนประกอบพิธีกรรมความเชื่อ : กรณีการแสดงที่ วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๓.

๑.๒.๓ เว็บไซต์

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒. <http://rirs3.royin.go.th/dictionary.asp> ค้นเมื่อ วันที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๕๑.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒. (๒๕๕๒, มีนาคม). (online).
<http://rirs3.royin.go.th>.

พระมหาสมจินต์ สุมมาปญโญ, กำเนิดและพัฒนากาการแห่งพระพุทธรูป,
<https://www.mcu.ac.th/article/detail/502>, ๑ พฤษภาคม ๒๕๖๒.

<http://www.painaidii.com/business/135826/wat-phet-samut-woravihan-75000/lang/thTh/> สืบค้นเมื่อวันที่ ๓ มีนาคม ๒๕๖๐.

<http://www.m-culture.go.th/chonburi/images/Rule1.pdf> สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๖๐.

http://www.sri.cmu.ac.th/~elanna/symbolanna/philosophy_page๐1.html ค้นเมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๖๐.

๑.๒.๔ วารสาร

พระครูสิริรัตนาวตฺร. อิทธิพลการบนบาน บวงสรวงในสังคมไทย. วารสารกระแสวัฒนธรรม ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๒๙ มกราคม - มิถุนายน ๒๕๕๘.

สุภาวดี เจริญเศรษฐมท. ความเชื่อ : มิติแห่งเหตุผล และความมกมาย. วารสารรามคำแหง. ปีที่ ๒๒. ฉบับที่ ๓. ก.ค. - ก.ย. ๒๕๔๘.

๑.๒.๕ หนังสือภาษาอังกฤษ

Coedès, George. Documents sur l'histoire politique et religieuse du Laos occidental. *Bulletin de l'École française d'Extrême - Orient* XXV: 1 - 204, 1925.

Henderson and Hurvitz. *The Buddha of Seiryōji. (Artibus Asiae 19 (1))*. Ascona: Artibus Asiae, 1956.

Hiuen Tsiang. *Si - Yu - Ki: Buddhist Records of the Western World*. Translated by Samuel Beal. Delhi : Oriental Books Reprint Corporation. First edition 1884, 1969.

Huntington, Susan L. *The Art of Ancient India: Buddhist, Hindu, Jain*. (New York: Weatherhill, 1985.

Jayawickrama, N.A. *The Sheaf of Garlands of the Epochs of the Conqueror Being a Translation of Jinakâamâlîpakara am of Ratanapañña Thera of Thailand*. (London: The Pali Text Society, 1968.

Middleton, Sheila E. Hoey. "The Third Buddha." *Journal of the Society for South Asian Studies* 18: 67 - 72, 2002.

Munsterberg, Hugo. *Chinese Buddhist Bronzes*. Tokyo: Charles E. Tuttle, 1967.

Snellgrove, David L., ed. *The Image of The Buddha*. London: Sirindia Publication and UNESCO, 1978.

Penth, Hans. *Jinakâlamâlî Index*. Chiangmai : Silkworm Books, 1994.

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย

คำชี้แจง

๑. แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้ จัดทำขึ้นเพื่อใช้ประกอบการศึกษาวิจัย เรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย”

๑. แบบสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น ๔ ตอนดังนี้

ตอนที่ ๑ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

ตอนที่ ๓ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวคิดและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

ตอนที่ ๔ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับอิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับการพัฒนาจิตใจและปัญญาในสังคมไทย

๓. โปรดตอบแบบสอบถามตามความเป็นจริง ให้ครบทุกข้อเพื่องานวิจัยครั้งนี้จะได้มีความสมบูรณ์และมีคุณภาพสามารถนำผลมาใช้ประโยชน์ต่อไป

ผู้วิจัยหวังว่าคงจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านในการตอบแบบสอบถามด้วยดีและขอขอบคุณให้ความร่วมมือ

ตอนที่ ๑ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้สัมภาษณ์

ผู้ให้สัมภาษณ์ ชื่อ..... ฉายา/นามสกุล.....อายุ.....ปี

ตำแหน่ง.....

ที่อยู่ / สถานที่ทำงาน.....

.....

ผู้สัมภาษณ์ (ผู้วิจัย)

วิธีการสัมภาษณ์ (จดบันทึก/บันทึกเสียง)

สัมภาษณ์เมื่อวันที่.....เดือน.....พ.ศ. เวลา.....น.

สถานที่.....

ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับประวัติและลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

๒.๑ ท่านมีความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปสำคัญอย่างไร ?

.....

.....

.....

.....

๒.๒ ท่านมีความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะพิเศษเฉพาะด้านประวัติและลักษณะพุทธศิลป์
ของพระพุทธรูปสำคัญอย่างไร ?

.....
.....
.....

ตอนที่ ๓ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวคิดและคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญในสังคมไทย

๓.๑ ท่านมีแนวความคิดเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปสำคัญอย่างไร อย่างไร ?

.....
.....
.....

๓.๒ ท่านมีความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณค่าของพระพุทธรูปสำคัญอย่างไร ด้านไหนบ้าง และ
ด้านเด่นชัดที่สุด ? (เช่น ด้านสังคม, เศรษฐกิจ, วัฒนธรรม, อื่นๆ...)

.....
.....
.....

๓.๓ ท่านคิดว่าลักษณะพิเศษเฉพาะเกี่ยวกับแนวความคิดด้านความเชื่อและคุณค่าของ
พระพุทธรูปสำคัญอย่างไร อย่างไร ?

.....
.....
.....

ตอนที่ ๔ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับอิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับการพัฒนาจิตใจและปัญญาใน
สังคมไทย

๔.๑ ท่านคิดว่า พระพุทธรูปสำคัญอย่างไร มีอิทธิพลต่อตัวท่าน ต่อครอบครัว และต่อ
สังคมอย่างไร ในด้านใดบ้าง ? (เช่น ด้านสังคม, เศรษฐกิจ, วัฒนธรรม, อื่นๆ...)

.....
.....
.....

๔.๒ ท่านคิดว่า พระพุทธรูปสำคัญอย่างไร ส่งผลต่อการพัฒนาจิตใจของท่านอย่างไรบ้าง
และต่อพุทธศาสนิกชนอย่างไรบ้าง ?

.....
.....
.....

๔.๓ ท่านคิดว่า พระพุทธรูปสำคัญอย่างไร เป็นสัญลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรมอย่างไรบ้าง ?

.....

.....

.....

.....

ขอขอบคุณ/เจริญพรที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสัมภาษณ์

ลงชื่อ.....
(.....)
...../...../.....

ภาคผนวก ข

หนังสือเชิญ ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ที่ พิเศษ/๒๕๖๑

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕๘ ถนน ศรีโสธร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐ โทร. ๐ ๓๘๘๒ ๐๙๑๖

โทรสาร ๐ ๓๘๘๒ ๑๑๑๙ <http://sothorn.mcua.ac.th>

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

กราบนมัสการ พระครูสมุทรวิชานันท์ วัดเพชรสมุทรวรวิหาร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยข้าพเจ้า นายภูริทัต ศรีอร่าม และคณะ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดทำแผนงานวิจัย เรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย” โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณเป็นผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

กราบนมัสการมาด้วยความเคารพ

(นายภูริทัต ศรีอร่าม)

ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

ติดต่อประสานงาน

นายภูริทัต ศรีอร่าม

๐๘๑ ๕๕๑ ๓๙๑๖

นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์

๐๘๑ ๐๐๐ ๐๖๑๕

นายพรภิรมย์ ยอดบุญ

๐๙ ๔๐๐๙ ๖๔๘๙

ที่ พิเศษ/๒๕๖๑

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕๘ ถนน ศรีโสธร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐ โทร. ๐ ๓๘๘๒ ๐๙๑๖

โทรสาร ๐ ๓๘๘๒ ๑๑๑๙ <http://sothorn.mcua.ac.th>

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

กราบนมัสการ พระครูสมุทรชราภรณ์ วัดเพชรสมุทรวรวิหาร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยข้าพเจ้า นายภูริทัต ศรีอร่าม และคณะ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดทำแผนงานวิจัย เรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิดคุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย” โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณเป็นผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ซึ่งจะประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

กราบนมัสการมาด้วยความเคารพ

(นายภูริทัต ศรีอร่าม)

ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

ติดต่อประสานงาน

นายภูริทัต ศรีอร่าม

๐๘๑ ๕๕๑ ๓๙๑๖

นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์

๐๘๑ ๐๐๐ ๐๖๑๕

นายพรภริมย์ ยอดบุญ

๐๙ ๔๐๐๙ ๖๔๘๙

ที่ พิเศษ/๒๕๖๑

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕๘ ถนน ศรีโสธร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐ โทร. ๐ ๓๘๘๒ ๐๙๑๖

โทรสาร ๐ ๓๘๘๒ ๑๑๑๙ <http://sothorn.mcuc.ac.th>

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

กราบนมัสการ พระมหาสมพร สมส่วโร วัดเพชรสมุทรวรวิหาร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยข้าพเจ้า นายภูริทัต ศรีอร่าม และคณะ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดทำแผนงานวิจัย เรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิดคุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย” โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านเป็นผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

กราบนมัสการมาด้วยความเคารพ

(นายภูริทัต ศรีอร่าม)

ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

ติดต่อประสานงาน

นายภูริทัต ศรีอร่าม

๐๘๑ ๕๕๑ ๓๙๑๖

นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์

๐๘๑ ๐๐๐ ๐๖๑๕

นายพรภริมย์ ยอดบุญ

๐๙ ๔๐๐๙ ๖๔๘๙

ที่ พิเศษ/๒๕๖๑

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕๘ ถนน ศรีโสธร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐ โทร. ๐ ๓๘๘๒ ๐๙๑๖

โทรสาร ๐ ๓๘๘๒ ๑๑๑๙ <http://sothorn.mcuc.ac.th>

๕ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

กราบนมัสการ พระราชภาวนาพิธาน รองเจ้าคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยข้าพเจ้า นายภูริทัต ศรีอร่าม และคณะ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดทำแผนงานวิจัย เรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย” โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณเป็นผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

กราบนมัสการมาด้วยความเคารพ

(นายภูริทัต ศรีอร่าม)

ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

ติดต่อประสานงาน

นายภูริทัต ศรีอร่าม

๐๘๑ ๕๕๑ ๓๙๑๖

นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์

๐๘๑ ๐๐๐ ๐๖๑๕

นายพรภริมย์ ยอดบุญ

๐๙ ๔๐๐๙ ๖๔๘๙

ที่ พิเศษ/๒๕๖๑

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕๘ ถนน ศรีโสธร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐ โทร. ๐ ๓๘๘๒ ๐๙๑๖

โทรสาร ๐ ๓๘๘๒ ๑๑๑๙ <http://sothorn.mcuc.ac.th>

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

กราบนมัสการ พระมหาพลพิพัฒน์ ฐิตวีริโย ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโสธรวราราม วรวิหาร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยข้าพเจ้า นายภูริทัต ศรีอร่าม และคณะ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดทำแผนงานวิจัย เรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย” โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านเป็นผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

กราบนมัสการมาด้วยความเคารพ

(นายภูริทัต ศรีอร่าม)

ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

ติดต่อประสานงาน

นายภูริทัต ศรีอร่าม

๐๘๑ ๕๕๑ ๓๙๑๖

นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์

๐๘๑ ๐๐๐ ๐๖๑๕

นายพรภริมย์ ยอดบุญ

๐๙ ๔๐๐๙ ๖๔๘๙

ที่ พิเศษ/๒๕๖๑

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕๘ ถนน ศรีโสธร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐ โทร. ๐ ๓๘๘๒ ๐๙๑๖

โทรสาร ๐ ๓๘๘๒ ๑๑๑๙ [http:// sothorn.mcu.ac.th](http://sothorn.mcu.ac.th)

๕ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดฉะเชิงเทรา

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยข้าพเจ้า นายภูริทัต ศรีอร่าม และคณะ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดทำแผนงานวิจัย เรื่อง “**พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิดคุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย**” โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านเป็นผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ซึ่งจะประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ

(นายภูริทัต ศรีอร่าม)

ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

ติดต่อประสานงาน

นายภูริทัต ศรีอร่าม ๐๘๑ ๕๕๑ ๓๙๑๖

นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์ ๐๘๑ ๐๐๐ ๐๖๑๕

นายพรภริมย์ ยอดบุญ ๐๙ ๔๐๐๙ ๖๔๘๙

ที่ พิเศษ/๒๕๖๑

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕๘ ถนน ศรีโสธร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐ โทร. ๐ ๓๘๘๒ ๐๙๑๖

โทรสาร ๐ ๓๘๘๒ ๑๑๑๙ <http://sothorn.mcuc.ac.th>

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

กราบนมัสการ พระเดชพระคุณ พระเทพศาสนานิกบาล เจ้าอาวาสวัดไร่ขิง พระอารามหลวง

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยข้าพเจ้า นายภูริทัต ศรีอร่าม และคณะ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดทำแผนงานวิจัย เรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย” โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณเป็นผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

กราบนมัสการมาด้วยความเคารพ

(นายภูริทัต ศรีอร่าม)

ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

ติดต่อประสานงาน

นายภูริทัต ศรีอร่าม

๐๘๑ ๕๕๑ ๓๙๑๖

นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์

๐๘๑ ๐๐๐ ๐๖๑๕

นายพรภริมย์ ยอดบุญ

๐๙ ๔๐๐๙ ๖๔๘๙

ที่ พิเศษ/๒๕๖๑

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕๘ ถนน ศรีโสธร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐ โทร. ๐ ๓๘๘๒ ๐๙๑๖

โทรสาร ๐ ๓๘๘๒ ๑๑๑๙ <http://sothorn.mcua.ac.th>

๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

กราบนมัสการ พระครูปฐมธีรวัฒน์ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยข้าพเจ้า นายภูริทัต ศรีอร่าม และคณะ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดทำแผนงานวิจัย เรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิดคุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย” โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณเป็นผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

กราบนมัสการมาด้วยความเคารพ

(นายภูริทัต ศรีอร่าม)

ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

ติดต่อประสานงาน

นายภูริทัต ศรีอร่าม

๐๘๑ ๕๕๑ ๓๙๑๖

นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์

๐๘๑ ๐๐๐ ๐๖๑๕

นายพรภิรมย์ ยอดบุญ

๐๙ ๔๐๐๙ ๖๔๘๙

ที่ พิเศษ/๒๕๖๑

วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๕๘ ถนน ศรีโสธร ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา

จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐ โทร. ๐ ๓๘๘๒ ๐๙๑๖

โทรสาร ๐ ๓๘๘๒ ๑๑๑๙ <http://sothorn.mcuc.ac.th>

๕ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

กราบนมัสการ พระเดชพระคุณ พระราชเสนาบดี เจ้าอาวาสวัดบางพลีใหญ่ใน

สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกข้อมูลการสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยข้าพเจ้า นายภูริทัต ศรีอร่าม และคณะ อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดทำแผนงานวิจัย เรื่อง “พระพุทธรูปสำคัญ : แนวคิด คุณค่า และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย” โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัยในหัวข้อดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณเป็นผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ซึ่งจะประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

กราบนมัสการมาด้วยความเคารพ

(นายภูริทัต ศรีอร่าม)

ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย

ติดต่อประสานงาน

นายภูริทัต ศรีอร่าม

๐๘๑ ๕๕๑ ๓๙๑๖

นายเจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์

๐๘๑ ๐๐๐ ๐๖๑๕

นายพรภิรมย์ ยอดบุญ

๐๙ ๔๐๐๙ ๖๔๘๙

ภาคผนวก ค

รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย

ภาพกิจกรรมลงพื้นที่สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

ภาพกิจกรรมลงพื้นที่สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

ภาพกิจกรรมลงพื้นที่สัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

ภาคผนวก ง

การรับรองการนำไปใช้ประโยชน์

แบบ สท.๐๙.

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๖๒

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

นมัสการ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ข้าพเจ้า..... ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จตุพล พรหมมี..... ตำแหน่ง..... ประธานสาขาวิชาสังคมศึกษา
ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน..... วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ที่อยู่..... ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๕๐๐๐
โทรศัพท์..... ๐๙๖-๘๘๗-๕๕๐๙..... โทรสาร.....

ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง
การวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับการพัฒนาจิตใจและปัญญาในสังคมไทย

ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ..... พระครูสุตธรรมภรณ์, ดร. และคณะ

โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๖๒..... จนถึง ๓๐ ตุลาคม ๒๕๖๒..... ซึ่งการนำ

ผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้
- นำผลที่ได้จากการวิจัยมาประยุกต์ใช้กับการเรียนการสอนในรายวิชา พุทธศิลปะ ศิลปกรรมใน
พระพุทธศาสนา และพระพุทธศาสนากับสังคม

- มีสติมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญและเป็นนำไปพัฒนาสื่อในการเผยแผ่
พระพุทธศาสนาได้

- นำผลที่ได้จากการวิจัยมาประยุกต์ใช้การบริหารจัดการเสนาสนะภายในวัด และเป็นสื่อในการ
แนะนำพุทธศาสนิกชนที่เข้ามาศึกษาปฏิบัติธรรมได้ตระหนักและเห็นความสำคัญเกี่ยวกับพุทธศิลปะมากยิ่งขึ้น

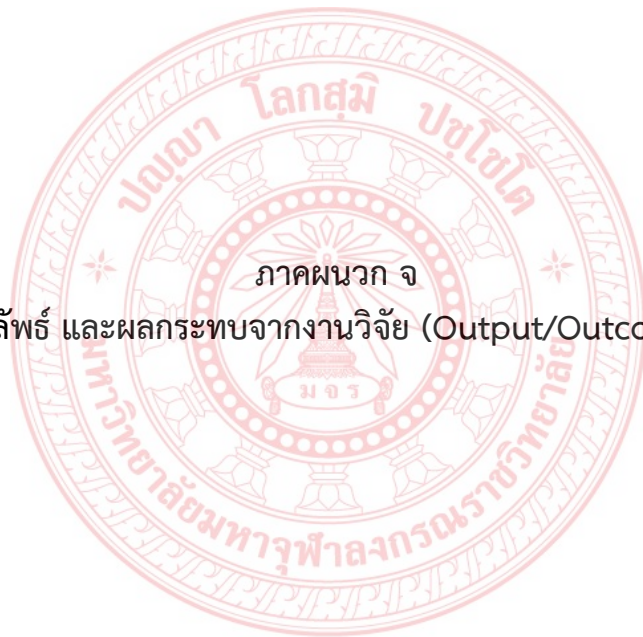
ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ.....

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จตุพล พรหมมี)
ตำแหน่ง ประธานสาขาวิชาสังคมศึกษา

หมายเหตุ: ท่านสามารถประทับตราของหน่วยงานในเอกสารนี้ได้ (ถ้ามี)

ภาคผนวก จ
ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย (Output/Outcome/Impact)

ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย (Output/Outcome/Impact)

๑. ผลผลิต (Output)

สามารถนำกระบวนการและผลการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนในสาขาวิชาสังคมศึกษา และสาขาวิชาพระพุทธศาสนาในรายวิชาที่เกี่ยวข้อง นำผลการศึกษาไปสะท้อนข้อมูลในพื้นที่ศึกษา โดยเป็นการศึกษาเอกสารและลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับการวิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธรูปสำคัญกับการพัฒนาจิตใจและปัญญาในสังคมไทย ในส่วนของกิจกรรมด้านวิชาการ สามารถนำเสนอผลงานวิจัยลงตีพิมพ์บทความในวารสาร และการประชุมวิชาการระดับชาติ

๒. ผลลัพธ์ (Outcome)

๑) คณะสงฆ์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีการส่งเสริมการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมกับการพัฒนาจิตใจและปัญญา

๒) คณะสงฆ์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีการบริหารจัดการศาสนสถานให้มีความเหมาะสมเอื้อต่อการกราบไหว้สักการะพระพุทธรูปสำคัญ และการเจริญภาวนา

๓) คณะสงฆ์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีการประชาสัมพันธ์ความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับความเชื่อและการปฏิบัติตัวต่อพระพุทธรูป

๔) คณะสงฆ์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตระหนักและเห็นความสำคัญต่อการจัดสร้างพระพุทธรูปสำคัญ โดยไม่จัดสร้างเพื่อพุทธพาณิชย์ หรือใช้ความเชื่อ และศรัทธาไปหาผลประโยชน์ด้วยการโฆษณาสรรพคุณ การอ้างอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ โดยไม่คำนึงถึงหลักธรรมคำสั่งสอนที่แท้จริง

๓. ผลกระทบจากงานวิจัย (Impact)

ผลกระทบจากการดำเนินโครงการ คณะสงฆ์ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธรูปสำคัญ และพุทธศิลป์ สามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นสื่อในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อความเจริญและยั่งยืนของพระพุทธศาสนาต่อไป

ประวัติผู้วิจัย

๑. ชื่อ (ภาษาไทย) พระครูสุตธรรมมาภรณ์, ดร. (สำราญ ญาณวุฑฺโฒ)
ชื่อ (ภาษาอังกฤษ) PHRAKRUSUTADHAMMAPORN, DR. (SAMRAN YANAWUTTO)
๒. ตำแหน่งวิชาการ อาจารย์
๓. หน่วยงานที่ติดต่อได้ วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐
โทรศัพท์ ๐๓๘-๘๒๐๙๑๖, มือถือ ๐๘-๖๖๑๗๕๕๑๔
E-mail : samranchan@gmail.com
๔. ประวัติการศึกษา
- ๑) เปรียญธรรม ๔ ประโยค สำนักเรียนวัดโสธรวราราม พ.ศ. ๒๕๓๑
- ๒) ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาปรัชญา จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๗
- ๓) ปริญญาโท มหาบัณฑิต สาขาปรัชญา จากมหาวิทยาลัยมัทราส ประเทศอินเดีย พ.ศ. ๒๕๔๐
- ๔) ปริญญาเอก ดุษฎีบัณฑิต สาขาปรัชญา จากมหาวิทยาลัยมัทราส ประเทศอินเดีย พ.ศ. ๒๕๔๙
๕. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน
- ๑) หัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง ประสิทธิภาพการสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จังหวัดฉะเชิงเทรา ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๖ (แหล่งทุน สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มจร)
- ๒) ผู้ร่วมโครงการวิจัย เรื่อง การศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงในพระวินัยปิฎกของพระพุทธานุเถรวาท ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๘ (แหล่งทุน วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มจร)

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

๑. ชื่อ (ภาษาไทย) พระมหาพวน ขนฺติธโร (ลีดี)
ชื่อ (ภาษาอังกฤษ) Phramaha poan Khantiitharo (Leedee)
๒. ตำแหน่งวิชาการ อาจารย์
๓. หน่วยงานที่ติดต่อได้ วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐
โทรศัพท์ ๐๓๘-๘๒๐๙๑๖
๔. ประวัติการศึกษา
- ๑) สำเร็จการศึกษา (วุฒิปริญญา) น.ธ. เอก, ป.ธ. ๕
- ๒) สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา
ปริญญาตรี พธ.บ. (ปรัชญา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปริญญาโท พธ.ม. (ปรัชญา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

